

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

87640

KOCA RÂGİB PAŞA
VE
DÎVÂN-I RÂGİB

Doktora Tezi

Danışman
Prof.Dr. Birol EMİL

Hazırlayan
Ömer DEMİRBAĞ

T.C. YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

VAN — 1999

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne.

Bu çalışma, Jürimiz tarafından

Okul Tesisi

Anabilim Dalı'nda ~~YÜKSEK LİSANS / DOKTORA – SANATTA YETERLİK~~ TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : *Prof. Dr. Bülent Emir Çiğdemir*

Üye (Danışman) : " " " " *B. Çiğdemir*

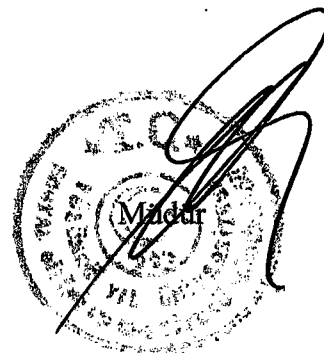
Üye : *Prof. Dr. Kamal Yılmaz*

Üye : *Doç. Dr. Mustafa Yılmaz*

Üye :

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Ö N S Ö Z

XVIII. yüzyıl Osmanlı medeniyetinin yetiştirmiş olduğu siyasi - kültürel bir şahsiyet olan Koca Râgıb Paşa'nın, aynı zamanda şâir, sadrâzam, diplomat, asker, ilim adamı, hattât ve nâsir olduğu bilinmektedir.

Bu çok yönlü kişiliğinde bilhassa iki temel özellik Koca Râgıb Paşa'nın ismini günümüze kadar ulaştırmış ve Paşa'nın bir inceleme mevzûu haline gelmesini sağlamıştır:

Şâirlik ve devlet adamlığı.

Ragıb Paşa'nın çok yönlü kişiliğinde bulunan bu iki temel özellik, Paşa'nın hayatı boyunca hep birbirini takviye etmiş ve Türk tarihinde çok rastlanan şâir devlet adamı veya müdür sanatkâr tiplerinden birinin yetişmesine vesile olmuştur.

Türk edebiyatı içinde daha çok "Dîvân"ı ile dikkatleri çekici bir mevki'de bulunan Koca Râgıb Paşa üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar, genellikle Râgıb Paşa Dîvânı'nın edition critique'i tarzında olup, bir nevi "eserden sanatkâra" ulaşma gayretinin bilimsel türünleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Râgıb Paşa'daki devlet adamlığı karakterinin şiirine nüfûzu, XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatının Râgıb Paşa'ya hazırladığı edebî ortam ve "dîn ü devlet" kavramının şekillendirdiği mütefekkir şahsiyetin şiirdeki ifadesi gibi noktaların incelenmesine, kısaca "sanatkârdan esere" gidiş tarzında bir çalışmaya ihtiyaç doğmuştur.

Şiiri kadar Koca Râgıb Paşa'nın da incelenmesi olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışmamızda sanatkârın ve eserin birbirine paralel olarak incelenmesine gayret edilmiştir. Bu bakımdan "Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb" isminin uygun görüldüğü bu çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır:

- I. Koca Râgıb Paşa'nın Hayatı ve Siyâsi Kişiliği
- II. Edebî Şahsiyeti
- III. Eserleri
- IV. Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni

I. Koca Râgıb Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Kişiliği incelenirken, bilhassa XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu şartlar ve bu şartların oluşturduğu siyasi muhit içinde Koca Râgıb Paşa'nın devlet kademelerinde derece derece yükselişi üzerinde durulmuştur.

Devlet-i Aliyye'nin 137. sadrâzamlığına doğru ilerleyen Koca Râgıb Paşa'nın karşılaştığı hadiseler ve bu hadiselerin Paşa'da şekillendirdiği siyâsi kişilik hakkında bir nevi tahlîl değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bilhassa bir sonraki bölüm olan Paşa'nın edebi şahsiyetinin incelenmesine zemin teşkil edebilmesi için, Paşa'daki resmi-siyasi hüviyetin sanat ve edebiyat cephesiyle nasıl etkileştiği incelenmiştir.

II. Koca Râgıb Paşa'nın Edebî Şahsiyeti, bu çalışmanın en kapsamlı bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatının genel özellikleri ve bu dönem dîvân edebiyatının Koca Râgıb Paşa'ya hazırladığı edebî ortamın tesbitine çalışılmıştır. Koca Râgıb Paşa'nın şiiri üzerinde tesir sahibi olan Türk ve İranlı şâirler ile bu şâirlerin etkileri, Koca Râgıb Paşa'nın XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatındaki yeri ve dönemin dîvân şiirine olan katkısı değerlendirilerek; bilhassa Paşa'nın gerek kendi döneminde, gerekse kendinden sonraki şâirler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Koca Râgıb Paşa hakkında çeşitli kaynakların ve bilim adamlarının yapmış olduğu değerlendirmeler dikkate alınarak, Şair Koca Râgıb Paşa'nın tesbitine gayret edildiği bu bölümde, ayrıca Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde işlenen dünya görüşü, hayat

anlayışı, sosyal hadiseler, ferdî duygular, aşk, kader ve ölüm temaları üzerinde durulmuştur.

Bilhassa bu bölüm içinde yer alan "Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nın İncelenmesi" kısmında, Dîvân-ı Râgıb'daki "Vâcibü'l-Vücûd" (Allâh) ve "Mümkinü'l-Vücûd" (diğer varlıklar) ile ilgili beyitler tesbit edilerek, tahlil çalışması yapılmıştır.

III. Koca Râgıb Paşa'nın Eserleri bölümünde nazım ve nesir olarak hatırı sayılır miktarda eser bıraktığı bilinen Koca Râgıb Paşa'nın, başta dîvânı olmak üzere bütün eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

IV. Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni'nin verildiği bu bölümde "Dîvân-ı Râgıb" hakkındaki bilgilerle, metnin kuruluşunda esas alınan el yazması nüshaların tavsifleri yer almaktadır. Ayrıca, İstanbul ve Ankara'daki kütüphanelerde bulunan el yazması "Dîvân-ı Râgıb"ların bibliyografik künyeleri verilerek, bu nüshalar arasında nasıl bir seçime gidildiği belirtilmiştir.

"Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb" adlı bu çalışmayı takdim ederken, gözden kaçan hataların hoş görüleceği ümidini taşımaktayım.

Bu çalışmanın danışmanlığını üstlenen yönetici hocam Prof. Dr. Sayın Birol EMİL'e saygı ve teşekkürü borç biliyorum.

Ayrıca, tavsiyelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Sayın Kemal YAVUZ, Prof. Dr. Sayın Abdulkerim ABDULKADİROĞLU, Doç. Dr. Sayın Muhsin MACİT ve malzeme temininde yardımlarını esirgemeyen dostlarıma teşekkür ederim.

Ömer DEMİRBAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	X
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	XI
KOCA RÂGİB PAŞA	
I.HAYATI - SİYÂSÎ KİŞİLİĞİ	1
II. EDEBÎ ŞAHSİYETİ	18
A. XVIII. YÜZYIL DÎVÂN EDEBİYATI VE KOCA RÂGİB PAŞA'NIN İÇİNDE YETİŞTİĞİ EDEBÎ ORTAM.....	18
B. RÂGİB PAŞA'NIN ETKİLENDİĞİ ŞÂİRLER	24
1. Râgıb Paşa'nın Etkilendiği Türk Şâirler	
a) Nâbî	24
b) Nef'î.....	31
c) Nedîm.....	34
d) Necâtî.....	39
2.Râgıb Paşa'nın Etkilendiği İran Şâirleri.....	42
a) Sâib-i Tebrîzî.....	42
b) Şevket-i Buhârî.....	44
c) Tâlib-i Amûlî.....	45
C) XVIII.YÜZYIL DÎVÂN EDEBİYATINDA KOCA RÂGİB PAŞA'NIN YERİ	47
D) KOCA RÂGİB PAŞA'NIN ETKİLERİ.....	51
1. Haşmet	52
2. Fitnat Hanım ve Diğerleri	54

E) KOCA RÂGİB PAŞA HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

.....	58
1. Râmiz.....	59
2. Fatîn.....	59
3. Müstakîm-zâde Süleymân Saadeddin	60
4. Mehmet Süreyyâ	61
5. Bursalı Mehmed Tâhir.....	61
6. Fâik Reşâd.....	61
7. Şemsettin Sâmi.....	61
8. Ahmed Nüzhet Efendi.....	62
9. Muallim Nâcî.....	62
10. Ali Cânip Yöntem.....	64
11. Mehmet Fuat Köprülü.....	64
12. İsmail Hakkı Uzunçarşılı.....	65
13. Abdülkadir Karahan	65
14. Hammer.....	66
15. A. de Lamartine	66
16. İslâm Ansiklopedisi.....	66
17. Türk Ansiklopedisi	66
18. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi	67
F) ŞÂİR KOCA RÂGİB PAŞA	70
1. Dünya Görüşü ve Hayat Anlayışı	73
2. Sosyal Olaylar-Ferdî Duygular	77
3. Aşk.....	81
4.Kader.....	86
G) RÂGİB PAŞA DÎVÂNININ İNCELENMESİ	
1. Vacibü'l-Vücûd (Allâh).....	90
2. Mümkünü'l-Vücûd	95
a) Âlem.....	95
b) Anâsır-ı Erba'a (Cansız Varlıklar)	101
(1) Su	101
(2) Toprak.....	105
(3) Ateş	106
(4) Hava	108

c) Canlı Varlıklar	110
(1) Nebat.....	110
(2) Hayvan	113
(3) İnsan.....	116
(a) Peygamberler	117
(b) Velîler	123
(c) İyiler.....	124
d) İyi ve kötü huyları birlikte olanlar	129
e)Kötüler.....	131
(I) Zâhid	131
(II) Riyâkâr ve Dalkavuk.....	133
(III) Taklit Ehli, Sûret-i Hak'tan Görünen	134
(IV) Şâirlik Taslayan, Kâbiliyetsiz Kişi	135
(V) Katı Kalpli, İçi Karanlık Olan.....	136
(VI) Hased eden	137
(VII) Mayası Bozuk Olan.....	137
(VIII) Zemâne İnsanı.....	137
(IX) Nâdân	138
(X) Hakarete Layık Olan	138
(XI) Diğer Kötüler	139

III. ESERLERİ

A)DÎVÂN.....	141
B) SEFÎNETÜ'R-RÂGİB VE DEFÎNETÜ'L-METÂLİB.....	142
C) MECMÛ'A-İ RÂGİB PAŞA	144
D) MÛNŞE'ÂT	144
E) TAHKÎK VE TEVFÎK	146
F) ARÛZ RİSÂLESİ.....	146
G) TERCEME-İ MATLA'U'S-SA'DEYN	147
H) DİĞER ESERLERİ.....	147
IV. KOCA RÂGİB PAŞA DÎVÂNI.....	149
A) DÎVÂN-I RÂGİB.....	149
B) METNİN KURULUŞU.....	153
ESAS ALINAN NÜSHALARIN TAVSİFLERİ	155

METİN

MESNEVÎ, KASÎDE VE TÂRİHLER

MESNEVÎ,	156
AHMET PAŞA HAKKINDA KASÎDE.....	162
KASÎDE-İ RAMAZÂNİYYE	170
TÂRİH-İ BERÂ-YI ŞEYHÜL-İSLÂM ES'AD EFENDİ.....	175
TÂRİH-İ BERÂ-YI ŞEYHÜL-İSLÂM HAZRET-İ ÂSİM EFENDİ ÇELEBÎ-ZÂDE	180
TÂRİH-İ BERÂ-YI OTÂĞ-I HAZRET-İ 'ALÎ PAŞA	182
BERÂ-YI FETH-İ KAL'A-'İ BELGRAD	184
TÂRİH-İ BERÂ-YI CÂMÎ-'İ ŞERÎF-İ HAZRET-İ 'ALÎ PAŞA.....	184
TÂRİH-İ BERÂ-YI CÂMÎ-'İ ŞERÎF-İ DER-ÜSKÜDAR.....	185
BERÂ-YI VİLÂDET-İ HAZRET-İ HÎBETU'LLÂH SULTÂN	186
TÂRİH-İ BERÂ-YI VİLÂDET-İ ŞÂH SULTÂN.....	188
AHMET PAŞA HAKKINDA MUHAMMES.....	190

G A Z E L İ Y Y Â T

HARFÜ'L-ELİF.....	193
HARFÜ'L-BÂ'	202
HARFÜ'T-TÂ'	208
HARFÜ'S-SÂ'	213
HARFÜ'L-CİM.....	214
HARFÜ'D-DAL	216
HARFÜ'R-RÂ'	219
HARFÜ'Z-ZÂ.....	264
HARFÜ'S-SİN	285
HARFÜ'Ş-ŞİN	286
HARFÜ'S-SAD.....	290
HARFÜ'L-FÂ'	292
HARFÜ'L-KÂF	293
HARFÜ'L-LÂM.....	300

HARFÜ'L-MÎM	304
HARFÜ'N-NÛN	313
HARFÜ'L- HÂ	332
HARFÜ'L-YÂ'	348
T A H M İ S L E R	
TAHMÎS-İ BERÂ-YI GAZEL-İ NÂBÎ	372
TAHMÎS-İ DİĞER BERÂ-YI GAZEL-İ NÂBÎ	374
TAHMÎS-İ BERÂ-YI GAZEL-İ SÂ'İB.....	376
TAHMÎS-İ BERÂ-YI GAZEL-İ ŞEVKET (I).....	378
TAHMÎS-İ BERÂ-YI GAZEL-İ ŞEVKET (II).....	380
MUKATTA' ÂT	382
MATLA' BEYİTLER.....	385
EBYÂT-İ MÜTEFERRİKA	387
BİBLİYOGRAFYA	388
İNDEKS	392

K I S A L T M A L A R

- A.g.e. : Adı geçen eser
Bkz. : Bakınız
BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c. : Cilt
EH : Koca Râgıb Paşa, **Dîvân-ı Râgıb**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, E.H., No: 1468.
Fas. : Fasikül
G. : Gazel
H. : Koca Râgıb Paşa, **Dîvân-ı Râgıb**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafîd Efendi, No: 344.
Haz. : Hazırlayan
HE. : Koca Râgıb Paşa, **Dîvân-ı Râgıb**, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, No: 676.
K. : Kasîde
Küt. : Kütüphane
M. : Muhammes
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı
Mes. : Mesnevî
R. : Rübâî
R. : Koca Râgıb Paşa, **Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgıb**, Süleymâniye Kütüphanesi, Koca Râgıb Paşa, No: 1191.
s. : Sayfa
T. : Tahmis
TH. : Koca Râgıb Paşa, **Divân-ı Râgıb**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, No: 914.
TY. : Türkçe Yazmalar
Ü. : Üniversite
V. : Koca Râgıb Paşa, **Dîvân-ı Râgıb**, Van Müzesi, No: 48.
Vr. : Varak

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا	-a, e	ط	-ṭ
آ	-ā	ظ	-ẓ
ب	-b	ع	-c
پ	-p	غ	-ġ
ت	-t	ف	-f
ث	-ṯ	ق	-q
ج	-c	ك	-k, g, ñ
چ	-ç	ل	-l
ح	-ḥ	م	-m
خ	-ḫ	ن	-n
د	-d	و	-v
ذ	-ẓ	ه	-h
ر	-r	ی	-y
ز	-z		
ژ	-j		
س	-s		
ش	-š		
ص	-ṣ		
ض	-ḍ, ẓ		

KOCA RÂGİB PAŞA

I.HAYATI - SİYÂSÎ KİŞİLİĞİ

Şiirlerinde kullandığı "Râgıb" mahlasından ötürü edebiyat ve siyaset âleminde bu ünvan ile tanınan¹ şâir-sadrâzam Mehmet Râgıb Paşa, Defterhâne-i Âmire Ketebehanesinden² Mehmet Şevki Efendi'nin oğludur.³

H.1110/M.1699 yılında dünyaya gelen⁴ Mehmet Râgıb'ın çocukluk ve ilk gençlik devresindeki tahsili hususunda kaynakların verdiği bilgiler farklılık arz eder.

Müstakîm-zâde'ye göre Mehmet Râgıb, kısmen babasının daire-sinde, kısmen de hususî bazı derslerle kendi kendini yetiştirmiştir.⁵ Lamartine'e göre ise Râgıb Paşa, on yaşında iken saraya içöğlanı⁶ olarak

¹ Ahmet Cavit, *Zeyl-i Hadikatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Küt. Yahya Tevfik, No: 1568/3 Vr. 124/b

² Defterhâne-i Âmire Ketebehanesi: Mülkün muhafaza ve tasarruf işlemlerinin yapıldığı devlet kurumunun yazı işleri dairesi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. İstanbul 1993, c. I, s. 60, 4219; c. II, s. 251.

³ Bkz. A) Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul, 1271, s. 122.

B) Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Süleymaniye Küt. Esat Efendi, No 3873, s. 139.

C) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, c. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30, İstanbul, 1996, s. 1340-1341.

⁴ Bkz. A) Ahmet Resmî Efendi, *Sefinetü'r-Rü'esa*, İstanbul Ü. Küt. TY. No: 2453, Vr. 52/a.

B) Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Küt. TY. Ankara, c. I, s. 318.

C) Şemsettin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul 1308 (Tıpkıbasım/Facsimile, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996), c. III, s. 2247.

⁵ Bkz. Müstakîm-zâde Süleymân Saâdeddin *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1328, s. 450

⁶ İçöğlanı: Saray hizmetine alınıp devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 28-29.

alınıp mahir hocaların elinde, Avrupa'nın ve Asya'nın belli başlı dillerini gayet iyi konuşacak kadar mükemmel bir eğitimle yetiştirilmiştir.⁷

Her iki iddiaya bakılarak XVIII.yüzyıl Osmanlı medeniyetinin kalbi ve Devlet-i Aliyye'nin payitahtı olan İstanbul gibi ilim, fikir ve sanat merkezi bir muhitte dünyaya gelen Mehmet Râgıb'ın esaslı bir tahsil görmüş olduğu tahmin edilebilir.

Mehmet Râgıb'ın ilk gençlik yıllarında, babası Mehmet Şevki Efendi'nin memur olduğu Defterhâne-i Âmire'ye devamlı eğitimini pekiştirme gayreti içinde olduğunu ve istidâdiyle dikkat çekerek Dîvân-ı Hümâyûn Kâtipliğine⁸ getirildiğini görmekteyiz.⁹

İdari vazifesindeki seyri şöyle oldu: H.1135/M.1722'de başlayan Osmanlı-İran savaşları esnasında fethedilen yerlerin tahrîri için Defterhane tarafından Revan Valisi Arifî Ahmet Paşa'nın maiyetine verildi ve yirmibeş yaşlarındaki Mehmet Râgıb, devlet memurluğundaki ikinci büyük adımını atmış oldu.¹⁰

Bundan sonra Köprülü-zâde Abdullah Paşa'nın Tebriz seraskerliğine getirilmesiyle de Mehmet Râgıb, Ordu-yı Hümâyûn Riyâsetine¹¹ yükseldi ve Köprülü-zâde'nin arkadaşı Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetinde

⁷ Bkz. A.de Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, Tercüman 1001 Temel Eser: 43, Haz. M.R. Uzmen, Kervan Kitapçılık, c. VI, s. 1580.

⁸ Dîvân-ı Hümâyûn Kâtipliği: Dîvândaki çeşitli zabıt ve yazışma işlerini yürütmekle görevli memuriyet. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 462-466

⁹ Bkz. A) Müstakîm-zâde Süleyman Saâdeddîn, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 449.

B) Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Cemâl Kurnaz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 684, Ankara 1986, s. 238.

¹⁰ Bkz. A) Ahmet Cavit, *Zeyl-i Hadikatü'l-Vüzerâ*, Vr. 124/b.

B) Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. III, s. 2247.

¹¹ Ordu-yı Hümâyûn Riyâseti: Ordu-yı Hümâyûn ağası da denir. Muharebe zamanında ordunun işe ve ibatesiyle sevkine müteallik işlerle meşgul olmak üzere seçilen memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 729.

Defterdar Emîni¹² vekâletini yürütüp, o esnada İran ile yapılan sulh müzakerelerinde kâtip olarak hazır bulundu.¹³ Bu, istikbalin sadrâzamı ve Koca Râgıb Paşa'sı için bir nevi diplomasi stajı idi.

Mehmet Râgıb, bir yıl kadar Revan defterdarlığında bulunduktan sonra H.1141 /M.1729'da İstanbul'a döndüyse de kısa bir zaman sonra Riyâset vekâleti pâyesiyile bu defa Hemedan eyâletinin tımar ve zeametlerinin¹⁴ yeniden düzenlenmesine ve tevzîine memur edildi.¹⁵ Onun devlet kademelerindeki bu ilk sağlam adımları, memuriyetteki başarısının yanısıra, çevresine takdir ve itimat telkin eden idareci bir şahsiyetin ilk belirtilerini göstermektedir. Nitekim kişiliğinin bu ilk çizgileri, İleride O'nun şâirlik ünvanı olan "Râgıb"ın yanına bir de "Koca"lık vasfını ekleyecektir.

Mehmet Râgıb'ı H.1142/M.1730'da Atlu mukabelesi¹⁶ pâyesine ilaveten defterdarlık ile Bağdad'a gönderilmiş olarak görmekteyiz.¹⁷ Çağının mühim bir ilim ve sanat merkezi olan Bağdad, Râgıb Efendi'nin, idari kabiliyetinin yanısıra, şiir ve edebiyat vadisinde de kendini göstermesine vesile olmuştur.

¹² Defterdar Emîni: Son zamanlarda Tapu Umum Müdürlüğü adını taşıyan vazife sahibinin ilk ismi idi. Bkz. *A.g.e.*, c. I, s.411-419.

¹³ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, No:133, s.276-278.

¹⁴ Tımar ve Zeamet: Fetih sırasında Arazi-i Emiriyye itibar olunan yerlerden muhariplerle bir kısım devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen "Beytül-mâl" hissesi yerinde kullanılır bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 497-507, 649.

¹⁵ Bkz. A) Faik Reşat, *Eslaf*, İstanbul, 1312, c. II, s. 140

B) Milli Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1964, c. IX, s.594-598.

¹⁶ Atlu Mukabelesi: Mukabele-i süvari de denir. Tımarların hasılatına göre birlikte atlı muharip götürmeye mecbur olan sipahilerle zâimlerin kaydını tutan kalemin adıdır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 575.

¹⁷ Bkz. A) Faik Reşat, *Eslaf*, c. II, s.140.

B) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s.1340.

Mehmet Râgıb, dîvânının baş kısmında yer alan:

*"İdince hâme-i sihr-âferînim hurde-cevlânı
Olur nakş-ı per-i tâvûs-ı dâğ-ı hasret-i Mânî"*¹⁸

matla'lı kasîdesini Bağdad valisi Ahmet Paşa'ya sundu ve Nef'î tesirinin tesirinin oldukça belirgin olduğu bu kasîdeyle Ahmet Paşa'dan umulanın üstünde bir teveccüh gördü.¹⁹

Bu esnada Osmanlı-İran müzakereleri devam etmekteydi. İranlılar, Osmanlılara kaptırdıkları toprakları ve bilhassa stratejik önemi büyük olan Bağdad'ı geri almak gayretindeydiler. Bağdâd valisi Ahmet Paşa ile Nâdir Şâh arasında elçiler gider gelir. Bu görüşmelerde Mehmet Râgıb Efendi, Vali Ahmet Paşa tarafından İran hükümdarı nezdine Osmanlı mu-rahhası olarak gönderilmiştir.²⁰ Mehmet Râgıb'ın bu şekilde ciddî ve has-sas işlerde görevlendirilmiş olması, onun, diplomaside bir nevi ihtisas devresine girmiş olduğunu göstermektedir.

Kısa bir süre sonra Nâdir Şâh, Bağdad önlerinde görülür ve Acem ordusu şehri kuşatır. Nâdir Şah, Vali Ahmet Paşa'dan Bağdad'ın teslimini istemektedir. Bu esnada Osmanlı ordusu ise uzaktadır. Yardım gelmesi için zamana ihtiyaç vardır ve kuşatma altındaki Bağdad müşkül durumdadır. Bağdad valisi Ahmet Paşa için tek şey vardır: Osmanlı ordusu yetişinceye kadar şu veya bu şekilde Nâdir Şâh'ı oyalamak suretiyle zaman kazanmak.

Görüşmeler başlar ve Bağdâd valisi Ahmet Paş şehrin teslimi hususunda düşünmek üzere Nâdir Şâh'tan süre ister. Üst üste görüşmeler ve çeşitli diplomatik manevralarla Nâdir Şâh'ı avutan Osmanlı heyetinde parlak bir isim vardır: Mehmet Râgıb Efendi. Neticede Osman Paşa komuta-

¹⁸ Bkz. Metin kısmı II nolu kaside.

¹⁹ "Vali Ahmet Paşa'ya bir kaside arzında yirmibin kuruş caize ile kadrine riâyet olundu."

Bkz.A) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. IV, s. 1340.

B) Milli Eğitim Yayınevi, *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, s.594-598.

²⁰ Bkz. Milli Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 591

sındaki Osmanlı ordusu, düşmek üzere olan Bağdâd'ın imdadına yetişir ve 20 Temmuz 1733'te Bağdâd kurtarılır.

Nâdir Şâh'ı görüşmeler taktiği ile oyalayarak Bağdad'ın kurtulmasına vesile olan Osmanlı heyetinin ve bu heyette bulunan Mehmet Râgıb Efendi'nin gayretleri diplomatik bir başarı olarak değerlendirilmiştir.²¹

Bağdad'ın İran kuşatmasından kurtarılması üzerine Mehmet Râgıb H.1146 /M.1733'te İstanbul'a çağırılarak Maliye tezkireciliğine²² tayin edildi.²³

Bir müddet sonra da H.1148/M.1735'te, Erzurum seraskerliğine getirilen Ahmet Paşa'nın maiyetine ordu defterdarı ve Reisü'l-Küttâb²⁴ vekili olarak verilen Mehmet Râgıb Efendi, aynı yılın temmuzunda tekrar İstanbul'a çağırıldı.²⁵ Nâdir Şâh tarafından İstanbul'a gönderilen İran elçileri ile müzakerelerde bulunmak üzere Acem meselesinin iç yüzünü bilen bir mütehassıs sıfatı ile Mehmet Râgıb Efendi'nin de görüşmelere katılması gerekli görülmüştü.²⁶

Tekrar İstanbul'a dönen Râgıb Efendi, yukarda anılan vazifelerini sürdürmekte iken, kendisine Cizye²⁷ muhasebeciliği tebliğ olunmuş²⁸ ve

²¹ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, No:139, s.288, 310, 318.

²² Maliye Tezkireciliği: Maliye işlerine ait emirlerin yazıldığı kalemin adıdır. Bkz. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 401, c. III, s. 491.

²³ Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. III, s. 2247.

²⁴ Reisü'l-Küttâb: Kâtiplerin reisi mânâsına gelen Reisü'l-küttâb, Dîvân-ı Hümâyûn kâtiplerinin âmiri olup Hariciye Nazırlığı (Dışişleri Bakanlığı) yerine kullanılmış bir tâbirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, 25-27.

²⁵ Bkz. A) Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. III, s. 22470.

B) Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 25-27.

²⁶ Bkz. Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 594.

²⁷ Cizye: İslam Devletlerince Hristiyan tebaadan alınan vergilerden birinin adı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s.297-302.

²⁸ Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 1340.

H.1150/M.1737'de Sadrâzam Mektupçuluğu²⁹ makamına yükseltilmiştir.³⁰

Mehmet Râgıb'ın, bu şekilde kesintisiz ve emin adımlarla yükselişi, şahsiyetinde bulunan devlet adamlığı vasıfları ve bu vasıfların üst makamlar tarafından iyi değerlendirilmesi gibi vesilelere bağlanabilirse de, asıl sâik, Râgıb Efendi'nin, devlete olan hizmetlerinden çok, bu hizmetini üst makamlara takdir ettirebilmekteki ustalığı olmalıdır.

Devlet adamlığı ve diplomasideki mahareti sayesinde daima kendisine ihtiyaç duyulan Mehmet Râgıb, Avusturya ve Rusya murahhasları ile yapılan görüşmeler için Reisü'l-Küttab Mustafa Efendi'nin başkanlığındaki heyetle birlikte Nemirov'a (Nümeyrava)'a gönderildi.³¹

Bilhassa Belgrad seferi ve antlaşmasında Râgıb Efendi'nin büyük yararlıklar göstermesi üzerine, H.1153/M.1741'de kendisine Reisü'l-Küttab'lık vazifesi verildi.³² Mehmet Râgıb Efendi Reisü'l-Küttab iken görevi icabı sık sık temas ettiği yabancı devlet temsilcilerini şahsiyetiyle de etkilemiş ve âdetâ kendine bağlamıştır.³³ Eskilerin "vecih" yani "Erkek güzeli" dedikleri Mehmet Râgıb Efendi,³⁴ cesaret ve hamleden ziyade, bir tedbir ve ihtiyat adamı idi. Bulduğu her mevkide şahsiyetiyle akl-ı selim ve teenniği ifadelendirdi. Zaten gerileme devrinde olan Osmanlı devletinde ve devletin mekanizmasında teşebbüs ve atılganlıktan ziyade tedbir ve maslahatın idaresi gibi özellikler rağbet görmekteydi. "Paşa" olmaya doğru ilerleyen Râgıb Efendi'nin duraksamadan yükselişinde bu nokta da göz önüne alınmalıdır.

²⁹ Sadaret Mektupçusu : Sadaret dairesinin yazı işlerinin başında bulunan memurun ünvanıdır. Bkz. M. Z.Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 80.

³⁰ Bkz. A) Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lam*, c. III, s. 2247.

B) Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 594.

³¹ Bkz. Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 238.

³² Bkz. A) Faik Reşat, *Eslaf*, c. II, s. 140.

B) Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lam*, c. III, s.2247.

³³ Bkz. Millî Eğitim Yayınevi, *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, s. 595.

³⁴ Bkz.Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971, c. II, s. 767.

Mehmet Râgıb Efendi, H.1157/M.4 Nisan 1744'te vezirlik pâyesiyle Mısır'a vali olarak tayin edildi.³⁵ İstanbul'da mütevazi bir memur ailesinin çocuğu olan defterhane kâtibi Mehmet Râgıb, artık "Mehmet Râgıb Paşa " idi ve alt kademelerden başlayıp, bürokrasi içinde derece derece ilerleyerek ve geldiği her mevki hazmederek bu makama yükselmişti.

Mısır valisi olarak Kahire'ye gönderilen Râgıb Paşa'yı bir çok galeler beklemekteydi. Vaktiyle Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilen Mısır'daki Memlûk beyleri, Osmanlı hakimiyetini bir türlü içlerine sindirememiş, asırlar boyu Devlet-i Aliyye'ye kafa tutmuş ve gönderilen valileri ellerinde birer oyuncak mesabesine indirmişlerdi. Birbirleriyle de devamlı çekişme halinde olan Kölemen Beyleri fırsat buldukça âsâyişi ihlâl etmekteydiler. Bu arada Mısır'ın en nüfûzlu ailesi olan Kutamışlu ailesi, ülkenin hezinesine el koyacak kadar haddi aşmıştı.

Bu fesat ortamında Mısır valisi olarak Kahire'de bulunan Râgıb Paşa, zecrî tedbirlerle âsi Kölemen beylerini itaat altına almayı başardı ve bunu yaparken Kutamışlu ailesinin ileri gelenlerini öldürtmekten çekinmedi.

Mısır'da yıllardır beklenen huzur ve sükûn bir müddet içinde olsa tesis olunmuştu ve bu, Râgıb Paşa'nın dirayetli yönetimi sayesindeydi.³⁶

Râgıb Paşa'nın, lüzumu halinde sertlikten kaçınmaması, devlet adamlığı vasfının vazgeçilmez bir gereğidir ve aslında bir "sulh u salâh" adamı olan Râgıb Paşa'daki bu tavır, fetih ve kahramanlık rûhundan değil, daima maslahatın icabına göre hareket eden barışçı siyasetinden kaynaklanmaktadır.

Râgıb Paşa'nın dört sene kadar valilik yaptığı Mısır'da, önceki valilerin devrelerine nisbetle huzur ve âsâyiş sağlanmış ise de, ülke, içten içe

³⁵ Bkz. A) Faîn, *Hâtime'tül-Eş'âr*, s. 122.

B) Râmiz, *Âdab-ı Zurefâ*, s. 139-155.

C) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, c. IV, s. 1340.

³⁶ Bkz. A) İzzî Süleyman, *Tarih-i İzzî*, İstanbul, 1199, vr: 137/b-138/b.

B) Faik Reşad, *Eslâf*, c.II, s. 140-141.

kaynamaya devam etmiş ve Mısır halkı tamamiyle perişanlıktan kurtulamamıştır.

Bu durumun Râgıb Paşa'da meydana getirdiği hoşnutsuzluğu ve Anadolu hasretini dîvânındaki bir gazelin şu mısralarından görebiliriz:

"Kelâl geldi tasarrufdan Ümm-i Dünyâyı*
Yeter şu Kâhire'nin kahrı azm-i Rûm idelüm"³⁷

Sonunda Paşa'nın beklediği gerçekleşti.H.1161/M.12 Eylül 1748'de Râgıb Paşa, Kubbe vezirliği³⁸ ve Nişancılık³⁹ pâyeleriyle İstanbul'a dâvet olundu.⁴⁰

Fakat Râgıb Paşa daha yolda iken, kendisine Aydın Muhassıllığı⁴¹ Mâlikâne⁴² olarak tevcih edildi ve Paşa'nın İstanbul'a ulaşması engellendi.⁴³ Çünkü Nişancılık ile İstanbul'a gelecek olan Râgıb Paşa'ya, şöhreti dolayısıyla Vezir-i Âzamlık verilebilirdi. Binbir mabeyn entrikasının döndüğü İstanbul'da Râgıb Paşa'yı çekemeyenlerin kurduğu bir düzenle, Paşa, İstanbul'a ulaşamayarak Aydın Muhassıllığına tâyin olunmuştu.⁴⁴

* Ü m m - i D ü n y a : Dünyanın annesi (Kahire)

³⁷ Bkz. A) Metin kısmı 112 nolu gazel.

B) Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, s. 39.

C) Muallim Naci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 239.

³⁸ K u b b e V e z i r l i ğ i : Topkapı sarayında "Kubbe Altı" denilen yerde toplanıp devlet işlerini gören heyet (Bakanlar Kurulu) içinde bulunan kişinin rütbesi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 307-308.

³⁹ N i ş a n c ı l ı k : Hükümdarların alametlerini taşıyan ferman ve beratlarla bu alametleri çekmeye izinli makam sahibine "Nişancı" edennilmiştir. Bkz. *A g e*, c. II, s. 697-700

⁴⁰ Bkz. Milli eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s. 595.

⁴¹ M u h a s s ı l l ı k : Devlete ait vergi vee resimleri tahsil ile mülellef olan memurların görevi hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 569-570.

⁴² M â l i k â n e : Yararlıkları görülen kumandanlara, memurlara ve sair emektarlara, mülk gibi tasarruf etmek üzere temlik suretiyle arazi ve çiftlikler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. *A. g. e.*, c. III, s. 395-397.

⁴³ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1995, c. IV/2, s. 389.

⁴⁴ Bkz. *A.g.e.*, c. IV/2, s. 389.

Bir müddet sonra da (H.1163/M.1750'de) Sayda valiliğine getirilen⁴⁵ Koca Râgıb Paşa, küskün ve kırgındır. Şâirliğini konuşurur:

"Gözü aydın rakîbün tîrelendi kevkeb-i bahtım
Sevâd-ı şâm-ı gam mı sevdiğim Saydâ nedür şimdi"⁴⁶

Sayda valiliğinden sonra sırasıyla Rakka ve Halep valilikleri Koca Râgıb Paşa'yı beklemektedir. Paşa, vali olarak bulunduğu bu yerlerde çeşitli îmar faaliyetleri ile âsâyişi temin hususunda başarılı işler yaptı.

Bu esnada; gerek olgun şahsiyeti, gerek idarecilikteki başarısı ve gerekse şâirliği Koca Râgıb Paşa'ya derinden derine ülke çapında bir şöret hazırlamaktadır ve Koca Râgıb Paşa, gittikçe *Meşhur Râgıb Paşa* olmaktadır.

Bütün bunlar olurken, Devlet-i Ebed-Müddet, gerileme devrinin hazin bir gaflet çıkırısı olan "lâle devri"ni bile gerilerde bırakmış ve çöküş hengâmesinin arefesi olan bir çağa girmiştir.

Devir, Sultan III.Osman zamanıdır ve Padişah ile Sadrâzam Bâhir Mustafa Paşa arasında Şam valiliğine kimin getirileceği konusu müzakere edilmektedir. Şam valiliği hususunda Sadrâzamin hararetle tavsiye ettiği kişi ise meşhur Râgıb Paşa'dır.

Koca Râgıb Paşa Şam'a vali olarak tayin edildikten bir iki gün sonra padişah'ın bir kaprisi midir, yoksa sadrâzamin talihsizliği midir, bilinmez; Râgıb Paşa'yı Şam valiliğine tavsiye eden Bâhir Mustafa Paşa, Sadrâzamlıktan azledilir ve sadaret meşhur Râgıb Paşa'ya tevcih olunur.

⁴⁵ Bkz. A.g.e., c. IV/2, s. 389.

⁴⁶ Beyitte geçen "Aydın, Tire, Şam, Sayda" kelimeleri Paşa'nın memuriyet yerlerini çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

Bkz. A) Metin kısmı 167 nolu gazel.

B) Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 239.

Elli günlük bir yolculuktan sonra İstanbul'a gelen Koca Râgıb Paşa, Mühr-i hümâyûnu bizzat padişahın elinden alarak H.1171/M.20 Mart 1757'de Osmanlı soyundan gelmeyen bir kişinin ulaşabileceği en yüksek makama yükselir.

Koca Râgıb Paşa, artık 137. Osmanlı Sadrâzamıdır.⁴⁷

Lamartine, sadrâzamlığın altmış yaşlarındaki Râgıb Paşa'ya tevcih edilmesinin, padişah ve imparatorluk için "*kaderin yolladığı bir armağan olduğunu*" belirtmektedir.⁴⁸

Böyleyken Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, sadaretinin ilk aylarında oldukça sıkıntı çekti. Hatta Dârü's-saâde ağası⁴⁹ Ebu Kof Ahmet Ağa'nın tahrîkiyle Râgıb Paşa'nın Sadrâzamlıktan azledilmesi bile kararlaştırılmışken, Sultan III. Osman'ın vefatı (H.1171/M.1757) üzerine Sadrâzam Râgıb Paşa'nın aleyhindeki tertip bozularak, Râgıb Paşa azledilmekten kurtulmuş oldu.⁵⁰

Sultan III. Osman'dan sonra tahta geçen III.Mustafa, şehzâdeliğinden beri takdir ettiği Koca Râgıb Paşa'yı sadârette tutmuş⁵¹ ve sadrâzamına devlet işlerinde geniş yetkiler tanımıştı.⁵²

Yeni Padişah III. Mustafa ile yeni Sadrâzam Râgıb Paşa, Devlet-i Aliyye'de gidişatın iyiye doğru olmadığı hususunda hemfikir idiler. Ecdâdından bir çok selefleri gibi şâir olan III.Mustafa'nın Koca Râgıb Paşa tarafından da tanzir edilmiş şu kıt'ası oldukça mânidârdır.

⁴⁷ Bkz. A) Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1993, c. I, s. 77.

B) Mütakîm-zâde Süleyman Saadeddin, *Mecelletü'n-Nisab* Süleymaniye Küt. Halet Efendi, No: 28.

C) Ahmet Cavit, *Zeyl-i Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Vr. 125/b.

⁴⁸ Bkz. A. de Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, c. VI, s. 1580.

⁴⁹ Dârü's-saâde Ağası: Saray memurlarının büyüklerinden biri olan kızlarağasının ünvanı idi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 400-404.

⁵⁰ Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 390-391.

⁵¹ Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, s. 77.

⁵² Bkz. Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, Ankara, 1980, s. 303.

"Yıkılıptur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı denî virdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı saâdetle gezen hep hazele
İşimiz kaldı heman merhamet-i Lem-yezel'e"⁵³

Sultan III. Mustafa (Cihangir)

Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, sadareti ve devlet işlerine olan vukufiyeti ile Sultan III. Mustafa'nın itimadını kazanmakta gecikmedi. Sultan III. Mustafa'nın; lütufkârlık ve teveccühüne rağmen Sadrâzam Koca Râgıb Paşa'ya karşı daima uyanık olduğunu derinden kavramış olan Paşa; şahsiyetinin temel düsturu olan "ihtiyatı" elden bırakmamış, vazifesini eksiksiz yerine getirmeye çalışmış ve düzeni bozulan cihan imparatorluğuna yeni bir çehre kazandırmaya gayret etmiştir.⁵⁴

Bu arada Koca Râgıb Paşa, vaktiyle kendisini sadrâzamlıktan azlet-tirmeye çalışan Dârü's-saâde Ağası Ebu Kof Ahmed Ağa'yı da bir bahane ile önce Rodos'a sürdürüp, sonra idam ettirmiştir.⁵⁵ Bu hadise, Koca Râgıb Paşa'daki vakar ve soğukkanlılıkla peçeli iktidar hırsını düşündürmektedir.

Ayrıca, makamı için tehlikeli gördüğü Kaptan-ı Deryâ Ali Paşa ile meşhur hattât Kâtip-zâde Refî Efendi ve diğer bazı şahısları da çeşitli vesilelerle merkezden uzaklaştırarak veya sindirerek sadrâzamlıkta idareyi tamamen eline alan Râgıb Paşa için yapılacak asıl vazife yeni başlıyordu: Devlet-i Osmaniyye'nin idâre ve ihyâsı.⁵⁶

⁵³ Bkz. A) İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 341-342.

B) Çağ Yayınları, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1989, c. XI, s. 151.

C) Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1983, c. VI, s. 348.

⁵⁴ Bkz. A) Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, Ankara, 1980, s. 303.;

B) Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, Nisan 1990, Sayı: 70, s. 38(230).

⁵⁵ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, No: 133, s. 276-268.

⁵⁶ Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 391.

Osmanlı devlet politikası dışta ve içte, artık Koca Râgıb Paşa'nın şahsiyetiyle şekillenmekteydi: tedbir, temkin, ihtiyat, îtidal ve daima sulha taraftarlık⁵⁷ Râgıb Paşa'nın şahsiyetindeki bu özelliklerin devlet politikası haline gelmesi, yıkılmaya yüz tutmuş cihan imparatorluğu için bir zaruret idi.

Nitekim Sultan III. Mustafa'nın Rusya'ya harp açmak niyetiyle:

"—Eğer gazez akçe ise Edirnekapısı'ndan ta Rusçuk'a kadar iki keçeli akçe dizerim."

Sözüne mukabil Koca Râgıb Paşa'nın şöyle dediği rivayet edilir:

"—Devlet-i Aliyyeniz eskiden beri yapmış olduğu savaşlarda bir muharip arslan olduğunu düşmanlarına göstermiştir. Fakat şimdiki halde tırnakları aşınmış olup, muharebe esnasında düşman bu hali anlarsa vaziyet müşkil olur, askere nizam verildikten sonra bu iş düşünölsün."⁵⁸

Halbuki, Osmanlının şevket asırlarında bir başka sadrâzamın, Sokullu'nun, yabancı bir elçiye söylediği şu sözler, Devlet- Aliyye'nin haşmetini göstermekteydi:

"-Biz Kıbrıs'ı almakla sizin kolunuzu kestik!..."⁵⁹

Görüldüğü gibi Koca Râgıb Paşa'da fetih ve zafer cehdi yerine daima tedbir ve ihtiyat tavrı dikkat çeker.

Paşa'nın sadrâzamlığı boyunca ve büyük bir ustalıkla takip ettiği siyaset şudur:

Mâcerâdan kaçınmak, sağduyu ve barıştan yana olmak. Daima mevcudu muhafaza ve zevahiri kurtarma gayreti.

⁵⁷ Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, s. 77.

⁵⁸ Bkz. A) Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, s. 77.

B) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 336.

⁵⁹ Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. IV, s. 325.

Bu siyaset tarzı Râgıb Paşa için "pasiflik" gibi görülse de, aslında imparatoruğun içinde bulunduğu şartların bir icabıydı ve akl-ı selimin yoluydu. Bu bakımdan -Hammer istisna sayılırsa-⁶⁰ kaynakların pek çoğu Koca Râgıb Paşa'nın sadaret yıllarını "hizmet, imar, ve saâdet yılları" olarak kabul etmektedir.⁶¹

Sultan III. Mustafa ile Koca Râgıb Paşa tam bir uyum içindeydiler. Her ikisi de devletin bünyesindeki zaafı kavramış ve uzun süreli bir istikrar devresine ihtiyaç bulunduğuna dair kanaat sahibi olmuşlardı.⁶²

Bu arada Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, Sultan III. Mustafa'yı bir takım merasimler ve açılışlarla meşgul ederek, devletin yüksek sevk ve idaresini kendi elinde bulundurmak gibi ince bir politika gütmüştür.⁶³

Avrupa'da devam eden yedi yıl savaşları dolayısıyla dış devletlerce yapılan diplomatik baskılara rağmen, Osmanlı devletini savaşa sokmamak gibi isabetli bir dış politika Koca Râgıb Paşa'nın temkinli siyasetinin bir neticesidir.⁶⁴ Ayrıca, maliyenin ıslahı ve önceki yöneticilere nisbetle vilayetlerdeki huzursuzluk ve karışıklığın giderilmesiyle, huzur ve sükûnun tesisindeki gözle görülür bir muvaffakiyet de Râgıb Paşa yönetiminin bir semeresi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁵

⁶⁰ Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 392-393.

⁶¹ Bkz. A) Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, s. 77.

B) "*Tarihin şehadetiye sabit olduğu üzere aralıksız beş altı sene müddetince Osmanlı devletine pek büyük hizmetler etmiştir.*" Bkz. Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 239.

C) Faik Reşat, *Eslaf*, c. II, s. 141.

D) A.de, Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, c. VI, s. 1587.

⁶² Bkz. Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, s.595.

⁶³ Bkz. A.g.e., c. IX, s. 595.

⁶⁴ Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, s. 391.

⁶⁵ Bkz. Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, Nisan 1990, Sayı: 70, s. 39(231)

Koca Râgıb Paşa'nın "*büyük devlet adamı*" olduğu hususunda ittifak vardır.⁶⁶

Paşa'nın devlet adamlığı, günümüzde bile zaman zaman aktüel bir mevzu olabilmektedir. Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'ın *Türkiye Gazetesi*'nde yayınlanan bir makalesinde aynen şu satırlar yer alır:

"Devlet adamlarının zengin kültürlü, geniş ufuklu, tedbirli ve temkinli olmalarına hasret bir dünyada 'k a h t - ı r i c a l - d e v l e t a d a m ı k ı t l ı ğ ı' döneminde Râgıb Paşa gibi bilgin, şâir, tedbirli ve temkinli insanlara çok ihtiyaç vardır.

...

Şahsi ihtiraslarından bir ölçüde kurtulmuş olarak memleketi geliştirmek ve devleti güçlendirmek için onun (Râgıb Paşa'nın) bir örnek başbakan olduğunu hatırlatmaktan büyük zevk duyduğumu yazmak isterim.

...

Bu zamanda gerçekleşmeler bile, Koca Râgıb Paşa'nın bazı imrendirici projelerine değinmeliyiz. Mesela Sakarya-İzmit Körfezi projeleri bunlardan biridir."⁶⁷

Sultan III.Mustafa ile Sadrâzam Koca Râgıb Paşa arasındaki yakınlaşma, Paşa'nın saraya damat olmasıyla bir kat daha pekişmiş oldu. 61 yaşındaki Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, Sultan III. Mustafa'nın 44 yaşındaki dul kızkardeşi Sâliha Sultan ile H.1171/M.1758 Mart'ında evlendi. Sâliha Sultan, Râgıb Paşa'nın üçüncü zevcesi olmaktaydı ve Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, artık "*Dâmâd-ı Hazret-i Şehriyârî*" idi.⁶⁸

⁶⁶ Bkz. A) Faik Reşat, *Eslaf*, c. II, s. 141.

B) Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul 1972, c. II, s. 308.

C) Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 239.

⁶⁷ Bkz. Abdulkadir Karahan, "Vefatının Yıl Dönümünde Şâir-Sadrâzam Koca Râgıb Paşa", *Türkiye Gazetesi*, İstanbul, 28 Nisan 1993, s. 13.

⁶⁸ Bkz. A)Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, s. 307.

Bürokrat, asker, maliyeci, diplomat, şâir, hattât, ve ilim adamı olmak gibi bir çok özelliği şahsında toplayan Râgıb Paşa'nın geniş bir düşünce ufkuna sahip olduğu tahmin edilebilir. Biraz da "Mütefekkir" mânâsını çağrıştıracak şekilde Türkçenin yarı mukaddes kelimelerinden "koca" sıfatının ona yakıştırılması yersiz değildir.⁶⁹

İleride de bahsi görüleceği üzere, Koca Râgıb Paşa, aynı zamanda âlim ve şâir bir zat idi. Etrafında ârifler ve zariflerden örülü bir zümre vardı ve konağı daima sanat erbâbı ile dolup taşmaktaydı.⁷⁰

Çağdaşları Râgıb Paşa'nın âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akîdeli, konuşmaları latif, ifadesi tatlı, çeşitli bilgileri olan, yüksek ahlâklı bir zat olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkının ilmî meselelerle uğraşmak olduğuna şehâdet ederler.⁷¹

Türk tarihçisi Vâsıf'a göre Osmanlılar, Râgıb Paşa'yı Devlet adamlığında Köprülü Mehmet Paşa'ya, tarihçilikte İbn-i Ayas'a, şâirlikte Hâfiz'a ve felsefede Eflatun'a eş tutmuşlardır.⁷² Bu mübâlağalı ifadeler, Râgıb Paşa'nın mâşeri vicdanda nasıl "Koca Râgıb Paşa" olarak kabul edildiğinin izahı bakımından mühimdir.

Koca Râgıb Paşa, H.24 Ramazan 1176/M.8.Nisan 1763'te prostat rahatsızlığından dolayı hayata gözlerini yumdu.⁷³ Meşhur Koca Râgıb Paşa,

B) A. De Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, c. VI, s. 1585.

C) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/2, 391.

⁶⁹ Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II, s. 767.

⁷⁰ Bkz. A.g.e., c. II, s. 767.

⁷¹ Bkz. A) Ahmet Nüzhet Efendi, *Münşeât-ı Râgıb*, İstanbul, 1253, Mukaddime, ilk sayfalar.

B) "Dünya ve âhireti sağlam, mütevekkil, her fende mâhir, zekâ ve rüşdde devrin seçkini olup, üç dilde nazmı ve nesri makbuldür."

Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, s. 1340.

⁷² Bkz. A.de Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, c. VI, s. 1590.

⁷³ Bkz. A) Fatîm, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul, 1271, s. 123.

B) Ramiz, *Âdâb-ı Zurefa*, Süleymaniye Küt. Esat Efendi, No: 3873, s. 139,

C) Müstakîm-zâde Süleyman Saadeddin, *Mecelletü'n-Nisab*, c. II, s. 229.

dehâsının en yüksek noktasında, altmış beş yaşında hayata vedâ ederken, Osmanlı Sultanı (III. Mustafa) arkasından gözyaşı döküyor ve bütün imparatorluk da bu büyük sadrâzam için hayır duâ ediyordu.⁷⁴

Râgıb Paşa'dan sonra Sadrazam olan Nişancı Hamza Paşa⁷⁵ ve ondan sonraki sadrâzamlardan hiç birisi Râgıb Paşa'ya denk bir devlet adamı olamadıkları için, Râgıb Paşa'nın bir gazelindeki şu beytin meâli aynen meydana çıkmıştır:

*"Misâl-i haşv-mısrâ feyzi yokdur her tenün zarfın
Tutar yer geçse sadra Râgıb'un ammâ yerin tutmaz"*⁷⁶

Koca Râgıb Paşa'nın Lâleli'de kendi adına yaptırdığı kütüphane ve aynı tarihte inşâ ettirdiği sıbyan mektebinin hoca ve talebelerine bizzat kendi tarafından maaş vakfedildiği bilinmektedir.⁷⁷

Kütüphaneden başka, Çakır Ağa Mescidi'ne minber koydurmuş ve İsakçı ile Bolavadin arasında bir bataklığı doldurtmuş; ayrıca Gülek boğazını tamir ettirerek, Halep ile Antakya arasında yeni köprü, kule ve derbend yaptırmış olduğu Sicill-i Osmânî'de kaydedilmektedir.⁷⁸

Paşa'nın Lâleli'de kendi adına yaptırmış olduğu kütüphane, günümüzde halen faaliyettedir. Bu kütüphanenin kubbesi, yapılırken yıkılmış olduğundan, Paşa tarafından tekrar yaptırılmış ise de, bu halden, o vakit

D) Bağdadlı İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zünûn Zeyli*, MEB, İstanbul 1945, c. I, s. 504.

⁷⁴ Bkz. A.de Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)* c. VI, s. 1588.

⁷⁵ "Râgıb Paşa'nın cifr gibi garip ilimlerle ilgilendiğini iddia edenler: 'Gitti Râgıb Ravza'ya /Geldi nevbet Hamza'ya' gibi kelâmını dermeyan ederler." Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 1340.

⁷⁶ Bkz. A) Metin kısmı 85nolu gazel.

B) Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 239.

⁷⁷ Bkz. A) Hakîm, *Tarih-i Hakîm*, İstanbul, 1973, s. 197.

B) Çağ Yayınları, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. XIV, s. 278.

⁷⁸ Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 1341.

kütüphanenin bânîsi Râgıb Paşa hakkında teşe'üm edilmişti. Gariptir ki, bu binanın bitişinden kırk gün sonra Koca Râgıb Paşa'nın vefatı vukû bulmuştur.⁷⁹

Sadrâzam Dâmâd Koca Râgıb Paşa;'nın kabri Koska;'daki (Lâleli) Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi 'nin hazîresindedir.⁸⁰

⁷⁹ Bkz. A)Faik Reşad, *Eslaf*, c. II, s. 141.

B) Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, s. 134.

C) Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divânlar Katalogu*, MEB, İstanbul, 1967, c. III, Fas. II, s. 792-793.

⁸⁰ "Müddet-i ömründe cem'etmiş olduğu kütüb-i nefîse için Koska'da inşa ettirdiği kütüphane ile çeşme ve sebilin yanında âmâde eylediği merkade defnedildi. Vefatı hitam-ı inşaatı takip etmiştir. " Bkz. Faik Reşad, *Eslaf*, c. II, s. 141.

II. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

A. XVIII. YÜZYIL DÎVÂN EDEBİYATI VE KOCA RÂĞİB PAŞA'NIN İÇİNDE YETİŞTİĞİ EDEBÎ ORTAM

Osmanlı Medeniyetinin kelâm sahasındaki mesajı ve -birçok cihetle- Türk şiirinin klasisizmi demek olan dîvân edebiyatı, bilindiği gibi, XIII. yüzyılda başlamıştır. XIII. ve XIV.yüzyıllarda Arap ve Fars edebiyatlarının yoğun tesiri altında gelişen dîvân edebiyatı XV. yüzyılda Arap ve Fars edebiyatlarıyla boy ölçüşmeye başlamış; XVI. yüzyılda ise tamamen kendi mecrasını bulup; Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî gibi ustalarla en parlak devresini idrâk etmiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı devlet ve medeniyetinde duraklama ve gerileme hadiseleri yaşanırken, dönemin dîvân edebiyatında bir önceki asrın ihtişamı devam etmektedir. XVII. yüzyıl dîvân edebiyatında, daha sonraki asırlarda da devam edecek olan yeni bir akım ortaya çıkar: Sebki Hindî tarzı. Sözden çok mânâ güzelliğini ve derinliğini temel alan bu akım, Türk edebiyatına XVII. yüzyılda dışarıdan gelmiş yabancı bir üslûptur ve İran'da doğup, Hindistan'da gelişerek XVII. yüzyılda Türk edebiyatını etki atına almıştır.¹ Bu yüzyılda dîvân edebiyatına imzasını atan *Nef'î*, *Nâ'îlî*, *Neşâtî* gibi üstadların bir nevi Türk Sebki Hindî'si'ni oluşturan büyük ustalar oldukları kabul edilmektedir.

Sebki Hindî üslubuna nisbetle daha "yerli" sayılabilecek bir diğer akım ise XVII.yüzyılın ikinci yarısında doğan, dîvân şâiri *Nâbî*'nin öncüsü olduğu Hikemî tarzıdır.² Bu akım da sonraki asırlarda devam edecek şekilde dîvân edebiyatında etkili olmuştur.

¹ Bkz. Prof.Dr. Haluk İpekten, *Naîf*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s. 60- 67.

² Bkz. Prof.Dr. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 18, Ankara, 1987, s. 43.

İçeride doğru insan rûhunun esrarlı bükülüşlerini terennüm eden Sebki Hindî ile dışarı doğru selim aklı temsil eden Hikemî tarz, XVII.yüzyıldan XVIII.yüzyıla sarktı ve bir çok şâirin mısralarında ayrı kutuplardan gelen mânâ dalgaları halinde ifadesini buldu.

XVIII.yüzyıla gelindiğinde, dîvân şâirinin önünde, asırlar içinde pişmiş, oturmuş ve belli bir kıvama ulaşmış dîvân şiirinin çok bereketli birikimi ve bu birikimin sağladığı muhtevâ, mazmûn ve şekil imkânları vardır; ancak aynı edebî birikimin bir nevi hantallığa sebep olduğu da bir vakiyedir.

Dîvân şiiri ise XVIII.yüzyıla ulaştığında hem çağların inbiğinde damıtılmış nâdîde bir iksîr, hem de zamanla ağırlaşmış, kalınlaşmış bir bulamaç manzarası içindedir ve devrin şâiri, dîvân şiirini bir sonraki asra ya iksîr, ya da bulamaç halinde devretme vaziyetindedir.

Bu yüzyılın şâirleri, önceki asırlarda yetişen *Necâtî*, *Bâkî Fuzûlî Nef'î*, *Nâikî* gibi büyük üstadların şiirlerine nazireler yazarak hem onlara erişebilmek çabasını göstermişler, hem de kendi sanat güçlerini isbat etmek istemişlerdir. Fakat XVIII. yüzyıl şâirlerinin asıl kendilerine örnek aldıkları iki üstad, kasîdede *Nef'î*, gazelde ise *Nâbî* olmuştur.³

Böyleyken XVIII.yüzyılda edebiyatımızın genel durumunda herhangi bir değişiklikten ve yepyeni bir çığır açacak büyük bir edebî hamleden söz etmek güçtür. Bu yüzyılda da sanat anlayışı ve edebiyat türleri, önceki asırların sağlam birer uzantısı olmaktan ileri gidememiş ve dîvân şiirinin kabuk bağlama devresi sürüp gitmiştir. XVIII.yüzyıla gelinceye kadar dîvân edebiyatında büyük üstadlar yetişmiş, edebî türlerin hepsinde mükemmel örnekler verilmiştir. Böyle bir ortamda şâirlerin önceki üstaplara erişebilmeleri ve yenilik sayılabilecek bir hamlede bulunmaları çok güçleşmiştir. Çünkü aynı edebî anlayış ve aynı vasıtalarla, aynı malzemeyi ve aynı muhtevayı işleyen dîvân şâirlerinin bir üstünlük gösterebilmeleri ancak şahsî kabiliyetleriyle mümkün olabilecekti. Bu yüzyılın şâirleri

³ Bkz. Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, Ankara, 1982, s. 131.

edebî kültür ve teknik maharet bakımından yetkin ve güçlü olmakla birlikte, eski üstadların yolunda başarılı şiirler yazmaktan öte üstün bir sanat gücü gösterememişlerdir. Yalnızca yüzyılın ilk yarısında parlak istidadiyle Nedîm ve ikinci yarısında ise dîvân şiirinin yetiştirdiği son deha olarak *Şeyh Gâlib*'i, değişik birer edebî hamle olarak değerlendirmek mümkündür.⁴

XVIII.yüzyılda dîvân edebiyatının en belirgin hususiyetleri; Hikemî tarzın en büyük temsilcisi olarak *Nâbî*; Lâle devrinin rûhunu sonraki asırlara şen ve şûh söyleyişle ulaştıran Nedîm; Sebki Hindî'nin en parlak temsilcisi olan *Şeyh Gâlib* ve bunların etkisiyle yüzyılın sanat atmosferine hakim olan edebî özelliklerdir.⁵

Mahallîleşme cereyanının ciddî ve etkili bir surette gelişmesini de bu dönemin önemli özelliklerinden biri olarak görmekteyiz. Osmanlı münevverleri artık İran'ı yalnız siyasî bakımdan değil, kültürel yönden de kendilerinden aşağı görmekteydiler. Klâsik Türk nazmı artık kendi başına, müstakil bir mecra takip etmekte ve mahallî hayattan alınmış mevzûlar gittikçe çoğalmaktaydı. Yalnız mesnevîlerde değil; gazelerde hatta bazen kasîdelerde bile mahallî hayatı aksettiren canlı levhalara tesadüf oluyordu.⁶

Yine bu yüzyılda, Arap ve Acem kelimelerinin sınırsız ve nisbetsiz bir şekilde kullanılmasına karşı adeta bir tepki oluşmaya başlamıştır. Nâbî daha XVII.yüzyılda Türkçe'nin ve bilhassa İstanbul Türkçesinin güzelliğini pek iyi hissetmiş ve manzûmelerde birtakım alışılmamış Arap ve Acem kelimelerinin kullanılmasına karşı "*Dîvân-ı gazel nüsha-kâmûs değildir!*" diye haykırmaya mecbur olmuştu.⁷

⁴ Bkz. A.g.e., c. XXXII, Fas. 256-257, s. 130.

⁵ Bkz. Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul, 1986, c.VI, s. 196.

⁶ Bkz. Köprülüzâde Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan Kitapları: 477, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 451.

⁷ Bkz. A.g.e., s. 452.

Gerek mevzûlarda, gerek lisanda mahallîleşme ve sadeleşme cereyanının kuvvetlendiği ve Türk şiirinin çağdaş İran şiirine üstün olduğu kanaatinin aydınlar arasında yerleştiği böyle bir devirde İran tesirinin azalması pek tabiidir.⁸ Fakat Sebk-i Hindî'nin tartışılmaz etkisi, devrin saygı duyulmak mevkiinde olan üstadı Hoca Neş'et ve dîvân edebiyatının son dâhîsi kabul edilen Şeyh Gâlib sebebiyle Fars tesiri tamamen yok olmamıştır.⁹

XVIII.yüzyılın ilk yarısı ve bilhassa Dâmâd İbrahim Paşa zamanı kültürel ve edebî faaliyet bakımından oldukça mühimdir. Sadrâzam Dâmâd İbrahim Paşa'nın, hatta bizzat Sultan III. Ahmed'in emri ile birçok eser tercüme ediliyor, zaman zaman da bazı büyük eserlerin sür'atle tercümesi için komisyonlar bile kuruluyordu. Devrin padişahı ve sadrâzamı, şiiri ve şâirleri bilhassa himâye ediyorlar ve sanat hayatının inkişâfı için himmet gösteriyorlardı. Bu devrin dîvân şâirleri arasında Nazîm, Nahîfî, Seyyid Vehbî, Râşid, Neylî, Selim, Kâmî, Dürri, Sâkîb Ârif, Sa'it Ali Paşa, Çelebi-zâde Âsım gibi çok mühim ve kıymetli şâirler bulunmakla beraber, bilhassa Nedîm yüzyılın ikinci yarısında ve sonraki asırlarda büyük şöhret kazanmıştı.¹⁰

Koca Râgîb Paşa'nın da içinde bulunduğu XVIII.yüzyılın ikinci yarısına gelince, kasîde ve gazel türlerinde Bâkî, Nef'î gibi büyük şâirlerin nüfûzu daima hissedilmektedir. Bihassa kasîdede Nef'î, bütün bu asır şâirleri tarafından en büyük üstad olarak kabul edilmiştir. Gazel tarzında da bir taraftan Nedîm ve Sâmî yolunu izleyenler, diğer taraftan da Nâbî ekolünü benimseyenler arasında münakaşalar eksik olmamış, Nedîm tarzının gittikçe kuvvetlenmesine rağmen, Nâbî tesiri de daima ehemmiyetini muhafaza etmiştir.¹¹

Ali İzzet Paşa, Âsım, Vak'a-nüvis Pertev, Sünbül-zade Vehbî, Fâzıl-ı Enderûnî daha çok Nedîm tarzını benimseyen şâirlerdir. Bu yüzyı-

⁸ Bkz. A.g.e., s. 452.

⁹ Bkz. Ötügen-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VI, s. 196.

¹⁰ Bkz. Köprülüzâde Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 452-453.

¹¹ Bkz. A.g.e., s. 453.

lın bir kısım şâirlerinin gazellerinde ise hem Nâbî, hem Nedîm tesiri görülür. Seyyid Vehbî, Neylî, Yenişehirli Belîg, Haşmet gibi şâirlerde her ikisinin etkisi hiss olunmakla beraber; Sâlim, Dürrî, Râşid, Hâzık, Koca Râgıb Paşa, Fıtnat Hanım, Neş'et gibi şâirler daha çok Nâbî tarzında yazmışlardır. Bunlar arasında bilhassa Koca Râgıb Paşa, Nâbî tarzının en başarılı şâiri kabul edilmektedir.¹²

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru klâsik Osmanlı şiiri canlılığını kaybetmiş; yorgun bitkin bir haldedir. Dîvân şiirini sonraki yüzyıla parlak bir şekilde taşıyacak kuvvetli bir oluş henüz gerçekleşmemiş, oluş istidâdındaki edebî hamlelerin de önü tıkanmıştır. Nâbî ve Nedîm gibi üstadların açmak istediği yollar, Sünbül-zâde Vehbî, Fâzıl-ı Enderûnî gibi mukallidlerle bir çıkmaza varmış ve yapılmak istenen yenilikler iptizâle, bayağılığa düşmüştür. Klâsik şiirin bu dejenerasyonu o kadar kaçınılmazdır ki Koca Râgıb Paşa ve Şeyh Gâlib gibi sanatkârlar bile bu inhitatın önüne geçememişlerdir.¹³

Bu yüzyılın nesir dili ve üslûbu ise XVII. yüzyıl nesrinin bir devamı olarak kabul edilebilir. Sade nesir, orta nesir, süslü ve sanatlı nesir olmak üzere üç ayrı nesir üslûbu kullanılmıştır. Meselâ Sefâi tezkiresi orta ve anlaşılır bir dille yazıldığı halde, Sâlim tezkiresi ağır bir dille kaleme alınmıştır. Hele Sâkıp Dede'nin "Sefine-i Define-i Mevleviyân"ı Veysî ve Nergîsî'yi bile aratmayacak derecede ağır ve anlaşılması zor bir eserdir. Ayrıca yüzyılın başlarında yaşamış olan Mevlevî Nesib Dede'nin Rîşte-i Cevâhir'i, Bursa'lı Belîg'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı Raşid Efendi'nin Tarih-i Râşid'i de süslü, ağır ve çetrefilli nesir örneklerindedir. Buna karşılık Âsım Târihi, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Sefâret-nâme'si, Resmî Ahmet Efendi'nin Nemçe Sefâret-nâmesi, Dürrî'nin İrfân Sefâret-nâmesi gibi eserler ise yapmacıksız ve tabîî bir üslûpla kaleme alınmıştır. Bu arada Aziz Efendi'nin Muhayyelât-ı Aziz Efendi adıyla tanınan eseri, eski masal ile modern hikâye arasında orijinal bir eser olup,

¹² Bkz. Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, s. 131.

¹³ Bkz. Köprülüzâde Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 453.

sade bir dille ve açık bir üslûpla yazılmış edebî nesir örneği olarak kabul edilmektedir.¹⁴

XVIII.yüzyıl dîvân nesri, bilhassa biyografi tarzında kaleme alınmış eserler bakımından da oldukça zengindir. Bunun yanında vak' anüvis tarihlerini, tezkireleri, özel tarihleri ve sefâret-nâmelerin tamamını burada yazmak bu tezin ufkunu aşacağı için, gerekli bilgiyi kaynaklara havale etmekle yetineceğiz.¹⁵

XVIII.yüzyıl dîvân edebiyatının, tasavvuf tesiri bakımından -Şeyh Gâlib istisna sayılırsa- önceki asırlara nisbetle çok parlak olduğu söylene-
mez. Böyleyken, bu yüzyılda yetişmiş mutasavvıf şâir ve yazarlardan Bursalı İsmail Celvetî'yi, Erzurumlu İbrahim Hakkı'yı, Şeyh Salâhî-i Uşşakî'yi ve Şeyh Sezaî'yi sayabiliriz.¹⁶

Koca Râgıb Paşa'nın içinde yetiştiği edebî ortam olarak XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatını şu cümlelerle çerçevelemek mümkündür: Bu yüzyılda mahallîleşme cereyanı kuvvet bulmuş; İran tesiri, -azalmakla birlikte-Sebk-i Hindî akımı ve Şeyh Gâlib, Hoca Neş'et gibi şâirler sebebiyle devam etmiştir. Şiirde Nâbî ve Nedîm gibi iki ayrı ekolün tesir sahası mevcut olmakla beraber, bilhassa kasîde vadisinde Nef'î tesiri devam etmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru yeteneksiz sanatkârlar sebebiyle Nâbî ve Nedîm'in açtığı çıgırlar, bayağılığa düşülerek çıkmaza vardırılmış ve dîvân edebiyatı olanca canlılığını kaybetmiş olarak bir sonraki asra devredilmiştir.

¹⁴ Bkz.Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, s. 131

¹⁵ Bkz.A) Ötügen-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VI, s. 197, 200-201.

B) Bkz.Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, s. 131-132.

¹⁶ Bkz.Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, s. 131-132.

B. RÂĞIB PAŞA'NIN ETKİLENDİĞİ ŞÂİRLER

Hiç bir şâir yoktur ki, kendinden önceki şâirlerden etkilenmemiş olsun ve insana mahsus hiçbir sanat eseri de düşünülemez ki önceki devrelere ait herhangi bir birikimden faydalanılmadan meydana getirilmiş olsun. Her sanat mahsûlü mutlaka daha önce ortaya çıkmış olan eserlerden az ya da çok izler taşımaktadır ve bu o derece keskin bir vâkıdır ki, bir sanatkârın etkilendiği diğer sanatkâr, sanat bakımından daha zayıf bile olsa bu kural değişmemektedir. Fuzûlî'nin üzerindeki Nesîmî etkisini ve Bâkî'nin üzerindeki Hayâlî tesirini yok saymak mümkün mü?

Koca Râğıb Paşa da her gerçek şâir gibi şüphesiz kendinden önceki bir çok sanatkârdan etkilenmiştir ve hayatı boyunca yazdığı mısralarda bu etkiler bazen açıkça, bazen de daha derinden bir şekilde ve uzaktan uzağa varlığını hissettirmektedir.

Râğıb Paşa'nın etkilendiği şâirleri, Türk ve Acem şâirleri olmak üzere iki kısımda değerlendirmek gerekir. Paşa'nın şâirleri üzerinde en açık tesir sahibi Türk şâiri olarak başta 'hikemî' tarzın büyük temsilcisi *N â b î* gelmektedir. Ayrıca kasîde vadisinde *N e f ' î*'yi gazelde *Nedîm*'i ve uzaktan uzağa *N e c â t î*'yi görebiliriz. Râğıb Paşa'yı etkileyen İranlı şâirlere gelince; *Şevket-i Buhârî*'yi (öl. 1699), *Sâib-i Tebrîzî*'yi (öl. 1671) ve *Tâlib-i Amûlî*'yi (öl. 1626) saymak mümkündür.

Râğıb Paşa'nın etkilendiği Türk ve Fars şâirleri ile bunların etkileri, bir sıralama dahilinde incelenecek olursa;

1. Râğıb Paşa'nın Etkilendiği Türk Şâirler :

a) *N â b î* : Hikemî tarzın kurucusu ve en büyük şâiri sayılmaktadır.¹⁷ asıl ismi Yûsuf olan Nâbî, (1642?)'de Urfa'da doğmuştur.¹⁸

¹⁷ Bkz. A) Köprülüzâde Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 326-327;

Yirmi beş yaşlarında geldiği İstanbul'da şâir, âlim, fâzıl bir zat olarak tanınmış ve ömrünün sonuna kadar başta saray çevresi olmak üzere hemen her kesimden saygı görmüştür. Türkçe dîvân ve Farça dîvânçesinden başka Ferîdü'd-Din-i Attâr'ın bir mesnevîsini şiir diliyle çevirip, kendinden de bir çok ilaveler yaparak meydana getirdiği "*Hayr-âbâd*" isimli mesnevîsî edebiyatımızın en önemli mesnevîlerindedir.¹⁹ Nâbî'ye asıl şöhretini sağlayan en mühim eseri ise "*Hayriyye*" isimli mesnevîsidir.²⁰

Nâbî'nin, oğlu Ebu'l-hayr Mehmed adına kaleme aldığı bu mesnevî, çağının sosyal hayat ve görüşlerini eleştiren didaktik, ahlakî bir nasihat kitabıdır ve az çok *Kutadgu Bilig*'i düşündümetedir.²¹ Ayrıca Sultan IV. Mehmed'in şehzâdelerinin sünnet merâsim ve şenliklerini anlatan *Sûr-nâme* isimli manzum eseri ve *Tuhfetü'l-Harameyn*, *Münşeat*, *Zeyl-i Siye--i Veysî*, *Fetih-nâme-i Kamanîçe* isimli mensûr eserleri vardır.²²

Bir his ve hayâl şâiri olmaktan ziyade fikir ve "hikmet" şâiri olan Nâbî'yi Prof.Dr. Mehmet Fuad Köprülü, şu satırlarla tanıtmaktadır:

"Nâbî'de ne derin bir hassasiyet, ne zengin bir hayâl vardır; yalnız büyük bir ifade kudreti, çok sağlam ve kusursuz bir lisan, mükemmel bir teknik sahibidir. Edebî sanatlara, fikrî mazmûnlara büyük ehemmiyet verir. Vüzûh ve selâset, şiirlerinin başlıca fârik vasfıdır."²³

B) Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s. 28-41.

18 Bkz. İsmail Belîg, *Nuhbetü'l-Âsar li Zeyl-i Zübde'ti'l-Eş'ar*, Haz. Yrd. Doç.Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Gazi Üniversitesi Yayın No: 62, Ankara, 1985, s. 525.

19 Bkz. İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili*, Temmuz, Ağustos, Eylül, 1986, C.LII, Sayı: 415, 416, 417, ?, 1986, s. 460.

20 Bkz. A) Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 326.

B) İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili*, 1986, s. 461.

21 Bkz. A) Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.V., s. 268.

B) Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1973, c.II, s. 383-386.

22 Bkz. A) Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-A'âm*, c.VI, s. 4534.

B) Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.V, s. 267-268.

23 Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 326.

Türk edebiyatında "*hikemiyyat*" akımını başlatan Nâbî'nin tesiri asırlarca bir çok sanatkâr üzerinde görüldü. Nâbî'den sonra bu ekolün en büyük temsilcisinin Koca Râgıb Paşa olduğu hakkında ittifak vardır.²⁴

Nâbî'nin şiirlerinde görülen *hikmet*, akl-ı selim ve gerçekçilik, XVIII. yüzyıl dîvân şiirine nüfûz ettikten sonra asıl ifadesini Koca Râgıb Paşa'da bulmuştur ve denilebilir ki, Koca Râgıb Paşa üzerinde tesir sahibi olan sanatkârlar içinde en büyük etki Nâbî'ye aittir.

Râgıb Paşa henüz on üç yaşında çocuk iken 1712 yılında bu dünyadan göçen²⁵ Nâbî'nin edebiyat âleminde bıraktığı yankılar, Râgıb Paşa'yı gençlik çağlarında yakalamış ve Râgıb Paşa, daha Dîvân-ı Hümâyûn Kâtipliği görevinde iken, Nâbî'nin şiirlerine nazîreler yazmaya başlamıştır.²⁶

Bu tezin metin kısmında görüleceği üzere Koca Râgıb Paşa Dîvân-ı'nda, Nâbî'nin iki gazeli, Râgıb Paşa tarafından tahmis edilmiş olarak yer almaktadır.

Aşağıda iki ayrı tahmisten değişik kısımlar alınmıştır:

*"Bülend olmakdadır Râgıb hemîşe himmet-i tab'ın
Dahi bâlâsı mümkündür olursa rağbet-i tab'ın
Müsellemdir egerçi ehl-i tab'a rikkat-i tab'ın
Bu ta'birât vüs'unda değildir kuvvet-i tab'ın
Bu feyz-i ma'nevî Nâbî'ye mecrâ-yı diğerdendir"*²⁷

24 Bkz. A) "*Nâbî tarzının güçlü şâiri Koca Râgıb Paşa'dır*", Dr. Cem Dilçin, "Dîvân Şiirinde Gazel", *Türk Dili*, c. LII, Sayı: 415, 416, 417, s. 192.

B) Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, 597.

C) İbrahim Mutlu, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, İstanbul 1963, c. XII, s. 2.

D) Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VI, s. 379.

25 Bkz. İsmail Belig, *Nuhbetü'-Âsar li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'ar*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, s. 525.

26 Bkz. İbrahim Mutlu, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, İstanbul 1963, c. XII, s. 2.

27 Bkz. Metin kısmı I nolu tahmis.

.....

*"Dil-cû yeter hevâsı safâ-hîz-i hâk-i pâk
Her nahl-bâr-ı neşvede mânend-i şâh-ı tâk
R â g ı b eder hayâli girîban-ı sabr-ı çâk
N â b î eder şükûfeleri dehri ıtır-nâk
Bağ-ı behişt hâtır-ı nâzik-terimdedir"²⁸*

Mahallîleşme cereyanının XVIII.yüzyılda Nâbî ile kuvvet bulduğu daha önce belirtilmişti. Nâbî'de görülen İstanbul Türkçesi ve İstanbul hayranlığı Râgıb Paşa'nın da mısralarında görülmektedir. Bu bakımdan Nâbî'nin şu beyti dikkat çekicidir:

*"Ba'di leke hitâblarından gelür mi hiç
Lafz-ı a cânım ay efendim halâveti"²⁹*

Yine Nâbî'ye ait şu beyitte, İstanbul'un başka yerlere olan üstünlüğü oldukça ididialı bir şekilde dile getirilmektedir:

*"Ol dil-güşâ me'âller ol hurde nükteler
Mümkün müdür bula Arabistan'da sûreti"³⁰*

Aynı İstanbul sevdâsını ve İstanbul'un diğer beldelerle olan mukayesesini aynı üslûb ve şîve ile Koca Râgıb Paşa'da bulabiliriz:

*"Hâh Mısr u hâh Bâğdâd işte Şahbâ işte Şâm
Var mıdır İstanbul'un mümtaz ü müstesnâları"³¹*

Nâbî'nin bu alemdeki zıtlıklara olan hakîmâne nazarı ifadesini şu beyitte bulur:

28 Bkz. Metin kısmı II nolu tahmis.

29 Bkz. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s. 39.

30 Bkz. A.g.e., s. 38.

31 Bkz. Metin kısmı 171 nolu gazel.

*"Tehâlûf sûretâ mâni' değıldir vahdet-i asla
Olur bir şâhdan surh u sefîd ü hâr u gül peydâ"³²*

Aynı tefekkür edasını Koca Râgıb Paşa'da görmek mümkündür:

*"Nefy ü isbât-ı feminde mütehâlif akvâl
Mühr-i endişe bu mahzarda müşevveş basılır"³³*

Nâbi kemâlin bir gereğı olan nefis muhasebesini şöyle yapmaktadır:

*"Kimsenin medhali yok kendi sani'imdendir
Etdiğim cürm ü hatâ kendi elimden feryad"³⁴*

Koca Râgıb Paşa'da ise aynı iç hesaplaşma şöyle ifade edilir:

*"Sezâ-yı levm u cezâ nefsimiz iken Râgıb
Nedir günâhı sipihrûn ki şütûm edelim"³⁵*

Olgun insanın güzel ahlâk özelliklerinden olan kanaat ve istiğnâ bahsinde Nâbî şu beyti söyler:

*"Kasr-ı sürûr künc-i kanâ'at değıl midir
Sahn-ı behişt kûy-ı ferâğat değıl midir"³⁶*

Koca Râgıb Paşa aynı fikri şu beyitle dile getirir:

*"Felek verir mi meğer âdeme tek ü tenhâ
Eğerçi huld-ı berrîn kûşe-i kanâ'atdır"³⁷*

Geçici dünya nimetleri için insanlara boyun eğmenin zilletine düşmemek gerektiğini Nâbî şu mısralarla öğütler:

³² Bkz. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s. 53.

³³ Metin kısmı 30 nolu gazel.

³⁴ Bkz. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s. 66.

³⁵ Bkz. Metin kısmı 112 nolu gazel.

³⁶ Bkz. Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, İstanbul, 1996, s. 409.

³⁷ Metin kısmı 49 nolu gazel.

*"Yeme minnetle olursa ni'met
Kokma gül kim ola bûy-ı minnet"³⁸*

Koca Râgıb Paşa, sanki cevaben, bu nasîhati benimsediğini şöyle bildirir:

*"Çekerim kûh-ı girân-ı gamı kâf olsa velî
Tâk eder tâkatimi zerrece bâr-ı minnet"³⁹*

Mevki ve makam sevdâsını kalpten silmek gerektiğini ve zaman zaman kalabalıklardan uzak durmanın faziletini, Nâbî, şu beyitle dile getirir:

*"Eğer âsâyiş-i hem-vârâ varsa râğbet-i hâtır
Nişîb-i uzlete meyl et firâz-ı câhtan pâ çek"⁴⁰*

Koca Râgıb Paşa da bu fikre katıldığını şu mısralarla beyân eder:

*"Hevâ-yı nefsdan ser-mâye-i izzetdir istiğnâ
Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Züleyhâ'dan"⁴¹*

Kâmil bir mü'min tavrı içinde olan Nâbî'deki kader anlayışı ve kade-
dere inancın vermiş olduğu kalp rahatlığı şu beyitlerle ifade edilir:

*"Biz gerdiş-i rûzgâra mahzûn değiliz
Evvâ-'ı zemânedan ciger-hûn değiliz
Takkîr-i hükme i'tiraz eylemezüz
Var aklımız ol kadar da mecnûn değiliz"⁴²*

Dindar bir şâir olarak bilinen Koca Râgıb Paşa'da ise kader inancından gelen aynı iç huzurunu şu rübâisinde görmek mümkündür:

³⁸ Bkz. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s.100.

³⁹ Metin kısmı 17 nolu gazel.

⁴⁰ Bkz. Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s.126.

⁴¹ Bkz. Metin kısmı 119 nolu gazel.

⁴² Bkz. Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, s. 380.

"Çün kim yed-i kudretde döner hayr ile şer
 Besdir bilene tesliyet î mân-ı kader
 Deryâda ne mikdârı olur hâr u hasın
 Dünyâ için olmaz dil-i dâ nâde keder"⁴³

Son olarak, dîvân şiirinde "hikmet"i temsil eden Nâbî'nin bütün kâinâta abes ve gereksiz bir tek nokta olmadığını gören ibret nazarı ile varlık âlemini izah edişini şu mısırânda görelim:

"Bu âlem bir kitab-ı hikmet-endûz-ı hakâyıkdır"⁴⁴

ve Koca Râgıb Paşa'nın şu kâinât izahındaki benzerliğe dikkat çekelim:

"Turfe dükkân-ı hikemdir şu kühen tâk-ı felek"⁴⁵

Nâbî XVII.yüzyıl dîvân şiirinde hikmet, ibret tefekkür, bilgelik çıkarını başlatmıştır. XVII.yüzyıla kadar Nâbî tarzına dahil olan birçok dîvân şâiri bulunmakla beraber, bu ekolün en büyük temsilcisinin Koca Râgıb Paşa olduğu kaynaklarca ifâde edilmektedir.⁴⁶

Böyleyken Koca Râgıb Paşa'nın şiirlerindeki Nâbî tesiri asla taklit ölçüsüne varmamıştır. Paşa'nın mısırâlarındaki kendine mahsus ağır başlı ve seçkin ifade kudretinin, yer yer Nâbî'yi aştığına dair değerlendirmeler bile yapılmaktadır.⁴⁷

43 Bkz. Metin kısmı II nolu rübâi

44 Bkz.Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, s.73.

45 Bkz. Metin kısmı 166 nolu gazel.

46 Bkz. A) Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 453.

B)Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257., s. 131.

C) Dr. Cem Dilçin, "Dîvân Şiirinde Gazel", *Türk Dili*, c. LII, Sayı: 415, 416, 417, s. 192.

D)Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.*, c.II., s. 767.

47 Bkz. A) Dergâh yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, c. V, s. 377.

B) Ötüken-Söğüt neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VI, s. 379

Koca Râgıb Paşa'nın şiirlerinde, Nâbî tesirinin yanısıra, yer yer bizzat isim zikredilmiş olarak Nâbî övgüsüne de rastlanır. Aşağıya aldığımız beyitlerde Koca Râgıb Paşa, şiirlerindeki Nâbî tesirini âdeta ilân etmektedir:

"Dem-sâz-ı sabâ oldu R ü h â v î bize Ragıb
Dil-beste-i zencîr-i ser-i zülf-i R ü h â y ı z" ⁴⁸

.....
"Bâde-i sâf-ı hayalim neş'e-i N â b î verir
Ragıb insaf eylese şi'r-âşinâlardan biri"⁴⁹

Ayrıca Koca Râgıb Paşa'nın Nâbî'ye olan alâkası nesir sahasında da görülmektedir. Paşa'nın -ilerde görüleceği üzere- mensur eserlerinden "Münşeât"ında, Nâbî'nin "Zeyl-i Siyer-i Veysî"sine ayrı bir zeyil mahiyetinde kaleme alınmış olan "Huneyniye ve Taifiye" adlı yazısını da burada belirtmek gerekir.⁵⁰

b) N e f ' î ; Divân şiirinin en büyük övgü, hiciv ve nihayet kasîde şâiri olarak bilinen⁵¹ Nef'î'den kaynaklarda "Erzenu'r-Rûmî Ömer Beg" olarak bahsedildiğine bakılarak⁵² kendisinin Erzurumlu, isminin de Ömer olduğu anlaşılmaktadır. XVII.yüzyılın ilk yarısında dünyaya gelen Nef'î'nin doğum tarihinin 1572 olduğu tahmin edilir.⁵³ Ömrünün son otuz yılını İstanbul'da geçiren şâir, sanatının ve şöhretinin zirvesinde

C) Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*: 76, s. 40 (232)

48 Metin kısmı 89 nolu gazel.

49 Metin kısmı 173 nolu gazel.

50 Bkz.A) Koca Râgıb Paşa, *Münşe'at*, Süleymaniye Küt. Lala İsmail: 598/1.

B) Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 597.

51 Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat; *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 394.

52 Bkz. A) İsmail Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Haz. Abdulkerim Abdülkadiröğlü, s. 628.

B) Nâimâ, *Tarih*, İstanbul, 1280,. c.III, s. 222.

53 Bkz. Ötügen-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.V, s. 105

iken, 1635 senesinde "tîğ-ı gazâb-ı pâdişâhî'ye" uğrayarak idam edilmiştir.⁵⁴

Hayâllerindeki azamet, lisanındaki zenginlik, üslûbundaki emsâlsiz âhenk ve ihtişam ile klâsik Osmanlı şiirinin bilhassa kasîde türünde en büyük üstâdı sayılan Nef'î'nin⁵⁵ Türkçe ve Farsça birer dîvân ile hicviyelerini topladığı *Sihâm-ı Kazâ* adlı bir mecmûası vardır.⁵⁶

Nef'î'nin kasîde sahasındaki kudreti ve üstünlüğü daha kendi zamanında tartışmasız olarak kabul edilmiş ve kendisinden sonraki asırlar boyunca bir çok dîvân şâirinin, —bu arada Koca Râgıb Paşa'nın — kasîde vâdisinde Nef'î'yi takip etmesine vesile olmuştur.⁵⁷

Koca Râgıb Paşa'nın kasîdelerinde kuvvetle hissolunan Nef'î tesiri kaynakların bir çoğunda dile getirilmektedir.⁵⁸ Paşa'nın şiirlerinde hiciv tarzına pek rastlanmadığı için, Nef'î'nin nüfûzu Koca Râgıb Paşa'nın kasîdelerindeki övgü ve bilhassa fahriyye kısımlarında oldukça belirgin bir şekilde göze çarpar.

Nef'î'nin medhiyelerindeki zengin hayâl gücü ve mübâlağa keyfiyeti, kendinden sonraki pek çok dîvân şâiri gibi Koca Râgıb Paşa'nın da mısralarına sirayet etmiştir.

Nef'î'nin, Sultan I.Ahmed'i övdüğü şu beyitleri inceleyelim:

⁵⁴ Bkz. A) İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiröğlu, s. 628.

B) Köprülüzâde Mehmet Fuat; *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 391-395.

⁵⁵ Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat; *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 394

⁵⁶ Bkz. Yrd.Doç.Dr.Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 32-37.

⁵⁷ Bkz. A) Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s.396.

B) Prof.Dr. Mehmet Çavuşoğlu, "*Kasîde Şâiri Nef'î*", Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'î, s. 89

⁵⁸ Bkz. A) Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 597;

B) Dergâh Yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Asiklopedisi*, c.V, s. 377.;

C) H. Yorulmaz. "Şâir Devlet Adamı Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, 76, 41(233).

*"Hân Ahmed ol şehenşeh-i devrân ki rûzgâr
Adliyle dehre müjde-i emn ü emân verir*

*Cemşîd-i kâmrân ki süvâr olsa rahşına
Dârâ tutar rikâbını Hüsrev 'inân verir"⁵⁹*

Koca Râgıb Paşa'nın Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya sunduğu kasîdenin şu beyitlerindeki Nef'î edâsına dikkat edelim:

*"Asümân-pâye ferîdûn-haşem Ahmed Paşa
Olsa şâyeste olurdu silahşörü Behrâm*

*Hâtem-i bezm-i sehâ saff-ı şiken rûz u vegâ
Âb-ı rûy-ı vüzerâ Âsâf-ı mergûb-ı enâm"⁶⁰*

Nef'î'nin Sultan II. Osman'a (Genç Osman) sunduğu kasîdenin ilk beyitlerindeki mağrûr ve mübâlağalı söyleyiş ünlüdür:

*"Âferîn ey rûzgârın şeh-süvâr-ı safderi
Arşa as şimden geru tîğ-ı süreyyâ-cevheri"⁶¹*

Koca Râgıb Paşa, aynı üslûb ile Ahmed Paşa'ya seslenir:

*"Âferîn ey şeh-süvâr-ı arsa-ı rezm ü vegâ
Bârek-Allâh ey sipeh-sâlâr-ı mansûrû'l-livâ"⁶²*

Dîvân edebiyatının en çok övünen şâiri Nef'î'nin bir fahriyyesinden alınmış şu beyitleri inceleyelim:

*"Sanırım kendimi bir hâce-i sâhib-cevher
Aldığımca elime kilik-i güher-efşânı*

⁵⁹ Bkz. Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, s. 57.

⁶⁰ Bkz. Metin kısmı III nolu kasîde.

⁶¹ Bkz. Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, s. s.90

⁶² Bkz. Metin kısmı XII nolu muhammes.

*Sözlerim oldu hased-kerde-i yârân-ı Irak
Belki reşk-i sühan-ı Muhteşem-i Kâşânî*

*Izturârî eder eş'ârıma şimdi tahsîn
Söze geldikçe kabûl eyleyemem Hassân'ı*

*Nice üstâd-ı sühan-güstere oldum gâlib
Ki bulunmaz arasan her birinin akrânı"⁶³*

Koca Râgıb Paşa'nın şu fahriyyesindeki Nef'î benzerliğine dikkat edelim:

*"Edince hâme-i sihr-âferînim hurde cevânı
Olur nakş-ı per-i tâvûs-ı dâğ-ı hasret-i Mânî*

*Hayâl-i mûşikâfım cevher-i ferdi eder kısmet
Sebük-rûhî-i tab'im kûha ettirmez ger sencânı*

*Ya mir'ât-ı safâ-ender-safâdır zihn-i derrâkim
K'odur âyine-i gîtî-nümâyâ sûret-i sâni*

*Safâ-yı cevherinden cevher-i küll eyler istimdâd
Likâ-yı manzarından Rûh-ı a'zâm mest-i hayrânı"⁶⁴*

Koca Râgıb Paşa'nın kasîdelerinde oldukça hissedilir bir şekilde görülen Nef'îyâne hava, zaman zaman Paşa'nın diğer tür manzûmelerinde de bulunmakla beraber, yerini Koca Râgıb Paşa'nın kendine mahsus ağır başlı söyleyişine bırakmaktadır. Nef'î'ye ait çizgiler, Koca Râgıb Paşa'da mizaç gereği olarak değil, kasîde tarzının yerleşik bir icâbı olarak değerlendirilmelidir.

c) **N e d î m** : XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatında kendine mahsus bir söyleyiş ile ortaya çıkan, lâle devrinin şen ve şûh şâiri Ahmet Nedîm

⁶³ Bkz. Metin Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, s. 54.

⁶⁴ Bkz. Metin kısmı II nolu kasîde.

İstanbuldur.⁶⁵ XVII. yüzyıl dîvân şiirine Nâbî'nin getirdiği hikmet ve tekfekkür dolu ciddî havaya mukabil; zevkı, neş'eyi ve zerâfeti terennüm eden Nedîm'in doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.⁶⁶ Çağdaşları tarafından "tâze-zebân" olarak nitelendirilen⁶⁷ Nedîm'in dîvân şiirine getirdiği yenilik, daha kendi devrinde iken edebî çevrelerce benimsenmiş ve XVIII. yüzyıldan sonraki asırlarda Nedîm tesiri olarak devam etmiştir.⁶⁸ Patrona Halil isyânı esnasında 1730 yılında vefât eden Nedîm, bir şarkı ve gazel şâiri olarak şöhret yapmış ve Nedîm'in gazelleri bir çok dîvân şâiri ve bu arada Koca Râgıb Paşa tarafından da tanzîr edilmiştir.⁶⁹

Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde 1. decede tesir sahibi olarak kabul edilen Nâbî'nin, daha çok fikre yaslanan ciddî havasının yanısıra Nedîm'in yer yer görülen şûh edâsı, Paşa'nın şiirine canlılık getirmiş ve Râgıb Paşa'nın mısırâlarını kupkuru hikmet bildirileri olmaktan uzak tutmuştur.

XVIII.yüzyıl dîvân şiirinde birbiriyle çatışmakta olan Nâbî ekolü ile Nedîm üslûbu ve bu iki tarzın etkileri, Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde zaman zaman birbirini tamamlayan bir imtizaç manzarası göstermektedir ve denilebilir ki Koca Râgıb Paşa Nâbî'den mesajı, Nedîm'den ise âhengi almıştır.

Nedîm'in Koca Râgıb Paşa tarafından tanzir edilmiş ayrı bir nazîre olan şu gazelini alalım:

⁶⁵ Bkz. İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübde'ti'l-Eş'âr*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, s. 575.

⁶⁶ Bkz. Prof.Dr. Hasibe Mazıoğlu, *Nedîm'in Dîvân Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları: 83, Ankara, 1992, s.11.

⁶⁷ Bkz. Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, s. 664-665.

⁶⁸ Bkz. Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1994, s.LVI-LXIII.

⁶⁹ Bkz. Ali Canip Yöntem, "Nedîm'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesirleri", *III.Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Tebliğler)*, Ankara, 1948, s. 109-121.

"Kaşların bâlâda seyret ruhların gör zîrde
Kıl temâşâ huldi zîr-i sâye-i şemşîrde

Hâbda görseydi ger şîrîn safâ-yı sâ'idin
Tatlı cânından varup el yurdu cûy-ı şîrde

La'l edüp hurşîdi rîzân etdi andan dürr-i nâb
Ey perî sihr etdi şermîn san'at-ı taktîrde

Gûşe-i ebrûdan ayrılmaz dil-i hûn-keştemiz
Lekke-i hûndur ki kalmış dâmen-i şemşîrde

Dalmasın deryâ-yı aşka etmeyen serden cüdâ
Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde

Hâne-i âyîne de Leylâ'yı çokdur seyreden
Sen gönül Mecnûn'u seyret hâne-i zencîrde

Târ u pûdı terk-i târ u pûd-ı hesîdir anın
Şâl-ı dervîşî dokunmaz sevdiğim Keşmîr'de

Ma'nî-i aşkı sana göstermek olmaz zâhidâ
Bir perîdir ol ki gezmez kûçe-i ta'bîrde

Neyl-i matlab hâtır-ı âzâdeyi der-kayd eder
Bestedir kârı kemendin gerden-i nahcîrde

Gör temâşâyı Nedîmâ sen de Nâmî Hân dahî
Gûy-ı çevgân oynadırsa arsa-i tanzîrde"⁷⁰

Nedîm'in, bir nazîre olan, yukarıya aldığımız gazelini Koca Râgıb Paşa ayrıca tanzîr etmiştir. Şimdi Koca Râgıb Paşa'nın Nedîm'e yazdığı bu nazîredeki Nedîmâne edâ ile birlikte Koca Râgıb Paşa'nın bilge mizâ-

⁷⁰ Bkz. Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı*, s. 462.

cından gelen ağırbaşlı ve hikmetli söyleyişin nasıl uyum sağladığına dikkat edelim:

*"Olmadıkça tâ nüvişte fehres-i takdîrde
Matlab u maksad bulunmaz nüsha-i tedbîrde*

*Cilve-gâh-ı yâr olan dil nakş-ı gayr etmez kabûl
Sûret- diğêr muhâl âyîne-i tasvîrde*

*Olmada ehl-i sevâdın vaz'-ı bahtı bâz-gûn
Ser-fürûdur kâr-ı hâme hâlet-i tahrîrde*

*Hûn-ı germ-i âşıkândan mûy-ı âdeş-dîdedir
Pîc ü tâbı sanma cevher safha-i şemşîrde*

*Ol bütûn çeşm-i sühan-gû vü leb-i hâmûşuna
Nükte-senc olmak kolay söz âşinâ ta'birde*

*Reh-revi ser-menzile vâsıl hevâ-yı aşk eder
Bir adım gitmez per ü bâl olmadıkça tîrde*

*Aldı meydânı bu vâdîde Nedîm-i yekke-tâz
Olma çok refîtare Râgıb sâha-i tanzîrde"⁷¹*

Koca Râgıb Paşa'nın hakîmâne söyleyişinde yer yer görülen Nedîm tesirinin katmış olduğu şûh çeşni, Paşa'nın, şiirlerinde fazlaca "hikmet-fürûş" bir manzara sergilemekten kaçınma gayretini sezdirmektedir. Nitekim, Koca Râgıb Paşa, yukarıya almış olduğumuz Nedîm'i tanzîr ettiği gazelinin son beytinde *Aldı meydânı bu vâdîde Nedîm-i yekke-tâz* diyerek Nedîm'e olan takdîrini gizlememektedir.

Koca Râgıb Paşa'nın, nazîresinin dışında, zaman zaman âdetâ şuurulu bir şekilde şiirini Nedîm'in şiirine benzetmeye çalıştığı da görülmektedir. XVIII.yüzyıl dîvân şiirinde birbiri ile münakaşa hâlinde olan

⁷¹ Bkz. Metin kısmı 145 nolu gazel.

Nâbî ekolü ile Nedîm tarzı arasında Koca Râgıb Paşa; Nâbî üslûbunu benimserken, Nedîm'den de istifâde etmeyi ve bununla, hikemî tarzdaki şiirini bir nevi "yumuşatmayı" sanki bilerek hedeflemektedir.

Nedîm'e ait olan ünlü bir gazelin şu beytini inceleyelim:

*"Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana"*⁷²

Şimdi Koca Râgıb Paşa'nın Nedîm'e benzeme çabasının açıkça görüldüğü şu beytine dikkat edelim:

*"Cevher-i tîğ-ı tegâfûl pîc ü tâb olmuş sana
'Aks-i hûn-ı âşıkân reng-i hicâb olmuş sana"*⁷³

Dîvân şiirinde asırlarca işlenen, her çizgisinde ilâhî remizler taşıyan, ulaşılmaz yücelikte olan ve kahredici bir güzelliğe sahip olan sevgili tipi, XVIII.yüzyılda yenilenmeye muhtaç bir duruma gelmişti. Şiirlerde asırlar boyu işlenen sevgili tipindeki gerekli değişikliği Nâbî şöyle haber vermekteydi:

*"Nâbî ile ol âfetin ahvâlini naklet
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık"*⁷⁴

Sevgili tipindeki bu yeniliği Nedîm gerçekleştirmiştir. Günlük hayatta rastlanabilen, candan, samîmi ve işveli sevgili tipi, Nedîm ile birlikte dîvân şiirine girmiş ve pek çok dîvân şâiri tarafından canlılıkla işlenmiştir. Koca Râgıb Paşa'nın da gazellerinde göze çarpan bu nokta, Paşa'nın şiirlerinde Nedîm tesirinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Koca Râgıb Paşa'nın aşağıya aldığımız musammat gazelindeki Nedîm ha-

⁷² Bkz. Muhsin Macit, *Nedîm Dîvânı*, s. 345.

⁷³ Bkz. Metin kısmı 4 nolu gazel

⁷⁴ Bkz. Prof.Dr. Abdölkadir Karahan, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 820, Ankara, 1987, s. 132.

vasını ve XVIII.yüzyıl dîvân şiirinde Nedîm ile oluşmuş sevgili tipini açıkça görmek mümkündür:

*"Nedir ey gönül bu hayret neden âh ü vâha ruhsat
Meğer eylemiş bir âfet seni vakf-ı derd ü hasret*

*Nice âfet âfet-i cân sitem âferîn ü fettân
Nigehi belâ nigeş-bân müjeler kazâ-niyâbet*

*O nigâh-ı çem-i pür-gû o remîde tarz-ı âhû
O dü ebrûvân-ı dil-cû dili etmesin mi gâret*

*Ruh-ı âli gül gül olmuş ham-ı zülfü sünbül olmuş
Lebi sorma bir mül olmuş ki verir cemâda hâlet*

*Ala destine piyâle suna bûseden nevâle
Bakılır mı kıyl ü kâle getirir mi tevbe tâkat*

*Külehin ede şikeste ola çeşm-i mesti haste
Ala tîğ-ı nâz-ı deste vere bezme şûr u dehşet*

*Tarabın olup tamâmı vere kaddine hırâmı
Ede raks için kıyâmı o zaman kopar kıyâmet*

Ne hayâl-ı Sâib ister, ne kemâl-i Tâlib ister
Buna tab'-ı Râgıb ister vere böye hüsn ü zînet"⁷⁵*

d) **N e c â t î** : XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişen ve tezkirelerin kendinden "*Hüsrev-i Rûm, Melikü's-Şuarâ*"⁷⁶ diye bahsettiği ünlü dîvân şâiri Necâtî Beg'in doğum tarihi bilinmemektedir. Necâtî'nin başka

* Beyitte geçen "Sâib" ile "Tâlib" kelimeleri Koca Râgıb Paşa üzerinde tesiri olan İran şâirlerinden Sâib-i Tebrîzî ile Tâlib-i Amûlî'nin isimleri olup bu şâirler 42.,45. sayfalarda anlaşılmaktadır.

⁷⁵ Bkz. Metin kısmı 20 nolu gazel.

⁷⁶ Bkz. Prof.Dr. Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992. s. 28.

eserleri de olmakla beraber, sadece dîvânı günümüze kalabilmiştir.⁷⁷ 1509 yılında vefat eden Necâtî'nin⁷⁸ hayâlindeki nezâket, üslûbundaki tabîlik, hislerindeki derinlik ve şiirlerinde daima darb-ı meseller kullanması, ona büyük bir şöhret kazandırmıştır.⁷⁹ Necâtî Beg'in şiirlerinde darb-ı mesele fazlaca yer vermesi ve şiirde atasözü, vecize, deyim kullanmak sanatı olan "irsâl-i mesel"i çok benimsemiş olması ona çağdaşları arasında farklı bir yer kazandırmış ve Necâtî Beg'in daha çok bu yönüyle tanınmasına vesile olmuştur.

Şiirde âdetâ Necâtî ile başlayan atasözü kullanma geleneği, asırlar içinde gelişi gelişi, şiirin atasözüne dönüşmesi gibi bir kemâl noktasına ulaşmış ve en zengin misâlini Koca Râgıb Paşa'da bulmuştur. İşte Necâtî'nin Koca Râgıb Paşa üzerinde uzaktan uzağa hissedilen tesirinin bu noktada değerlendirilmesi gerekir. Nitekim Necâtî'den beri süregelen geleneğin Nâbî'de ifade mükemmeliyeti bulduktan sonra Koca Râgıb Paşa ile devam ettiği kaynaklarca ifade edilmektedir.⁸⁰

Muallim Nâci tarafından "*irsâl-i mesele yatkın olduğu*" belirtilen⁸¹ Koca Râgıb Paşa'nın, şiirlerindeki Necâtî tesiri; Nâbî, Nef'î ve Nedîm etkisi kadar belirgin olmamakla beraber, Koca Râgıb Paşa'nın devam ettirdiği geleneğin bir kaynağı olması bakımından değerlendirilmesi gerekli bir husustur. Necâtî Beg'deki, şiirde vecize kullanma özelliği, dîvân şiirinde maya tutarak tekâmül etmiş ve bir kaç asır sonra Koca Râgıb Paşa'da şiirin vecize haline gelmesini sağlamıştır.

Koca Râgıb Paşa'nın kaleminden çıktuktan sonra asırlar ve nesiller boyu dillerde dolaşan:

⁷⁷ Bkz. Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 267-257, s. 103.

⁷⁸ Bkz. Ali Nihat Tarlan, *Necâtî Beg Dîvânı*, s. 21.

⁷⁹ Bkz. Köprülüzâde Mehmed Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 72-73.

⁸⁰ Bkz. A) Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 597;

B) Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*: 76, s. 41(233).

⁸¹ Bkz. Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, Haz.Yrd. Doç.Dr. Cemal Kurnaz. s. 241.

"Eğer maksûd eserdir mısırâ-ı berceste kâfidir"⁸²

.....

Şecâat arz ederken merd-i Kıbtî sirkatin söyler⁸³

.....

tarzındaki pek çok mısırâ, Râgıb Paşa'da, şiirin atasözü niteliği kazandığına açık örnekler teşkil etmektedir.

* Bu mısırâ halk dilinde *"Eğer maksûd eserse mısırâ-ı berceste kâfidir"* şeklinde şöhret bulmuştur.

82 Bkz. Metin kısmı 137 nolu gazel.

83 Bkz. Metin kısmı 39 nolu gazel.

2.Râgıb Paşa'nın Etkilendiği İran Şâirleri:

a) **Sâib-i Tebrîzî**: Meşhur İran şâirlerinden olan⁸⁴ Sâib-i Tebrîzî, 1603 yılında İsfahan'da dünyaya gelmiştir.⁸⁵ Sâib-i Tebrîzî'nin babası Mirzâ Abdurrahim, Tebrizli olduğu için Sâib'e, Sâib-i Tebrîzî veya Sâib-i İsfahânî de denir. Aslen bir Türk beyi olduğu da iddia edilen⁸⁶ Sâib-i Tebrîzî'nin hayatı Hindistan ve İran'da geçmiştir. II. Şâh Abbas'ın sarayında "Melikü'ş-Şuarâ" ünvanını alan Sâib-i Tebrîzî'nin, kendi memleketi olan İran'dan çok Hindistan ve Osmanlı ülkesi üzerinde tesirli olduğu bilinmektedir.⁸⁷

Sâib-i Tebrîzî'nin şiirlerinde mütevâzı ve münkesir bir rûh, derin bir aşk, temiz ve müttakî olmaya dâvet eden kuvvetli nasîhatler, küçük-lüklere ve çirkinliklere karşı isyan göze çarpar.⁸⁸ Onun şiirdeki kudreti, bilhassa gazel vadisinde görülür ve gözlem kabiliyeti oldukça güçlüdür. Lisana hakimiyetinin hârikulâde olduğu bilinen Sâib-i Tebrîzî, çok mâhîrâne ve veciz darb-ı meselleriyle de şöhrat kazanmıştır.⁸⁹

1669 yılında İsfahan'da vefat eden⁹⁰ Sâib-i Tebrîzî, bilhassa Osmanlı edebiyatı âleminde mühim bir şöhrat kazanmıştır.⁹¹ Kendisi aynı zamanda Azerî Türkçesi ile de şiirler yazmaktaydı ve şâir Nâbî ile karşılıklı şiirleşmeleri mevcuttu.⁹²

84 Bk. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.IV, s. 2933-2934.

85 Bkz. Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı*, İstanbul 1944, s. 121.

86 Bk. Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 76, s. 41(233).

87 Bkz. Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı*, s. 121-123.

88 Bkz. *A.g.e.*, s. 123.

89 Bkz. *A.g.e.*, s. 123

90 Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.IV, s. 2933.

91 Bkz. Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı*, s. 123.

92 Bkz. *A.g.e.*, s. 123.

Sâib-i Tebrîzî'nin Türkçe şiirlerini ihtivâ eden güzel bir nüsha Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi'ndedir. Aynı kütüphanede Sâib-i Tebrîzî'nin en mükemmel ve tam denebilecek bir dîvânı da bulunmaktadır. 1657 tarihinde kaleme alınan bu dîvân 1725 yılında Tebriz'in Osmanlılarca fethi esnasında, o sıralarda fethedilen yerlerin tahriri ile görevli olan Koca Râgıb Paşa'nın eline geçmiştir. Koca Râgıb Paşa, bu kitabı, Köprü-lüzâde Abdullah Paşa'nın oğlu Abdurrahman Paşa'ya hediye etmiş; Abdurrahman Paşa Afgan muharebesi için Hemedan'a gittiğinde kitap kaybolmuş; daha sonra Râşid Mehmed Paşa sefaretle İran'a gittiği zaman maiyetinde götürdüğü Münif Antakî, dîvânı elde etmiş ve nihayet 1743 tarihinde Sâib-i Tebrîzî'nin bu dîvânı, bu kadar mâceradan sonra tekrar Koca Râgıb Paşa'ya geri dönmüştür.⁹³

Koca Râgıb Paşa'nın Sâib dîvânına bu derece ehemmiyet vermesi, Paşa'nın, Sâib-i Tebrîzî'ye olan alâkasını göstermesi bakımından kayda değer bir husustur. Ayrıca Sâib-i Tebrîzî'nin şiirlerindeki temiz ve mütakî olmaya davet eden kuvvetli nasihatler, çok veciz darb-ı mesel söyleme mahareti ve lisana tasarruf gibi özellikler, Koca Râgıb Paşa ile benzerlik göstermekte ve Koca Râgıb Paşa'nın bilhassa gazel vadisinde Sâib-i Tebrîzî'den etkilenmiş olduğu kaynaklarca da ifade edilmektedir.⁹⁴

Sâib-i Tebrîzî'nin bir gazelini tahmis eden⁹⁵ Koca Râgıb Paşa, bazı mısırâlarında bizzat isim zikrederek Sâib'e olan takdirini belirtmiştir. Koca Râgıb Paşa'nın, Sâib-i Tebrîzî'yi andığı mısırâları şunlardır:

*"Egerçi bahşa gerekir hayâl-i tab'-ı selîm
Hased ki Râgıbâ hep fikr-i S â i b â n e düşer"⁹⁶*

⁹³ Bkz. A.g.e., s. 123.

⁹⁴ Bkz. A) Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, s. 241;

B) Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 597.

C) İbrahim Mutlu, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, c. XII, s. 2.

⁹⁵ Bkz. Metin kısmı III nolu tahmis.

⁹⁶ Bkz. Metin kısmı 28 nolu gazel.

"Ne hayâl-i S â i b ister ne kemâl-i Tâlib ister
Buna tab'-ı Râgıb ister vere böyle hüsn ü zînet"⁹⁷

XVIII.yüzyıl Osmanlı edebiyatında İran tesirinin iyiden iyiye azalmasına rağmen, Sâib-i Tebrîzî'nin Koca Râgıb Paşa üzerindeki etkisi, Türkçe şiirler de söyleyen Saib'in Osmanlı edebiyat muhitindeki şahsî şöhreti ve hikemiyata olan yatkınlığı ile izah edilebilir. Ayrıca Koca Râgıb Paşa gibi hayatı saray çevrelerinde geçmiş olan Sâib-i Tebrîzî'nin, Râgıb Paşa ile olan mizaç benzerliği de dikkate alınmalıdır.

b) **Şevket-i Buhârî**: Buhâra emîrinin oğlu olduğu halde babasının vefatından sonra saltanattan ferâgat ederek ilim, irfan ve fazilet yoluna giren Şevket-i Buhârî,⁹⁸ şiirde, Sebki Hindî'nin öncülerinden sayılmaktadır.⁹⁹ Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Şevket-i Buhârî, İsfahan'da Sa'dü'd-din Hân'ın ve Hindistan'da Gevher Şâh'ın iltifatına nâil olmuştur. 1695'te İsfahan'da vefat eden¹⁰⁰ Şevket-i Buhârî, İran edebiyatında Hind üslûbunu benimseyen şâirler arasında mühim bir yere sahiptir.¹⁰¹

Şiirde gayet ince, girift ve derin hayâlleri işleyen ve sözden çok mânâ güzelliğine itibar eden Sebki Hindî tarzının XVII.yüzyılda Türk edebiyatını etkilediği¹⁰² daha önce belirtilmişti. Şevket-i Buhârî'nin Türk edebiyatında tanınması, Sebki Hindî akımının XVII.yüzyılda Türk edebiyatını etkilemesi dolayısıyladır. Gerek almış olduğu eğitim ve gerekse idarî görevler vesilesiyle İran edebiyatından uzak kalmayan Koca Râgıb

⁹⁷ Bkz. Metin kısmı 20 nolu gazel.

⁹⁸ Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.IV, s. 2881.

⁹⁹ Bkz. Ali Nihat Tarlan, *İran Edebiyatı*, s. 119.

¹⁰⁰ Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.IV, s. 2881.

¹⁰¹ Bkz. Ali Nihat Tarlan, *İran Edebiyatı*, s. 119.

¹⁰² Bkz. A) Ali Nihat Tarlan, *A.g.e.*, s. 119;

B) Haluk İpekten, *Nailî*, s. 60-67.

Paşa'nın, bilhassa şiirde hayâl unsuru bakımından Şevket-i Buhârî'den etkilenmiş olduğu rahatça tesbit edilebilir.

Dîvânında Şevket-i Buhârî'nin iki gazelini tahmis eden¹⁰³ Koca Râgıb Paşa'nın, Şevket-i Buhârî'ye olan eğilimi-ileride görüleceği üzere Muallim Nâci'nin tenkidine sebep olmuştur.¹⁰⁴ Hikemî tarzın en büyük şâirlerinden sayılmasına rağmen Koca Râgıb Paşa'nın mısralarında görülen Sebk-i Hindî esintisini, Şevket-i Buhârî etkisinin bir sonucu olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

c) **T â l i b - i A m û l î**: Ünlü İran şâirlerinden olup doğum tarihi bilinmemektedir.

Zamanının bir çok ilimlerine vâkıf olduğu ileri sürülen Tâlib-i Amûlî gençlik çağında iken Hindistan'a giderek orada yerleşmiştir.¹⁰⁵ Şiirdeki kudretiyle kısa zamanda şöhret kazanan Tâlib-i Amûlî, Ekber Şâh ve sonra Cihangir Şâh'ın teveccühüne nâil olmuş; Cihangîr Şâh zamanında "Melikü'ş-Şuarâ" ünvanına lâyık görülmüştür.¹⁰⁶ 1625 tarihinde yüz yaşını geçmiş olarak Keşmir'de vefât eden Tâlib-i Amûlî'nin 14.000 beyitlik bir dîvânı mevcuttur.¹⁰⁷

Çok mağrur bir şâir olduğu bilinen¹⁰⁸ Tâlib-i Amûlî de Sâib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî gibi İran edebiyatında Sebk-i Hindî tarzını temsil eden şâirlerdendir.¹⁰⁹ Tâlib-i Amûlî'nin Koca Râgıb Paşa üzerindeki tesiri yukarıda anılan diğer İran şâirleri gibi Sebk-i Hindî kanalı ile olmalıdır. Ayrıca âlim ve fâzıl bir zat olduğu bilinen Tâlib-i

¹⁰³ Bkz. Metin kısmı, s. 315-318.

¹⁰⁴ Bkz. Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 241.

¹⁰⁵ Bkz. Ali Nihat Tarlan, *A. g.e.*, s. 127.

¹⁰⁶ Bkz. A) Ali Nihat Tarlan, *A.g.e.*, s. 127.

B) Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. IV, s. 2988.

¹⁰⁷ Bkz. Şemsettin Sâmî, *A. g.e.*, c.IV, s. 2988.

¹⁰⁸ Bkz. Ali Nihat Tarlan, *A. g.e.*, s. 127.

¹⁰⁹ Bkz. Haluk İpekten, *Naili*, s. 61.

Amûlî'nin, şahsiyetindeki bu özellikleri ile Koca Râgıb Paşa'ya benzediğini de dikkate almak gerekir.

Tâlib-i Amûlî'deki "kemâli" takdir eden Koca Râgıb Paşa, Sâib-i Tebrîzî'yi andığı şu beyitte Tâlib-i Amûlî'yi de ihmal etmeyerek, kendi şiirinde tesir sahibi olan İran şâirlerini âdetâ ilân etmektedir:

*"Ne hayâl-i S â i b ister ne kemâl-i T â l i b ister
Buna tab'-ı Râgıb ister vere böyle hüsn ü zînet"¹¹⁰*

110 Bkz. Metin kısmı 20 nolu gazel.

C) XVIII.YÜZYIL DÎVÂN EDEBİYATINDA KOCA RÂĞIB PAŞA'NIN YERİ

XVIII.yüzyıldan iki asır evvel en parlak devresini yaşayan dîvân edebiyatı, XVIII. yüzyıla gelindiğinde, önceki devrelerin zengin birikimine sahip olmakla beraber, bu birikimden kaynaklanan bir nevi tıkanıklığın da eşğine gelmişti ve yeni edebî hamlelere ihtiyaç belirtmekteydi. Bu yeni edebî hamleleri XVIII. asrın ilk yarısında Nâbî ve Nedîm'de görmekteyiz. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise, şöhret kazanan şâirler arasında asrın ilk yarısında yetişen sanatkârlarla mukayese edilebilecek olanlar oldukça sınırlı bir durumda idiler. İşte bu noktada Prof.Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün Koca Râğib Paşa hakkındaki şu tesbitleri önem kazanmaktadır:

*"XVIII.yüzyılın ikinci yarısında yetişen yüzlerce şâir arasında edebiyat müverrihinin mutlaka kayde mecbur olduğu bir sima vardır: Koca Râğib Paşa! Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek makamına, sadârete kadar çıktuktan sonra 1176'da vefat eden bu büyük devlet adamı, Nâbî mektebinin en büyük üstâdlarından biridir."*¹¹¹

Hiç şüphesiz XVIII.yüzyılın edebiyat atmosferinde Koca Râğib Paşa'nın da yer almasındaki asıl önemli husus, Nâbî'nin "hikmeti" şiirle söylemek tarzında başlattığı çığıra, Koca Râğib Paşa'nın şiiri hikmet haline getirmek şeklindeki katkısıdır. Necâtî'de "irsâl-i mesel" biçiminde ilk işaretlerini veren fikrin şiire dönüşmesi, Nâbî'de hikmet, Koca Râğib Paşa'da ise akl-ı selimin sesi olmak şeklinde ifâdesini bulmuştur.

Koca Râğib Paşa'nın nesir sahasındaki varlığı zamanla ehemmiyetini koruyamamış ise de hakîmâne şiirleri XVIII.yüzyıl dîvân şiirinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹¹² Bir şâir olarak Koca Râğib Paşa'nın -

¹¹¹ Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 456.

¹¹² Bkz. Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, s. 240.

Nedîm ve Şeyh Gâlib yana bırakılırsa- XVIII.yüzyılın başta gelen ismi olduğu kabul edilmektedir.¹¹³ Ayrıca, 1176'da sadrâzam olarak vefat edinceye kadar sürdüğü oldukça hareketli ve meşguliyetli hayatına rağmen; şâirlik, yazarlık, hattâtlık; kültür, fikir ve devlet adamlığı şeklindeki birçok vasfı şahsında toplaması, Koca Râgıb Paşa'ya, devrinin merkez simalarından biri olmak gibi seçkin bir yer kazandırmıştır.¹¹⁴

Dîvân edebiyatındaki sultân, sadrâzam, şeyhülislâm şâirler gibi devletin yüksek makamlarında bulunan sanatkârların eserleri zaman zaman eser sahibinin mevkiinden dolayı şöret bulur. XVIII.yüzyıl dîvân edebiyatında Koca Râgıb Paşa'nın şâirliği ise Paşa'nın devlet adamlığına denk bir manzara arz etmektedir. Nitekim Muallim Nâci bu noktayı şöyle tesbit eder:

*"Râgıb Paşa siyasetçe vezîr-i hakîm nâmını almış olduğu gibi edebiyatça dahi şâir-i hakîm ünvânını kazanmıştır. Eski sadrâzamlar içinde kendine mahsus bir mevki tutmuş olan Paşa, ediplerimiz ve şâirlerimiz arasında da bir yüce makama erişmiştir."*¹¹⁵

XVIII.yüzyıl Osmanlı toplumunda, bizzat sadrâzâmın şöret sahibi bir dîvân şâiri olmasının, o dönem dîvân şiirine kazandırmış olduğu itibârı da unutmamak gerekir ve Koca Râgıb Paşa'nın XVIII. yüzyıl dîvân şiirindeki yerini incelerken, Paşa'nın siyasî mevkii itibarıyla döneminin şiir ve sanat atmosferine olan katkılarını bir yön olarak değerlendirmekte fayda vardır.

Koca Râgıb Paşa, yetiştiği asrın edebî muhitine yeni bir renk ve eda getirmekten çok, Nâbî tarzının kemâle ermesindeki son basamaklardan birini teşkil etmek durumundadır. Temiz lisanı, sağlam ifadesi ve bir çok beyitlerinin darbimesel hükmüne geçmesiyle¹¹⁶ XVIII. yüzyılda mahallî-

¹¹³ Bk. Dergâh Yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, c. V, s. 377.

¹¹⁴ Bkz. A) Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 596;

B) Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.II, s. 767;

C) Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. XI, s. 24.

¹¹⁵ Bkz. Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 240.

¹¹⁶ Bk. Köprülüzade Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 456.

leşme cereyanına da önemli katkısı olan Koca Râgıb Paşa, diğer yandan, Fars edebiyatına olan temayülü¹¹⁷ sebebi ile XVIII. yüzyılda iyice zayıflayan Fars tesirinin devamına da vesile olanlar arasındadır.

Şiirinin yanısıra, çeşitli ilmî faaliyetlerde bulunması¹¹⁸ konağını ilim ve sanat erbabına daima açık tutması¹¹⁹ ve kendi dönemindeki diğer şâirlerle olan ilişkilerinin menkıbeleşecek kadar şöhret kazanması¹²⁰ XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatı içinde Koca Râgıb Paşa'ya ârif ve zarif bir hüviyet sağlamıştır.

XVIII. yüzyıl klâsik Osmanlı şiirinde önceki yüzyıllardan süzülerek gelen zengin birikimin, bir nevi doygunluğa ve tıkanıklığa sebep olduğu daha önce belirtilmişti. Asrın başlarındaki Nâbî ekolü ve asrın ilk yarısındaki Nedîm tarzı, yenilik ve canlılık bekleyen dîvân şiirine taze kan sayılabilecek bir mahiyet görüntüsü vermekteydi. Ancak, daha sonra gelen yetersiz sanatkârlar sebebi ile Nâbî ve Nedîm'in açmış olduğu yollar çıkmaza vardırılmış ve dîvân şiirindeki inhitat kaçınılmaz bir hal almıştı. İşte bu noktada Koca Râgıb Paşa'nın rolü incelenecek olursa, şöyle bir tesbite gidilebilir: Sünbülzâde Vehbî ve Fâzıl-ı Enderûnî gibi şâirlerce bayağılığa ve iptizâle düşürülen Nedîm tarzı ve Nâbî mektebinin bu şekilde "harcanmasıyla" dîvân edebiyatı, bu iki ekolden de farklı bir yeni soluğa ihtiyaç belirtmeye başlamıştı. Bu durumda Koca Râgıb Paşa'nın rolü Nedîm ve Nâbî tarzlarına alternatif olabilecek ve dîvân edebiyatında bir çığır sayılabilecek yeni bir inkişâf hamlesinden ziyade, Nâbî ekolünün en güçlü temsilcisi olmakla sınırlı kalmıştır. Bu sınırlı kalış, hiç de küçümsemeyecek şâirlik kudretine rağmen Koca Râgıb Paşa'nın, gittikçe canlılığını kaybeden dîvân şiirine karşı sonuçsuz bir edebî teşebbüs ifadesinden başka bir pay sahibi olmasını engellemiştir. Denilebilir ki XVIII. yüzyılda

¹¹⁷ Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, s. 24.

¹¹⁸ Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, c.IV, s. 1340-1341.

¹¹⁹ Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.II, s. 767.

¹²⁰ Bkz. A) Mehmed Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, İstanbul, 1302, s. 215;

B) Doç.Dr. Ahmet Sevgi, Yrd. Doç Dr. Mustafa Özcan, *Prof Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, "Fıtnat", İstanbul 1996, s. 307-308.;

C) İsmâil Hikmet, *Koca Râgıb Paşa ve Fıtnat*, Kanaat Küt. İstanbul 1933, s. 29.

D) Necati Kotan, *Tarih Fıkraları*, MEB. Yayınları, İstanbul 1992, s. 169.

dîvân şiirinin hayatiyetini kaybetme süreci "Koca Râgıb Paşa'ya rağmen" devam etmiştir.¹²¹

Ufukların artık gölgelenmeye başladığı XVIII. yüzyıl Osmanlı medeniyetinde "Cihângîr" mahlasıyla yazan Sultan III.Mustafa'nın, Koca Râgıb Paşa tarafından da tanzîr edilmiş şu mısırâları, dönemin bütün müesseseleri gibi gittikçe tâkatini kaybeden dîvân şiirini ve dîvân şiirindeki tükenmeye karşı Koca Râgıb Paşa'nın çaresizliğini âdeta dile getirmektedir:

*"Yıkılıptur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı denî verdi kamu mübtezele"¹²²*

.....

Siyasî kişiliği bakımından başarılı bir tedbir ve ihtiyat adamı olan Koca Râgıb Paşa, şiirde de, devlet adamlığında olduğu gibi hamle ve teşebbüs yerine "mevcudu muhafaza" yoluna gitmiş ve XVIII. yüzyıl dîvân şiirinde Nâbî tarzının son büyük temsilcisi olmakla iktifa etmiştir.

* *

*

¹²¹ Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 457.

¹²² Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/1, s. 341-342.

D) KOCA RÂGİB PAŞA'NIN ETKİLERİ

Bilindiği gibi sayısı binlerle ölçülen dîvân şâirlerinden büyük bir kısmının soluğu-yaşadıkları dönemde şöhret sahibi olsalar bile- günümüze kadar gelebilmiş değildir. Başlangıçtan itibaren yetişen bütün dîvân şâirleri içinde, tarzları ve tesirleriye zamanımıza mesaj ulaştırabilecek şâirlik kudretine sahip olan sanatkârlar, dîvân şâirlerinin tamamına nisbetle oldukça azdır. Dîvân şâirlerinin hepsine göre sayısı oldukça sınırlı olan tesir sahibi bu sanatkârlara, hâfızalara atasözü gibi yerleşen pek çok beyit ve mısralarıyla Koca Râgıb Paşa'yı da dahil etmek pekâlâ mümkün görünmektedir.

Gerek çağdaşları üzerinde, gerekse kendinden sonraki edebî nesiller boyunca bazen belli belirsiz, bazen de kuvvetle hissolunan Koca Râgıb Paşa nüfûzu, kendi zamanındaki Haşmet, Fıtnat Hanım, Sünbülzâde Vehbî, Keçecizâde İzzet Molla'dan başlayarak, Encümen-i Şuarâ'ya; Namık Kemal, Ziya Paşa ve Yahyâ Kemâl'e kadar uzayabilen bir sürekliliğe sahiptir.¹²³

Kendisi Nâbî'den sonra-zaman zaman Nâbî'yi aşacak derecede¹²⁴ - hikemî tarzın en büyük şâiri sayılan Koca Râgıb Paşa'nın tesiri, tabîî olarak hikemiyata eğilimi olan sanatkârlar üzerinde görülmektedir. Koca Râgıb Paşa'nın çağdaşı olan veya daha sonraki edebî nesiller içinde yer alan şâirlerin mısralarında darb-ı mesel özelliği gösteren hikemî muhteva, sağlam, oturmuş bir dil ve kusursuz nazım tekniği ile vakur eda gibi un-

¹²³ Bkz. A) Millî Eğitim Basımevi, Türk Ansiklopedisi, c. XXXII, Fas. 256-257,s.133.

B) Ötügen-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. VI, s. 380;

C) Hüseyin Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*: 76, s. 41 (233).

¹²⁴ Bkz. Ötügen-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. VI, s. 370.

surlar bir araya gelince, rahatlıkla Koca Râgıb Paşa'yı çağrıştıran beyitler ortaya çıkabilmektedir.

Sanatkâr olan ve sanatkârı kollayan, şâir-devlet adamı Koca Râgıb Paşa'nın kendi dönemindeki edebî muhiti içinde seçkin bir yere sahip olduğu ve bilhassa sanat erbâbı ile olan âşinâlığı bilinmektedir. Paşa'nın kendi edebî çevresi üzerinde olan tesirleri incelendiğinde şâir Haşmet ile Fıtnat Hanım'ın ön plana çıktıkları görülmektedir. Bilhassa Koca Râgıb Paşa zamanının İstanbul'unda şöhret kazanan bu iki dîvân şairini ve bu şâirler üzerindeki Koca Râgıb Paşa tesirini inceleyebilmek için Haşmet ile Fıtnat Hanım üzerinde ayrı ayrı durmak gerekecektir.

1 . Haşmet : Asıl adı Mehmet olan ve 1768'de vefat eden şâir Haşmet'in doğum tarihi bilinmemektedir.¹²⁵ Son derece zeki ve hazırcevap olduğunu, ayrıca derbeder bir hayat sürdüğünü kaynaklardan öğreniyoruz.¹²⁶ İlmiyye sınıfından olan Haşmet bir şâir olarak bilhassa nazîre sahasında oldukça başarılıdır ve Koca Râgıb Paşa'nın da dahil olduğu pek çok Türk şâirinin şiirlerini tanzîr ettiği gibi, İrân şâirlerinden Sâib ile Şevket'e de nazîreler yazmıştır.¹²⁷ İleri derecede nükte dehâsına sahip olan Haşmet, siyasî hicivleri ve gizlenmesi gereken şeyleri sırf nükte yapabilmek uğruna açığa vurması yüzünden birçok gailelere uğramış ve neticede sürgün olarak Rodos'ta ömrünü tamamlamıştır.¹²⁸

Fıkralar ve rivayetler Koca Râgıb Paşa'nın Haşmet'le karşılaşmasının ve tanışmalarının, Haşmet'in çocukluk devresine rastladığını hikâye ederlerse de¹²⁹ gerçek olan, Şâir Haşmet'in, Koca Râgıb Paşa'nın konağına

¹²⁵ Bkz. Dr. Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 79, Ankara, 1994, s. 77-80.

¹²⁶ Bz. A) Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.II, s. 768;

B) Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VI, s. 387.

¹²⁷ Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c. VI, s. 386.

¹²⁸ Bkz. A) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/2, s. 395.;

B) Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.III, s. 1961.

¹²⁹ Bkz. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, s.c. II. s. 768.

teklifsizce girip çıkabildiği, Koca Râgıb Paşa'ya karşı cesur nükteler savurabildiği ve Paşa'nın has sohbet meclislerinde bulunduğu¹³⁰

Pek çok şiirinde açık veya dolaylı bir şekilde Koca Râgıb Paşa tesiri görülen şâir Haşmet'in, Koca Râgıb Paşa ile derin edebî sohbetler yaptığı bilinmektedir. Bu sohbetlerden birinde Koca Râgıb Paşa'nın Haşmet'e söylediği şu sözler Paşa'nın nasıl bir sanat cehdi taşıdığıнын ifadesi bakımından da fikir verici mahiyettedir:

"—Haşmet, öyle bir şiir söylemek isterim ki ne benden evvel kimse söylemiş, ne de benden sonra söylemek ihtimâli olmuş olsun..."¹³¹

Koca Râgıb Paşa'nın Haşmet gibi pervâsız, hazırcevap ve nüktedân bir şâire olan bu teveccühü, Paşa'nın devlet adamlığı ile şekillenmiş ihtiyatlı ve tedbirli şahsiyetindeki ağır ciddî havadan bir nevi kaçış olarak değerlendirilebilir. Koca Râgıb Paşa'nın devlet adamlığı tavrındaki sıkıntılı ciddiyete Haşmet'le nasıl nükte kattığını şu misâlle daha açık görelim:

Râgıb Paşa bir gün Haşmet'in mahlasını îmâ ederek:

"—Eflâk Voyvodasına yazılacak mektubun elkabı "Haşmetlû" diye mi tahrir olunur?" diye sorunca şâir Haşmet derhal şöyle mukabele eder:

"—Hem 'Haşmetlû' hem 'Rağbetlû' tahrir olunur."¹³²

Şiirlerini daha çok Nâbî tarzında kaleme alan ve Nâbî ekolünün en büyük temsilcisi Râgıb Paşa'nın izinden yürüyen Haşmet'in derbederliği ile Koca Râgıb Paşa'nın resmîliği arasındaki zıddiyet bu ikiliyi birbirine yaklaştırmış ve şiir gibi bir ortak noktada birleştirerek, şiirde, şâir Haşmet'in Koca Râgıb Paşa'ya tâbî olması gibi bir neticeyi doğurmuştur.

¹³⁰ Bkz. A) Necati Kotan, *Tarih Fıkraları*, MEB, Yayınları, İstanbul, 1992, s. 169;

B) Etem Çalık, *Şâir ve Yazarlarımızdan Nükteler*, İstanbul, 1993, s. 40-41.

¹³¹ Bkz. Mehmet Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, İstanbul, 1302, s. 215.

¹³² Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi.*, c.IV/2,s. 395.

2. Fıtnat Hanım : ; Şeyhülislâm Mehmet Es'ad Efendi'nin kızı olan Zübeyde Fıtnat Hanım'ın da doğum tarihi bilinmemektedir.¹³³ Mutsuz bir evlilikten sonra hayatını İstanbul'da geçirmiş ve 1780'de vefat etmiştir.¹³⁴ Muallim Nâci'nin "*Meliketü's-Şuarâ*" olarak vasıflandırdığı Fıtnat Hanım, Koca Râgıb Paşa devrinde şöhret bulanlardandır¹³⁵ ve müstakil şiirleri bile Koca Râgıb Paşa'nın gazellerine bir nevi nazire sayılabilecek kadar Koca Râgıb Paşa'nın tesiri altındadır.¹³⁶

Fıtnat Hanım'ın şiirlerindeki Koca Râgıb Paşa nüfûzunu tenkit mahiyetinde Ali Canip Yöntem, Fıtnat'ın "*Koca Râgıb Paşa gibi hikmetfurûşluk ettiğini*" ileri sürer.¹³⁷ Hikemî tarzın XVIII. yüzyıldaki muakkiplerinden olan Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Koca Râgıb Paşa ile karşılıklı şiirleşmeleri ve latifeleşmeleri zamanın İstanbul'unda oldukça şöhret bulmuştur¹³⁸ ve bu hususta yine Ali Canip Yöntem şunları söylemektedir:

*"Fıtnat'ın Koca Râgıb Paşa ile ve Haşmet ile bir hayli 'mutayebe' ve 'mülâtefeleri' nakledilir. Bir kısmı pek açık-saçık olan bu fıkralardan çoğunun uydurma ve yakıştırma olduğu tahmin edilebilir."*¹³⁹

Koca Râgıb Paşa, Fıtnat Hanım ve şâir Haşmet üçlüsünün bir tür latife, zerâfet, hikmet ve nihayet şiir ekibi teşkil etmeleri ve bu ekibin de merkez şahsiyetinin Koca Râgıb Paşa olması, Paşa'nın edebî çevresi üzerindeki tesiri hakkında fikir edinmek bakımından kayda değer bir husustur. Zamanın sanat mahfillerinde oldukça ün kazanan bu üçlünün mihveri durumundaki Koca Râgıb Paşa'nın temsil ettiği kemâl ifadesine şâir Haşmet nükteyi, Fıtnat Hanım zerâfeti katmıştır ve ulaşılan terkipteki hakim ton ise Koca Râgıb Paşa'ya ait görünmektedir.

XV.yüzyıl dîvân edebiyatındaki ilk darb-ı mesel ustası şâir Necâtî'nin, şâire Mihrî Hanım üzerindeki kuvvetli tesirini¹⁴⁰ hatırlatan Koca

¹³³ Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. V, s. 3416.

¹³⁴ Bkz. Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, s. 232-233.

¹³⁵ Bkz. A.g.e., s. 232-233.

¹³⁶ Bkz. İsmail Hikmet, *Koca Râgıb Paşa ve Fıtnat*, Kanaat Küt. İstanbul, 1933, s. 29.

¹³⁷ Bkz. Doç.Dr. Ahmet Sevgi, Yrd. Doç.Dr. Mustafa Özcan, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, "Fıtnat", s. 307-308.

¹³⁸ Bkz. İsmail Hikmet, *Koca Râgıb Paşa ve Fıtnat*, s. 29

¹³⁹ Bkz. Doç.Dr. Ahmet Sevgi, Yrd. Doç.Dr. Mustafa Özcan, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, "Fıtnat", s. 307-308.

¹⁴⁰ Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 73.

Râgıb Paşa'nın Fıtnat Hanım üzerindeki nüfûzu, hem söyleyiş biçimi, hem muhteva alanındadır ve denilebilir ki bu tesir, Fıtnat Hanım'ı olanca şâirlik kudretiyle hikemî tarzın yolcuları arasına dahil etmiştir.¹⁴¹

*

Koca Râgıb Paşa'nın, kendi dönemindeki şâirlerden itibaren daha sonra gelen edebî nesiller üzerinde de tesir sahibi olduğu görülür. Bu tesir, daima hikemî zeminde olmak üzere zaman zaman ifade benzerliği, zaman zaman da muhteva ortaklığı şeklinde kendini göstermektedir.

Paşa'nın mutlak güzellik, mutlak sevgili gibi tasavvufî çizgilerle bezediği şu beytine dikkat edelim:

*"Kimseyi mahrûm-ı feyz etmez tecellî-zâr-ı hüsn
Cünbiş-i kûhsârdan dîdâr kendin gösterir"¹⁴²*

Şimdi de Leskofçalı Gâlib'in, neredeyse Râgıb Paşa' ya nazire sayılabacak kadar şekil ve muhteva benzerliği gösteren şu beytini inceleyelim:

*"Mâsivâdan kıl güzer dîdâr kendin gösterir
Âlem-i utlâka azm et yâr kendin gösterir"¹⁴³*

Koca Râgıb Paşa'nın vahdet telakkîsi, aynı gazelinin sonlarında şöyle ifâde edilmektedir:

*"Cilve-i hüсне mezâyâ-yı müzâhirdir nüfûs
Her kime etse işaret yâr kendin gösterir"¹⁴⁴*

Leskofçalı Gâlib ise, gazelinin makta' beytinde Koca Râgıb Paşa ile şöyle buluşur:

*"Müttehiddir ol kadar âlemde Gâlib hüsn ü aşk
Ehl-i derdi sorsalar dildâr kendin gösterir"¹⁴⁵*

¹⁴¹ Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 39-46.

¹⁴² Bkz. Metin kısmı, 36 nolu gazel.

¹⁴³ Bz. Metin Kayahan Özgül, *Leskofçalı Gâlib, Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 830, Ankara, 1987, s. 74.

¹⁴⁴ Bkz. Metin Kısmı 36 nolu gazel.

¹⁴⁵ Bkz. Metin Kayahan Özgül, *Leskofçalı Gâlib, Hayatı ve Eserleri*, s. 74.

İkiyüzlülük ve samimiyetsizliğin insanlığı nasıl felce uğrattığını, sosyal hayatı nasıl tahrib ettiğini Koca Râgıb Paşa şu beytiyle dile getirir:

*"Râgıb müdâhene ile riyâdır zamânede
Dünyâyı sanma cevri ü sitemdir harâb eden"¹⁴⁶*

Aynı fikri ifâde eden Keçecizâde İzzet Molla, Râgıb Paşa benzerliğini şöyle göstermektedir:

*"Meşhûrdur ki fisk ile olmaz cihân harâb
Eyler anı müdâhene-i âlimân harâb"¹⁴⁷*

İnsanın dış görünüşü ile kemâl sahibi olamayacağını şu beyitle anlatan Koca Râgıb Paşa, hikmetli mesajını kendinden sonrakilere şöyle emanet eder:

*"Ederdi sûret-i dîbâyı âdem pûşiş-i dîbâ
Eğer pâlan-ı zer-dûz ile esb olsaydı merkebler"¹⁴⁸*

Bir asır sonrasının şâiri olan Ziya Paşa ise Koca Râgıb Paşa'nın mesajını şu beyitle vecize halinde üne kavuşturur:

*"Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz palan vursan eşek yine eşektir"¹⁴⁹*

Ziya Paşa, Koca Râgıb Paşa'ya olan hayranlığını gizlememektedir. Sultan III. Mustafa'nın, Râgıb Paşa'yı sadrâzâmlığa getirmesiyle isabetli bir iş yaptığını aşağıdaki mısralarla dile getiren Ziya Paşa, bu arada Sadrazâm Koca Râgıb Paşa'ya olan takdirlerini de belirtmekten geri kalmaz:

*"Nice olmaz muvaffak kim umûrunda nasîb etti
Ana Râgıb gibi bir sadr-ı a'zam lutf-ı Yezdânî"*

¹⁴⁶ Bkz. Metin kısmı 134 nolu gazel.

¹⁴⁷ Bkz. Ötüken-Söğüt Neşriyat, *Büyük Türk Klâsikleri*, c.VIII, s. 118.

¹⁴⁸ Bkz. Metin kısmı 58 nolu gazel.

¹⁴⁹ Bkz. H.Yorulmaz, "Şâir Devlet Adamı, Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, 76, s. 41(233)

*Dirîgâ sonradan ahvâl-i devlet oldu pek muhtel
Bekâya eylemekle irtihâl ol Âsaf-ı sâni*¹⁵⁰

Koca Râgıb Paşa'nın ölüm karşısında ürpermekten ziyâde, bir çeşit rahatlık beklentisi içinde olduğunu sezdiiren şu beytini inceleyelim:

*"Bir giden bir dahi gelmez ne acep ne hikmetdir
Âlem-i râhata benzer gibi iklîm-i 'adem"*¹⁵¹

Şimdi de Yahya Kemal'in ünlü Sessiz Gemi'sinin son beytindeki Koca Râgıb Paşa edâsına dikkat edelim:

*"Birçok gidenin her biri mennûn ki yerinden
Birçok seneler geçti dönen yok seferinden"*¹⁵²

Koca Râgıb Paşa'dan sonra gelen edebî nesiller üzerindeki Koca Râgıb Paşa tesiri; Nâbî, Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi âdetâ müstakil ve kendine mahsus bir tarz oluşturup bu tarzı takip ettirme şeklinde olmamış; fakat ifade ve daha çok muhtevâ benzerliği, vakur edâ, berceste mısra söylemek arzûsu biçiminde görülmüştür. Bu tesir öylesine yerleşik bir kanaat meydana getirmiştir ki, Paşa'dan sonra yetişen herhangi bir şâirin herhangi bir mısraında vecize özelliği görüldüğü an, akla iki isim gelmektedir: Nâbî ve Koca Râgıb Paşa.

* *
*

150 Bkz. Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, s.80-81.

151 Bkz. Metin kısmı 115 nolu gazel.

152 Bkz. Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gökkubbemiz*, 11. baskı, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1997, s. 89.

E) KOCA RÂGIB PAŞA HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

Sanatın herhangi bir şubesinde eser sahibi olan ve isminden söz ettiren her sanatkâr hakkında -kendi döneminde ve kendinden sonraki devrelerde- birtakım değerlendirmeler yapılagelmiştir. Edebiyat âleminde ve şiir vâdisinde ortaya konulan eser ve eserin sahibi hakkında yapılan mülâhazalar ise şiiri ve şâirini tanımak, edebiyattaki yerini tesbit etmek bakımından son derece önem taşımaktadır.

Şâir, münşî, hattât, asker, maliyeci, dış politika uzmanı, pâdişâh dâmâdı... ve nihayet sadrâzam olmak gibi bir çok özelliği şahsında toplayan Koca Râgıb Paşa'nın; gerek kendi devrinde, gerekse sonraki devrelerde ilim ve sanat erbâbının dikkatlerine hedef teşkil edici bir mahiyet belirttiği kolayca tahmin edilebilir.

Kaynaklarda Koca Râgıb Paşa'nın şâirliği ve devlet adamlığı, biri diğerinden aşağı kabul edilemeyecek iki keskin hususiyet olarak görülmekte ve değerlendirmeler daha çok bu iki noktayı esas alarak yapılmaktadır. Bilhassa şuarâ tezkirelerinde Koca Râgıb Paşa'nın şâirliğine dair eleştirel bir yaklaşımdan ziyade övgü dolu ifadeler rastlanmaktadır. Koca Râgıb Paşa'yı değerlendiren kaynakların pek çoğunda Paşa'nın müdebbir bir devlet adamı ve hikemiyyata mâil bir şâir olduğu hakkında ortak görüş ve kanaat görülmekle beraber Muallim Nâci ve Ali Canip Yöntem gibi ediplerimizde ise zaman zaman Koca Râgıb Paşa'nın şiirine karşı tenkit ifadeleri dikkat çekmektedir.

Şâir ve devlet adamı Koca Râgıb Paşa hakkındaki değerlendirmelerden yapmış olduğumuz alıntılarını bir sıralama dahilinde vermek gerekecektir:

1. Râmiz (Âdâb-ı Zurefâ)¹⁵³; "...Sadr-ı müşârün-ileyh esbağa'llahu sicâle rahmetihi aleyh hazretleri netâyicü'l-fünûn-ı ilm ü irfân ve câmi'ü'l-edeb-i fazl ü itkan mecmu'a-ı dâniş ü kemâl gencîne-i kenzîne-i ma'ârif-i 'âlül'-âl ser-efrâz-ı vücûh- ı sühan-verân-ı belâgat-ârâ sadrû's-sudûr sedâret-i ma'nâ vezîr-i Âsaf-nazîr-i mahmedet-kesîr olduklarından ma'âdâ efkâr-ı ebkâr-ı ma'ânî-şikârları hâric-i havsala-i beyân ve şî'r ü inşâda tab'-ı belâgat-beyânları bîrûn-ı hayta-i takrîr-i 'ayân sahî vü kerîm vakur u cesîm letâyife mâyil ve erbâb-ı ma'ârif-i bezl-i 'atâya şifte-dil râgıb-ı cûd ü ihsân tâlib-i metâlib-i ilm ü irfân bir vezîr-i celîlü'l-ünvân olup..."¹⁵⁴

[Merhum (Koca Râgıb Paşa) Hazretleri ilim ve irfanda en yüksek mertebeye ulaşmış, her türlü fazileti şahsında toplamış olgunluk kaynağı, yüceler yücesi mârifet hazinesi, söz ve kelâm erbâbının baş tâcı, mânâ (âleminin) sadrazâmı, Âsaf'a eş derecede çok övülen bir vezîr olduklarından başka; akıl almaz bir şekilde bilinmedik mânâların ve fikirlerin avcısı, şiir ve inşâda düşünilemeyecek kadar (muhteşem) belâgat ifadesine mâlik, cömert, vakar sahibi, cüsseli, nüktedân, mârifet ehline karşı lütufkâr, ilim-irfân erbâbına meyilli, yüce bir vezir olup..."]

2. Fatîn (Hâtimetü'l-Eş'âr)¹⁵⁵: "*Müşârün-ileyh sadrû'l-vüzerâ elkâbına revâ bir vezîr-i bî-hemtâ olup eser-i kalem-i mu'ciz-revnakı olarak 'Sefînetü'l-Ulûm' isminde bir kıt'a mecmû'a-ı güzîdesi ve fenn-i arûza dair 'Tedkîk ü Tahkîk' isimleriyle müsemma iki aded risâle-i pesendîdesi olduğundan ma'âdâ müretteb bir kıt'a dîvân-ı belâgat-ünvânı dahi vardır.*"¹⁵⁶

¹⁵³ H ü s e y i n R â m i z : XVIII. yüzyıl şuarâ tezkiresi yazarlarındandır. Birçok eseri ve bu arada Koca Râgıb Paşa'dan bahsettiği *Âdâb-ı Zurefâ* isimli bir tezkiresi mevcuttur. (Bkz. Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 79, Ankara 1994).

¹⁵⁴ Bkz. Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Süleymaniye Es'ad Efendi Küt. No: 3873, s. 39-40.

¹⁵⁵ F a t î n E f e n d i : XIX.yüzyıl dîvân şâiri ve "*Hâtimetü'l-Eş'âr*" adlı son klâsik Osmanlı şuarâ tezkiresinin müellifi. (Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 256-260).

¹⁵⁶ Bkz. Fatîn, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s.122.

[Bahsi geçen (Koca Râgıb Paşa) vezirlerin başı ünvanına lâıyk eşsiz bir vezir olup mûcizevî parlaklıktaki kaleminin eseri olarak 'Sefinetü'l-Ulûm' isminde nâdir bulunur bir mecmûası ve aruz fennine dair 'Tedkîk ve Tahkîk' isimlerinde iki adet risalesi olduğundan başka belâğat örneği bir dîvânı vardır.]

3. Müstakîm-zâde Süleymân Saâdeddin (Tuhfe-i Hattâtîn)¹⁵⁷: "...Hüsn-i hatt-ı sülûs ve neshi Ayasofya-i kebîr medresesi sâkinlerinden Yûsuf Efend'den temesşuk ve sâir aklâm-ı gûnagûnda dahi cümleye tefevvuk eylemiştir. Gerek maârif ü kıyâsetde ve gerek akl ü tedbîr ü ferâsetde müsellemler, Eş'ârı şâirâne ve güftâr-ı pâki fâzilâne ta'bîr-i belîğî (sefîne) bî-bahânedir. Sühan-gûyide üstâd ve tab'ı pâkîzesi nukâd bir zât-ı melek-sıfatdır ki âsâr-ı edebîyesinden 'Sefîne' nâmında bir defînesi ve 'Tahkîk-ı Tevfik' nâm risâlesi ve eş'âr-ı pâkîzesinden bu fakîrin cem'iyle külliyât-ı dîvân-ı mürettebi olup..."¹⁵⁸

[(Koca Râgıb Paşa) hüsn-i hattın sülûs ve nesih adlı yazı biçimlerini Büyük Ayasofya Medresesi sâkinlerinden Yusuf Efendi'den ders almış ve diğer kalem sanatlarında dahi herkesi geçmiştir. Mârifet, akıl, tedbir ve ferâsette üstünlüğü kabul edilmiş; şiirleri şâirâne, temiz sözleri fazîletli, belîğ ifadeleri kusursuzdur. Söz söylemede üstâd ve temiz yaratılışlı, melek sıfatlı bir zattır ki edebî eserlerinden *Sefîne* e bir hazinesi ve *'Tahkîk-ı Tevfik'* adlı risalesi ve *(Paşa'nın sağığında bir araya getirilmemiş olan)* zarif şiirlerinden *bu fakîrin (Müstakîm-zâde'nin) derlemesiyle meydana gelmiş müretteb dîvânı olup...*]

¹⁵⁷ Müstakîm-zâde Süleymân Saâdeddin: Şâir ve müellif. Birçok kıymetli eserinin yanı sıra "*Tuhfe-i Hattâtîn*" adındaki Osmanlı meşhûrlarını anlatan eserin müellifidir. Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul, 1308; (Tıpkıbasım/ Facsimile, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996), c.IV, s. 2620-2621.

¹⁵⁸ Bkz. Müstakîm-zâde Süleyman Saâdeddîn, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 449-450.

4. Mehmet Süreyyâ (Sicill-i Osmanî)¹⁵⁹ *"Dünyâ ve âhireti sağlam, mütevekkil, her fende mâhir, zekâ ve rüşdde devrin seçkini olup üç dilde nazmı ve nesri makbuldür. İlmen ve siyâseten kâmil bir insan idi."*¹⁶⁰

5. Bursalı Mehmed Tâhir (Osmanlı Müellifleri)¹⁶¹ *"...şâir, hakîm ve değerli bir vezirdir. Yaratılıştan hikmete istidâdlı olduğundan âşıkâne ve rindâne beyitleri nisbeten azdır. Seçme şiirleri hakîmânedir. Hiç bir şâirimiz bu yolda kendisi kadar başarı gösterememiştir. Paşa'nın gazelleri hakikaten eski hikmetli şiirin en güzel nümûnesidir ki, geçmişler içinde benzeri pek azdır."*¹⁶²

6. Fâik Reşâd (Eslâf)¹⁶³ *"Tarihin şehâdetiyle sâbit olduğu üzere beş altı sene devam eden müddet-i sadâretinde devlete pek büyük hizmetler etmiştir."*¹⁶⁴

7. Şemsettin Sâmi (Kâmûsü'l-A'lâm): *"Âlim, âkil ve âdil bir vezir olup elsine-i selâsede eş'ârı ve münşeâtı... vardır. Zaman-ı sadâretinde dâiresi mecma'-ı ulemâ ve üdebâ olup kendisi mizah ve letâife dahi mâil olmağla... bazı müşâare ve mülâtefeleri menkuldur. Müretteb dîvânı vardır ... Birçok ebyâtı durûb-ı emsâl hükmüne geçmiştir."*¹⁶⁵

¹⁵⁹ Mehmet Süreyya: Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XX.yüzyıl başlarına kadar yaşamış mühim şahsiyetler hakkında bilgi veren *Sicill-i Osmânî* adlı eserin müellifi. Bkz.Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ankara, 1982, s. 419-421.

¹⁶⁰ Bkz. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30, İstanbul 1996, c.IV, s. 1340.

¹⁶¹ Bursalı Mehmed Tâhir: *Osmanlı Müellifleri*, adlı eseriyle tanınan bibliyografya ve biyografi âlimi. (Bkz.T.Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, c.VI, s. 452-461.)

¹⁶² Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul, 1972, c.II, s. 308-311.

¹⁶³ Fâik Reşâd: Edebiyat tarihi ve hâl tercümeleleri sahasındaki çalışmaları ile tanınan yazar, şâir, eğitimci gazeteci ve hattât. (Bkz. T.Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, c. XII., s. 103, 108).

¹⁶⁴ Bkz. Faik Reşad, *Eslâf*, İstanbul, 1312, c.II, s. 139-155.

¹⁶⁵ Bkz. Şemsettin Sâmi, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c.III, s. 2247.

8. Ahmed Nüzhet Efendi ():

"Çağdaşları Râgıb Paşa'nın âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akîdeli, konuşmaları latîf, ifâdesi tatlı, çeşitli bilgileri olan, yüksek ahlâklı bir zât olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkının ilmî meseleler ile uğraşmak olduğuna şehâdet ederler."¹⁶⁶

9. Muallim Nâcî (Osmânlı Şâirleri): "Râgıb Paşa, siyâsetçe 'vezir-i hakîm' nâmını almış olduğu gibi, edebiyatça dahi 'şâir-i hakîm' ünvanını kazanmıştır. Eski sadrâzamlar içinde kendine mahsus bir mevki tutmuş olan Paşa, ediplerimiz ve şâirlerimiz arasında da bir yüce makama erişmiştir.

Münşe'ât zamanın değişmesiyle ehemmiyetini muhafaza edememiş ise de, hakîmâne şiirleri kıymetten düşme tehlikesinden uzak bulunmaktadır. Bir çok beyti atasözü sırasına geçmiştir. Meselâ halis hikmet olduğu halk ve ileri gelenler tarafından kabul edilen: "(?)Şecâat arz ederken merd-i Kibîî sirkatin söyler' mısırânı sırası geldikçe herkes kullanır.

Râgıb'ın ekser seçilmiş şiirleri ezberlenmeğe değer hakîmâne sözlerdir. Hiç bir şâirimiz bu yolda kendisi kadar muvaffakiyet eseri göstermemiştir denilebilir. Tab'ı hikmetle yoğrulmuş olduğundan âşıkâne, rindâne beyitleri diğerlerine nisbetle azdır.

Şiiri tekellüfle söyler, fakat Sâmi gibi letâfetten boş bırakmaz. Nâbi gibi 'irsal-i mesel'e mâildir. Bu da İran eserleri ile meşgul olmasından, husûsiyle Sâib'i örnek almasından ileri gelir. Sâib'i taklit ve takdir edişine birşey denilmese bile, Şevket gibi hayâllerin sarfı ile uğraşanlara gösterdiği temâyül dikkat çekicidir. Dîvânında sevimsiz bazı tasavvurlara tesadüf olunması bu temâyülün neticelerindedir.

Paşa'nın Farisî'ye şiddetle intisâbı, bu lisan üzre söylemiş olduğu gazellerinden anlaşılır:

¹⁶⁶ Bkz. Ahmed Nüzhet Efendi, *Münşe'ât-ı Râgıb*, İstanbul, 1253, Mukaddime, ilk sayfalar.

ماز تیغ ما کند خون کربه آخر بر سرش
با کسی هرگز مه با دا انتقام ما نصیب

(Kılıcımız, sonunda kanlı gözyaşını başına döker. Bize kimse ile aslâ intikam nasîb etme.)

Beyti meâlen en güzel kabul edilen Farsça beyitlerinden olmak üzere meşhûrdur. Arapça'da olan kuvvetinin derecesini ise, meselâ Münşeât'ında kayıtlı bulunan Arapça takrizler gösterir.

Râgıb, mânâda taklitten, lâfızda müsâmahadan biraz daha çekinseydi, Türkçe şiirlerinin büyük kısmı seçmeye değer görülürdü. Şimdiki hâliyle dahi Dîvânî'na eş tutulabilecek bir dîvân hemen bulunamaz.

'Vasl-ı ayn'ı, hoş görür. Meselâ:

(Gören demez mi gülistanun aksini cûda
Çemende gördüğümüz var bizümdür âb-ı kitâb)¹⁶⁷

(Ser-âgâz eyledükçe bahse bülbül revnak-ı gülden
Bezimde kulkul-ı mînâ mülün keyfiyyetin söyler)¹⁶⁸

beytinde görüldüğü üzere sâkin harfîn harekeli okunmasını uygun görür.

(Safha-i diller olup şîrâze-bend-i ittifak
Fenn-i pür-zûr-ı nezâketde kitâb olmuş sana)¹⁶⁹

Beytinde olduğu gibi 'Safha-i diller' kabilinden olan tâbirleri kullanır. 'Gün-be gün'ü bile şu matla'da kullanmış:

167 Bkz. Metin kısmı 12 nolu gazel.

168 Bkz. Metin kısmı 39 nolu gazel.

169 Bkz. Metin kısmı 4 nolu gazel.

(Tıfldur gitdikçe ol meh-rû gelür âfetlenür
Gün-be-gün artar fûrûğ-ı hüsnü mâhiyetlenür.)¹⁷⁰

Kelimelerin 'takdîm ve te'hîri' husûsunda da epeyce lâubâlidir.

Meselâ:

(Hayli demdür attı tuttu zülf-i dilberden sabâ
Sen de var uşşâk için bir tâze tel ey şâne at)¹⁷¹

Beytinde de bu kusur göze çarpar.

Mâmâfih, onun kudretinin yüceliği dîvânının diğer dîvânlar ile karşılaştırılması ile açığa çıkar. Her sözü lafzî, mânevî ayıplardan arınmış olarak söylemek kime nasip olmuş?"¹⁷²

10. Ali Cânip Yöntem: "...(*Fitnat Hanım*) bilhassa *Koca Râgıb Paşa* gibi hikmet furûşluk eder."¹⁷³

"Nevşehirli İbrahim Paşa'dan sonra -biraz Koca Râgıb Paşa istisnâ edilecek olursa- şiire, edebiyata, ilme değer veren vezirlere de tesadüf edilmez olmuştu"¹⁷⁴

11. Mehmet Fuat Köprülü: "XVIII.asrın son nısfında şöhret kazanan şâirler arasında ilk nısfındaki sanatkârlarla mukayese edilebilecek olanlar çok mahduttur. Yalnız bu yüzlerce isim arasında edebiyat müverrihinin mutlaka kayda mecbur olduğu bir simâ vardır: *Koca Râgıb Paşa!* Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek makamına, sadârete kadar çıktıktan sonra (1176) da vefat eden bu büyük devlet adamı, Nâbî mektebinin en büyük üstâdlarından biridir; temiz bir lisanı,

¹⁷⁰ Bkz. Metin kısmı 66 nolu gazel.

¹⁷¹ Bkz. Metin kısmı 19 nolu gazel.

¹⁷² Bkz. Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, s. 238-253.

¹⁷³ Bkz. Doç.Dr.Ahmet Sevgi, Yrd. Doç.Dr. Mustafa Özcan, *Prof Ali Cânip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, s. 307.

¹⁷⁴ Bkz. A.g.e., s. 341.

*sağlam bir ifadesi vardır; nazım tekniğine tamamen hâkimdir; Sâkîp'ta olduğu gibi hikemiyata meyyâldir; bir kelime ile, his ve hayâl şâiri olmaktan ziyade bir fikir şâiridir. Bir çok mısraları, beyitleri darb-ı mesel gibi hâfızalarda yaşamıştır."*¹⁷⁵

*"(XVIII. yüzyılın ikinci yarısında) klâsik şiirin bu inhitatı o kadar zarûrîdir ki Koca Râgîb Paşa, Şeyh Gâlib gibi kıymetli sanatkârlar bile bu inhitatı durduramıyorlar."*¹⁷⁶

12. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *"Râgîb Paşa'nın şiirleri hakîmâne ve ârifâne olup, bunlar arasında âşîkâne ve rindâne olanları var ise de pek azdır; bu da Nâbî gibi mesel tarafına fazla kaçmıştır... Eserlerinin tedkîki fazl ve kemâlini göstermektedir."*¹⁷⁷

13. Abdülkadir Karahan: *"...Şahsî hırslarından bir ölçüde kurtulmuş olarak memleketi geliştirmek ve devleti güçlendirmek için onun (Koca Râgîb Paşa'nın) bir örnek başbakan olduğunu hatırlamaktan büyük zevk duyduğumu da yazmak isterim."*

"..Devletin menfaatlerini her zaman üstün tutan, ayrıca eserleriyle çağının edebiyat, sanat ve ilim hayatında da önemli bir mevkii olan ve meclisleri günümüze kadar nezâket ve zerâfetle anılan, "Koca" sıfatıyla kişiliğine saygı duyulan Râgîb Paşa, XVIII. yüzyılda Nedîm ve Şeyh Gâlib dışındaki diğer klâsik şâirlerimizden hiç de edebî kudreti, hikmetli mısraları ve dile hâkimiyeti bakımından geri sayılmaz. Çok kitap okuduğunu, idaresi kadar ilmî hüviyeti ile de çağdaşlarının saygısına mazhar olduğunu kaynaklar belirtmektedir.

"Devlet adamlarının zengin, kültürlü, geniş ufuklu, tedbirli ve temkinli olmalarına hasret bir dünyada 'Kaht-ı Ricâl-Devlet Adamı

¹⁷⁵ Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat, *Eski Şâirlerimiz, Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, s. 456.

¹⁷⁶ Bkz. A.g.e., s. 457.

¹⁷⁷ Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1995, CIV/2, s. 394.

*Kıtlığı', döneminde Râgıb Paşa gibi bilgin, şâir, tedbirli ve temkinli insanlara çok ihtiyaç vardır."*¹⁷⁸

14. Hammer : *"Râgıb Paşa bir general değildi; kalemi gibi kılıcı yoktu; her ikisini de maharetle kullanmasını bilen kâmil bir sadr-ı a'zâm değildi; hele hiç de kâmil bir insan olmamakla beraber Râgıb Paşa, büyük Osmanlı devletinin büyük sadr-ı a'zâmı olarak tarihte yer tutmuştur."*¹⁷⁹

15. A. de Lamartine : *"...Osmanlılar Râgıb Paşa'yı devlet adamlığında Köprülü Mehmet Paşa'ya, tarihçilikte İbn-i Ayas'a, şâirlikte Hâfız'a ve felsefede Eflâtun'a eş tutmuşlardır."*¹⁸⁰

16. İslâm Ansiklopedisi : *"Râgıb Paşa'nın kasîdelerinde daha çok Nef'î'nin ve gazellerinde ise Sâib ve Nâbî'nin tesiri kuvvetle hissolunur. Şiirlerinde Nedîm ve Gâlib'deki derin hassasiyet ve zengin mühayyile kudreti, yerini fikir hâkimiyetine, hakîmâne görüşlere bırakmıştır. Atalarsözü değerini kazanmış bazı mısralar, Necâtî'den beri süregelen geleneğin, Nâbî'de ifade mükemmeliyetini bulan şeklin, âdetâ bir devamından ibarettir. Paşa'nın pürüzsüz denilebilecek olan dili, açık üslûbu, hayata hakîmâne gözle bakışı, hâdiseler karşısında onları nisbî bir sabır ve sükûn ile mütâlaa, göze çarpan belli başlı hususiyetlerdir. Teşbih ve istiareler oldukça me'nusdur. Fazla tasannua düşmemiştir. Hattâ tekellüften kaçındığını sezdirenen gazellere tesadüf edilir. An'aneye sadakat muhafaza edilmekle beraber, muhitten ve günlük hayattan alınma unsurlar da mevcuttur. Fikirlerin cesaretle ifadelendirildiği vâkidir. Hakikatler zaman zaman hikmetli bir üslûp içinde, güzel bir şekilde beyan edilmiştir."*¹⁸¹

17. Türk Ansiklopedisi : *"Sâlim, Dürrî, Râşid, Hâzık, Koca Râgıb Paşa, Fitnat Hanım, Neş'et gibi şâirler daha çok Nâbî tarzında*

¹⁷⁸ Bkz. Abdülkadir Karahan, "Vefatının Yıldönümünde, Şâir-Sadrâzam Koca Râgıb Paşa", *Türkiye Gazetesi*, İstanbul, 28 Nisan, 1995, s. 13.

¹⁷⁹ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/2, s. 393.

¹⁸⁰ Bkz. A.de Lamartine, *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, Tercüman 1001 Temel Eser: 43, Haz. M.R. Uzmen, Kervan Kitapçılık, c.VI, s. 1590.

¹⁸¹ Bkz. Millî Eğitim Basımevi, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, s. 597.

yazmışlardır. Bunların içinde özellikle Koca Râgıb Paşa, Nâbî tarzının en başarılı şâiri olup Nâbî seviyesine erişememişse de birçok beyitleri Nâbî'ninkiler gibi atasözü niteliği kazanmıştır."¹⁸²

18. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: "Râgıb Paşa, iyi bir devlet adamı olmasının yanısıra, ileri bir kültür adamı, özellikle çağının tanınmış bir şâir ve yazarıdır. Geride bırakmış olduğu eserler onun bu çok yönlü ve yetenekli kişiliğinin açık delilleridir. Devrinin bir güzel sanatı olan yazı (hüsn-i hat)da kendisini kabul ettirmiş, ilim ve kültüre düşkünlüğünü, adına yaptırdığı kütüphane ve mektebiyle ispat etmiştir. Onun çevresi, devrin sanat ve edebiyat merkezlerinden biri olmuş, bir çok şâir onun meclislerinde bulunmuş olmakla seçkinlik kazanmıştır."

"Bir şâir olarak Râgıb Paşa, Nedîm ve Şeyh Gâlib bir yana bırakılırsa, XVIII. yüzyılın başta gelen ismidir. Sağlam ve âhenkli bir nazma, ağır başlı, seçkin ve vâzih bir söyleyişe, insanı düşünce yoluyla saran bir muhtevâyâ sahiptir. Kasîdelerinde Nef'î, gazelde de Nâbî tarzını izler. Hatta Nâbî tarzının XVIII. yüzyıldaki en başarılı temsilcisi bu şâirimizdir. Bununla birlikte şiirlerinde kendine özgü havası, oturmuş kişiliği daima hissedilir. Nâbî ile çığırlaşan hikmetli söyleyişte bazen daha başarılı olduğu da söylenebilir. Hâfızalara atasözü gibi yerleşen pek çok beyit ve mısra ona aittir."¹⁸³

*

Kendi devrinden başlayarak, edebî nesiller boyu sanat ve ilim erbâbı tarafından çeşitli cihetleriyle değerlendirilen Koca Râgıb Paşa'ya sunulmuş en cömert övgüleri şuarâ tezkirelerindeki klâsik ifadelerde bulmaktayız.

¹⁸² Bkz. Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Fas. 256-257, s. 131.

¹⁸³ Bkz. Dergâh Yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V, s. 377.

Koca Râgıb Paşa'nın çağdaşı olan ve Paşa'nın vefatından sonra Râgıb Paşa Dîvânı'nı tertip eden Müstakimzâde Süleymân Saâdeddin de Koca Râgıb Paşa'nın çeşitli yönlerini övgü ile vurgulayanlar arasındadır.

Sicill-i Osmanî, Eslâf ve Kâmûsü'l-A'lâm gibi kaynaklar Râgıb Paşa'nın devlet adamlığı ve şiirdeki hakîmâne edâsını dile getirirlerken, Bursalı Mehmed Tâhir, Koca Râgıb Paşa'yı bilhassa hikemiyyât sahasında eşsiz olarak kabul etmektedir.

Muallim Nâci, Râgıb Paşa'yı "şâir-i hakîm, vezir-i hakîm" olarak nitelendirmekle beraber, Paşa'nın şiirlerindeki birtakım teknik kusurlara dikkat çeker. Ali Canip Yöntem ise Koca Râgıb Paşa'yı gereğinden fazla fikre yaslanmak ve hikmet-furûşlukla itham etmektedir.

Fuat Köprülü, XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatı içinde Koca Râgıb Paşa'yı "Nâbî mektebinin en büyük mümessili" olarak belirler ve Paşa'nın şiirlerinde bulunan dilden dile dolaşmak istidadındaki darb-ı mesel özelliğinden övgü ile söz eder.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Nihad Sami Banarlı ve Abdülkadir Karahan, Râgıb Paşa'nın devlet, sanat ve kültür adamlığındaki fazl ve kemâli dile getirirlerken, Tarihçi Hammer'de ise, Râgıb Paşa'ya karşı tenkitten de öte, şiddetli hücumlar dikkat çeker. Hammer'e göre Koca Râgıb Paşa, gerek devlet adamlığında ve gerekse şiirde kendini büyük göstermeye muvaffak olmuş, edebî ve siyasî bir gözbağcıdan başka bir şey değildir. Buna karşılık A. de Lamartine, Râgıb Paşa'yı, ancak şuarâ tezkirelerinde görülebilen mübâlağalı ifadelerle övmektedir ve Yılmaz Öztuna, Koca Râgıb Paşa'yı Türk dâhîlerinden saymaktadır.¹⁸⁴

İslâm Ansiklopedisi, Türk Ansiklopedisi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'ndeki Râgıb Paşa maddelerinde ise birbirine benzer ifadelerle Paşa'nın devlet adamlığı, sanatkârlığı ve dönem içindeki yeri takdir ile vurgulanmaktadır. Hayatı, eserleri, siyasî ve edebî şahsiyeti cihetiyle Koca Râgıb Paşa'yı ele alan bu kaynaklarda varılan ortak hüküm,

¹⁸⁴ Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1983, c. XI, s. 24.

Râgıb Paşa'nın "K o c a " sıfatına layık bir devlet adamı, bir şâir ve bir mütefekkir olduğudur.

Koca Râgıb Paşa'dan söz eden kaynakların hemen hepsinde yapılan değerlendirmeler, Ahmet Nüzhet Efendi'nin '*M ü n ş e â t - ı R â g ı b*'ın mukaddimesinde söylediği şu cümlelerle özetlenebilir niteliktedir:

*"Çağdaşları Râgıb Paşa'nın âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akîdeli, konuşmaları lâtif, ifadesi tatlı, çeşitli bilgileri olan, yüksek ahlâklı bir zât olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğine ve başlıca zevkının ilmî meseleler ile uğraşmak olduğuna şehâdet ederler."*¹⁸⁵

¹⁸⁵ Bkz. Ahmed Nüzhet Efendi, *Münşe'ât-ı Râgıb*, Mukaddime, ilk sayfalar.

F) ŞÂİR KOCA RÂGIB PAŞA

—"*Haşmet, öyle bir şiir söylemek isterim ki ne benden evvel kimse söylemiş, ne de benden sonra söylemek ihtimali olmuş olsun...*"¹⁸⁶

Râgıb Paşa, kütüphanesinin müdürü şâir Haşmet'e söylediği bu sözlerle, aslında her gerçek sanatkârın rûhunda bir imkânsızlık ufku olan "eşsizlik hasreti" ve "mutlak kusursuzluk ideali"ni dile getirmekteydi. Bununla beraber, bütün diğer sanatkârlar gibi Râgıb Paşa da "eşsiz" değildi ve bütün diğer sanatkârlar gibi onun da eserinde kendine mahsus bir hüviyet vardı.

Dîvân edebiyatı geleneği içinde yetişen ve olanca şâirlik kudretiyle XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatının zengin birikiminden faydalanan Koca Râgıb Paşa'nın şiirindeki temel unsur hikemiyyâttır. Onun, şiirde "hikmet"i tercih edişindeki başlıca sâikın eşyâ ve hâdiselerden ibret süzen, vakur ve temkinli mizâcî olduğu kanaatindeyiz. Râgıb Paşa'yı sadrâzamlığa kadar taşıyan ve şiirine sindikten sonra "hikmet"e dönüşen ibret, tefekkür ve itimat telkîn edici bu mizaç, Paşa'nın yetişme tarzı, eğitimi, devlet adamlığı gibi hususiyetlerinin ötesinde "dindarlığı" ile izah edilebilir. Kısaca, denilebilir ki, Koca Râgıb Paşa'nın şiir kumaşı hikmetle örülmüştür.

Koca Râgıb Paşa'nın samimi ve kâmil bir mü'min tavrı içinde olduğunu anlatan pek çok mısırâı yanında, onun ömrü boyunca taşıdığı ve kullandığı mührüne nakşedilmiş kendine ait olan şu Arapça beyit, Râgıb Paşa'nın rûh cevheri hakkında fikir vericidir:

بمحمد بر جو الامان محمد
مما يخاف و في نوالك راغب

¹⁸⁶ Bkz. Mehmet Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 215.

[Mehmed Râgıb, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile emân diliyor ve korktuklarından emin olmak istiyor, atânızı dahi talep ediyor.]¹⁸⁷

Hayat telâkkîsi din temeli üzerine bina edilmiş olan Koca Râgıb Paşa'nın, çocukluk çağından vefatına kadar bütün hayatını devlet mekanizmasının türlü kademelerinde geçirdiğini biliyoruz. Hayatı boyunca daima resmî hüviyetlerle yaşayan ve hemen hiç "sivil" olamayan Râgıb Paşa'nın kendi his ve hayâl âlemini ve hatta beşerî zaaflarını nasıl bir disipline tâbi tuttuğu tahmin edilebilir. "Çille-i saht-ı vezâret bizi derviş etti"¹⁸⁸ diyen ve bütün bir ömrü, devlet adamlığı tavrı içinde geçiren bir kişinin kırılmaz bir resmiyet ve ciddiyet çemberiyle sınırlanmış ve âdetâ bloke edilmiş sevgileri, nefretleri, korkuları, sevinçleri, çılgınlıkları... kısaca bütün duyguları, nasıl bir menfez bulabilmeliydi ki ifâdeye kavuşsun ve o mec-râdan yol alarak sanatın herhangi bir şûbesinde billûrlaşsın? İşte bu noktada Koca Râgıb Paşa'nın rindâne ve âşıkâne beyitlerinin az oluşunu ve Paşa'nın "hikmet"e meyledişini mâkul ve tabiî karşılamak mevkiindeyiz.

Mısırâlarında ledünnî bir neşveye de pek rastlanmayan Koca Râgıb Paşa, hikmet yerine "tasavvuf" a yönelseydi şiirlerindeki his ve hayâl eksikliğini ne Şevket-i Buhârî ne de Nedîm ile kapatmaya ihtiyaç duyacaktı.

Şâirlik istidâdını duygudan ziyade fikrin ifadesinde kullanan Koca Râgıb Paşa'nın bu hususiyetleri göz önüne alındığında Paşa'nın şiiri hakkında bu tesbite ulaşılabilir:

Onun şiirlerinde "gönül" yerine "akıl" konuşmaktadır.

Ve denilebilir ki büyük ölçüde "dîn ü devlet" kavramının şekillendirdiği edebî şahsiyeti, Râgıb Paşa'da "lirizme" pek müsaade etmemiş ise de Paşa'yı tefekkür ve mârifet vâdisine yöneltmiştir. Nitekim Koca Râgıb Paşa, bu hususiyetinin farkındadır ve aşağıdaki beyitte kendini sanki şöyle savunmaktadır:

¹⁸⁷ Bkz. A) Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, s. 238;

B) İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV/2, s. 394.

¹⁸⁸ Bkz. Metin kısmı 146 nolu gazel.

*"Olsak ne kadar kîse-tehî nakd-i gınâdan
İrfânla mahsûd-ı kirâm-ı vüzerâyız"¹⁸⁹*

Koca Râgıb Paşa'nın -yer yer külfetli görünmekle beraber- açık, sağlam ve oturmuş bir lisanı, kusursuza yakın nazım tekniği ve vezin haki-miyeti gibi özelliklerinden daha önce bahsedilmişti. Hadiselere karşı he-yecan ve coşkunluktan uzak bir vakar tavrı, duyguların ifâdesinde telaşsız ve şuurlu bir üslûp; bilhassa fikrî muhtevada az sözle çok şey anlatma ve fikri vecize hâline getirme gibi özellikler, Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde keskin çizgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Paşa'nın "bilerek tercih eden, rağbet gösteren" mânâsındaki "Râgıb" mahlasını kullanması bile, Paşa'daki "şiiri şuurla söyleme" özelliğini sezdirmektedir ve beyit içinde tevriye, cinas, tenasüp gibi çeşitli söz oyunlarına müsait olan bu kelime, Râgıb Paşa'nın türlü nükte manevralarına imkân tanımaktadır.

Koca Râgıb Paşa'nın, şark lirizmi ve romantizmde önemli bir yer tutan ve Fuzûlî ile zirve noktasını bulan "ıstırap" kavramına da pek iltifat etmediği görülmektedir. Paşa'nın şiirdeki genel özelliklerinden biri olan bu hususu Râgıb Paşa şöyle izah etmektedir:

*"Hilâf-ı tînetimdir tab'-ı ahbâba keder vermek
Değildir meşrebim mânend-i sahbâ derd-i ser vermek"¹⁹⁰*

Râgıb Paşa'ya göre şiirde en kolay yol olan ıstırâbı işlemek, sanatı ucuzlaştırmaktır ve bilhassa söz ehli için "ıstırap" hadisesi gereksiz bir hassasiyettir. Bunu da şöyle açıklar:

"Kılca gamdan tab'-ı erbâb-ı sühan illetlenür"¹⁹¹

Buraya kadar şekil ve muhtevâ bakımından genel özelliklerini tes-bite çalıştığımız Koca Râgıb Paşa'nın şiirini, ayrıca şiirde işlenen temalar bakımından da değerlendirmek gerekirse şu başlıklar dahilinde bir sırala-maya gitmek uygun olacaktır:

¹⁸⁹ Bkz. Metin kısmı 89 nolu gazel.

¹⁹⁰ Bkz. Metin kısmı 115 nolu gazel.

¹⁹¹ Bkz. Metin kısmı 66 nolu gazel.

1. Dünya Görüşü ve Hayat Anlayışı:

Koca Râgıb Paşa'ya göre, içinde abes ve tesâdüfi tek nokta olmayan bütün kâinât, baştan başa bir hikmet ve ibret meşheridir:

"Turfe dükkân-ı hikemdir şu kühen tâk-ı felek"¹⁹²

Kişi de, istidâdı nisbetinde ve görüşünün kendisine gösterdiği hali ile bu âlemden iyi veya kötü bir çizgi, bir renk, bir ifâde yakalamaya ve dile getirmeye memurdur:

*"Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Letâfet nakleder rindân ü zâhid sıkletin söyler"¹⁹³*

Kâinât içinde kâinat olan "insan"a gelince o, meselelerin en düğümlüsü, sırların en çözülmezidir ve insana dıştan takılan iğreti hüviyetler bir bir soyuldukça ortaya bütün bildiklerimizi cehle dönüştüren meçhul içi meçhul bir âlem çıkmaktadır:

*"Sûrette eğer Râgıb'ız ammâ ki cihâna
Fehm eylemedik ma'nî-i râğbet neye derler"¹⁹⁴*

Koca Râgıb Paşa'ya göre hayat ise, insanı denemek için insana verilmiş bir keyfiyettir ve insan, kendisine imtihan sahası olarak sunulan hayatı, verilmiş sebebine uygun bir şekilde değerlendirmelidir:

*"Olma gâfil hevâya sarf etme
Nakd-i enfâsı bil hesâb iledir"¹⁹⁵*

Dünya hayatını binbir ihtiyaç içinde sürdürmek zorunda olan insan, hayatın her ânında ilâhî yardıma muhtaç bir hâl üzeredir.

¹⁹² Bkz. Metin kısmı 166 nolu gazel.

¹⁹³ Bkz. Metin kısmı 39 nolu gazel.

¹⁹⁴ Bkz. Metin kısmı 62 nolu gazel.

¹⁹⁵ Bkz. Metin kısmı 65 nolu gazel.

*"Dem-i Mesîh'den itsen recâ-yı himmet der
Bu deyr-i köhnede biz de du'âya muhtâcız"¹⁹⁶*

Hayatın insana verilmiş gayesi insanı imtihan için olduğuna göre, hayır içinde ve güzel ahlâkla yaşamalı; her türlü hırstan arınmalı; tevekkül, ferâgat ve istiğna tavrını elden bırakmamalı:

*"Hevâ-yı nefsdan ser-mâye-i izzettir istiğnâ
Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Züleyhâ'dan"¹⁹⁷*

.....
*"Künc-i ferâğa gerçi ki himmet komaz seni
Sevdâ-yı câha düşme ki râhat komaz seni"¹⁹⁸*

.....
*Felek verir mi meger âdeme tek ü tenhâ
Egerçi huld-ı berrîn kûşe-i kanâ'atdır"¹⁹⁹*

Bütün bunlara rağmen, yine de dünya hayatında mutlak feragat mümkün değildir:

"Olayım kaydden âzâde diyen kayde düşer"²⁰⁰

Binbir zıtlığın sarmaş dolaş olduğu dünya hayatında iyi, kötü, güzel, çirkin, hayır, şer o denli birbirine karıştırılmıştır ki, insan aklı için isabetli bir teşhiste bulunmak imkânsızlık derecesinde güçtür:

*"Nefy ü isbât-ı feminde mütehâlif akvâl
Mühr-i endîşe bu mahzarda müşevveş basılır"²⁰¹*

.....

196 Bkz. Metin kısmı 74 nolu gazel.

197 Bkz. Metin kısmı 119 nolu gazel.

198 Bkz. Metin kısmı 164 nolu gazel.

199 Bkz. Metin kısmı 49 nolu gazel.

200 Bkz. Metin kısmı 27 nolu gazel.

201 Bkz. Metin kısmı 30 nolu gazel.

*"İmtiyâz-ı sâbit ü seyyârı müşkildir hayâl
Zanneder sükkân-ı geşti sâhil-i deryâ yürür"²⁰²*

Neticede bütün aldaticılığıyla dünya hayatı birgün son bulur ve bütün gayretlerin, çabaların, didinmelerin boşuna olduğu anlaşılır:

"Merdân-ı himmeti zen-i dünyâ zebûn ider"²⁰³

Hayatın ve dünyanın geçiciliği noktasında Koca Râgıb Paşa, maddî ihtiraslar uğruna dünyaya yaranma edasını şöyle reddetmekte ve ötelere âleminin şartlarına uygun olan şu tavra bürünmektedir:

*"Kibâr-ı devleti hem-meşreb-i pîr-i mugân buldum
Kasîde dinlemezler Râgıb almazlar gazel virme"²⁰⁴*

Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde kâinât, insan ve hayat telâkkîsinden başlayarak tecriddi teşhise doğru ilerlediğimizde, Paşa'nın dünya görüşündeki en belirgin çizgilerden biri olarak Râgıb Paşa'nın devlet anlayışını görmekteyiz. Sağlam bir itikat ve dindar bir seciyeye eklenen, devlete hizmet yolunda harcanmış bütün bir ömür, Koca Râgıb Paşa'da sarsılmaz bir "d î n ü d e v l e t" telâkkîsi meydana getirmiş ve bu telâkkî Paşa'nın dünya görüşündeki temel unsurlardan biri olarak mısırâlarına sinmiştir. Aşağıdaki beyitlerde Koca Râgıb Paşa'nın devlet anlayışını ve bu anlayış etrafındaki hukuk, diplomasi, siyaset...gibi kavramların çağrışımlarını görmek mümkündür:

*"İntisâb-ı ehl-i devlet hâki hem eyler aziz
Zâil olmaz sıyt-ı izzet kâse-i fâğfurdan"²⁰⁵*

.....

²⁰² Bkz. Metin kısmı 46 nolu gazel.

²⁰³ Bkz. Metin kısmı 29 nolu gazel.

²⁰⁴ Bkz. Metin kısmı 140 nolu gazel.

²⁰⁵ Bkz. Metin kısmı 130 nolu gazel.

*"Eylemez Râgıb teeddüb kimseyi havf u recâ
Da'vî-i Mansûr iderdi her kişi dâr olmasa"²⁰⁶*

.....

*"Muzaffer vakt-i firsatta adûdan intikâm almaz
Mürüvvet-mend olan nâ-kâmî-i düşmenle kâm almaz"²⁰⁷*

.....

*"Hümâya mağz olurken üstühândan vâye-i devlet
Acebdir kim ser-i bî-mağza düşmek sâye-i devlet"²⁰⁸*

.....

*"Olsak ne kadar kise-tehî nakd-i gınâdan
İrfanla mahsûd-ı kirâm-ı vüzerâyız"²⁰⁹*

206 Bkz. Metin kısmı 139 nolu gazel.

207 Bkz. Metin kısmı 79 nolu gazel.

208 Bkz. Metin kısmı 16 nolu gazel.

209 Bkz. Metin kısmı 89 nolu gazel.

2. Sosyal Olaylar-Ferdî Duygular:

Dîvân şiirinde sosyal olaylar ve ferdi duyguların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Savaşlar, zaferler, fetihler, yenilgiler, ihtilâller ve çeşitli îmar faaliyetleri, ait oldukları dönemin dîvân edebiyatında evvelâ doğrudan, sonraki asırlarda ise telmih ve mazmûnlar yoluyla yer almaktadırlar.

Bir çok fetihnâmeler, zafernâmeler, sûrnâmelerin yanısıra Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme*'si ve Bâkî'nin *Kânûnî Mersiyesi*, dönemlerinin Osmanlı toplumunu yakından ilgilendiren sosyal hadiselerle temas etmekteydi. Şiirde işlenen sosyal olaylara paralel olarak, sanatkârın ferdî duyguları da zaman zaman ön plâna çıkmakta ve şiirin kendine mahsus örgüsü içinde vazgeçilmez bir unsur, bir çeşni olarak yerini almaktadır.

Koca Râgıb Paşa'nın bazı kasîdelerinde, Bağdat valisi Ahmed Paşa'nın İranlılarla giriştiği mücadelelere temas edildiği görülmektedir.

Ayrıca Şeyhülislam Es'ad ve Şeyhülislam Âsım Efendilerin şeyhülislâmlığa getirilmeleri, pâdişâhın kız çocuklarının dünyaya gelişleri, halktaki şehzâde beklentisi, Belgrad'ın fethi... gibi olaylar Koca Râgıb Paşa tarafından tarihler düşürülmek suretiyle doğrudan şiire konu edilen hâdiselerdir.

Asıl dikkat çekici nokta ise Koca Râgıb Paşa'nın gazellerindeki kimi beyitlerinde görülen öfke, kırgınlık ve üzüntülerin tahmin ettirdiği olaylar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bazen beyit içinde bizzat işlenen, bazen de okuyucuya tahmin ettirilen olaylar ve bu olayların Koca Râgıb Paşa'da meydana getirdiği infialler, ferdî duygular; genellikle bir gazelin tek beytinde dile getirilmekte ve bu tek beyit de çoğu zaman, Paşa'nın mahlasının geçtiği son beyit (makta' beyit) olmaktadır.

Koca Râgıb Paşa'da zaman zaman hakaret tonuna yakın bir üslûpla yazılmış mısralar Paşa'daki öfkeyi doğuran kişiliklerin ve hadiselerin,

tahmin yoluyla yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Günlük hayattta kolaylıkla rastlanabilen karakterler ve olayların Râgıb Paşa'da meydana getirdiği infialî aşağıdaki beyitlerde görmek mümkündür:

*"Pest fıtratlara zînet ile rif'at gelmez
Olsa her tarz ile kaliçe münakkaş basılır"²¹⁰*

.....

*Miyân-ı güft-gûda bed-meniş ihâm eder kubhun
Şecâ'at arz iderken merd-i Kibîî sirkatin söyler"²¹¹*

.....

*"Hezâr-ahbâb olan ehl-i televvünden vefâ gelmez
Bu gülşenden meşâm-ı sûka bûy-i iştihâ gelmez"²¹²*

.....

*"Yine hem-cinsi ider âdeme Râgıb hasedi
Reşk ider mi sana kimse vüzerâdan gayri"²¹³*

.....

*"Düşmenimden intikam gibi var mı bir safâ
Râgıb bu zevke âh mürüvvet komaz seni"²¹⁴*

.....

*Eylemez Râgıb teeddüb kimseyi havf u recâ
Da'vî-i Mansûr iderdi her kişi dâr olmasa"²¹⁵*

.....

*Münkeşif olmadadır zıddı ile çün eşyâ
Ta'n-ı a'dâ gibi Râgıb olamaz zikr-i cemîl"²¹⁶*

.....

210 Bkz. Metin kısmı 30 nolu gazel.

211 Bkz. Metin kısmı 39 nolu gazel.

212 Bkz. Metin kısmı 75 nolu gazel.

213 Bkz. Metin kısmı 160 nolu gazel.

214 Bkz. Metin kısmı 164 nolu gazel.

215 Bkz. Metin kısmı 139 nolu gazel.

216 Bkz. Metin kısmı 110 nolu gazel.

*Eylerim mezheb-i ebnâ-yı zamânı taklîd
Yâd yâdında olur dost ferâmûşumda*"²¹⁷

Koca Râgıb Paşa'nın kimi beyitlerinde ise derin bir memnuniyet-sizlik, hayâl kırıklığı ve güvenmişlik tavırları dikkat çeker. Aşağıdaki beyitlerde Râgıb Paşa'nın geciken beklentilerini, bıkkınlıklarını, teessüflerini, suçlamalarını ve kitaplara sığınışını görmekteyiz:

*"Şol rütbe dil-girifte-i evzâ-ı âlemiz
Dursun ki hande giryeye yokdur dimâğımız*"²¹⁸

.....

*"Düşse nola mihr ü mehi çarhun nazarımdan
Ayırdı beni göz göre nûr-ı basarımdan*"²¹⁹

.....

*"Rahîk-ı safvetin tekdîr imiş hüsn-i mükâfâtı
Anın çün derd-i serdir çekdiğim Râgıb ahıbbâdan*"²²⁰

.....

*"Yürürse devlet-i bahş-ı kalenderiye felek
Bizim de hissemize sabr-ı ârifâne düşer"* ²²¹

.....

*"Sâmân-ı akl-ı fikr-i dili aldı cevr ile
Viridi harâbe mülketi hayfâ emîrimiz"* ²²²

.....

*"Baht olmayınca hüsn-i tabîat neyi müfîd
Sâib de olsa halk hatâsın arar bulur"*²²³

217 Bkz. Metin kısmı 147 nolu gazel.

218 Bkz. Metin kısmı 88 nolu gazel.

219 Bkz. Metin kısmı 125 nolu gazel.

220 Bkz. Metin kısmı 119 nolu gazel.

221 Bkz. Metin kısmı 28 nolu gazel.

222 Bkz. Metin kısmı 86 nolu gazel.

223 Bkz. Metin kısmı 55 nolu gazel.

.....

*"Kelâl geldi tasarrufdan Ümm-i Dünya'yı
Yeter şu Kahire'nün kahrı azm-i Rûm idelüm"²²⁴*

.....

*"Aceb ihlâs ile hasret-keş-i pâ-bûs-ı iclâlün
Şu yâd illerde var mı Râgıb-ı mehcûrdan gayri"²²⁵*

.....

*"Kalmadı râbita-i hâne vü sâ mân-ı vatan
Çille-i saht-ı vezâret bizi dervîş itdi"²²⁶*

.....

*İndirdi kahr ü mihnet-i ebnâ-yı Kahire
Râgıb vezâretünde kitâbet-i zamânını "²²⁷*

.....

*"Çünkü yokdur enîs-i hücre-i gam
Râgıba sohbetim kitab iledir"²²⁸*

.....

*Sana itdikleri bu cevri ü ezâyı Râgıb
Ola bir gün ide bed-hâhına da çarh-ı anîd"²²⁹*

.....

224 Bkz. Metin kısmı 128 nolu gazel.

225 Bkz. Metin kısmı 168 nolu gazel.

226 Bkz. Metin kısmı 152 nolu gazel.

227 Bkz. Metin kısmı 163 nolu gazel.

228 Bkz. Metin kısmı 65 nolu gazel.

229 Bkz. Metin kısmı 24 nolu gazel.

3 . A ş k :

Sanatın hemen her şûbesinde eser için çoğu zaman en temel varlık sebeplerinden biri olarak değerlendirilen aşk unsurunun, her şekli ve her yönüyle dîvân şiirinde en çok işlenen ve âdeta her türlü muhtevâyâ kaynaklık eden mefhûm olduğu bilinmektedir.

Didaktik tarzda kaleme alınan ve fikrî ağırlığı ön plânda olan en ağırbaşlı şiirlerde bile, şiire lirik bir zevk katabilmek için aşk unsurunu işlemek şeklindeki dîvân şiirinin yerleşik ve yönlendirici tesirini Râgıb Paşa'da da görmekteyiz.

Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde rindâne ve âşıkâne edânın az rastlanılır bir keyfiyet olduğu daha önceki değerlendirmelerde belirtilmişti. Bununla beraber, dîvân şiiri geleneğinin yerleşik bir icabı olarak Râgıb Paşa'nın gazellerinde aşkı konu edinen beyitlerin bir hayli fazla olduğuna burada dikkat çekmeliyiz. Paşa'nın mısralarında, şiirin yazılış sebebi olmaktan çok, bir haz ve estetik malzemesi olarak kullanılan aşk kavramı, şiirdeki ağır fikrî havayı yumuşatıcı ve Râgıb Paşa'nın şiirini kuru hikmet bildirileri olmaktan uzak tutucu bir özelliğe sahiptir.

Koca Râgıb Paşa'nın yer yer beşerî aşkla ilahî aşkı karışık bir şekilde işlediği kimi beyitlerinde, ileri derecede rûhânî bir derinlikten ve derûnî bir samimiyetten söz etmek güçtür. Şiirlerinde çizdiği "âşık" rolünü, bazen kendisi üstlenir, bazen de kendi dışındaki mücerred bir şahsın âşıklık edâsını dile getirmekle yetinir:

*"Cilve-gâh-ı şîve-i ferzâne olmaz kûy-ı aşk
Âkil oldur kim sürer bu arsada dîvâne at"*²³⁰

²³⁰ Bkz. Metin kısmı 19 nolu gazel.

.....

*"Virmese ruhsat nola çâk-ı girîbâne o şûh
Sabr -ı âşık dilberânın perde-i nâmûsudur"*²³¹

.....

Koca Râgıb Paşa'nın mutasavvıf bir şahsiyet olmadığı bilinmektedir. Böyleyken, Paşa'nın, dîvân geleneğine uyarak vahdetü'l-vücûd telakkîsi ve ilâhî aşkı işlediği bazı beyitlerinde yetkin bir tasavvuf kültürünün varlığı sezilmektedir:

*"Şöyle ser-şâr-ı rahîk-ı vahdet oldum Râgıbâ
Yâre eylerdim işâret sorsalar benden beni"*²³²

.....

*"Dil-i pür-hûnunu hem sâgar ü hem mey bilür Râgıb
Hüdâyî mest olan mânend-i lâle deste câm almaz"*²³³

.....

*Misâl-i şem' zîr-i pâyin itmez pertevin rûşen
Aceb mi dûr olursa feyz-i lutfundan mukarrebler"*²³⁴

Koca Râgıb Paşa'nın beşerî aşk temasını işlediği beyitlerini; sevgiliye ait özellikleri anlatan beyitler ve âşığın hâlini dile getiren beyitler olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür.

Beyitlerde tasvîr edilen sevgili tipi; dîvân şiirinde çok işlenen, varlığının her çizgisi ile hayâl edilemez bir güzelliğe sahip, körpe, öfkeli, işveli, cefâkâr ve vefâsız bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Koca Râgıb Paşa, sevgiliye ait bu hususiyetleri dile getirirken övgü ve iltifatta, dîvân şâirine yaraşır bir cömertlik sergilemektedir. Paşa'nın bazı beyitlerinden seçtiğimiz örnekleri inceleyelim:

²³¹ Bkz. Metin kısmı 54 nolu gazel.

²³² Bkz. Metin kısmı 170 nolu gazel.

²³³ Bkz. Metin kısmı 79 nolu gazel.

²³⁴ Bkz. Metin kısmı 58 nolu gazel.

"Tutdı şark u garbı ser-tâ-pâ sadâ-yı tal'atı
Medhine ol meh-veşün Râgıb deĝil dünyâ yürür"²³⁵

.....

Ey şâh-ı hüsn hande-i nâzun lebün gibi
Hiç bûselikde naĝme-i şehnâz işitmedik"²³⁶

.....

Elde sâgar belde hançer serde sahbâ sîne-çâk
Fitne-cû dil-berlerün bî-şübhe sensin eşbehi"²³⁷

.....

Ruh-ı âli gül gül olmuş ham-ı zülfü sünbül olmuş
Lebi sorma bir mül olmuş ki verir cemâda hâlet"²³⁸

.....

Reftâr u hırâm eylese ol serv-i revânım
Ol demde kopan na'râ-ı (yâ hû) ya ne dirsini"²³⁹

.....

Dillerde o zülf dâsitândır
Râgıb mı bu kîyl ü kâle bâ'is"²⁴⁰

.....

Hall itdi hattı bend-i girih-gîr-i kâkülü
Râgıb ise henüz o sevdâ o serdedir"²⁴¹

.....

Bulur benim gibi bin mübtelâ o şûh ammâ
Cerâĝ-ı mihr ile ben öyle meh-likâ bulamam"²⁴²

.....

235 Bkz. Metin kısmı 46 nolu gazel.

236 Bkz. Metin kısmı 102 nolu gazel.

237 Bkz. Metin kısmı 156 nolu gazel.

238 Bkz. Metin kısmı 20 nolu gazel.

239 Bkz. Metin kısmı 135 nolu gazel.

240 Bkz. Metin kısmı 21 nolu gazel.

241 Bkz. Metin kısmı 29 nolu gazel.

242 Bkz. Metin kısmı 114 nolu gazel.

*Sen insâf eyle cânâ dönmedünse i'tikâdundan
İdeydim sen kadar bir kâfiri ilzâm dönmez mi²⁴³*

.....

Aşkın ifadesinde sevgilinin güzelliği ve etkisine paralel olarak âşığının hissiyatı da şiire dökülmüştür. Koca Râgıb Paşa'nın yer yer bizzât üstlendiği âşık tavrını incelerken, sevgilinin cefâsına karşı âşığının duyduğu ıstırap, ayrılık acısı, iştıyak ve Mecnûnî perişanlık gibi dîvân şiirinde çok rastlanan çizgilerle karşılaşırız. Sevgilide anlatılan güzelliğin neticelelerini âşıkta gören şu beyitlerde Koca Râgıb Paşa, sevgili ile birlikte, mübtelâsı olan âşığı da tasvîr etmektedir:

*Düşunda perîşân görelî zülf-i siyâhın
Hep gördüğü düş âşık-ı zârın karışıkdır²⁴⁴*

.....

*Şeb-i firkat tecellî-zâr-ı hasretdir hayâlünle
Nihâl-i medd-i âhım nahl-ı âteş-bârdır sensiz²⁴⁵*

.....

*Sûret verirken âyine güftâr-ı tûtîye
Râgıb niçün görünce o ruhsârı lâl olur²⁴⁶*

.....

*Nedir ey gönül bu hayret neden âh u vâha ruhsat
Meger eylemiş bir âfet seni vakf-ı derd-i hasret²⁴⁷*

.....

*Uçurdum murg-ı hâbı hasretünle çok zamânlardır
Dü çeşm-i hûn-feşânım şimdi hâlî âşiyânlardır²⁴⁸*

.....

²⁴³ Bkz. Metin kısmı 174 nolu gazel.

²⁴⁴ Bkz. Metin kısmı 51 nolu gazel.

²⁴⁵ Bkz. Metin kısmı 81 nolu gazel.

²⁴⁶ Bkz. Metin kısmı 61 nolu gazel.

²⁴⁷ Bkz. Metin kısmı 20 nolu gazel.

²⁴⁸ Bkz. Metin kısmı 31 nolu gazel.

*Sabâh-ı haşre dek gitmez sevâd-ı nakşı dîdemden
Anılmaz mı siyeh-kârî-i çeşmünle geçen şebler²⁴⁹*

.....

*Haste-i aşkuna bir nîm nigâh eylemedün
Çeşm-i bimârün ebed görmeye rûy-ı sıhhat²⁵⁰*

.....

*Gehî nâz ü tegâfûl gâh bâr-ı derd-i hicrânun
Benim çekdiklerim ey bî-vefâ senden sitemdir hep²⁵¹*

.....

*Kimsenün bârı değil derd-i elem cevri-i sitem
Bâri kâfir ne çekersem hele senden çekerim²⁵²*

.....

*Neden sâmân-ı hüsne böyle mağrûr olmak ol âfet
Sevâd-ı çeşmi bahtım surhî-i ruhsârı hûnumdur²⁵³*

.....

*Hattun hayâlidir bana bûy-ı dimâğ olan
Zülfün hevâsıdır beni âşüfte-hâb iden²⁵⁴*

.....

*Hevâ-yı zülf ü hâlünle budur kânûnu uşşâkın
Urur mânend-ı ney gâhi sabâ ki bûselikden dem²⁵⁵*

.....

*Gerçi çok üftâde-i tâk-ı nigâh-ı iltifât
Var mı bir üftâde ammâ Râgıb-ı zârün gibi²⁵⁶*

.....

*Dâğ-ı hicrün ben visâle virmem ammâ vaslı sen
Nakd-ı câne virsen ey meh-pâre minnetdir bana²⁵⁷*

249 Bkz. Metin kısmı 58 nolu gazel.

250 Bkz. Metin kısmı 17 nolu gazel.

251 Bkz. Metin kısmı 13 nolu gazel.

252 Bkz. Metin kısmı 113 nolu gazel.

253 Bkz. Metin kısmı 42 nolu gazel.

254 Bkz. Metin kısmı 134 nolu gazel.

255 Bkz. Metin kısmı 116 nolu gazel.

256 Bkz. Metin kısmı 172 nolu gazel.

257 Bkz. Metin kısmı 2 nolu gazel.

4 . K a d e r :

Dindâr bir şahsiyet olduğunu bildiğimiz Koca Râgıb Paşa'nın kader kavramına temas ettiği mısralarında, ilâhî irâdeye karşı kâmil ve tabîî bir imân tavrı ve bu tavırdan kaynaklanan tevekkül, teslimiyet ve mahviyet edâları görülmektedir.

Koca Râgıb Paşa'ya göre bütün âlemlerle birlikte insanoğlu da alıp verdiği her nefesine kadar ilâhî kontrol altındadır:

*"Olma gâfil hevâya sarf etme
Nakd-ı enfâsı bil hesâb iledir"²⁵⁸*

En küçük zerrecikten bütün kâinâta kadar küçük büyük herşeyde görülen "tacdîr" keyfiyeti, başka bir irâdeye yer bırakmayacak kadar âşîkârdır. Bu noktada Koca Râgıb Paşa'da ilâhî irâdenin haşmetine karşı kulun cüz'î irâdesini görmezlikten gelecek kadar derin bir hayranlık ve zevk etme hâli dikkat çeker:

*"Sû-be-sû sevk eyleyen hep sâik-ı tacdîrdir
Kimsenün destinde yok Râgıb zimâm-ı ihtiyâr"²⁵⁹*

... ..

*Olmadıkça tâ nüvişte fehres-i tacdîrde
Matlab ü maksad bulunmaz nüsha-ı tedbîrde"²⁶⁰*

Bilhassa mutasavvıf sanatkârların tesiriyle dîvân şiirinde çok işlenen bu "kader neşvesi" diyebileceğimiz rûh hâli, "tacdîr" keyfiyetinin ihtişamına karşı bir nevi kendinden geçme vaziyetidir ve İslâm'ın kader inancına uygun olmayan "Kaderiyye" veya "Cebriyye" görüşleri ile karıştırılmamalıdır.

²⁵⁸ Bkz. Metin kısmı 65 nolu gazel.

²⁵⁹ Bkz. Metin kısmı 57 nolu gazel.

²⁶⁰ Bkz. Metin kısmı 145 nolu gazel.

Nitekim Koca Râgıb Paşa da kader inancının kul irâdesini tamamen inkâr mânâsına gelmeyeceğini idrâk edenlerdendir:

*"Sezâ-yı levm ü cezâ nefsimiz iken Râgıb
Nedir günâhı sipihrün ki şütüm idelüm"*²⁶¹

Râgıb Paşa'ya göre, bahâneleri yok saymak yerine, bahânelerin birer bahâne olduğunu bilmek yeterlidir ve Paşa'nın kader anlayışı, sebepleri inkâr yerine, sebeplerin arkasındaki ilâhî irâdeyi görmek şeklinde ifâdeye dökülmektedir:

*"Matlabun züill ile mahlûka müdârâ vermez
Veren Allâh'dır ey dil beg ü pâşâ vermez"*²⁶²

Ezelî irâde, ebediyyen herşeye hâkimdir ve mutlak irâdenin sahibi olan Allâh'tan başka hiçbir şey sonsuz değildir. Bu durumda ilâhî takdîr, herşeyin fânî olmasını gerektirmektedir. Koca Râgıb Paşa, bu gerçeği müşâhede derecesinde anladığını şöyle ifâde eder:

*"Bir gün olur bu nakşı da dest-i kazâ bozar
Çok görmüşüz şu kevn ü fesâdın tebeddülün"*²⁶³

Koca Râgıb Paşa'daki kader inancı, insanın küllî irâde karşısındaki sonsuz aczinden ötürü, ilâhî takdîre karşı isyân ve itham gibi saplantılar yerine kadere teslim olma, mülkü gerçek sahibine bırakma ve dolayısıyla yükten kurtulma, endişeden arınma gibi rûhen ferahlamayı netice veren bir hususiyete sahiptir.

²⁶¹ Bkz. Metin kısmı 112 nolu gazel.

²⁶² Bkz. Metin kısmı 78 nolu gazel.

²⁶³ Bkz. Metin kısmı 123 nolu gazel.

Paşa, kadere inanmanın, ona râm olmanın, insan rûhu için asıl hürriyet ve gerçek rahatlık olduğunu, aşağıdaki rübâisinde şöyle dile getirmektedir:

*"Çün kim yed-i kudretde döner hayr ile şer
Besdir bilene tesliyet îmân- ı kader
Deryâda ne mikdârı olur hâr u hasın
Dünya için olmaz dil-i dâîada keder"*²⁶⁴

Bu şekilde kadere yaslanmanın vermiş olduğu emniyet hissi, Râgıb Paşa'yı "ölüm" karşısında bile iyimser kılmaktadır. Çünkü ölüm bile kaderin hükmü altındadır ve Râgıb Paşa ise kadere teslim olmuştur. Bu bakımdan ölüm bile Râgıb Paşa için umut vericidir:

*"Bir giden bir dahi gelmez ne aceb hikmetdir
Âlem-i râhata benzer gibi iklîm-i adem"*²⁶⁵

* *
*

Koca Râgıb Paşa'nın şiiri üzerinde esaslı bir tematik inceleme yapıldığında, dîn, ahlâk, hikmet, devlet, aşk, kader... gibi unsurların yanı sıra; döneme, imparatorluğa, askerliğe ve siyasete ait çizgileri de görmek mümkündür.

Paşa'nın hiç na't yazmamış olması ayrıca dikkate değer bir durumdur ve bu husus, oldukça dindâr ve mu'tekîd bir zât olduğu bilinen Râgıb Paşa için bir nevi edep ve tenzih tavrı ile izah edilebilir.

²⁶⁴ Bkz. Metin kısmı II nolu rübâi.

²⁶⁵ Bkz. Metin kısmı 115 nolu gazel.

Gazel tarzının iyice oturmuş olduğu XVIII. yüzyıl dîvân edebiyatında gazeldeki beyit sayısının beşe kadar indiğini ve şiirde az sözle çok şey anlatma geleneğinin umumî kabul gördüğünü biliyoruz. "*Eğer maksûd eserdir mısra-ı berceste kâfidir*"²⁶⁶ mısraıyla bu prensibi darb-ı mesel haline getiren Koca Râgıb Paşa da az ve öz söylemeyi şiar edinenler arasındadır.

Koca Râgıb Paşa'nın, şiirde en muvaffak olduğu husus olarak Paşa'nın şiiri vecize hâline getirebilmekteki maharetini görmekteyiz. O derece ki, "söyleyeni belli atasözü" denildiğinde akla gelen ilk bir kaç isim arasında Koca Râgıb Paşa'yı saymak mümkündür.²⁶⁷

Sayısı binlerle ölçülen dîvân şâirleri arasında mısraılarını günümüze kadar ulaştırabilmiş ender şahsiyetlerden olan Koca Râgıb Paşa, şiirde bir "dehâ" olarak kabul edilmese de, kültürümüze katkıda bulunmuş gerçek bir sanatkâr ve bir istidâd olarak değerlendirilebilir.

Koca Râgıb Paşa hakkında çerçeveleyici nihâî kıymet hükmü olarak Muallim Nâcî'nin şu değerlendirmesi ile bitirelim:

*"Râgıb Paşa, siyasetçe vezîr-i hakîm nâmını almış olduğu gibi, edebiyatça dahi şâir-i hakîm ünvânını kazanmıştır. Eski sadrâzamlar içinde kendine mahsus bir mevki tutmuş olan Paşa, ediplerimiz ve şâirlerimiz arasında da bir yüce makama erişmiştir."*²⁶⁸

* *
*

²⁶⁶ Bkz. Metin kısmı 137 nolu gazel.

²⁶⁷ Bkz. E.Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, c.I-II, İstanbul, 1973.

²⁶⁸ Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, Haz. Cemal Kurnaz, s. 240.

G) RÂGIB PAŞA DÎVÂNI'NİN İNCELENMESİ

1. Vâcibü'l-Vücûd (Allâh)

Râgıb Paşa Dîvânı'nda, klâsik dîvân tertibi geleneğinin bir icabı olan tevhîd ve münacat mahiyetinde bütün bir metin bulunmamaktadır. Bununla beraber, tevhîd özelliği taşıyan beyitler genellikle bazı gazellerde münferit olarak geçmekte; münâcât mahiyetindeki beyitler ise daha çok kasîdelerin duâ kısmında yer almaktadır. Bu beyitlerde zaman zaman "Lafza-i Celâl" olan "Allâh" ismi ; zaman zaman da "Esmâ'ü'l-Hüsna" dan sayılan ve sayılmayan Allâh'a ait yüce isim ve sıfatlar lafzen geçmektedir.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda *Cenâb-ı Hakk*'ı ifade için şu isim ve sıfatlara yer verilmiştir: *Allâh, Hak, Hak Te'âlâ, Bârî, Rab, Rahmân, Hallâk, 'Alîm, Hayy, Mennân, Mu'în, Fa'â-lün Limâ Yürîd, Mevlâ, Hüdâ*.

Râgıb Paşa, Allâh'ı andığı mısırâlarında tam bir mü'min tavrı içindedir. Allâh Vâcibü'l-Vücûd'dur, birdir, ezelî ve ebedî olarak hayat sahibidir; olmuş, olan ve olacak her şeyin, her hadisenin mücidi O'dur. Yaratılmış olan her şey ve insan, daima Allâh'ın yardımına muhtaç bir hal üzeredir. Bu bakımdan bütün vesilelerin, bahanelerin ve sebeplerin ötesinde, yardım ve esirgemeyi yalnızca Allâh'tan beklemek gerekir:

*Matlabın züill ile mahlûka müdârâ vermez
Veren Allâh'dır ey dil beg ü paşa vermez
(G.78/1)*

*Ne nâ-Hüdâdan i'ânet ne hod sabâdan eser
Bu yemde şurta-i lutf-ı Hüdâ'ya muhtâcız
(G.74/3)*

*Bize Mu'în ü meded-res şu bahr-ı hayretde
Hüdâ olursa olur yohsa na-Hüdâ olmaz*

(G.84/3)

Tevhîd noktasında, asıl fiilin sırf Cenâb-ı Hakk'a ait olduğu; sebeplerin yalnızca birer perdeden ibaret sayılması gerektiği, şu beyitlerle ifade edilir:

*Feyz-i Hak'dır eserin bâ'isi esbâb değil
Dest-i cinnîde nigîn mühr-i Süleymân olmaz*

(G.91/2)

*Kabiliyyetdir eyleyen güher
Katre-i feyz-i Hak kuvâ iledir*

(G.65/6)

*Fa'â'lün Limâ Yürîd iken hüsn
Olmuş hatun infî'âle bâ'is*

(G.21/4)

Allâh'ın şerik kabul etmez birliği o kadar muhakkaktır ki bu idrâkin neşvesi içinde Râgıb Paşa, en meşrû vesileleri bile görmezlikten gelmektedir.

*Hakîkat ehline terfîk reh-nümâ yetişir
Bu yolda sâlike Hızır istemez Hüdâ yetişir*

(G.70/1)

Allâh'ın lutf ve kerem sıfatı da Râgıb Paşa'nın mısırâlarına konu olmuştur. İlahî ihsânın, nasıl da ilâhî azamete yaraşır biçimde hadsiz ve hesapsız olduğu; kulun ise bu lutf u kereme tâlip olabilmekten bile âciz bulunduğu, şöyle ifade edilmektedir:

*Dırâz etme niyâzın kâmetin olma girân-sâye
Gelir feyz-i Hüdâ geldikde bî-mîzân ü endâze
(G.146/3)*

Allâh'a ait olan isim ve sıfatlar, devlet ricalinin övüldüğü kimi beyitlerde, övgünün ve yüceltmenin derecesini artırmak için kullanılmıştır. Meselâ, Sultan III.Mustafa'nın medhinde şu beyit dikkat çekicidir:

*Mustafâ Hân-ı mekârim-şiyem ü adl-âyîn
Hayr-mahz eyledi dünyâyâ vücûdun Rahmân
(K.X/2)*

Ayrıca Sultan I. Mahmut'un övüldüğü şu beyitte aynı edaya rastlıyoruz:

*Eylemiş zât-ı pâkini Mevlâ
Bâ'is-i emn ü râhat-ı dünyâ
(Mes. II/3)*

Padişahın kız çocuğunun dünyaya gelişi hakkında tebrik mahiyetinde kaleme alınan şu beyitte Allâh'ı ifade eden "Mevlâ" İsmi de övgüyü takviye edici bir şekilde mısraa yerleştirilmiştir:

*Der-'akab hüsn-i kabûlün eseri zâhir olup
İtdi bir duhter-i sa'd-ahteri Mevlâ ihsân
(K.X/7)*

Ayrıca Bağdat Valisi Ahmet Paşa için kaleme alınan şu beyitte, Allâh'a ait olan isim, aynı amaçla kullanılmıştır:

*Kemânı kûşesinde feth ü nüsret çille-keşlerdir
Harîm-i devletinde mu'tekif tevîk-ı Rabbânî
(K.II/26)*

Yine Bağdad Valisi Ahmet Paşa'yı öven şu mısralarda, övgünün ve yüceltmenin derecesini artırmak için Allâh'ın "Hallâk" ve "Alîm" isimlerinin anıldığı görülmektedir:

...

*Sana ihsân eyledi lutf ile Hallâk-ı 'Alîm
Âhir olmaz rûz-ı mahşer söylenür bu mâcerâ
(M.II/8)*

Duâ mahiyetindeki bazı beyitlerde de-asıl amaç muayyen bir şahsı övmek olsa bile-Allâh'ın isimleri zikredilerek övülmekte olan kişi ile ilgili temenniler sıralanır. Meselâ Sultân Mahmud hakkında Cenâb-ı Hakk'ın "Bârî" ismi beyitte geçirilmek suretiyle duâ edilmektedir:

*Devletün dâim eylesi'n Bârî
Âleme feyzün eylesin sârî
(Mes.II/15)*

Allâh'ın "Bârî" ismi "Otâ ğ-ı Ali Paşa" hakkında kaleme alınan şu beyitte hem duâ maksadı, hem tarih düşürebilmek, hem de beyitte geçen "Bârîgâh" kelimesiyle iştikak ilgisi kurabilmek amacıyla kullanılmıştır:

*Sütûnu ref' olundukda desinler böyle târihin
Ali Paşa'ya **Bârî** bârigâhın eyleye mes'ûd (1156)
(K.VII/13)*

Sultan III. Mustafa'nın kız çocuğu Şâh Sultân'ın dünyâya gelişi hakkında, duâ tarzında kaleme alınan şu beyitte de Allâh'ın "Bârî" isminin geçtiğini görüyoruz:

*Dâver u dâdâr-ı devrân Şâh Sultân Mustafâ
Eylesün **Bârî** vücûdun âleme râhat-resân
(K.XII/1)*

Ayrıca Bağdad Vâlisi Ahmet Paşa için duâ niteliğinde yazılan şu beyitte Allâh'ın "Rab" ismi zikredilmiştir:

*İde pâyinde tâbende hemîşe i'tidâl üzre
Mizâc-ü devlet ü ikbâlini te'yîd-i Rabbânî
(K.II/57)*

Yine bizzat Ahmet Paşa'nın muhatap kılındığı şu mısırâlarda sıralanan iyi niyetler, Allâh'ın ismiyle birlikte ifadeye dökülmüştür:

*Hak te'âlâ devlet ü ikbâlini etsin füzûn
Kande azm eyler isen tevîkîn olsun reh-nümûn
(M.I/11)*

Bazen de duânın tam tersi olan bedduâ ifadeleri kullanılırken yine Cenâb-ı Hakk'ın ismi muhatap kılınarak beyte alınır:

*Âlemi ber-bâd eder bâd-ı bürût-ı nahveti
Bulmasın Yâ Rab ta'ayyün na-sezâlardan biri
(G.173/5)*

Duâ ve bedduâ ifadelerinin dışında olarak, erkek çocuğu olmayan pâdişâha karşı, halktaki şehzâde beklentisini anlatan şu beyitte, halkın samimiyetini ifade için Allâh'ın "Hayy" ve "Mennân" isimleri zikredilmiştir:

*Cümle olmuştu bu ümmîd ile bâ-sıdk-ı derûn
Dest -ber-dâşte-i Hayy u Mennân
(K.X/6)*

2.Mümkünü'l-Vücûd

a) Âlem

Koca Ragıb paşa Dîvânı'nda, evren kavramı çeşitli telakki ve tasavvurlarla dile getirilmiştir. İçinde bulunduğumuz varlık âlemi ifade edilirken kullanılan isim ve sıfatlar şunlardır: *âlem, cihân, kâinât, dünyâ, kevn, kevn ü mekân, kevn ü fesâd*.

Zaman zaman da âlem kavramında bir derece ileriye gidilerek dekoratif bir ayrıntıya girildiği ve "*zemîn ü âsümân*" şeklinde ifade edildiği görülür.

Râgıb Paşa, daha çok göklerle ilgi kurarak âlem kavramını dile getirmektedir. Topyekûn evren ifade edilirken, eski felekiyyat telakkisinden hareketle, dönmekte olan yedi kat gökler, arş ve kürsi ile birlikte iç içe dokuz kubbe veya dokuz kâse şeklinde tasavvur edilir. Âlem kavramı göklerle ifade edildiğinde şu isim ve sıfatlara yer verilmiştir: *felek, eflâk, çarh, gerdûn, nüh hum-ı eflâk, nüh tûy-ı çarh, nüh gerdûn, çarh-ı gerdâr, sipihr*.

Kimi beyitlerde de varlık âlemi, zaman ve geçicilik kavramı ile irtibatlandırılarak dile getirilir. Esasen göklerle birlikte bütün kâinâtın hareket halinde ve dönüyor olması, zamanı oluşturmakta ve zaman da her şeyi fânî kılmaktadır. Bu durumda âlem kavramı, dönen ve dönerken her şeyi öğüten, fânî kılan gökler ve zaman mefhumu ile özdeş olarak ifadeye dökülmüştür. Bu anlayışla kaleme alınan mısralarda *dehr, eyyâm, sipihr* gibi kelimelerle âlem kavramına işaret edilir.

Âlemin uzayla ifade edildiği beyitlerde kullanılan astronomik terimler, göklerin bütün evrenle özdeş olarak tasavvur edilmesinde mânâyı takviye edici bir özelliğe sahiptir. Dönmekte olan iç

içe kubbeler ve güneş, ay, yıldızlar ile bezenerek ifade edilmiş âlem kavramına işaret eden şu beyitlere dikat edelim:

*Cihâna katre-rîz-i zehr-i harmân olmada kârı
Bu nîlî kâse-i ma'kûseler kim âümânlardır
(G.31/4)*

*Beyâz-ı sun'-ı Hak'dan nüh varaktır hey'et-i eflâk
Zer-efşândır hüveydâ safha-i nîlide kevkebler
(G.58/3)*

*Ola ta çarh gerdan çeşm-i hürşîd nûr-efşânı
Ola tâ mu'tedil hem kâinâtın çar erkânı
(K.II/56)*

*Sada-yı nale sanma inleden gerdûn-ı her sâat
Münebbihdir ki tas-ı çarh-ı gerdârı çalar çarpar
(G.69/3)*

*Biz himmet-i bülend ile kim arş-pûyeyüz
İtmez kabasın atlas-ı çarh en hakîrimiz
(G.86/4)*

*Zemîn ü âsümânîde hürşîd idi bir şemse
Süreyyâ bir kutâs idi felek olmasın mersûd
(K.VII/10)*

Âlem telakkisi göklerle ifade edilirken, mübâlağa, teşhis, hüsn ü ta'lîl gibi söz oyunlarına da başvurularak bir takım ferdi duyguların dile getirildiği beyitler ise şunlardır:

*Nüh perde-i felekde kem âvâz işitmedik
Ammâ ki mahremüz diyecek râz işitmedik
(G.102/1)*

*Tâk-ı ebrûlarunu yâd ile nûş itsem mey
Bâde-i nüh hum-ı eflâk gelür az bana
(G.113)*

*Düşse nola mihr ü mehi çarhun nazarımdan
Ayırdı beni göz göre göre nâr-ı basarımdan
(G.125/1)*

*Olmasın dil ol mehün tek zîb-i dâğından tehî
Çarhun ister olsun ister olmasun mihr ü mehi
(G.156/1)*

*Pes-i nüh tûy-ı çarh olmaz dil-âzâran için me'men
Tayanmaz tir-i âh-ı inkisâre âhenîn cevşen
(G.126/1)*

*Nice bin yıldır adı atlas gerdûn-ı çarhun
Nesi var giyecek köhne kabâdan gayri
(G.166/6)*

*Ben o meh-rû ile Ragıb işimi sâğ itdüm
İmtinân eylesün çarh-ı çep endâz bana
(G.117)*

*Murâd üzre bu çarh-ı nîlî-fâm dönmez mi
Bizim de bezmimiz içre bir iki câm dönmez mi
(G.174/1)*

Kimi beyitlerde de âlem, tefekkür nazarı ile değerlendirilir. Hikmet, marifet ve aşka ait çizgiler mısralarda belirgin olarak dikkat çeker:

*Turfe dükkân-ı hikemdir şu kühen tâk-ı felek
Ne ararsan bulunur derde devâdan gayrı
(G.166/2)*

*O keyfiyyetden oldu böyle bî-ârâm u ser-gerdân
Felek nûş eylemişdi cür'asın peymâne-i aşkın
(G.104/5)*

*Sırr-ı ezdâde müzâhir idigin bu âlem
Gösterir nağmedeki mudgam olan hey'et-i gam
(G.155/1)*

*Âdemi ıslâha mebnidir leked-kûbî-i dehr
Anla sırr-ı mâcerâyı k'ez-rev-i kirbâsdan
(G.132/5)*

*Geşt eyledim ekâsî-i aktâr-ı âlemi
Tahkîk için mebâdî-i edvâr-ı âlemi
Derk eyledim netâyic-i âsâr-ı âlemi
...
(T.II/3)*

İçinde yaşadığımız şehadet âleminin fânî ve geçici olması, farkında olarak veya olmayarak sonsuzu arayan insan rûhuna en giran gelen, en kabul edilmez bir hakikattir. Bütün heveslerin ve emellerin kursakta kaldığı yer olan bu âlem, ebede müştak olan insan rûhunun zindanı mesabesinde olduğu için bir çok eseflerin, sitemlerin de hedefi olmaktadır.

Bu hikmet, bir hikemiyyat şâiri olan Koca Râgıb Paşa'nın da mısralarında dile getirilmiştir. Bu âlem fânîdir, vefâsızdır, gaddar

ve hilekârdır. Bu bakımdan ona güvenilmez ve gönül bağlanmaz. Bütün bunların Koca Râgıb Paşa'da meydana getirdiği teessüfler ve infialler aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade edilmektedir:

*Merdân-ı himmet-i zen –i dünyâ zebûn eder
Bu arsanın tehâmil-i nâ-merdi mürdedir*
(G.29/5)

*Ol kadar buldum zen-i dünyayı Râgıb bî-vefâ
Çeşm-pûş-ı ârzû oldum behişt ü hûrdan*
(G.133/6)(?)

*Biz cihânun hiyel ü nakşına meftûn değiliz
Biliriz meger zeni hasılı bahtûn değiliz*
(G.77/1)

*Kûy-ı fenâyâ şevk ile pûyân olup gider
Gûyâ gelen bu dehre peşîmân olup gider*
(G.43/1)

*Bir gün olur bu nakşı da dest-i kazâbozar
Çok görmüşüz şu kevn ü fesâdın tebeddülün*
(G.123/4)

*Bu bir meşhûr meseldir ki efendi gün döner derler
Benim âlûde-i hicr olduğum eyyâm dönmez mi*
(G.174/4)

Koca Râgıb Paşa'da âlem kavramının, konu edilmeksizin, asıl konuya malzeme teşkil edici bir yan unsur olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bilhassa fetih ve zaferler, padişah çocuklarının dünyâyâ gelişleri gibi zamanın güncel hadiseleri üzerine kaleme alınmış tebrik mahiyetindeki beyitlerde geçen kozmik âlem ile ilgili tabirler, asıl konunun dışında bir estetik malzeme olarak şiire yerleşti-

rılmıştır. Aşağıda âlem kavramının bu tarzda kullanıldığı beyitler geçmektedir:

Sipîhr-i pîri âciz eylemişken şûriş u fitne
Cihâna geldi tedbîrün ile râhatın âsânı
 (K.III/41)

Zâtı rahmet idi çün âleme ol sultânun
Nesl-i pâkine dahi hasret idi âlemiyyân
 (K.X/5)

Zill-ı adlün medd idüp fark-ı enâmâ tâ ebed
Sâye-i lutfunda âsâyiş bula kevn ü mekân
 (K.XI/2)

Tîre-dil iken cihân ukm-ı arûs-ı mülkden
İki meh-pâreyle oldu rûşinâ-bahş-ı cihân
 (K.XI/3)

Olsun a'kâbı teselsülle halef yek-dîgere
Devr-i nüh-gerdûndan âlemde oldukça nişân
 (K.XI/9)

Binde bir vâki' olur böyle dil-ârâ târih
Oldu keвне tarab-âver Hîbetu' ॥ âh Sultân
 (K.X/4)

Ebr-i nîsân gibi feyzün olmasun mahsûsa has
Pertev-i ihsân ile mihr ol cihâna şâmil ol
 (G.107/2)

b) Anâsır-ı Erba'a (Cansız Varlıklar)

Klâsik telakkiye göre, varlık âleminin; su, toprak, ateş ve hava olmak üzere dört temel unsur üzerine bina edilmiş olduğu kabul edilmektedir. Su; oksijen ve hidrojen atomlarının imtizacını, toprak bütün elementleri, ateş enerjiyi ve hava oksijeni ifade ettiğine göre, klâsik görüş, günümüz anlayışına ters düşmemektedir.

Dîvân şiirinde çeşitli münasebetlerle çok işlenen bu "anâsır-ı erba'a"keyfiyeti, Koca Râgıb Paşa'nın şiirlerinde de çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Varlığın dört temel unsuru olarak kabul edilen su, toprak, güneş ve havanın Dîvân-ı Râgıb'da nasıl işlendiğini belli bir sıralama dahilinde ele almak uygun olacaktır:

(1) S u :

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda madde ve mânâ itibariyle çeşitli cihetleri konu edilen suyun, bir çok beyitte dile getirildiği görülmektedir. Ayrıca dîvânın "harfü'l-bâ" kısmında "âb" redifli bir gazel (G.11) bulunmaktadır.

Suyun bilhassa somut ve madde olarak ele alındığı iki beyit dikkat çekicidir. Vaktiyle Mısır Valiliği de yapmış olan Koca Râgıb Paşa'nın bizzat görmüş olduğu Nîl nehri ve Akdenizle ilgili coğrafik teferruata kadar beyitte dile getirmesi, kayda değer bir husustur:

*Karalardan akarak Bahr-ı Sefîd-i Rûm'a
Cûy-ı eşkim görünür Nîl gibi bahr-ı tavîl*

(G.110/6)

Cihân imparatorluğu sınırları içinde bulunan akarsular da şair sadrâzamın kaleminde şöyle ifadeye kavuşmaktadır:

*Kıyâs etmen sirişk-i dîde-i hun-barımı Nîl'e
Kızıl ırmağa teşbih eylemekdir âb-ı Ceyhûn'u
(G.154/5)*

Koca Râgıb Paşa'nın beyitlerindeki su kavramında maddeden mânâyâ doğru ilerlediğimizde suyun "sonsuzluğu" çağrıştırdığını görürüz, aşkın, ıstırabın, gözyaşının ve belânın ifadesinde müşebbehün bih olarak kullanılan uçsuz bucaksız deniz motifi, şâirin hayâl âlemindeki azamet kadar, su kavramının mânâ manevralarını da göstermektedir:

*Yaşımız deryâlara döndü devr-i rûzigâr
Hâliyâ mahileriz bahr-ı belâyâ mâlikiz
(G.76/4)*

*Lenger-i akl ile pâ-ber-ca iken mânend-i kûh
Şimdi şûr-ı aşka bak deryâ gibi cûş eyledim
(G.111/6)*

*Bir katre değil eşkime nisbet yedi deryâ
Bir lem'a değil âteş-i dûzeh şererimden
(G.125/3)*

*Sirişkim cedvel iken cûy olup deryâ-numun oldu
Dahi bilmem ki Râgıb asiyâb-ı kâm dönmez mi
(G.174/5)*

*Küşâyış bulmadı dil girye-i deryâ-hurûşumdan
Olurken hâne-i gevher-nümûd-ı âbdan rûşen
(G.174/4)*

*Ferâh-ı havsalakân eylemez za'îfî şikest
Misâl-i şîşe ki bir bahr-ı bî-girâne düşer
(G.28/2)*

*Bahr-ı gamden yine tahlîs-i vücûd eyleyemez
Görmüşüz bezm-i meyün biz nice deryâ-nûşun
(G.120/3)*

Tevâzû, yumuşak başlılık, sükûnet, vakar, iffet gibi "mekârîm-i ahlâk"tan sayılan güzel hasletler de suyun madde ve mânâsında bulunan mizaç özellikleri olarak kabul edilmektedir. Bu yönleriyle su, Koca Râgıb Paşa'nın mısırâlarında türlü çağrışımlara ve hüsn-i ta'lillere malzeme olarak kullanılmıştır:

*Âlem-i âbın hevâsı mu'tedil eyyâmdır
Mevsim-i sayf u şitâda zevrak-ı sahbâ yürür
(G.46/5)*

*Hoş hevâlık ile şöhetde iken âlem-i âb
Bulamadım safvetini düşmedi hem-sâz bana
(G.1/6)*

Suyun şerri önleyici, teskin edici hususiyetini vurgulayan şu beyitler dikkat çekicidir:

*Âb-ı bî-neşve ile şu'le-i âteş basılır
Tâb-ı meyle ne kadar âfet-i ser-keş basılır
(G.30/1)*

*Safâya bâ'is olur imtizâc-ı sâf-dilen
Şarâba âb iledir i'tidâl-i sû-yı mizâc
(G.23/6)*

İçinde su kavramının geçtiği deyimlerle yapılan irsâl-i meseller ise, suyun farklı çağrışımlarını dile getirmektedir:

*Âzrahş ile kâbil-i tekdîr olur ammâ
Çok su götürür çeşme-i safvet durulunca*
(G.141/3)

*Suyunda kullanagör sâkî keşti-i tarabı
Hüdâ çün itdi seni nâ-Hüdâ-yı âlem-i âb*
(G.11/3)

Suyun dikbaşlılık ve yıkıcılık gibi olumsuzlukları temsil ettiği nâdir ifadeler ise şu iki beyitte geçmektedir:

*Misâl-i âb bıraktıkca itdi ser-keşlik
İmâle itmedi ol servi ser-fürûlarımız*
(G.90/4)

*Olan hem-vâr-ı tînet ıstırâb itmez havâdisten
Ki hâmûn eylemez pâ-mâli-i seyl-âbdan feryâd*
(G.25/2)

Su kavramının daha gerilerde ve şiir içinde mânâyı sadece takviye edici bir yan unsur olarak kullanıldığı beyitler ise şunlardır:

*Altun suyunda mâhî-i sîm aks-i mâh-ı nev
Pür-âb-ı hançer olmuş o zerrîn kemerdedir*
(G.29/4)

*Zannetdi görüp aks-i ruhun câmda sâkî
Mâ-beyni meger âteş ü âbın barışıktır*
(G.51/4)

*Âb-ı ihsânı meccânî-i merâme cârî
Devr-i adlinde suyun buldu müdârâ eyyâm*
(K.III/23)

(2) Toprak :

Koca Râgıb Paşa'nın mısırâlarında toprak; dünyâ, yer, zemîn, ayak tozu ve sıklet kavramlarını ifade için kullanılmıştır. Kimi beyitlerde de toprak, su ve hava ile birlikte zıddiyet alakası kurularak dile getirilmektedir.

Dîvân şiirinde insan yaratılışının başlangıcı ve sonu olarak kabul edilen toprak, tasavvufun da tesiriyle pek çok ledünnî sırların, hikmetlerin ve tecellîlerin ma'kesi olarak ifadeye dökülmüştür. Koca Râgıb Paşa'da ise toprağa bu şekilde derin ve mütefekkir bir nazarla bakış, pek fazla rastlanılan bir husus değildir. "Dîvân-ı Râgıb" da sınırlı sayıda bulunan toprakla ilgili ifadeler daha çok asıl konunun yanında bir estetik malzeme olarak kullanılmıştır:

*Şevk-ı tavâf-ı kûyun ider serleri kadem
Râgıb harîm-i vasla gubâr olmak istiyor*

(G.34/7)

Kimi beyitlerde ise toprak, ağırlık, kesret ve sıkıntının ifadesinde su ile zıddiyet alakası kurularak ele alınmaktadır:

*Kaldık esir-i merkez-i hâk ten-i sakîl
Cûlar sûy-ı muhîte şitâbân olup gider*

(G.43/2)

*Basdılar ser-mezil-i kâme sebük-pâyân kadem
Ey girân-rû sen dahi dermânde-i âb u kil ol*

(G.107/5)

*Anlar gören şu arsada bâziçe kesretin
Teng olduğun sipihr-i çep-endâze bir zemîn*

(G.122/2)

Toprak ile ferahlığın, hafifliğin ifade edildiği tek beyit şudur:

*Âb u hâkindedir âsâr-ı ferah mey-gedenün
Kim ki endûh ile azm itse meserretle döner*

(G.32/3)

(3) Ateş:

Varlık âleminin dört temel unsurundan biri olarak kabul edilen ateş, daha çok şerrin ve azabın ifadesinde kullanılmıştır.

Tasavvuftan felsefeye, Mecûsîlikten hikmete kadar pek çok inanış ve telakkiden bin bir çizgi taşıyan dîvân şiirinde ateş kavramı, şâirlerdeki tefekkür kabiliyetinin ve hayâl gücünün, ateşle ilgili, alabildiğine geniş bir mecazlar ve çağrışımlar âlemi oluşturmaya vesile olmuştur.

Hırs, şehvet, öfke, kin, hasret, vicdan azabı, hased, uzaklık, mahrumiyet, günah ve cehennem gibi daima olumsuzluğu ve şerri çağrıştıran kavramlarda en tabii ifade şekli ateşle alaka kurarak bu kavramları dile getirmektir.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda da ateş kavramı daha çok, aşkın ve ıstırabın ifadesinde baş vurulan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Râgıb Paşa'nın mısralarında ateş, genellikle mübâlağalı benzetmelerde kullanılır ve şu kelimelerle ifade edilir: *âteş, dūd, germ, şu'le, dâğ, dūzeh, lem'a, şerer*.

Bilhassa ıstırabın ve hicranın dile getirilmesinde ateşle ilgili kullanılan aşırı mübâğalı üslûp dikkat çekicidir:

*Bir katre değil eşkime nisbet yedi deryâ
Bir lem'a değil âteş-i dūzeh şererimden*

(G.125/3)

*Şerer şeb-nem gül âteş serv ser-keş şu'le sünbül dūd
Ser-â-pây-ı gülistân 'aynı âteş-zârdır sensiz*

(G.81/3)

Ateş sevgilide canlılığın ve hareketin, âşıkta ise daima ıstırabın ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Ruhsâr-ı lâle-gûnuna nezâre germ olup
Tâb-ı nigâhı âşîka dâğ itdi dîdesin*

(G.131/2)

*Zann itdi görüp aks-i ruhun câmda sâkî
Mâ-beyni meger âteş ü âbın barışıktır*

(G.51/4)

*Âb u hevâ-yı hûn-ı dil ü dûd-ı âh ile
Gül-berk-i rûyı sünbül-i terdir kelâlesi*

(G.165/3)

*Şâhid-i şûh-ı hayâlün zîb-i agûş eyledim
Serv-i kaddün şu'le-i dâğımla gül-pûş eyledim*

(G.111/1)

Şâirin iç âleminin, gülleri alevden olan bir gül bahçesine benzetilerek, her cihetin ateşten ibaret olduğu imajı verilen kızıl manzaralı tek beyit şudur:

*Bülbüli semender-i âteş-i güldür bu gülşenün
Tarh-ı esâs-ı hânesi hâr u has istemez*

(G.87/6)

(4) H a v a :

Varlık âleminin "anâsır-ı erba'a" üzerine bina edildiğini kabul eden anlayışa göre; kâinât içinde bulunduğu halde ayrı bir âlem sayılan insanın da hilkatinin temelinde bu dört unsur vardır. Anâsır-ı erba'adan biri olarak sayılan hava unsuru ise, insan yaratılışında bulunan "hevâ" kavramıyla özdeş olarak kabul edilmektedir.

İnsandaki nefsânî arzuların, hevâî isteklerin menşei, insanın yaratılış bünyesinde var olan hava unsurundan kaynaklanmaktadır ve hava da ateş gibi daha çok şerri temsil etmektedir.

Dîvân şiirinde hava daima "hevâ" kavramıyla tevriyeli olmak üzere birtakım romantik duyguların ifadesinde çeşitli teşhisler ve hüsn ü ta'liller yapılarak ifadeye dökülmüştür.

Koca Râgıb Paşa'da ise hava, şâirin meyil ve arzularını, âh edişini, rüzgârı (bilhassa sabâ rüzgârını), sevgilinin zülûf kokusunu, sesi, iklimi ve bir durumun ilk belirtilerini temsil etmektedir.

Hava kavramı "Dîvân-ı Râgıb"da şu kelimelerle ifade edilir: *hava, hevâ, nesîm, âh, sabâ, sadâ.*

Havanın zülûf, sabâ rüzgârı ve ses ile alâkalı kullanılışı şu beyitlerde görülür:

*Hevâ-yı zülfün ile bir sabâ mıdır pûyân
Benim başımda o sevdâyı gör ki tel teli var
(G.60/6)*

*Feryâdımı resîde-i gûş-ı kabûl et sabâ
Miftâh-ı genc-i recâ kıl sadâmızı
(G.175/2)*

*Cünûna şöyle Kays'ız ki devletinde eger
Hevâ teveccühe bulsa mahal sadâ yetişir
(G.70/4)*

Âşık tavrındaki şâirin âh çekmesi ile hava arasındaki ilgi ise aşağıdaki beyitlerde görülmektedir:

*Hevâ-yı sünbül-i âhım kesel virüp Râgıb
Şemîm-i bûy-ı güle tâb yok dimâğımda*
(G.136/7)

*Âb u hevâ-yı hûn -ı dil ü dûd-ı âh ile
Gül-berk rûyü sünbül-i terdir kelâlesi*
(G.165/3)

*Gülşen-i dâğım yine açdı nesîm-i âh ile
Gonce-i minkâr-ı bülbül şâh-sâr-ı nâleden*
(G.124/2)

Hava kavramının iklimi, olumluluğu, ferahlığı ifade ettiği mısralarda hava; su, toprak ve nebat motifleriyle birlikte kullanılmıştır:

*Hoş hevâlık ile şöhrette iken âlem-i âb
Bulamadım safvetini düşmedi hem-sâz bana*
(G.61/6)

*Âlem-i âbın hevâsı mu'tedil eyyâmdır
Mevsim-i sayf ü şitâde zevrak-ı sahbâ yürür*
(G.46/5)

*Dil-cû yeter hevâsı safâ-hîz-i hâk-i pâk
Her nahl-bâr-ı neşvede mânend-i şâh-ı tâk*
...
(T.II/5)

Havanın kötü gidişatı ifade ettiği bir beyit ise dikkat çekicidir:

*Acep vahîmdir âb ü hevâsı bâğ-ı nifâk
Verirse bâr dahi ham u narsâ yetişir*
(G.70/5)

c) CANLI VARLIKLAR

Bütün varlıklar âlemini bir ehrâm şeklinde tasavvur eden görüşe göre, cansızdan canlıya geçiş noktası mercandır. Canlılar âleminin en alt basamağında bitkiler yer almaktadır. Bir üst mertebede hayvanların dünyası bulunmaktadır ve nebattan hayvana geçişi ise hurma temsil etmektedir. Yukarıya doğru gittikçe daralan ve sivrilen yaratılış piramidinin en üstten bir alt basamağı insanlık âlemidir. Varlık ehrâmının en tepesindeki son noktaya gelince-ki yaratılış piramidi bütün varlığı ile O'nu taşımak için vardır-o son nokta, âlemlerin yüzüsuyu hürmetine yaratıldığı en mukaddes ve en eşsiz insan olan Hz.Muhammed (S.A.V)'dir.

Mârifet, hikmet, zevk ve keşif ehlerinden süzülerek gelen bu hakikat, dîvân şiirine, bilhassa hikemî tarzda kaleme alınmış olan dîvân şiirine âdetâ sinmiştir.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda, şâirin, kozmik âlem içinde canlı varlıkları nasıl görüp algıladığını ve şiirde nasıl kategorize ederek ifadeye kavuşturduğunu tesbit için Koca Râgıb Paşa'nın şiirinde *nebat*, *hayvan* ve *insan* olmak üzere üç ayrı başlık açmak uygun olacaktır:

(1) Nebat:

"Dîvân-ı Râgıb"da nebat, genellikle dîvân şiirinin yönlendirici geleneğine uygun olarak minyatürize edilmiş bir tarzda tasvir edilir. Bitki, kendi varlığından çok, delâlet ettiği mânâ ve çağırışimler; diğer manzmunlarla oluşturduğu münâsebetler bakımından şiirde yer alır. Çeşitli teşhislere ve hüsn-i ta'lillere malzeme olmak gibi bir keyfiyeti olan bitki, bilhassa estetik bakımından ön plânda görünür.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda yer alan bitki isimleri şunlardır: *gül*, *gonce*, *lâle*, *sünbül*, *serv*, *nihâl*, *şâh*, *meyve*, *bâr*,

tohm, sebz. Bütün edebiyatımızda ve bilhassa dîvân şiirinde çok hususî bir yeri olan gül, "Dîvân-ı Râgıb"da da en fazla işlenen bitki ismi olarak geçmektedir ve dîvânın "harfü'l-lâm" kısmında "gül" redifli bir de gazel (G.109) bulunmaktadır.

Râgıb Paşa'nın mısralarında gül, mücerred güzelliğin senbolüdür. Meselâ Ahmet Paşa'nın övgüsü münâsebetiyle kaleme alınmış şu beyitte gül, servi ile birlikte dekoratif estetik unsurları olarak şiire yerleştirilmiştir:

*Olur her nükte-i rengîni bir gül-gonce-i ra'nâ
Olur her mısra-ı berceste bir serv-i hırâmânî
(K.II/6)*

Anı şekilde gülün, servi ve sümbül ile birlikte yer aldığı beyit şudur:

*Şerer şeb-nem gül âteş serv ser-keş şu'le sümbül dûd
Ser-â-pây-ı gülistân ayn-ı âteş-zârdır sensiz
(G.81/3)*

Gülün diğer bitkilerle çeşitli mânâ münasebeleri ve çağrışımlar için kullanıldığı diğer beyitler şunlardır:

*Bülbüli semender-i âteş-i güldür bu gülşenün
Tarh-ı esâs-ı hânesi hâr u has istemez
(G.87/6)*

*Hevâ-yı sümbül-i âhım kesel virüp Râgıb
Şemîm-i bûy-ı güle tâb yok dimâğımda
(G.136/7)*

*Gülşen-i dâğım yine açdı nesîm-i âh ile
Gonce-i minkâr-ı bülbül şâh-sâr-ı nâleden
(G.124/2)*

*Âb u hevâ-yı hûn-ı dil ü dûd-ı âh ile
Gül-berk rûyı sünbül-i terdir kelâlesi
(G.165/3)*

*Şâhid-i şûh-ı hayâlün zîb-i agûş eyledim
Serv-i kaddün şûle-i dâğımla gül-pûş eyledim
(G.111/1)*

Koca Râgıb Paşa'nın; ateş, yakıcılık, yara ve kızılık gibi kavramlarla ilgili olarak lâleyi andığı beyitler aşağıda verilmiştir:

*Gerçi buldum şöhret-i dâğımla reng-i imtiyâz
Lâle-veş demlerdirammâ hûn-ı dil nûş eyledim
(G.111/3)*

*Ruhsâr-ı lâle-gûnuna nezâre germ olup
Tâb-ı nigâhı âşika dâğ itdi sînesin
(G.131/2)*

Ağaç olarak hep serviyi kullanmış olan Koca Râgıb Paşa, ağaçla ilgili olarak nihâl, meyve, tohum . ile yeşillik mânâsında sebz kavramına yer vermiştir:

*Otkadar dîdemde penc-efken hayâl-i kadd-i yâr
Tohm-ı eşkim kande düşse sebz olur serv-i sehî
(G.156/3)*

*Sîr-âb olursa feyz-i sirişk-i hulûs ile
Her medd-i âh meyve-i kâme nihâl olur
(G.61/4)*

*O nev-nihâlden itme ümmîd-i meyve-i kâm
Bu hâm da'iyeye düşme Râgıbâ olmaz
(G.84/6).*

*Acep vahîmdir âb u hevâsı bâğ-ı nifâk
Virürse bâr dahi hâm ü nârsâ yetişir
(G.70/5).*

(2) Hayvan :

Canlılar sınıfının ikinci basamağını teşkil eden hayvanlar âlemi dîvân şiirinde çok renkli çizgilerle yer almaktadır. Ayrıca maddî âlem içinde gerçekten var olan hayvanların yanısıra hayâl ve mitoloji ürünü olan hayvanların da sayısı az değildir.

Resmî ve diplomatik görevleri icâbı, oldukça geniş bir coğrafyada âdeta gezgin bir hayat süren Koca Râgıb Paşa, ilginç motifleri oluşturacak tarzda birçok hayvan cinsini mısırâlarında anarak şiirine rengârenk çizgiler katmıştır.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda geçen efsânevî hayvan isimleri olarak *nesnâs, semender, tûtî*; kuş isimleri olarak *şehbâz, kebûter, bûlbûl, tuyûr (kuşlar)*; estetik yönü ön plândaki hayvan isimleri olarak *âhû, gazâl, at*; Kaba hayvan isimleri olarak *merkep, mâr, gürg, şîr, ağnâm, esb* kelimeleri geçmektedir.

Meselâ, yarısı isan yarısı maymun olan yaratık ya da iri maymun, goril mânâsındaki *nesnâs* ismini şöyle kullanır:

*Tînetinde her kimin olmaz hamîr-i ma'rifet
Olsa da sûretde âdem farkı yok nesnâsdan*

(G.132/3)

İnsandan daha güzel konuşma kabiliyetine sahip, efsânevî papagan olan tûtî ise beyitte şöyle geçer:

*Sûret verirken âyîne güftâr-ı tûtîye
Râgıb niçün görünce o ruhsârı lâl olur*

(G.61/7)

Ateşte yanmadığına inanılan semender daha çok ıstırabın konu edildiği mısırâlarda kullanılır:

*Olursa cûş-ı sirişkim bu gûne tûfân-hîz
İder semenderi gül öksüzü ocağında*

(G.136/5)

*Bülbüli semender- . âteşi güldürbu gülşenün
Tarh-ı esâs-ı hânesi hâr u has istemez*

(G..87/6)

Edebiyatımızda önemli bir yeri olan bülbül de Koca Râgıb Paşa'nın mısırâlarında fazlaca işlenmiştir. "Dîvân-ı Râgıb"ın "Harfî-| Yâ" kısmında "-an bülbüli," redifli bir gazel mevcuttur. Bülbülün gül ile oluşturduğu klâsik tenasüpler ve teşhisler beyitlerde belirgin bir halde göze çarpar:

*Ser-tâ be-kadem gül gibi ol gûş-ı hakîkat
Bülbülden işit nâliş-i hasretneye derler*

(G.62/2)

*Nâle-i bülbül ruh-ı gül şenlik etdi gülşeni
Eylesün pervâneyi şem'ün ocağı külhanî*

(G.170/1)

*Gülşen-i dâğım yine açdı nesîm-i âh ile
Gonce-i minkâr-ı bûlbûl şâhsâr-ı nâleden*
(G.124/2)

*Hicâbından görünce âb olur tâb- ruhun gülşen
Döner bûlbûlleri mürğ-âbe deryâ-yı gül-âb üzre*
(G.150/4)

Diğer kuşlar ., şahin ve güvercin ise şu beyitlerde işlenmiştir:

*Âşiyân-sâz-ı tuyûr olalı adl ü dâdı
Gider âmirişi için lâne-i şahine hümâm*
(K.III/24)

*Şâh-bâzân-ı hayâle şûhî-i çeşmün mutâr
Âhûvâne hâk-i medhûş-ı nigâhundur mutâf*
(G.99/3)

*Dil-i meyyâlimi şehbâz-ı çeşm-i yâre gösterdim
Kebûter-veş o tıfla tâze bir âvâre gösterdim*
(G.117/1)

Estetik bakımdan ele alınan hayvanlara gelince; yalnızca edebiyatımızda değil, kültürümüzde de çok geniş yeri olan at, ihmâl edilmemiştir.

*Cilve-gâh-ı şîve-i ferzâne olmaz kûy-ı aşk
Âkil oldur kim sürer bu arsada dîvâne ât"*
(G.19/3)

*At koparsun yekke-tâzân-ı sühan tanzîr için
Bir zemîn tarh eyle Râgıb bir gazel meydâne at*
(G.19/7)

Ayrıca ceylân, bazen arslanla birlikte kullanılarak şu beyitlerde yerini alır:

*Aşk olur kuvvet-i bâzûsuna bâdî hüsn
Şîri bu arsanun âhûlarına şîr verir*

(G.27/3)

*Feyz-i tînet başkadır şûhî-i sûret başkadır
Her gazâli sanma kim deşt-i Hutun âhûsudur*

(G.54/4)

Koca Râgıb Paşa'nın mısırâlarında kaba ve zaman zaman korkunç hayvanlara da yer verilmiştir. Bunlar yılan, merkep, beygir, kurt ve koyun olarak dikkat çeker:

*Eylemez îrâs-ı hüsn ârâyîşi bed-tînetün
Zinet olmaz mâre endamındaki nakş ü nigâr*

(G. 57/14)

*Kimün kim çeşm-i idrâki hakâyıktan ola beste
Felekde âlemi devr etse benzer esb-i tâhûne*

(G.148/3)

*Ederdi sûret-i dîbâyı âdem bûsiş-i dîba
Eger pâlân-ı zer-dû ile esb olsaydı merkebler*

(G.58/8)

*Pâsbân-ı re'se hulk olalı insâfi
Gürg ile eylediler 'akd-ı uhuvvet aĝnâm*

(K.III/29)

(3) İnsan

Bütün âlemlerin yaratılış gayesi insandır ve Hz. Âdem'den kıyamette ölecek son kişiye kadar oluşan hadsiz hesapsız insanlık mahşerinin her ferdi başlı başına bir âlemdir. "ahsen-i takvîm" sûretinde yaratılan ve "zübde-i âlem" olan insan; ilmin, fikrin, san'atın ve aşkın hem en temel mevzûu, hem de en ileri mütihazıdır.

Başta vahye dayalı ve tahrife uğramamış tek din olan İslâmiyet olmak üzere, tasavvufta, hikmette ve felsefede insanın nasıl ele

alındığına, nasıl değerlendirildiğine dair sayısız mesaj, kültürümüze ve edebiyatımıza en kesif biçimde nüfûz etmiştir.

Dîvân edebiyatında bilhassa tasavvufun tesiriyle insan kavramı en ulvî hâlden en sefil durumuna kadar bütün mertebeleri ile sayısız ifade biçimlerinde tasvir edilmiştir.

Yüceldiği zaman "Kabe Kavseyn"e kadar çıkan, meleklerin secde ettiği insan; düştüğünde ise "bel hüm edall" (hayvandan aşağı) vaziyetine kadar alçalabilmektedir. İnsandaki hayra ve şerre karşı olan bu uçsuz bucaksız kabiliyet göstermektedir ki; güzel, çirkin, iyi, kötü gibi sıfatlar yalnızca insanın üstlenebileceği roller olarak yaratılmıştır.

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda insan konusunu tahlil ederken, başta yaratılış ehrâmının tacı olan Peygamberimiz (S.A.V) olmak üzere mukaddes insanları, yani peygamberleri; daha sonra "velî" diye adlandırılan Hak dostlarını; ayrıca salih kulları; iyi ve kötü sıfatları bir arada taşıyan zâtları ve son olarak kötü insanları tedkîk edeceğiz. Bu durumda "Dîvân-ı Râgıb"daki insan konusunu *Peygamberler, velîler, iyiler, iyilikle kötülüğü bir arada olanlar ve kötüler* sıralamasına uygun birer başlık altında incelemek uygun olacaktır:

(a)*Peygamberler:*

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda yalnızca bir beyitte Hz. Peygamber'den (S.A.V) bahsedilmektedir. *Koca Râgıb Paşa'nın Şâirliği* bahsinde de belirtildiği gibi, oldukça dindâr bir zât olduğu bilinen Râgıb Paşa'nın hiç na't yazmamış olması, bir nevi edep ve tenzîh tavrını sezdirmektedir. Peygamberimizin (S.A.V) "Şâh-ı Rûsül" olarak zikredildiği beyit şudur:

*Şâh Sultân ismine oldu sezâ-vâr olması
Hırka-i Şâh-ı Rûsül rû-mâli ile tev'emân
(K.XI/8)*

Koca Râgıb Paşa'nın "enbiyâ" kelimesiyle bütün peygamberleri andığı mısra ise vali Ahmet Paşa'yı övdüğü bir muhammeste şöyle geçmektedir:

...
Bir gazâ itdün ki hoşnûd oldu rûh-ı enbiyâ
Dediler yerde beşer gökde melek habbezâ
 (M.I/1)

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda Peygamberimizden (S.A.V.) başka ismi anılan diğer peygamberler; Hz. Âdem, Hz. Îsâ, Hz. Mûsâ, Hz. Yûsuf, Hz. İbrâhim, Hz. Süleymân ile peygamber veya velî olduğu ihtilâflı olan Hz. Hızır'dır.

Kendisine meleklerin secde ettirildiği ilk insan, ilk peygamber olan, insanlığın babası Hz. Âdem de yalnızca bir beyitte zikredilmiştir:

Hasûdâ her münkir eylesin mi ser-fürû Râgıb
Muhammerdir ser-â-pâ tînetimde neş' e-i Âdem
 (G.116/7)

Dîvân'da en çok anılan peygamber olarak Hz. Îsâ'yı görmekteyiz. Babasız hak Peygamber olan Hz.Îsâ'nın mucizelerinden biri, eliyle meshettiği cesetlerin Allâh tarafından diriltilmesi olduğu için, daha çok "Mesîh" ismiyle anılmaktadır.

Bu mucizeye telmih yoluyla Hz.İsa; cân, hayat ve kan gibi kavramlarla tenasüp kurularak zikredilir. Ayrıca İsevîliğin muharref şekli olan Hıristiyanlığa atıflar yapılır ve dudakları ya da gamze siyle can bahşeden sevgilinin, zâlim ve gayr-i müslim olduğu hissettirilir.

Aşağıdaki beyitlerde bütün bu çağrışımların örneklerini görmekteyiz:

*Mesîh'im nutkumun âsârıdır mevtâ-yı elfâza
Viren geh feyz-i bînâyı viren geh mâye-i cânı
(K.II/10)*

*İlâc-ı hastene kâfir dem-i Mesîh gerek
Be-hakkı Rûh-ı Kuds gel şu leblerin emdir
(G.56/8)*

*Revâ-yı çeşm-i bîmârında 'âcizdir bak i'câza
O lebler kim dem-i Îsâ gibi cân-perver olmuşdur
(G.50/5)*

*Gelür misli dem-icân bahş-ı Îsâ sihr-i Hârûtun
Lebün çeşmün gibi sihr-âferîn şîrîn-edâ gelmez
(G.75/6)*

*Mesîhâ sûz-ı şevk-i merg olan cellâd gamzendir
Hayâtı mevt ile tasvîr iden Behzâd gamzendir.
(G. 38/1)*

*Dil-nişîn-ter olur i'câz-ı Mesîhâdan da
Sühan-ı feyz-i eser gamze-i mestâne midir
(G. 68/4)*

*Safâyı cevherinden cevher-i küll eyler is timdâd
Likâ-yı manzarından Rûh-ı A'zam mest-i hayrânı
(K.II/4)*

*Dem-i Mesîh'ten itsen recâ-yı himmet der
Bu deyr-i köhnede biz de du'âya muhtâcız
(G74/2)*

*Dem-i cân-bahş-ı Îsâ hurrem ü sebz itmez âb-ı Hızır
Dıraht-ı bahtımın yok neş'esinde berk ü per virmek
(G.105/3)*

Koca Râgıb Paşa'nın Hz. Mûsa'yı andığı beyitlerde, Cenâb-ı Hak ile bizzat konuşmak gibi bir nasîbe erdiği için "**Kelîm**" ismiyle zikredilen Hz. Mûsâ'nın ünlü mûcizevî asâsına, dest-i beyzâ'sına ve vahye mekân olan **Tûr-ı Sînâ**'ya atıfta bulunulur:

*Bir tecellî idi Mûsâ'ya da kim el verdi
Şecer-i Tûr hemîşe yed-i beyzâ virmez
(G.78/2)*

*Cûş-ı bahâr-ı âteş şevk-ı Kelîm'dir
Şâh-ı nihâl-ı Tûr değil berk ü ber viren
(G.128/2)*

*Lâl olur elbet zebân-ı hâme-i pîçîde Mûsâ
Kılca gamdan tab'-ı erbâb-ı sühan illetlenür
(G.66/4)*

*Berk-i sebzi âteş olmuşdur râh-âverd-i Kelîm
Meyve-çîn olmak müyesser mi nihâl-i Tûr'dan
(G.133/3)*

*Kelîm'im hâmemün i'câzıdır ahbâb u a'dâya
Viren geh çaşnî-i nişger ü geh hükm-i su'bânî
(K.II/9)*

Hz. Yûsuf'un anıldığı beyitlerde ise Kur'ân-ı Kerîm'de "ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) olarak vasıflandırılan olaylar zincirine işaret edilerek, Hz. Yûsuf ile güzellik, Züleyhâ ile aşk,kuyu ve zindân ile sevgilinin yanak çukuru arasında teşbih, tenasüp ve telmîhler yoluyla ilgi kurulur:

*"Yûsuf-ı Mısr-ı garâbet dinilürse yeridir
Halka-i zülf ü zekan oldu çü zindân ü çehim
(G.118/6)*

*Hevâ-yı nefsdan ser-mâye-i izzetdir istiğnâ
Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Züleyhâ'dan
(G.119/2)*

*Degil teşbîhe tâm ol bedr-i hüsne mâh-ı Ken'ânı
K'ider sad Yûsuf'ı çâh-ı zenehdânında zindânî
(K.II./50)*

*Müzeyyendir ser-â-pâ hüsn ile her beyt-i ma'mûrum
Dinilse Mısr-ı ma'nînün sezâdır Yûsuf-istânı
(K.III/12)*

"Dîvân-ı Râgıb"da yer yer **Hz. Hızır**'ın da ismi geçtiği görülmektedir. Daha çok tasavvufî çağrışımları olan beyitlerde himmet, ilâhî yardım, ölümsüzlük gibi kavramlar, Hz. Hızır ile münasebet kurularak dile getirilir.

*Vüfûr-ı himmet ile Hızr-ı güm-rehân olalım
Niçün bu vâdî-i hayretde biz sürâğ ararız
(G.83/6)*

*Tâ olmadıkça mestî-i ser-şâr-ı Hızr'a râh
Vâdî-i bî-hûdîde bulunmaz sürâğımız
(G.88/2)*

*Râgıb ne disün müjde-i vaslun ider işrâb
Sebz-i hattuna Hızr-ı huçeste peye benzer
(G.35/5)*

*Tîşe-i râhı taleb eyler isen ihlâsı
Hızır u reh-ber arama avn-i Hüdâ'dan gayrı
(G.166/4)*

*Hayâtından olan sîr-âb olur dil teşnesi mevtün
Degil Hızır'un dahi şâyân-ı gıpta ömr-i câvîdi
(G.157/3)*

*Reh-nümâ lâzım değildir olmasun reh-zen hemân
Hızır'a muhtâc olmamak mahz-ı hidâyetdir bana
(G.2/5)*

Cinlere ve hayvanlara hükmetmek mu'cizesine mazhar olan **Hz. Süleymân** ise tek beyitte zikredilmektedir:

*Feyz-i Hak'dır eserün bâ'isi esbâb degil
Dest-i cinnîde nigîn mühr-i Süleymân olmaz
(G.91/2)*

Hz. İbrâhim ise ikrâm ve cömertlik sıfatıyla anıldığı şu beyitte geçmektedir:

*Eglenür kasd-ı ticâret ile cünbişlerden
Sandun ey h'vâce meger Ka'be'yi sen hân-i Halîl
(G.110/2)*

(b) *Velîler*:

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda evliyâyâ işaret edilirken Sûfiyye-i Aliyye'den *Bâyezîd-i Bestâmî* ile Anadolu erenlerinden *Hacı Bayram-ı Velî*'den ismen bahsedilir. Ayrıca isim vermeksizin "şeyh", "pîr", "ehl-i kerâmet" gibi sıfatlarla Hak dostları ifade edilmektedir.

Koca Râgıb Paşa'nın, Bâyezîd-i Bestâmî'yi andığı beyit şudur:

*İtmez oldu i'tinâ tenvîr-i envâra fuhûl
Gördü bahr-ı râik fazlında sâhil Bâ Yezîd*

(K.V/7)

Hacı Bayrâm-ı Velî'den bahsettiği beyit ise şudur:

*Rûz-ı evvelde kebûterle uçurduk kâğıt
Hacı Bayrâm-ı Velî'den gelüp ihbâriyye*

(G.151/2)

Özel isim zikredilmeden "pîr", "şeyh", "ehl-i kerâmet" gibi velâyeti işaret eden sıfatlarla da evliyâyâ değinilmiştir:

*Bir sâgar ile yaptı hemân pîr-i harâbât
Gösterdi bugün şeyhe kerâmet neye derler*

(G.62/4)

*Âmihte-i lehv ütarab zikr ü semâi
Hû hû dimesi şeyhlerin hey heye benzer*

(G.35/4)

*Sanma kim dîvâne-i hâmûn-ı cünûn
Sana bu arsada bir ehl-i kerâmet görünür*

(G.37/4)

(c) *Iyiler:*

"Dîvân-ı Râgıb"da iyi insanlardan bahsedilirken, kişinin "iyi" olmasını sağlayan bir takım güzel hasletler dile getirilmektedir. Ayrıca, bazı devlet ricâlinin övüldüğü kasîdelerde iyi ahlâk özellikleri, övülen kişilere yakıştırılarak ifade edilmiştir.

İyi insan söz konusu edilirken, diplomasiden görgü kurallarına, tevâzûdan devlet adamlığı vakarına kadar olumlu kabul edilen bir çok meziyete değinilmektedir. Aklın, sağ duyunun ve "dîn ü devlet" yolunda geçirilmiş bütün bir hayattan elde edilen tecrübele-
rin idealize ettiği üstün insânî özellikler, şiirde didaktik üslûbu meydana getirmiş ve Koca Râgıb Paşa'ya ait beyitlerin "darb-ı mesel" hükmüne geçmesini sağlamıştır.

Aşağıda iyi haslet olarak kabul edilen meziyetler ile Koca Râgıb Paşa'nın bu meziyetler hakkında yazdığı beyitler görülmektedir:

Temiz kalpli olmak, kusur görmemek:

*Kimün ki cevheri sâf olsa ayb-bîn olmaz
Görür mü kimse hiç elması kim miheklik ider*
(G.52/6)

*Sâf-tînet sâf dillerden mükedderdir yine
Hâtır-ı âyinede âb u hevâdandır gubâr*
(G.57/6)

*Sâde-diller neşve-dâr erbâb-ı dâniş pür-humâr
Âkilân ser-şar-ı hayrettir bu vârûn tâsdan*
(G.132/6)

- Cesâret, sebât ve mürüvvet:

*Zahm-ı tîğ u tîre germese göğsün miğfer
Başı üzre şücâân ana bî-câ virmez*

(G.78/5)

*Muzaffer vakt-i fırsatta 'adûdan intikâm almaz
Mürüvvet-mend olan nâ-kâmî-i düşmenle kâm olmaz*

(G.79/1)

- Hakiki aşkın yüceliği:

*Reh-revi ser-menzile vâsıl hevâ-yı aşk ider
Bir adım gitmez per ü bâl olmadıkça tîrde*

(G.145/6)

*Reftâr idene vâdi-i aşk içre yolunca
Destinde reh-i râst asâdır yorulunca*

(G.141/1)

*Dil-i pür-hûnunu hem sâgar u hem mey bilür Râgıb
Hüdâyî mest olan mânend-i lâle deste câm almaz*

(G.79/7)

- Samîmiyet, teslimiyet ve istikamet üzere olmak:

*O dil ki sırr-ı kader meclisinde mahremdir
Ne ser-girân-ı sâfa ne mükedder-i gamdır*

(G.56/1)

*Olur mâlik rikâb-ı âlem-i tahkîk elbette
Atanlar gerdeninden rîka-i tezvîr ü taklîdi*

(G.157/4)

*Giden yolunda yorulmaz meseldir evvelden
Hiç istikâmete mânend bir asâ olmaz*

(G.84/5)

*Girân gelmez vakârı ehl-i feyzün müstemendâne
Sebû-yı bâde mey-h^vârânı şevka bâr-dûş olmaz*

(G.72/7)

*Hakikat ehline terfîk reh-nümâ yetişür
Bu yolda sâlike Hızr istemez Hüdâ yetişür*

(G.70/1)

- T ev â z û , v a k a r , i s t i ğ n â :

*Büzürgâne hemîşe terk-i âlâyışdedir zînet
Kabâ-yı çarh-ı atlas sâdedir anda nukûş olmaz*

(G.72/6)

*Pelâs-ı rindî vü köhne sıfâli ehl-i istiğnâ
Değişmezler direfş-i Gâve'yi tâc-ı Ferîdûn'a*

(G.148/4)

- K a n â a t :

*Olmuş ya olmamış mey berrak câm sâf
Rindân hemîşe kendi safâsın arar bulur*

(G.55/4)

- C ö m e r t l i k :

*Sanma kim dâire-i şeyhi kerâmetle döner
Ehl-i cûd eylediği feyz-i semâhatle döner*

(G.32/1)

-Oruç ve takvâ:

*Müşkil olsa ne acep farkı melekle beşerün
Za'f-ı imsâk ile hep buldu letâfet ecsâm*

(K.III/8)

-İç güzellik:

*Feyz-i tînet başkadır şûhî-i sûret başkadır
Her gazâli sanma kim deşt-i Hutun âhûsudur*

(G.54/4)

Ayrıca sadrâzâm, şeyhülislâm, vali gibi resmî hüviyeti olan kimi zâtlara sunulmuş kasîdelerde; bazen tesbit, bazen de temenni mahiyetinde güzel ahlâk özellikleri bu kişilere mal edilerek sıralanır.

Meselâ Ali Paşa için kaleme alınmış şu beyitte "hayr u hase-nât" kavramı vurgulanmaktadır:

*Geleden sadra mevkûf eyledi hayrâta evkâtın
Nice mescid nice tekve nice çeşme idüp ihyâ*

(K.VII/2)

Bağdad Valisi Ahmet Paşa 'yı öven aşağıdaki beyitlerde ise cesaret, merhamet ve cömertlik gibi "mekârim-i ahlâk"tan sayılan hasletler dile getirilmiştir:

*Büzürg-i hâne-zâdı mecd ü rif at sâye-perverdi
Sehâ mülk-i yemîni merhamet münkâd-ı fermânı*

(K.III/30)

*Dür-i bahr-ı şecâ'at gevher-i zer-efser-i himmet
Fürûğ-ı mihr-i devlet evc-i bahtun mâh-ı rahşânı
(K.III/24)*

*Hâtem-i bezm-i sehâ saff-ı şiken rûz u nümâ
Âb-rû-yı vüzerâ Âsâf-ı mergûb-ı enâm
(K.III/15)*

*Dest-gîrî-i keremle komadı üftâde
Pây-ı dil-dâre meger dil-şöde-kân-ı nâ-kâm
(K.III/26)*

*Âb-ı ihsânı meccânî-i merâme cârî
Devr-i adlinde suyun buldu müdârâ eyyâm
(K.III/23)*

*Hak budur a'dâye gösterdün celâdet nidügin
Zor-ı bâzû resm-i peygâr ü şecâ'at nidügin
Savlet-î şîrâne vü merdâne himmet nidügin
...
(M.I/3)*

Şeyhülislâm İsmâil Âsım Efendi'nin şeyhülislâmlığa getirilmesini tebrik mâhiyetinde kaleme alınan şu beyitte ise isabetli iş yapmak ve insaf gibi kavramlara değinilmiştir:

*İtdi her bir rütbenün ehli mahallinde karâr
Zıll-ı insâfı ola fark-ı enâm üzre cehîd
(K.V/4)*

Sultan III. Mustafa hakkında; idare, hizmet, himaye ve zulme karşı caydırıcılık kavramları üzerinde durulmuştur:

*Nâzım-ı kâr-ı milel hâdim-âsâr-ı hâlel
Hâmî-i beyzâ-yı dîn mâhî-i zulm u 'udvân
(K.X/3)*

d) İyi ve kötü huyları birlikte olanlar:

Kimi beyitlerde Koca Râgıb Paşa, iyi ve kötü sıfatlarını taşıyan karakter özellikleri arasında zıddiyet alâkası kurarak, kıyas yoluyla iyiyi medh ve kötüyü zem edici ifadelerle "hikmet"i beyân eder.

Meselâ, aşağıdaki beyitte feyiz ve ferahlığı temsil eden "rind" ile sıkıntı ve zulmeti temsil eden "zâhid" tipleri karşılaştırılmaktadır:

*Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Letâfet nakl ider rindân ü zâhid sıkletin söyler*

(G.39/1)

Hırsla kanâat, pişmanlıkla vicdan rahatlığı gibi zıtlıklar da şöyle ifade edilir:

*Râgıbâ debdebe vü haşmet olandır nâdim
Sâlik râh-ı kanâ'atde peşîmân olmaz*

(G.91/7)

Sûret ile sîret arasında zaman zaman görülebilen tenâkuz da şu şekilde ifade edilir:

*Sîrete eyle nazar sûrete bakma Râgıb
Düşme dâm-ı galat-endâzına her endâmın*

(G.100/7)

*Feyz-i tînet başkadır şûhî-i sûret başkadır
Her gazâli sanma kim deşt-i Hutten âhûsudur*

(G.54/4)

Cömert ile cimrinin karşılaştırılmasını şu beyitte görmekteyiz:

*Kerîmün nûş-ı cânımdır çekersem kahrını Râgıb
Zülâl-i lutf ile olmam le'îmün seyr ü memnûnu
(G.154/7)*

Mert ile nâ-merdin kıyaslanması, şöyle dile getirilmektedir:

*Eylemez nâ-merdi vaz'-ı miğferi sahib-hüner
Tîğ-veş merdün gerekdir cevherinden cevşeni
(G.170/6)*

İbâdetine güvenmek şeklindeki samimiyetsizlik ile ihlâs kavramı, aşağıdaki beyitte şöyle karşılaştırılmıştır:

*Şâyân-ı kurb-ı hazret olur bir hulûsa bak
Yohsa behişte zâhid ibâdet komaz seni
(G.164/2)*

İntikam hırsı ve mürüvvet duygusunun bir arada ifadesini şu beyitte görmekteyiz:

*Düşmenimden intikâm gibi var mı bir safâ
Râgıb bu zevke âh mürüvvet komaz seni
(G.164/5)*

Son olarak, özü temiz olanlarla mayası bozuk olanların kıyaslandığı şu rübâideki "iyi" ve "kötü" nün bir arada nasıl dile getirildiklerine dikkat edelim:

*Nâdir bulunur tînet-i kâmilde kusûr
Kem-mâyeden eyler ne kim eylerse zuhûr
İkbâl-i se rûzeyle tegayyür gelmez
Mest olsa da habt eylemez erbâb-ı şu'ûr
(R.III)*

e) Kötüler :

Kötüler ve kötülük kavramı, Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nda en çok üzerinde durulan husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı'sında , çöküşün ve inhitâtın habercisi olan bir çok bozulmalar ve olumsuzluklar günlük hayatta kendini göstermeye başlamıştı. Bunların başında da tükenmekte olan her medeniyette görüldüğü gibi "kaht-ı ricâl" (adam kıtlığı) hastalığının zuhuru gelmektedir.

Bilhassa Devlet-i Aliyye'nin yüksek mevkîlerinde, önemli noktalara çöreklenmiş olan ehliyetsiz, şahsiyetsiz; hatta hâin olarak vasıflandırılabilirler kişiler varlığı ve bundan derin bir ıstırap duyan Sadrâzam Koca Râgıb Paşa, Şâir Koca Râgıb Paşa'nın kötülerle ilgili pek çok beyti kaleme almasına vesile olmuştur.

Koca Râgıb Paşa'da kırgınlık, öfke; hatta hakaret gibi infiallere sebep olan tipler, kötülükleriyle birlikte şiirde tasvir edilmekte, dile getirilmektedir. Dîvân-ı Râgıb'da "kötüler" olarak ele alınan bu tipler ve bu tiplerle ilgili yazılmış beyitler belli bir sıralamada verilecektir:

(I) Zâhid :

Zühd ü takvâ ehli olan, Allâh'ın emir ve yasaklarına titizlikle bağlı, dindar kişiye verilen sıfat. Böyleyken tasavvufun da tesiriyle dîvân şiirinde zâhid; kendi ibâdetini putlaştıran, Allâh'ın rızâsından çok, sırf cennet için korkunç bir sevap kazanma hırsı içinde olan, ri-yâkâr, kavgacı, müddeî ve irfânsız tip olarak işlenmiştir.

Bilhassa XVI. yüzyıldan sonra İslâm medeniyetinin iki cihânşümül müessesesi olan medrese ve tasavvufun eski vecd ve aşkını kaybetmesiyle, zâhid diye adlandırılan tip çoğalmaya başlamıştır.

Hele Koca Râgıb Paşa'nın devlet kademelerinde derece derece ilerleyip Osmanlı soyundan gelmeyen birinin ulaşabileceği en yüksek mevkîe, sadrâzamlığa geldiği XVIII. yüzyılda, her çevrenin-menfî-mânâda-zâhidlerle dolu olduğu tahmin edilebilir.

Aşağıda zâhid ve zâhidin temsil ettiği kötü hasletlerin dile getirildiği beyitleri görmekteyiz:

Tecellî neş'esin ehl-i şikem idrâk kâbil mi
Behişt andıkça zâhid ekl ü şürbün lezzetin söyler
 (G.36/3)

Lezzeti et'imede zîneti pûşîşde arar
Ne bilür neş'e-i idrâki nedir ehl-i şikem
 (G.115/7)

Şu'le-i dûzehi efserde iderdi bî-şek
Zâhidün ehl-i hevâ vaz'ına itse taklîd
 (G.24/4)

Seni tahfîf ider ağırlayamaz ritl-ı girân
Zâhidâ gel kerem et meclise virme sıklet
 (G?17/4)

Kelâl virdi temâşâ-yı hüsnü zühhâde
Aceb mi kec-nazarâne getürse hâb kitâb
 (G.12/2)

Ayağün denk alagör basmayagörsün sâki
Zâhidün bezme çöker sıkleti kâbûs gibi
 (G.158/6)

Kanı ârâyiş-i takvâdan eser zâhidde
Yevm-i şekdir deyu tutmaz ider inkâriyye
 (G.151/3)

*Mey-i aşkıyla görüp ehl-i fenâ medhûşun
Zâhid-i huşk pesend eylemez oldu hûşun*

(G.120/1)

*Çıkmakda cerr ü celbe kerâmetlerin sonu
Râgıb firîb-i hûrde-i zühhâd olur muyuz*

(G.80/7)

*Efendi kanlı bıçaklıdır câm-ı sâkîyle
Ne oldu zâhide şimdi enîs ü mahremdir*

(G.56/2)

(II) Riyâkâr ve Dalkavuk

Koca Râgıb Paşa'ya göre Osmanlı medeniyetini bitiren hastalıklardan biri de riyâkarlık ve yaranma tavırlarıdır:

*Râgıb müdâheneyle riyâdır zemâde
Dünyâyı sanma cevr ü sitemdir harâb iden*

(G.134/8)

*Halâvet-yâb olur mu ni'met-i elvân-ı dünyâdan
Dehen-şûy olmayanlar bûs-ı dâmân-ı müdârâdan*

(G.119/1)

*Tekellüf itme Râgıb imtihân-ı ehl-i da'vâde
Mihekk-i i'tinâyeye kalb-i erbâb-ı riyâ gelmez*

(G.75/7)

*Hezâr-ahbâb olan ehl-i televvünden vefâ gelmez
Bu gülşenden meşâm-ı şevka bûy-ı iştihâ gelmez*

(G.75/1)

(III) Taklit Ehli, Sûret-i Hak'tan Görünen:

Kendini olduğundan fazla göstermeye çalışan, fazilet heveslisi, yetersiz kişiler de Koca Râgıb Paşa'yı rahatsız edenler arasındadır:

*Nakş-ı irfânı kabûl itmez dil-i âlûdekân
Muztaribdir semm-i hatt-ı çirkînî-i kırtâsdan*
(G.132/2)

*Sebük -sâmân-ı taklîde hakikat çille-pûş olmaz
Hevâdan mevce-i tasvîr deryâda hurûş olmaz*
(G.72/1)

*Olur mu feyz-cû mürde-dil rûşen güher hergiz
Degil âyine-i gîfî-nümâ sîm-âbdan rûşen*
(G.127/3)

*Olur mu ebr-i nîsân-veş müyesser her teng zarfa
Bahrden katre-i nâ-çîz alup galta güher virmek*
(G.105/4)

*Misâl-i haşv mîsrâ feyzi yokdur her teng zarfın
Tutar yer geçse sadra Râgıb'un ammâ yerin tutmaz*
(G.85/7)

*Feyzi yokdur ne kadar olsa da zîbâ taklîd
Gül-bin-i bâğ-ı musavver gül-i bûyâ virmez*
(G.78/4)

*Ehl-i taklîd ile rûşen dil ider mi ülfet
Berk-i gül-gonce-i tasvîrde şebnem mi olur*
(G.59/3)

*Pür-hüner olsa da mânend-i şikâf-ı billûr
Kişi setr eyleyemez ayb-ı denâet görünür*
(G.37/6)

*Libâs-ı nev-be-nevle ey olan âlâyîşe mâil
Kemâlinden haber ver kimse senden ihtişâm almaz*
(G.79/6)

*Pest-fitratlara zînet ile rif'at gelmez
Olsa her tarz ile kalîçe münakkaş basılır*
(G.30/2)

(IV) Şâirlik Taslayan, Kâbiliyetsiz Kişi:

Zamanın edebiyat atmosferinde dikkat çekici bir husus olan intihal olayı ve kötü şâirler de Koca Râgıb Paşa'nın hicvine uğrayanlardandır:

*Hâmedir Râgıb olan fâtiḥ-i iklîm-i sühân
Lîk her dest-i heves-kâre müselleḥ mi olur*
(G.59/7)

*Girer düzdân-ı ma'ni beyt-i yârân-ı sühân-dâne
Hemişe kâle-i mazmûn-ı eş'ârı çalar çarpar*
(G.69/4)

*Ger itdi gûş-ı sipihri sadâ-yı nâ-sâzân
Anun çün ehl-i sühân şimdi Râgıb ebsemdir*
(G.56/8)

*Sühan-şinâs oluyor kim ki bî-vefâ olsa
Meger zamânede gaddârlık zerâfet imiş
(G.93/3)*

(V) Katı Kalpli, İçi Karanlık Olan:

Bu tipler de aşağıdaki beyitlerde şöyle işlenir:

*Şerâr-u şûr u şer hep saht-dillerden zuhûr eyler
Bu da'vâye şâhid değil mi seng ile âhen
(G.126/2)*

*Seni pâ-mâl ider vaz'-ı girânı her sebük-mağzun
Vakârı terke çek Râgıb çekilmez sıklet istersen
(G.103/6)*

*Kendi aybından olur rûy-ı nümâ ayb-kesân
Olsa âyîne şikeste olur endâm şikest
(G.18/3)*

(VI) Hased eden:

Bir çok fazileti şahsında toplayan Koca Râgıb Paşa, kendisini çekemeyenlerden mustarıptır:

*Budur mezâkı hasûdun ko ta'n-ı bî-nemegi
Halâvet olmaz o ni'metde kim lisâne düşer
(G.28/5)*

*Olsak hezâr zahm ile me'yûs-ı âfiyet
Memnûn-ı lutf-ı merhem-i hussâd olur muyuz
(G.80/3)*

*Münkeşif olmadadır zıddı ile çün eşyâ
Ta'n-ı a'dâ gibi Râgıb olamaz zikr-i cemîl*
(G.110/7)

*Yine hem-cinsi ider âdeme Râgıb hasedi
Reşk ider mi sana kimse vüzerâdan gayrı*
(G.166/7)

(VII) Mayası Bozuk Olan:

Bu tipler de şu beyitlerde konu edilmiştir:

*Âhenden olsa da felegün çek kemânını
Çekme felekde süflelerün imtinânını*
(G.163/1)

*İz'âc-ı hulk olsa da zî-kıymet âkibet
Pâ-mâl olur misâl-i rikâb irtikâb iden*
(G.134/5)

*Olmayan mâye-i feyz-i ezelden sîr -âb
Âb-ı Hızr-ı yine Hızr olsa da reh-ber bulamaz*
(G.82/4)

*Meyân-ı güft-gûda bed-meniş îhâm ider kubhun
Şecâ'at arz iderken merd-i kibtî sirkatin söyler*
(G.39/5)

(VIII) Zemâne İnsanı:

Koca Râgıb Paşa kendi zamanının insanından kat'iyen memnun değildir. Aşağıdaki beyitlerde bu hoşnutsuzluğun ifadesini görmekteyiz:

*Ben fakîri itme tek memnûn-ı ebnâ-yı zamân
Hâsıl itmezsen degil gam matlabım yâ Rab bana*
(G.3/2)

*Eyledim mezheb-i ebnâ-yı zamânı taklîd
Yâd yâdımda olur dost ferâmûşumda*
(G.147/6)

(IX) N â d â n :

İncelik, derinlik ve irfandan mahrum olan, hamakat ehli için kullanılır bir sıfattır. Bu tip de Râgıb Paşa'nın eleştirilerinden nasibini almıştır:

*Ne bilir lezzet-i kemâli nedir
Her kimün fikri hurd u hâb iledir*
(G.65/7)

*İ'tirâf-ı cürm ile nâdâne hoş-terdir cezâ
Kimse Râgıb gadr-i nâdân ile mağdûr olmasun*
(G.130/5)

*Berk-i sebzi def'-i sıkletdir girân-sohbetlerün
Kendinün tahfîfidir bîmâre râh-âverd-i derd*
(G.26/3)

(X) Hakarete Layık Olan :

Koca Râgıb Paşa'yı en çok öfkeliendiren, câhil ve meymenetsiz tip. Bu tipin konu olduğu beyitlerde Paşa, çekinmeden hakaret savurmaktadır:

*Tînetinde her kimün olmaz hamîr-i ma'rifet
Olsa da sûretde âdem farkı yok nesnâsdan*
(G.132/3)

*İderdi sûret-i dîbâyı âdem bûşiş-i dîbâ
Eger pâlân-ı zer-dûz ile esb olsaydı merkebler
(G.58/8)*

*Te'sîr ider mi herzedir üvl-i ceres gibi
Âhen-dilânun olsa da feryâd u nâlesi
(G.165/6)*

*Eylemez îrâs-ı hüsn ârâyîşi bed-tînetün
Zînet olmaz mâre endâmındaki nakş u nigâr
(G.57/4)*

*Kimün kim çeşm-i idrâki hakâyıkdan ola beste
Felekde âlemi devr eylese benzer esb-i tâhûne
(G.148/8)*

(XI) Diğer Kötüler :

Zulüm, gaflet, câhillik, hırs, nankörlük gibi pek çok kötülüğü yeren ve bu özellikleri taşıyan tipleri konu edinen beyitler şunlardır:

*Eylemez Râgıb teeddüb kimseyi havf ü recâ
Da'vî-i Mansûr iderdi her kişi dâr olmasa
(G.139/7)*

*Bî-tâbî-i tehâlûkle yolda kaldı hep
Ser-menzil-i merâme vakitsiz şitâb iden
(G.134/6)*

*Kemâlinden degildir dâğ-ber-dil kimseye kimse
Medar-ı hıkd u kîn gavgâ-yı dînâr u dirhemdir hep
(G.13/6)*

*Se rûze câha nahvetler nedir ey bu'l-heves bilsek
Acep virmiş mi gerdûn destüne menşûr-ı te'bîdi
(G.15716)*

*Derdden feryâd ider illet nedir bilmez marîz
Kadr-i ni'met nâ-şinâsândan degil mi derd-i derd
(G.2616)*

*Olur çün hânedân-ı zâlimân zulmet-serâ bir gün
Siyeh-rûzî-i hüsnün bâ'isi bîdâd gamzendir
(G.3815)*

*Ülfet-i ten-perverân eyler girân-cân âdemi
Püster-i nerm üzre hâb-ı huftekân sengîn olur
(G.4413)*

*İtmeyen hergiz tehâşî âb-ı rûyun pâsdan
Dâmen-i arzın nice tathîr ider ednâsdan
(G.13211)*

*Cihâd-ı kâfir-i nefse nice harîf olalım
Gurûr bizde dil-i nâ-sabûr bizdendir
(G.4115)*

*Nâ-Hüdâdan şurta-i tevîk hem-râh olmaya
Sâhil-i ümmîdi görmez nâ-Hüdâlardan biri
(G.17316)*

* *
*

III. ESERLERİ

A) DÎVÂN:

Koca Râgıb Paşa'nın dîvân edebiyatı sanatkârları arasında sayılmasına vesile olan en önemli eseri, şüphesiz ki dîvânıdır.

Kaynakların bildirdiğine göre Râgıb Paşa, hayatı boyunca yazmış olduğu mısralarını, kitaplık çapta bir eser haline getirmemiştir. Koca Râgıb Paşa'nın vefatından sonra Koca Râgıb Paşa'ya ait şiirleri toparlayarak müstakil bir dîvân şeklinde tertip etme görevi, Müstakîm-zâde Süleyman Saâdeddin Efendi tarafından yerine getirilmiş¹ ve bu dîvân Paşa'nın "Münşe'ât"ı ile birlikte H. 1253/M.1837'de Mısır (Bulak)'da basılmıştır.²

Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nın yazma nüshaları, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Türkiye'nin hemen her yerindeki kütüphanelerde bulunabilmektedir. İlmî şeceresinin ve Türkiye'deki miktarının tam olarak ortaya çıkarılabilmesi ayrı bir ilmî çalışmayı gerektirecek kadar çok olan bu nüshaların bu derece sayıca kabarık olması eser sahibinin bir sadrazam olmasıyla ve hikemî şiirlerinin devrin büyük bir ihtiyacına cevap verebilmesiyle izah edilebilir.³

Metnin Kuruluşu kısmında teferruatıyla görüleceği üzere bir takım kasîde, tahmis, ramazaniyye, rübaî ve tarihlerin yer aldığı bu dîvânda 170 civarında gazel bulunmaktadır.

¹ "(Koca Râgıb Paşa'nın) eş'âr-ı pâkizesinden bu fakîrin (Müstakîm-zâde'nin) cem'iyle külliyât-ı Dîvân-ı mürettebi olup..." (Bkz. Müstakîm-zâde Süleyman Saadeddin; *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 419-450.

² Bkz. A) Milli Eğitim Basımevi, *İslam Ansiklopedisi*, c.IX, s. 596

B) Dergâh Yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.V. s. 377.

³ Bkz. Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II, s. 767.

B) SEFİNETÜ'R-RÂĞIB VE DEFİNETÜ'L-METÂLİB

H. 1255 tarihinde Bulak matbaasında basılmış olan bu eser, Arapça olup çeşitli fen bilimlerinden bahsetmektedir. Bu eserin müsveddeleri Koca Râgıb Paşa'nın kendi el yazısı ile Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi 1489 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Musul Müftüsü Fahreddin-zade Şâir Behçet Efendi'nin Râgıb Paşa'nın "Sefîne"si hakkında basılmamış bir eseri bulunmaktadır.⁴

Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib'in Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshaları şunlardır:

1. Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, Hamidiye, 1135.

2. Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1217, Fâtih, 3922.

3. Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H.1282. Hacı Mahmud Efendi, 5380.

4. Râgıb Muhammed Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1183, Halet Efendi, 758.

5. Koca Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1195, Mihrişâh Sultan, 387.

6. Mehmed Râgıb b. Mehmed Şevkî al-Kostantinî; *Sefînetü'r-Râgıb*, H. 1255, Servili, 0231.

7. Koca Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1255, Pertevniyal, 0772.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özcn, İstanbul, 1992, c. II, s. 309.

8. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1255. Nafiz Paşa, 0963.

9. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb*, H. 1255, Murad Buharî, 0310.

10. Koca Râgıb Paşa, Mehmed Râgıb b. Mehmed Şevkî al-Kostantinî; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1282, Tahir Ağa, 058.

11. Koca Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb*, H. 1282, Tırnovalı, 1480.

12. Koca Râgıb Paşa, Mehmed Râgıb b. Mehmed Şevkî al-Kostaninî; *Safînet ar-Râgıb ve Defenet al-Metalib*, Yozgat, 697/1.

13. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1255. Kılıç Ali Paşa, 0792.

14. Koca Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb*, H. 1255, Keçecizâde, 0408.

15. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, Hüsrev Paşa, 578.

16. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1255, H. Hüsnü Paşa, 0997.

17. Koca Râgıb Paşa; *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib*, H. 1182, Bağdadlı Vehbî Efendi, 1674.

18. Koca Râgıb Paşa; *Mehmed; Sefînetü'r-Râgıb*, H. 1176, Mehmed Efendi, 237.

C) MECMÛ‘A-I RÂGIB PAŞA

Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç lisanda manzum ve mensur bir çok edebî yazılarla Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayriresmî muharrerâtını da içeren tek ciltlik bir eserdir. Mecmû‘a-i Râgib Paşa'da alfabetik sıraya göre kaleme alınmış muhtelif konularda mısra ve beyitlerden başka 65 kadar kasîde yer almaktadır. Bursalı Mehmet Tahir Efendi bu eser hakkında şunları söyler:

*"Üç lisandan manzûm ve mensûr bir çok edebî eseri ve gizli ilimlerden bazı maddeleri derleyen matbû büyük bir cilt olup yegâne nüshaları Umumî Kütüphane ile Hamidiye Kütüphanesi'ndedir. Edebiyat mütehassısları için istifadeli bir eserdir."*⁵

Koca Râgib Paşa'nın kendi el yazısıyla kaleme alınmış olan esas nüsha ise Murat Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁶

D) MÜNŞE'ÂT

Bazı yazmalarda "Telhîsat" adıyla geçen bazen de farklı bir esermiş gibi gösterilen ve aslına Koca Râgib Paşa'nın Sultan I. Mahmud zamanında reisü'l-küttâb iken kaleme aldığı telhislerle⁷ sonradan yazdıklarının ilavesi ve Ahmet Nüzhet'in tertibi ile oluşturulan bir inşâ mecmûasıdır.⁸ Eserin baş tarafında Ahmet Nüzhet Efendi tarafından yazılmış, Râgib Paşa'nın kısa bir biyografisi de yer almaktadır.

⁵ Bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, İstanbul, 1992, c. II, s. 309.

⁶ Bkz. Milli Eğitim basımevi, *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, s. 597.

⁷ Bkz. Ünivesrsite Kütüphanesi, TY. 3186, 9764

⁸ Bkz. Milli Eğitim basımevi, *İslam Ansiklopedisi*, c. IX, s. 597.

H. 1253'de Bulak'ta basılan bu eser, yazıldığı devrin günlük hayatının hemen her safhasıyla ilgili, resmî ve hususî hayat mevzûlarından mülhem bir çok yazı suretini de içermektedir. Padişahın şerbet istîmâlinden sayfiyeye çıkmasına, hafifçe hastalanmasından hediye kabulü ricâlarına, türlü adlar ile inşa edilen kalyonların ikmali dolayısıyla vâki dâvetnâmelerden, nevrûz, ramazan, bayram tebriklerine kadar çeşitli mevzûlarda yazılar dikkati çeker.

Münşe'âtında yer alan, fakat bazen ayrı bir risale olarak da kayıtlara geçmiş bulunan Belgrad kalesinin yeniden fethi hakkındaki "Fethiye-i Belgrad" ile *Nâbî*'nin 'Zeyl-i Siyer'ine ayrı bir zeyil mahiyetindeki "Huneyniye ve Taifiye"de edebî değer taşıyan eserlerdendir. Münşe'âtındaki yazılar üslûp bakımından devrinin sanatkârâne nesrinin başarılı örnekleri arasında sayılabilir ve tarihçiler için de birer vesika olarak değerlendirilebilir.⁹

"Münşe'ât-ı Râgıb"ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde rastladığımız nüshaları şunlardır:

1. Râgıb Paşa, Muhammed; *Telhisât-ı Râgıb Paşa*, Es'at Efendi, 3392/2.

2. Koca Râgıb Paşa; *Münşe'ât*, lala İsmail, 598/1.

⁹ Bkz. *A.g.e.*, s. 597.

E) TAHKÎK VE TEVFÎK

Sultan I. Mahmud ve Nâdir Şâh dönemlerinde Osmanlı-İran münasebetleri bakımından ön plânda değeri olan bu eser, bir mukaddime, üç bâb ve bir hatimedden ibaret olarak kaleme alınmıştır. Mühim bir kısmı müşahedeye dayanan ve arada teati edilen mektuplar ile bir takım diplomatik müzakereleri içine alan "Tahkîk ve Tevfîk" kendi türünde önemi gözardı edilemeyecek bir eserdir.¹⁰ Bu eser, sünnî ve on iki imam mezhepleri arasında ihtilaf mevzûu olan meseleleri çözüp uygunlaştırmak suretiyle zamanın iki İslam devletini birbirine yaklaştırmak gayesiyle hazırlanmıştır.¹¹

"Tahkîk ve Tevfîk" in Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshaları şunlardır:

1. Koca Râgıb Paşa; *Tahkîk-ı Tevfîk*, Esat Efendi, 2154.
2. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Tahkîk ve Tevfîk*, Hüsrev Paşa, 376.
3. Koca Râgıb Paşa, Mehmed Râgıb b. Mehmed Şevkî el-Kostantinî; *Tahkîk ve Tevfîk*, H. 1233, İzmir, 807/1.

F) ARÛZ RİSÂLESİ

Koca Râgıb Paşa'nın "Risalete'l-Arûz" isimli bu küçük eseri müstakil olarak bulunabildiği gibi, Paşa'nın "Mecmûa-i Râgıb"ında da bazen yer almaktadır. Arûz ilmine ve kurallarına dair bilgilere yer veren

¹⁰ Bkz. *A.g.e.*, s. 597.

¹¹ Bkz. Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c..II, s. 309

bu eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde şu künye ile bulunmaktadır:

"Râgıb Muhammed Paşa; *Risâlete'l-Arûz*, H. 1175, Halet Efendi, 740."

G) TERCEME-İ MATLA'U'S-SA'DEYN

Moğol hanlarının sonuncusu olan Ebu Said Bahadır Han ile Timurlenk'in ilk zamanlarından bahseden Abdu'r-Rezzâk-ı Semerkandî'nin 704'ten 854 tarihine kadar yazdığı Farsça basılmamış tarihinin tercemesidir.¹² Bu eser, Abdü'r-Rezzâk e's-Semerkandî'nin *'Matla'u's-Sa'deyn'*inin dörtte biri ve Mirh'and'ın *'Ravzatu's-Safâ'*sının bir kısmının tercümesinden ibarettir. (Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi No: 1119.)

H) DİĞER ESERLERİ:

Koca Râgıb Paşanın küçük çaptaki- daha çok mensûr olan- diğer eserleri, kütüphanelerde müstakil risâlecikler halinde bulunabildiği gibi üstte bahsettiğimiz *'Mecmû'a-ı Râgıb'*, *'Münşe'ât*, *'Sefîne'* gibi hacimli eserlerinin içinde de zaman zaman yer alabilmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde tesbit edebildiğimiz Râgıb Paşa'nın bu tür eserleri şunlardır:

1. Râgıb Paşa; *Eski Tarz Mektub Suretleri*, Reşadiye, 1059/4.

¹² Bkz. Bursalı Mehmet Tâhir Efendi; *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 309.

2. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Muharrerat ve Mekatib Hülâsaları*, Halet Efendi, 679/3.

3. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Devlet-i Aliyye ile Nemçe Çasarı Arasındaki Musâlahanameye Dâir Risâle*, Halet Efendi, 676/4.

4. Râgıb Paşa; *Mekke ve Taifin Fethi Hakkında Risâle*, Esat Efendi, 2258/3.

5. Râgıb Paşa; *Fethiye-i Râgıb Paşa*, Esat Efendi, 3655/2.

6. Koca Râgıb Paşa; *Kasâ'id-i Tebrîkiyye*, Halet Efendi, 675/2.

7. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Zeyl-i Siyer-i Şerif Gazavât-ı Mekke*, H. Hüsnü Paşa, 908.

8. Koca Râgıb Paşa; *Fethiye-i Belgrad*, Reşadiye 672/1.

9. Koca Râgıb Paşa; *Fethiye-i Belgrad*, Esat Efendi, 342/2.

Ayrıca Koca Râgıb Paşa'nın Laleli'deki (Koska) kendi ismiyle anılan kütüphanesini de burada anmak yerinde olur. Bundan başka, Paşa'nın, Çakır Ağa Mescidi'ne minber koydurduğu, İsakçı ile Bolavadin arasında bir bataklığı doldurduğu, Gülek boğazını tamir ettirerek Haleb ile Antakya arasında yeni köprü, kule ve derbent yaptırmış olduğuna dair kayıtlar *Sicill-i Osmanî* de geçmektedir.¹³

* *
*

¹³ Bkz. Mehmet Süreyya; *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30, İstanbul, 1996, c. IV, s. 1341.

IV. KOCA RÂGIB PAŞA DÎVÂNI

A) DÎVÂN-I RÂGIB

Koca Râgıb Paşa'nın vefatından sonra Müstakîm-zâde Süleyman Saâdeddin Efendi tarafından toparlanan ve dîvân tarzında tertip edilen Koca Râgıb Paşa'ya ait şiirler "Dîvân-ı Râgıb" adı ile şöhret bulmuş ve çoklukla istinsah edilerek Osmanlı ülkesinde yayılmıştır.

Bu "Dîvân"ın şâiri olan Koca Râgıb Paşa'nın Osmanlı tarihi içinde önemi bir yere sahip şöhretli bir sadrâzam olması ve şiirdeki kudretiyle devrinin hikemî şiir sahasında büyük bir ihtiyacı karşılması, "Râgıb Paşa Dîvânı" nüshalarının fazlaca çoğaltılarak, son iki asır içinde oldukça kabarık bir sayıya ulaşması gibi bir neticeye yol açmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde Koca Râgıb Paşa Dîvânı'nın İstanbul ve Ankara'dan Van'a kadar hemen bütün il (ve belki ilçe) merkezlerindeki kütüphane ve müzelerde bulunabilmesi; ayrıca kuvvetle muhtemel olan yurt dışındaki nüshaların mevcûdiyeti, Râgıb Paşa Dîvânı nüshalarının sayısındaki kabarıklık hakkında fikir vericidir.

"Dîvân-ı Râgıb"ın ilmî şeceresinin ve nüsha miktarının kesin tesbiti ayrı bir çalışmanın sahasını oluşturacaktır. Bu bakımdan tezimizin hedefi, bir edition critique'den ziyade "inceleme ve karşılaştırmalı metin" olmaktadır.

İstanbul'da Süleymâniye ve Topkapı Sarayı Kütüphanelerinde; ayrıca Ankara Millî Kütüphane ile Van Müzesi'nde tesbit ettiğimiz "Dîvân-ı Râgıb"ın yazma nüshaları şunlardır:

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi

1. Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıb Paşa, 1191.
2. Koca Râgıb Paşa; *Dîvân*, Lala İsmail, 598/2
3. Koca Râgıb Paşa, Mehmet Râgıb b. Mehmed Şevkî; *Dîvân-ı Râgıb*,
4. Yazma Bağışlar, 1296.
5. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Dîvân-ı Râgıb*, Zühdî Bey, 169.
6. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Dîvân-ı Râgıb*, Kasîdecî-zâde, 426.
7. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Dîvân*, Hüsrev Paşa, 534.
8. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Dîvân-ı Râgıb*, Halet Efendi, 876/1.
9. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Dîvân*, Hacı Mahmud Efendi, 3408/4.
10. Râgıb Paşa, Muhammed; *Dîvân*, Yahyâ Tefvik, 1598/298
11. Râgıb Paşa, Dîvân, M. Hafid Efendi, 344
12. Koca Râgıb Paşa; *Cümle-i Eş'âr-ı Râgıb*, Reşadiye 672/23.
13. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Külliyat-ı Râgıb Paşa*, Hüsrev Paşa, 533.

İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi:

14. Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı, R. 509.
15. Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı, H. 950.
16. Koca Râgıb Paşa; *Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı, E.H. 1463.
17. Koca Râgıb Paşa; *Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı, Y. 3984.
18. Koca Râgıb Paşa; *Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı, E.H. 1468.

Ankara Millî Kütüphane

19. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Paşa Dîvânı*, MFA, (A) 3962, (Millet Kütp., 398/13'den çekilmiş.)
20. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA (A), 4282. (Murat Molla Kütp. 1527'den çekilmiş)
21. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA, (A), 3800, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 32/1'den çekilmiş).
22. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA,(A), 3825, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 281/2'den çekilmiş).
23. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA(A), 3835. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 281/2'den çekilmiş) (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 565/2'den çekilmiş.)
24. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA(A), 3842.(İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 657/2'den çekilmiş.)

25. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA, (A), 3849. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2862'den çekilmiş.)

26. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, MFA(A), 4092. (Millet Kütüphanesi 156'dan çekilmiş.)

27. Koca Râgıb Paşa; *Koca Râgıb Mehmed Paşa Dîvânı*, (Millet Kütüphanesi 157/1-2'den çekilmiş.)

Van Müzesi:

28. Koca Râgıb Paşa; *Dîvân*, Van Müzesi, 48.

* *
*

B) METNİN KURULUŞU

Koca Râgıb Paşa Dîvânı metninin kurulması amacıyla, üstte verilen nüshalar arasında şöyle bir seçime gidilmiştir:

Tarafımızdan incelenen Koca Râgıb Paşa Dîvânı nüshaları içinde istinsah tarihi en eski olanının Van Müzesi, 48 numarada kayıtlı olan nüsha olduğu tesbit edilmiştir. (H. 1175) Koca Râgıb Paşa'nın vefatına çok yakın bir zamanda kaleme alınmış olduğu anlaşılan bu nüsha, yazılış tarihinin eskiliğine binaen esas nüsha olarak kabul edildi.

Bu nüshanın 50b ve 51a varaklarında yer alan Arapça takrizler, başka eserlerle ilgili , kalıplaşmış ifadeleri havi olup, "Dîvân-ı Râgıb"a dâir herhangi bir bilgi içermemektedir. Yalnızca birinci takrizin sonunda geçen H. 1175 tarihinin, bu nüsha için düşürülmüş bir temmet kaydı olabileceği ihtimalinden hareket edilmiştir.

Süleymaniye Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi 1191 numarada kayıtlı olan "Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgıb" isimli eserin ise, Koca Râgıb Paşa'nın mühürdarı Ahmed Nüzhet Efendi tarafından istinsah edildiği tesbit edilmiştir. İncelediğimiz nüshalar içinde en hacimli dîvân olması, metin karşılaştırmasında bu nüshadaki varyantların daha isabetli olduğunun anlaşılması ve bizzat Koca Râgıb Paşa'nın mühürdarı tarafından istinsah edilmiş olması dolayısıyla bu nüshanın da 2. derecede önemli olduğuna karar verildi.

Bu iki "Dîvân-ı Râgıb" nüshasının dışında aşağıdaki nüshalar, tarihlerinin eskiliği ve müstensih hatalarının azlığı gibi faktörler dikkate alınarak İnceleme-karşılaştırmalı Metin kuruluşunda esas nüsha olarak kabul edilmiştir:

—Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Süleymaniye Küt., Hafid Efendi, 344.

—Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Süleymaniye Küt. Halet Efendi, 676.

—Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine, 914 (2543).

—Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı Sarayı Müzesi, E.H. 1468.

ESAS ALINAN NÜSHALARIN TAVSİFLERİ

1. V:

Dîvân - ı Râgı b :

Van Müzesi 48 demirbaş numarada kayıtlı olan bu nüsha, birinci plânda kabul edilmiştir. 1 kasîde, 6 tarih, 152 gazel, 4 tahmis, 7 rübaî, 4 matla' ve içinde birisi H. 1175 tarihi ile temmet kaydı düşülmüş iki Arapça takrizden oluşan bu nüsha 27.07.1972 tarihinde Van Müzesi tarafından 400TL. mukabilinde Şaban Şevli isimli kişiden satın alınmıştır.

Baş اید نجه خامهء سحر آفرینم خردہ جولانی

Son: آبرو سیلاب دناغندربکا

İstinsah tarihi 1175.

Yk: 51, St: 15, Ölç: 21x12.8cm., Yazı Ebadı : 15.8x8cm. Kırmızı meşin ciltli, zencirekli, şirazeli, miklepsiz, su yollu filigranlı krem renkli âhârlı kâğıtta siyah mürekkepli nesih yazı kullanılmış. Metnin kenarı altın cetveli, serlevhası tezhipli, tezhibi mürekkep levhalı, (Karanfil, penç, rûmî ve yaprak motifleri kullanılmış olup kenarı zencireklidir). Bütün sayfalar baştan sona cetveli.

2. R:

Münşe'ât ve Dîvân - ı Râgı b :

Süleymaniye Koca Râgıb Paşa Kütüphanesinde 1191 numarada kayıtlı. Bu nüshanın Dîvân kısmı 3 kasîde, 1 muhammes, 6 tarih, 5 tah-

mis, 168 gazel, 3 rübaî, 1 kıt'a, 1 matla' ve 4 müteferrik beyit ihtiva etmektedir.

Baş *رضانیه در ستایش والی باغداد احمد پاشا*

Son: *سنة راه خویشتن در ده گزار خورشیدم*

İstinsah tarihi 1181.

Müstensihi: Ahmed Nüzhet (Koca Râgıb Paşa'nın mühürdarı).

Yk: 77(30), St: 27, Ölç: 24.7x13.7cm., Yazı Ebadı : 18.1x8.3cm. Vişne çürüğü renkli deri ciltli, zencirekli, cetvelli, sütunlu, filigranlı, su yollu, az âhârlı, orta kalınlıkta nohudî renkli kâğıda siyah mürekkepli ta'lik yazı kullanılmış. Sayfalar zerrîn cetvelli (61. varaktan sonra cetvel veya tezhip yok. 67. varaktan sonra tekrar var.)

3. H:

Dîvân-ı Râgıb:

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi, 344 numarada kayıtlı . 2 kasîde, 5 tarih, 4 tahmis, 154 gazel, 4 rübâî, 5 kıt'a ve 1 matla'ı muhtevidir.

Baş *کتاب مبنی علی قواعد الاعراب*

Son: *شوعاء ادراك خرمسوز شروتدر بکا*

Yk: 56, St: 15, Ölç: 23x13.5cm., Yazı Ebadı: 16,5x8.2cm. Vişne renkli deri ciltli, zencirekli, cetvelli, çift sütunlu, filigranlı, su yollu, az âhârlı, ince, krem renkli kâğıda siyah mürekkepli (söz başları kırmızı mürekkepli) ta'lik yazı kullanılmış. 1^b'de serlevha müzehhep ve

müzeyyen, ayrıca 4^b, 5^b'de serlevhalar tezhipli olup 1^b, 2^a'da cetveller altın yaldızlı, diğer cetveller ise gümüşle çizilmiş.

4. HE

Dîvân - ı Râgıb :

Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 676 numarada kayıtlı.
3 kasîde, 6 tarih, 1 muhammes, 5 tahmis, 155 gazel bulunmaktadır.

فروغ آتش صربای جان از فیض تن باشد

Son: جامع رعنا بناء شاه سلطان مصطفی

Yk: 57, St: 15, Ölç: 22.5x14.6cm., Yazı Ebadı: 15,5x7cm. Vişne rengi deri ciltli, sağ kapağı kopuk, zencirekli, cetvelli, miklepli, şirazeli; filigranlı, su yollu, âhârlı, orta kalınlıkta, sarı renkli kâğıda siyah mürekkepli ta'lik hat kullanılmış. (Harf başlıkları ve şâirin mahlasının geçtiği yerler kırmızı mürekkeple yazılmış). 1^b'de serlevha tezhipli, 2^a'da cetveller altın yaldızlı, diğer cetveller ise kırmızı mürekkeple çizilmiş.

5. TH:

Dîvân - ı Râgıb :

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine 914 numarada kayıtlı. 1 kasîde, 2 tahmis, 116 gazeli ihtiva etmektedir. Bu nüshanın sonunda Yenişehirli ve Moralı Belîğ'e ait bir Hammâm-nâme ve Fehîm-i Kadîm'e ait bir kasîde ile "Nüzhet" mahlaslı iki gazel bulunmaktadır.

Baş نه قدر اولسه ادب پرده کش راز بجا

Son: هر رهوا احمد تطیف

Müstensih: Ahmed Nazif

Yk: 30, Ölç: 24.5x13.7cm., Yazı Ebadı : 7,7 uzunluğunda.

Vişne çürüğü deri ciltli, müzehhep serlevhalı, yıldızlı cetvel çekilmiş.

6. EH:

Dîvân - ı R â g ı b :

Topkapı Sarayı Kütüphanesi E.H. 1468 numarada kayıtlı. 1 muhammes, 164 gazel, 7 rübâi bulunmaktadır.

Baş آفرین ای شمسوار عرصه رزم و غنا

Son: اثر خنامه حافظ عثمان الایوبی

İstinsah tarihi H. 1181/M. 1767-68

Müstensihi: Hafız Osman el-Eyyûbî.

Yk: 114, St: 23, Ölç: 21.5x11.4cm., Yazı Ebadı: 6cm. uzunluğunda.

Yekşahlı, şemseli, kırmızı, deri ciltli. Serlevhalar ve hatime müzehhep, cetveller yıldızlı, söz başları kırmızı, ilk iki sayfanın kenarları halkârî. Siyah mürekkeple ta'lik yazı kullanılmış.

* *
*

METIN

MESNEVÎ, KASÎDE VE TÂRİHLER

- İ* -

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1. Hazret-i Pâdişâh-ı heft-ıklîm
Zînet-i tâc u revnak-ı dihîm
2. Âb-rûy-ı şehân-ı rûy-ı zemîn
Ya'ni Mahmûd Hân-ı 'adl-âyîn
3. Eylemiş zât-ı pâkini Mevlâ
Ba'ış-i emn ü râhat-ı dünyâ
4. Oldı 'ahdinde 'âlem âsûde
Hükm-i 'adlı revân her sûde
5. Bârekallâh kemâl-i himmetden
Havme-i mülk-i dîn ü devletden
6. İtdi tahtîr levş-i fitne vü şûr
Âb-ı şimşîr ile o şâh-ı gayûr
7. Bâ-huşûş ol 'adû-yı bed girdâr
Ya'ni Nemçe didikleri ğaddâr

I*Hüseyin Yorulmaz, *Koca Rağib Paşa Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 53.

8. Pür-dilān cümle dāğ-ı ber-dil idi
Aḥz-ı sārında pāy-der-gil idi
9. ‘Ālemi eylemişdi dīde-be-rāh
Ḥasret-i intikām-ber-i dil-hvāh
10. Himmetiyle hidīv-i kişver-gīr
Anı da şöyle itdi kim tedmīr
11. Ḳal‘alar aldı intikām aldı
Ehl-i islām cümle kām aldı
12. Çünkü şulḥ oldu seyyidü’l-aḥkām
Virdiler şulḥ ile bu emre hitām
13. Şulḥ ammā ki ġālibiyyet ile
Ḥaḳḳ-ı inşāf ile mürüvvet ile
14. Ḥāşıl-ı cenk ü şulḥ-ı merdāne
Cümlesi ġālibāne şāhāne
15. Devletin dā’im eylesün Bārī
‘Āleme feyzin eylesün sārī
16. Ola iḳbāl ü devleti müzdād
Gün-be-gün şad-sürūr ile dil-şād

17. İde tā kim şafaḡ ile gerdūn
Tīg-ı Behrāmı tāb-dāde-i hūn
18. Ola ḡat'ı mişāl-i tīg-ı ḡazā
Hūkm-i tīḡı cihānda ser-tā-pā
19. Hūsrev-i hāver-i eşi''ā-serīr
ḡal'a-i Şāmı tā ide teshīr
20. Nice fetḡ-i cedīde mazḡar ola
Şark-tā-ḡarb ana musahḡar ola
21. Tā ola şulḡ u cenḡ nūr u ḡalām
Ola hūrşīd gibi ḡālib-i tām

- II* -

BU DAHİ BÂĞDÂDDA DEFTERDÂR İKEN BÂĞDÂD VÂLİSİ
AĦMED PAŞA ĦÂZRETLERİNE İNŞÂD BUYURDUĦLARI
KAŞİDE-'İ LETÂFET- NAZMIDIR**

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1. İdince ĥāme-'i siĥr-āferīnim ĥurde cevlanı
Olur nakş-ı per-i tāvūs-ı dāğ-ı ĥasret-i Mānī
2. Ħayāl-i mūşikāfım cevher-i ferdi ider kışmet
Sebük-rūĥī-'i taḅ'ım kūha itdirmez ger sencānı
3. Ya mir'āt-ı şafā-ender-şafādır zihn-i derrākım
K'odur āyine-'i gītū-nümāya şūret-i sānī
4. Şafā-yı cevherinden cevher-i küll eyler istimdād
Lıķā-yı manzarından Rūĥ-ı A'zam mest-i ĥayrānı
5. İderse nahl-bend kıl-k-i siĥr-āşār-ı endişem
Fezā-yı pehn-i taĥrīr üzre nev-tarĥ-ı ĥıyābānı
6. Olur her nükte-'i rengīni bir gül-ğonce-'i ra'nā
Olur her mışra'-ı ber-ceste bir serv-i ĥırāmānı

II*) V. (1^b), R. 2^a), H. (1^b), HE. (49^a), TH, ve EH.'de yok.

**Bu serlevha R. nüshasından başka diğerk nüshalarda yoktur.

2. sencānı: encāmı V.

7. Ya hod meşşāte-'i cādū-yı hāmem itse ber-desti
Virür ebkār-ı efkāra bu gūne zīb-i rūhānī
8. İder fitneyle çeşm-i pür-füsūna şermesālıklar
İder reng-i hayādan gāze-'i ruhsār-ı cānānı
9. Kelīmim hāmemüñ i'cāzıdır aḥbāb ü a'dāya
Viren geh çāşnī-'i nişger ü geh hükmi-i su'bānī
10. Mesīhim nuḫkumuñ āşārıdır mevtā-yı elfāza
Viren geh feyz-i bīnāyı viren geh māye-'i cānı
11. Ğazāl-i çīne itdirmez ḥacālet nāfe-küsterlik
İdince hāme-'i mu'ciz-nigārım 'anber-efşānı
12. Müzeyyendir ser-ā-pā ḥüsn ile her beyt-i ma'mūrum
Dinilse Mışr-ı ma'nīnūñ sezādır Yūsuf-istānı
13. Benim ol Hüsrev-i Dārā şükūh-ı mülk-i ma'nā kim
Göreydi şevket-i nazmım olurdu lāl Hākānī
14. Ma'ārif 'ālemin teşhūr idüp şemşīr-i endīšem
İçinden bir kılıç tīmārıdır mülk-i sūhandānī

8. İder: olur R./çeşm-i cism-i V.

11. 'anber-: gayr- V.

12. Mışr-ı: mışra' V.

13 şükūh-ı: şühūh-ı H.

15. İşārāt ü şifānuñ kūşe-'i çeşmimde k̄ānūnı
Baña bāzīçe-'i tıflāne gelmez zeyc-i elhānı
16. Ben ol keşşāf-ı rūşen-ṭab'im eyler ḥüsn-i takrīrim
Mişāl-i āyet-i nūr enfüs ü āfākı nūrānı
17. Ser-efrāzım kemālāt u ma'ārif fehmi ü dānişle
Tekellūf-ber-ṭaraf geçdim bu vādilerde akrānı
18. Nakīşe var ise zātımda 'üvnān-ı kitābetdir
Kuşurum var ise bilmem meger bir rīş-i tülānı
19. Ben ol Vaşşāf-ı istiğnā-pesendim k'oldı meddāhı
Benim memdūhumuñ hānānı Cengīzī vü İlhānı
20. Semmi Aḥmed-i Muhtār Paşa-yı kerem-kerdār
Müşīr-ı dād-kār u hāmī-'i dīn-i müselmānı
21. Ne paşa Āsāf-ı maḳbūl-ı 'ālem dāver-i ekrem
Hıdivv-i Cem-şiyem Dārā-ḥaşem İskender-i şānı
22. Ne Āsāf şafder-i Kisrī-şiken destūr-ı şīr-efken
Hem-āverd-i Tehemten ḳahramān-ı ceng-i māhānı

15 elhānı: ihānı V.; ihānı EH., HE.

18 bir: (yok) HE.

19 hānānı: hākān-ı R.

22 Tehemten: Tehimten H.

23. Ne Āşaf şeh-süvār-ı yekke-tāz-ı 'arşa-'i merdī
Ne Āşaf Rüstem-i şemşir-bāz-ı rezm-i Hākānī
24. Dür-i baħr-ı şecā'at gevher-i zer-efser-i himmet
Fürüg-ı mihr-i devlet evc-i bahtuñ mäh-ı raħşānı
25. Sinān -ı kuṭr-ı tedvīr-i sipihr-i devlet ü iclāl
Berīk-ı tīg-ı mihr-i enver-i burc-ı cihān-bānī
26. Kemānı küşesinde fetħ ü nuşret çille-keşlerdir
Harīm-i devletinde mu'tekif tevfiķ-ı Rabbānī
27. İder tefriķ-ı şüret şadme -'i gürz-i heyülādan
İder taķşim-ı nokta müşikāf-ı tūr-i perrānı
28. Veğāda ebr-i hūn-riz ü sehāda baħr-ı gevher-riz
Kef-i deryā nevālī sāye-'i şemşir-i berrānī
29. Binā-yı hādişāta ābı tīg-ı seyl-i kūh-endāzı
Hadengidir eşirräya şihāb-ı recm-i Şeytānī
30. Büzürg-i hāne-zādı mecd ü rif'at sāye-perverdi
Sehā mülk-i yemīni merħamet münkād-ı fermānı

23. bāz-ı: tāz-ı V.

25. Sinān-ı: Sinānı H., HE.

26. Kemānı: Kānı R.

27. şadme-: şudka- R.

29. Hadengidir: Hadegindir V.

31. Şafaḡ-ter cür'a-'i mīnā-yı bezm-i cāh ü iclālī
Felek yek kāse-'i fīrūze-'i kilār-'ünvānı
32. Felekde ḡaṡ'-ı rütbe hıdmet-i tūḡıyla Behrāma
Derinde meş'al-efrūz itse lāyık çarḡ-ı keyvānı
33. Sabak-āmūz-ı tedbīr-i işābet-küsteri Bercīs
'Utāriddir debīr-i menḡıbet taḡrīr-i dīvānı
34. Eger tel ḡırmasa bezminde rāmişger idi nāhid
Olunca mihr-i enver-nīze-dār-ı rezm-i meydānı
35. Ḳamer zer-mehce-'i i'lām-ı nuşretdir o destūra
Felek ser-tā-be-pā hıdmetde bilmem ben bunı anı
36. Hıdivv-i āsümān ḡadrā müşīrā dāverā şadrā
Eyā zāt-ı şerīfī nüsha-'i iḡbālūñ 'ünvānı
37. Sen ol şadr-ı mufahḡamsın ki tutdı şıyt-ı iclālūñ
'İrāk u Rūm u Aḡşā-yı Hicāz İrān u Tūrānı
38. Sen ol tenhā -süvār-ı 'arşa-pehnā-yı hicāsın
İder ser-sām bīm-i şaṡvetüñ Sām ü Nerīmānı

37. mufahḡamsın: mufahḡarsın R. / tutdı: tutdı R., H., HE.

38. hicāsın: hecāsın V.

39. Sen ol zāt-ı mükerrem mazhar-ı teshîr-i ‘âlemsin
Ki meddâhuñ gören hem görmeyen kâdı eger dānî
40. Degildim senden özge kimsenüñ meddâhı hem olmam
Çerâ-kârî koned ‘âkil ki bâz-âyed peşimānî
41. Sipih-r-i pîri ‘âciz eylemişken şûriş ü fitne
Cihāna geldi tebdürüñ ile rāhatın āsānî
42. Degildir zātuña bi’llāh laf İskender-ıtlākı
Kim itdüñ sedde himmet fitne-’i Ye’cüc-i İrānî
43. Ne sedd-i fitne tevcîhe nigāh-i iltifāt itseñ
Hemîşe sâz-kāra döndürürdüñ çarh-ı devrānî
44. ‘Aceb mi düzd-i hün-hvāre göz açdırmaz ise ‘adlün
Ki fāriğ itdi düzdi de nighden çeşm-i fettānî
45. Perîşānî görünmez oldı ‘ahdüñle meger ‘âşık
Hayāl-i zülf-i yār ile göre hvāb-ı perîşānî
46. Sezādır ba’d-ez-in şemşîrünüñ as tāk-ı ‘arş üzre
Koduñ te’sîrden de ğamze-’i ebrü-yı hūbānî

39. kâdı: kâşı R., H.

43. devrānî: kerdānî R., H., HE.

44. itdi: idi HE.

46. hūbanı: cānānı V.

47. Görüp eşfākuñı halka felek itmede şimdi
Muqaddem itdigi etvāra izhār-ı peşimānī
48. Şafā-yı bāl ile herkes terennüm-sāz-ı āsāyiş
Maḥaldır ben de bülbül gibi eylersem ğazel-h^vānı
49. Temāşā beş hilāl üstünde itdüm māh-ı tābānı
Alınca destine ol māh-peyker cām-ı rahşānı
50. Degil teşbīhe tām ol bedr-i ḥüsne māh-ı Ken‘ānī
K‘ider şad Yūsufi çāh-ı zenehdānında zindānī
51. Olur şirāze-’i cem‘iyyet-i diller ne ḥāletdir
Perişān eyledikce zülfünü nāz-ı perişānī
52. Nigeh şūrīde zülf āşüfte ser-mest ü girībān çāk
Gören olmaz mı Mecnūn ol büt-i āşüfte-sāmānı
53. Şehāb-ı merḥametden şuhḥa-’i vaşlın ider işrāb
Egerçi berķ-ı ḥarmen-sūz dür-i leblerde ḥandānı
54. Siyeh -tāb itse tıĝ-ı ebruvān-ı nāzı hiddetle
Olur bir cedvel-i āb-ı beķā her çīn-i pīşānı

47. Muqaddem: teqaddüm V., R.

49. beş: pes V.

53. vaşlın: vaşluñ, V.

54. pīşānī: debistānī V./ perişānī R.

55. K̄o taṣḏīk̄ı yeter Rāgı̄b ğazel de irdi p̄ayāne
İcābet-muntazır-hengām hengām-ı senā-h̄Vānı
56. Ola tā çarḥ gerdān çeşm-i hūrşīd nūr-efşānı
Ola tā mu'tedil hem kā'inātın çār erkānı
57. İde p̄ayinde tābende hemīşe i'tidāl üzre
Mizāc-ı devlet ü iqbālını te'yīd-i Rabbānī

— o —

55. taṣḏīk̄ı: taṣḏī'ı HE.

56. nūr-efşānı: nūrānī V.

57. tābende: p̄ayinde R. / āyende HE.

- III* -

K A Ş İ D E - ' İ R A M A Z Ā N İ Y Y E **

Fe'ilātün / Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

1. Ne 'aceb sür'at ile geldi bu yıl mäh-ı şıyam
Çekdi bir baş gelüp belde-'i Bāgdāda licām
2. Giceyi gündüze katmış ne şitāb ile gelür
Müjde-'i 'ıyde gider şanki mübārek iqdām
3. Şöyle bir ğaflet ile başdı kı taşvır idemem
Gūyiyā bezmi başan şahne gibi bī-hengām
4. Kesdiler mey-gededen bāde- perestān ayāğın
Görüp el virdigin 'ālem-i āba eyyām
5. Ütürişdi tek ü pūyını meyden rindān
Zāhidān eylediler şimdi terāvīhe kıyām
6. Ramazān hürmetine arkası mihrābdadır
Cümleye ise taştīri var şimdi imām

III*) R. (1^b), HE., (47^b). Bu kaside diğēr nüshalarda yok.

**Serlevha yalnızca HE.'de geçmektedir.

6. Cümleye: cemīle HE./ ise: itse HE.

7. Ehl-i keyfũñ kim olur hvāhiş-i şorma zīrā
Viremez tab'-ı seḥā-pīşesi imsāke nizām
8. Müşkil olsa ne 'aceb farkı melekke beşerũñ
Za'f-ı imsāk ile hep buldı leṭāfet ecsām
9. Hoş gelür dilber-i billür- beden vaşlından
Vaḫt-ı iftāre gelen nārgil-i sīm-endām
10. Neş'e-'i şofra-'i bezmi viriyor hvān-ı fütür
Şerbet-i kāse olup cām-ı şarāb-ı gülfām
11. Şimdi germiyet-i ülfet de cevāmi'de oluyor
Döndi ṭāḫũne-'i bī-āba ḥarābāt-ı zihām
12. Şanma māh-ı nev-rūze felek ibdā idecek
'Iyd için tevsen-i iḳbāline bir sīm-i licām
13. 'İlm-i nuşretine yā eyle bir zer-i mehce
Ya ola şātırına ḥançer-i zerrīn-i niyām
14. Āsümān-pāye Ferīdūn-ḥaşem Aḫmed Paşa
Olsa şāyeste silahşōri olurdı Behrām
15. Hātem-i bezm-i seḥā şaff-ı şiken rūz u nümā
Āb-rū-yı vūzerā Āşaf-ı merġūb-ı enām

7. Ehl-i keyfũñ: il keyfũñ R.

11. cevāmi'de: cevāmi'e R.

15. rūz u nümā: rūz u vegā HE.

16. Nükte cem' olduguna çün dü cihānuñ bu yiter
Ger olaydı āb-gīn birden iderdi en'ām
17. Kūhlar lerziş-i bīmi ile sihr-i sīm-āb
Nice tāb-āver olur saṭvetine Rüstem ü Sām
18. Cevalān itse olur fikr-i sebük-pervāzı
Nice müşkil ise āğāzdan evvel insicām
19. Fehm ile diḳḳat olunsa her iki tedbīre
Bulunur cümle bunuñ bahta er saṭvetün hām
20. Şīve-'i luṭf ile üslūb-ı hakīmane ile
Ne Aristo ki Felātūnları eyler ilzām
21. Rütbe-'i cāhına nisbet felegün rütbesi pür-süst
Rütbe-'i ḳadrine kūtāh kemend-i evhām
22. Olmasa dā'ire-'i ḥaşmetine teng eger
Nüh felek idi toḳuz ḳubbeli bir çetr-i benām
23. Āb-ı iḥsānı meccānī-'i merāme cārī
Devr-i 'adlinde şuyun buldu müdārā eyyām

16. olduḡuna çün: olmadıḡına R.

17. Kūhlar: Kūblar R.

24. Pāsbān-ı re'se hulk olalı inşāfı
Gürg ile eylediler 'ağd-ı uhuvvet ağnām
25. Āşiyān-sāz-ı tuyūr olalı 'adl ü dādı
Gider āmiriř için lāne-'i řāhine hümām
26. Dest-gīrī-'i keremle komadı üftāde
Pāy-ı dildāre meger dil-şöde-kān-ı nā-kām
27. Qaldılar ğamze-'i hūbān dađi te'sīrinden
Fitneyi eyledi 'ahdinde o rütbe i'dām
28. Zü'afā-vār mey-i nev-tā ile hep kuvvetlu
İde bī-tāb meger ādemi idmān-ı řıyām
29. Dāverā midđat ü evřāfuña pāyān olmaz
Nitekim durduğum bendeñe yoğdur insicām
30. Līk hengāmı degil 'arż ideyim tafşīlin
İderim ğazrete inhāh ile gelsün bayrām
31. Farisī 'arşa-'i 'irfān geçinürken şimdi
Yirlere urdı beni tevsen-i bağt-ı bed-rām

25. tuyūr: tuhūr EH.

31. 'arşa-'i: 'arza R.

32. Lakin ümmîdim odur râ'is-i luṭf ü keremüñ
Çıka ol kâfire bir keskin üzengiyle tamâm
33. Olsa bir kerre eger elde 'inân-1 fikrim
Şaff-1 maznûna göreydik nice olur iḳdâm
34. Hele ḳalsun bu şikâyet varaḳ-1 digerdîr
Hem ider muḡnî-'i nâ-kerde murâdı ihâm
35. İtme ıtınâb ile taşdı' vaḳt-i nâzîkdir
Râḡıbâ şimdiki hengâm-1 du'âdır hengâm
- 36 . Rûz-1 nev-rûz u şebi ḳadr ü şabâsı ola 'ıyd*
Tâ ta'âḳub ide 'âlemde şeh-süvâr-1 'avâm

- 0 -

*Bu beyit R nüshasında yok, HE.'de makta' beyit olarak geçmektedir.

- IV* -

TĀRĪH-İ BERĀ-YI
ŞEYHŪL-'İSLĀM ES'AD EFENDİ**

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Hābbeza ferhunde-şeb şad leyleti'l-kağreş fedā
Mī şevved gürüv ser-i şubheş hezār eyyām-ı 'ıyd
2. Hufte būdem ber-firāz-ı pūster-i ğam ser-girān
Nā-gehān ber-gūşem āmed ez-beřidī in nevīd
3. İn çe huft-ı bī-mecālest in çe hVāb-ı bī nemek
Ser-be rūn-āver ki hān şubḫ-ı ūmīdet ber-demīd
4. Vācib-āmed ṭāli'-ı 'irfān şevved pāk-ez-nühūs
Neyr-i fetvā zī-bürūc-ı sa'd-ı ekber şod bedīd
5. Ya'ni müfti-'ı zamān bi'l-ırs ü istiḫkāk-ı şod
Ez-birāder ez-peder ān şāhib-i hulḫ-ı ḫamīd
6. Hāzret-i 'allāme-'ı Rūm Es'ad-ı sa'diḫtidār
Seyyid-i erbāb-ı faẓl ü faḫr-ı ehl-i re'y ü dīd
7. Der-usūl İbn-i Himām ü der-fürū'āt İbnü't-Tāc
Der-şerī'āt Bū Ḥanīfe der-ḫaḫikat Bāyezīd

*IV) V. (3^b), R. (3^b), H.(3^b), HE.(51^a), TH. (27^a), EH.'de yok.

** Bu Farsça kasidenin serlevhası H. ve HE'de "Berā-yı ŞeyhŪ'l-'İslām Hāzret-i Es'ad Efendi" olarak geçmektedir

6. -iḫtidār: iḫtirān R.

8. Aşl u fer' u 'aql u nakl āverde yek-cā müctemī'
Zāt-1 çün nüshā-'i mecmū'a-'i pāk-1 hafīd
9. Mī koned ez-ṭavr-1 fazleş İbn-i Sīnā iktibās
Bū Su'ūd ez-neyr-i feyzeş ber-āyed müstefīd
10. Der-işārāteş hafī esrār-1 kânûn-1 hikem
Geşte telvīhāt-1 o ber-aşl-1 dīn rükn-i mesīd
11. An kader şıyteş bülend āmed der-iḫyā-yı 'ulūm
Hemçü Şīrāz heybeteş rūḥ- Ġazālī mīremīd
12. Hüsrev-i 'ilm in dürrā hem-çünin āverde end
Dest-i fikreş k'ez-be-ka'r-1 baḥr-1 kenz-i o resīd
13. Ez-yed-i beyzā-yı fazleş dest ne girifī eger
İn zeber-desfī zi-beyzā-v'ey kücā būdi ümīd
14. Muḫtarib būdī zi-takşīri ki der-tefsīr dāşt
Tā-be-keşfeş şod mücellā rūḥ-1 Keşşāf āremīd
15. Kem 'ayārī yāft itbāk-1 zeheb-nazm-1 şüzüz
Tāzi ibrīz-1 kelāmeş sāhten etvāk-1 cīd

12. āverde end: āverde būd R.

16. Āmed-i ebkār-1 efkāreş-nümūd-1 rû-nümā
Şīve-'i bikr-i hayāleş-rā eger der-h^vāb-dīd
17. Kutb-1 Şīrāzī perīşān büdeş evrāk-1 hüner
Ger ne şod dār-1 nigāheş berg-i cem'ıyyet nedīd
18. Tār-1 enfāseş şodi begsüste ez-farṭ-1 hacīl
Ger bedīdī silk-i nazmeş şāhib-i 'Akdü'l-ferīd
19. Hem çü Sü'leb ez-edeb pīşeş neyāyed kürbei
Gürg-i bārān dīde'-i būdest eger çe İbn-i Şīd
20. Būd tuğrāyī zi-menşūr-1 kelāmeş noḡta'i
Tıfl-1 ebced-h^v ān-1 kitābeş būd İbnü'l-'Amīd
21. Ez-meşāhīr-i cihān bā-her ki sencem ber-girān
Nisbet-i ḡadreş beher ferdī ki kerdem ber-mezīd
22. Müşkilest ez- 'uhde-'i vaşfeş berūn āyed-kesī
Āmed ez-evşāf-1 ġavr-1 baħr-1 fażl-1 o ba'īd
23. Key zened dem der medīḡaş hem çü men üftāde'i
Der-çünīn gird-āb-1 endūḡi zi-şāhil nā-ümīd

19. İbn-i Şīd: İbn-i Esīd R.

22. o ba'īd: ol 'abīd V.

24. Lĭk ye'sĭ hem-çünĭn güftem be-hod dŭn-himmetest
Der-tih-i baĥr-1 tefekkŭr bāyedem her-sŭ devĭd
25. Dest ũ pāy-1 mĭzenem bārĭ ber-ārem gevherĭ
Ez-pey-i iklĭl tā rĭheş ŧeved ammā ferĭd
26. Ĥamdu-lillāĥ çŭn ĥulŭşem tāmme tārĭĥ āmede
Cāĥ-1 sāmĭ rŭkn-i fetvā bād bā Es'ad Sa'ĭd (1166)
27. Dāver Es'ad aĥterā ez ruĥşat-1 luţf-1 ħadĭm
Gerçĭ güftārem zi bĭ-rabţı be-taşdĭ'at keşĭd
28. Lĭk dārem bĭ-tekellŭf ez-beyān-1 vāĥı'ĭ
Çend ĥarf-i bĭ-riyā der-dil ki mĭbāyed şĭnĭd
29. Gerdiş-i bisyār ĥvāhed tā felek cem'āvered
Hem çŭ men siĥr-āferĭnĭ çŭn to memdŭĥĭ vahĭd
30. Cilve der-tāzĭ vŭ terkĭ nĭs dāred ĥāmeem
Lĭk in ma'nĭ 'inānem -rā be-dĭn vādĭ keşĭd
31. Çŭn be-ıĥlĭm-i 'Arab dĭbā-yı zĭbā-yı 'Acem
Mĭnŭmāyed der-ber-i dŭş-1 sŭĥan tarz-1 cedĭd

26. fetvā: ũftā R.

27. taşdĭ'at: taşdĭ'i V.

28. dārem: ārem V.

32. Bā-heme ān hā şevēd nessāc-ı o Rūmī-nijād
Der-perişānī çünin āverde mūyeşrā sefid
33. Ser-fürū nefkēde būdī ez-‘azizī bā-felek
Līk ez-bār-ı girān-ı Mış riyān kadedş hamīd
34. Ez-nigāh-ı luţfet ammā hest ümmīdeş best
Tā şevēd ez-kerde-’i hod münfa‘il çarh-ı ‘anīd
35. Şekve-’i gerdūn dirāzī mīkeşed Rāğīb hamūş
Kun du‘ā’ı mecd ü iqbāleş be-dergeh-i mecid
36. Tā büved aḥkām-ı imzā-yı şerī‘at-müstedām
Tā bi Ye‘cūc-ı fiten erkān-ı dīn sedd-i sedīd
37. Bā işārāteş beşāret -baḥş-i erbāb-ı niyāz
Hāme-’i re‘yeş büved ḳufl-i hādeş-rā kilīd

-V*-

TĀRİH-İ BERĀ-YI ŐEYHÜ'L-İSLĀM HAZRET-İ
 'ĀŐIM EFENDİ ÇELEBİ-ZĀDE**

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Ehl-i perver adr-ān-ı dehr Sultān MuŐtafā
 Tab'ı nuād-ı ma'ārif re'y ü tedbīr-i sedīd
2. Hıdmet-i 'ilmiyye vü seyfiyyeden her mansıba
 İntihāb itmekde ehlin eyledi cehd-i cehīd
3. *En-tü' eddū ve' d-danī* nazm-ı nizām-ı devlete
 Eyledi destūr-ı her cāh oldu bir beytū'l-aŐīd
4. İtdi her bir rütbenüñ ehli maallinde arār
 Zıll-ı inŐāfı ola fark-ı enām üzre medīd
5. 'ĀŐım İsmā'il Efendiyle virüp zīb ü Şeref
 Şadr-ı fetvānuñ da itdi adr ü iclālin mezīd
6. Kenz-i esrār-ı ma'ārif nāzım-ı silk-i dūrer
 Őurre-baŐā-yı fevā'id nāŐir-i 'adū'l-ferīd

*V) V.(6^a), R. (6^b), HE.(53^a), TH. ve HE.'de yok.

**R., H. ve HE.'deki serlevhalar Şudur:

"Tārih-i Berā-yı Őeyhü'l-İslāmī-'i Çelebīzāde İsmā'il 'ĀŐım Efendi" R.

"Tārih-i Berā-yı Őeyhü'l-İslām Hazret-i 'ĀŐım İsmā'il Efendi" H.

"Berā-yı İftā-yı Çelebīzāde 'ĀŐım Efendi" HE.

1. adr-ān-: adr-dān-ı HE., / tedbīr-i: tedbīri H., HE.

7. İtmez oldu i'tinā tenvīr-i envāra fuḥūl
Gördi baḥr-ı rā'ik-ı fazlında şāhil Bā Yezīd
8. Rük-n-i 'ilminde 'imad ü dergehinde 'abd idi
'Asrına idrak ideydi sahib-i İbnü'l-'amıd
9. Böyle zātuñ müsned-i fetvāyı teşrīf itmesi
Oldı erbāb-ı kemāle 'ıyd-ber- bālā-yı 'ıyd
10. Düşdi erbāb-ı ma'ārif 'arz-ı kālā fikrine
Geldi pīrāne benim de ṭab'ıma şevk-ı cedīd
11. Söylerim Rāğib kuşūrumla hemān tebrīkine
Şöyle bir tāriḥ kim her beyti bir kaşr-ı meşīd
12. Biñde bir ancak düşer bu resme tāriḥ-i laṭif
Cāh-ı fetvāy olsun İsmā'il Efendīye sa'īd (1145)

- 0 -

- VI* -

TĀRĪḤ-İ BERĀ-YI
OTĀĠ-I ḤAZRET-İ 'ALĪ PAŞA**

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Hıdivv-i Cem-haşem Sultān Maḥmūd kılūñ kadrūñ
Olup fark-ı enāma zıll-ı hayr-ı re'feti memdūd
2. Ḳubāb-ı bārigāh-ı rif'ati eflāke sed çeksün
Tınāb-ı devleti evtād-ı ābāde ola meşdūd
3. O dādār-ı cihānuñ şadr-ı vālā-kadr-ı destūrī
'Alī Pāşā-yı Āşaf-hazm u Rüstem rezm ü Hātem-cūd
4. Müşir-i kārđān ü müsteşār-ı Hüsrev-i devrān
Olur tevfiķ ü devlet rişte-'i tedbürine mendūd
5. Semāhat-māye-'i taḥmür ü himmet-zāde-'i tab'ı
Ḥamāset 'unşur-ı terkibi kalb-i şāfī feyz-endūd
6. Sa'ādet-hāne-zād-ı tali'i devlet mürebbāsı
Degil mazhar bu feyz u rif'ate her maḳbel u mecdūd
7. O destūr-ı zafer-yāver kim itdi luṭf-ı tab'ından
Bu tarḫ üzre bu zībā bārigāhı mişli nā-meşhūd

VI*) V.(5^a), R. (5^a), H. (5^a), HE. (52^a), TH. ve HE.'de yok.

** Bu manzumenin serlevhası H. ve HE.'de "Berā-yı Otāġ-ı Ḥazret-i 'Alī Paşa" olarak geçmektedir.

1. kılūñ: felek R., H. / hayr-ı: çetr-i HE.

2. Ḳubāb-ı: Cenāb-ı H.

8. Zihī vālā otāğ-ı dil-güşā kim görmedi mişlin
 uruldı lācüverdī haymesin arh-ı zemīn-fersūd
9. ‘Aceb mi hāme-’i Mānīye virse sekte-’i hayret
 Nigāristan-ı ine oldu naş-ı dil-keşi maħsūd
10. Zemīn-i āsümānīde hūrşīd idi bir şemse
 Süreyyā bir uās idi felekde olmasa mersūd
11. Bulunsun cümle ārām u şafā vü zev-ı āsāyiş
 Derūnunda kederden ğayrı bir şey olmasun mefkūd
12. Hümā-yı hayr-ı feyzi sāye-endāz olsun āfāa
 Zülāl-ı cūdı olsun teşnegān-ı ‘āleme mevrūd
13. Sütūnı ref‘ olundıda disūnler böyle tārīhin
 ‘Alī Pāşāya Bārī bārigāhın eyleye mes‘ūd (1156)

- 0 -

8. uruldı: uraldan H., HE

11. kederden: gūrdan V.

13. 1156: 1159 R.

- VII*-

BERĀ-YI FETH-İ KAL‘A-’İ BELĠRAD**

1. Çıkarup leşker-i küffārı didim tārīhin
Belġrad kal‘asını aldı Mehemmed Paşa (1152)

- o -

- VIII* -

TĀRİH-İ BERĀ-YI
CĀMİ-’İ ŞERİF-İ HAZRET-İ ‘ALĪ PAŞA**

Mefā’ılün / Mefā’ılün / Mefā’ılün / Mefā’ılün

1. İmām-ı ehl-i sünnet Hāzret-i Sultān Maḥmūduñ
Vezīr-i a‘zamı ya‘ni ‘Alī Paşa-yı Āşaf-rā
2. Geleden şadra mevķūf eyledi ḥayrāta evķātın
Nice mescid nice tekye nice çeşme idüp iḥyā
3. O ḥayrātuñ biri de işte bu pākīze cāmi‘dir
Ki oldı ķubbesi gerdūna ḥarf-endāz-ı isti‘lā
4. Maķarr-ı ṭāķ-ı miḥrābı sabāḥü'l-ḥayr-i pīşānī
Menār-ı nāzik-endāmı ‘umūd-ı şubḥdır gūyā

VII*) V.(5^b), R. (6^a), H. (5^a), HE. (53^a), TH. ve HE.'de yok.

** H. ve HE.'deki serlevha şöyledir: "Berā-yı Feth-i Belġrad." R.de ise şöyle geçmektedir:
"Belġrad Fethinde İnşā Buyurduķları Tārīhtir."

VIII*) V.(5^b), R. (5^a), H. (5^b), HE. (52^b), TH. ve HE.'de yok.

** Serlevha H.'de "Berā-yı Cāmi‘-i Şerīf-i Hāzret-i ‘Alī Paşa" şeklinde, R.'de ise
"Tārīh-i Berā-yı Cāmi‘-i ‘Alī Paşa" şeklinde geçmektedir.
1 Āşaf-rā: şadrā

5. Hemîşe kıble-'i hâcât idüp dergâh-ı bânîsin
Bunuñ gibi i nice hayrâta tevfiķ eyleye Mevlâ
6. İde ismiyle târihin bu mışra' Râğıbâ tefhîm
Yapıldı mevķı'inde cāmi'ü'n-nūr-ı 'Alî Pāşâ (1147)

— o —

- IX* -

TĀRİH-İ BERĀ-YI
CĀMİ'-İ ŞERİF-İ DER-ÜSKÜDĀR

Fā'ilātün / Fā'ilārün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Pādişâh-ı ehl-i sünnet cāmi'-i mecmū'-ı hayr
Kıldı çün bu ma'bed-i zībâyı inşâ bî-riyâ
2. Şadr-ı 'aşrı bendesi Râğıb didi târihini
Cāmi'-i ra'nâ binâ-'i Şâh Sultân Muştafâ (1174)

— o —

6 tefhîm: tefsîr V.

IX*) H. (7^a), HE. (54^b), Bu kıt'a diğēr nüshalarda yok. Serlevha yalnızca H.'de var.

-X*-

BERĀ-YI VİLĀDET-İ
HAZRET-İ HĪBETU'LLĀH SULTĀN

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Dāver-i Cem 'uzmet-i pādişeh-i heft iklīm
Olamaz pāyine İskender ü Dārā derbān
2. Muştafā Hān-ı mekārīm-şiyem ü 'adl-āyīn
Hayr-mahz eyledi dünyāya vücūdun Raḥmān
3. Nāzım-ı kār-ı milel ḥādīm-āsār-ı halel
Hāmī-'i beyze-'i dīn mähī-'i zulm u 'udvān
5. Zātu raḥmet idi çün 'āleme ol sultānuñ
Nesl-i pākine daḥi ḥasret idi 'ālemiyān
6. Cümle olmuşdı bu ümmīd ile bā-şıdk ı derūn
Dest-ber dāşte-'i dergeh-i Hayy u Mennān
7. Der-'aḫab ḥüsn-i ḫabūlun eşeri zāhir olup
İtdi bir duḫter-i sa'd-aḫteri Mevlā iḫsān

X*) V. (6^a), R. (5^a), H. (5^a), HE. (53^b), TH. ve EH.'de ise yok.

*Serlevhalar şöyledir:

"Tāriḫ-i Berā-yı Vilādet-i HĪbetu'llāh Sultān" R.

"Tāriḫ-i Berā-yı HĪbetu'llāh Sultān" H.

"Berā-yı Vilādet-i HĪbetu'llāh Sultān" HE.

⁶ Bu beyit R.'de derkenar olarak yazılmış.

8. Evvelīn-i mevhibe-'i Hāk idi çün ol gevher
İsm-i sāmīsine oldı Hībetu'llāh- 'ünvān
9. Oldı bir dūrre-'i iklīl-i sa'ādet hākķā
Nice şeh-zāde tūlū'una delīl ü bürhān
10. 'Ālem oldıı meserret ile ser-şār-ı şafā
Yıķılup gitdi keder başına teng oldı cihān
11. Şevķ ile ehl-i sūhan vādī-'i tārīhe düşüp
Oldılar' her biri hālince bu pehnāda divān
12. Bendesı Rāğīb-ı kem-māye daı pīrāne
Lenk ü lūk eyleyerek olmuş idi kerem-'inān
13. Luıtf u iķbāli veliyyü'n-ne'amle buldum
Şöyle ber-tārīı ki hākķında dinile şāyān
14. Biınde bir vāıķı' olur böyle dil-ārā tārīı
Oldı kevne tārāb-āver Hībetu'llāh Sultān (1172)

- o -

12. olmuş idi: olmuşdum H.

13. ber-tārīı ki: tārīı ki R., H., HE.

- XI* -

TĀRİH-İ BERĀ-YI
VİLĀDET-İ ŞĀH SULTĀN**

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Dāver ü dādār-ı devrān Şāh Sultān Muştafā
Eylesün Bārī vücūdun 'āleme rāhat-resān
2. Zıll-ı 'adlin medd idüp farq-ı enāma tā ebed
Sāye-'i luţfunda āsāyiş bula kevn ü mekān
3. Tīre-dil iken cihān 'uqm-ı 'arūs-ı mülkden
İki meh-pāreyle oldı rüşinā-bahş-ı cihān
4. Şāh-zādeydi bu ref'a gerçi mensül-ı enām
Oldı duhter olmasun da lık bu hikmet nihān
5. Ya'ni bir şehzāde intācına istidlāl için
Oldı tālī vü muқaddem iki duhter bī-gümān
6. Derk idüp bu nükte-'i maḥfiyye bir ehl-i hıred
Oldı me'mülün zuhūrundan ziyāde şād-mān

XI*) R. (6^a), HE. (56^a), V. H., TH., EH.'de ise yok.

**HE.'deki serlevha şöyledir: "Berā-yı Vilādet-i Şāh Sultān."

7. Olsa müsteşna şerefle vechi var ṭāli'nüñ
Böyle bir vaḳte ṭulū' itmez tesādüf her zamān
8. Şāh Sultān ismine oldu sezā-vār olması
Hırқа-'i Şāh-ı Rüsül rū-māli ile tev'emān
9. Olsun a'ḳābı teselsülle ḥalef yek-dīgere
Devr-i nüh gerdūndan 'ālemde oldukça nişān
10. Oldı Rāğıb çün kemiyyet ḥāme-'i ehl-i sūhan
Ḥalbe-'i tāriḥde şevḳ ü meserretle dīvān
11. Ben de pīrāne alup deste 'aşā-yı ḥāmeyi
Pīr oldum şūh-reftārāne ammā nā-tüvān
12. Söyledim şāyeste-'i sāpāş bir tāriḥ kim
İsterim dörd üstüne ḥelvānını bī-imtinān
13. Çār aḳtāre felek seyr eylesün tāriḥini
Yād-ı dā'im Şāh Sultān binti Sultān-ı cihān (1174)

- o -

⁷ Olsa: ola R.
¹³ seyr: neşr HE.

- XII* -

BU DAHİ VĀLĪ-'İ MÜŞĀRÜN-İLEYH İRĀN SER-'ASKERİ İKEN
 ŞĀH TAHMĀSBA ĞĀLĪB Ü MUZAFFER OLDUĞLARINDA
 SEBT-I MECMŪ'A-'İ NAZM EYLEDİKLERİ
 MEDİHA-İ PEND-İ DER-ÜSLŪBDUR

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Āferīn ey şeh-süvār-ı 'arşa-'i rezm ü vegā
 Bārek-Allāh ey sipeh-sālār-ı mansūru'l-livā
 Bir neberd itdüñ ki hayrān oldı Behrām-ı simā
 Bir ğazā itdüñ ki hoşnūd oldı rūh-ı enbiyā
 Didiler yirde beşer gökde melā'ik habbezā
2. Rezm-gāh-ı resmine bir gūne gitdüñ bī-direng
 Dāne-'i hardal kadar sedd olmadı top u tüfeng
 Şahn-ı peygār içre itdüñ şöyle bir merdāne ceng
 İtdi çarhı 'aks-i tıġuñ kāse-'i yāķūt-reng
 Gerd-i rahşuñ dīde-'i hūrşīdi itdirse mesā
3. Haķ budur a'dāye gösterdüñ celādet nidügin
 Zor-ı bāzū resm-i peygār ü şecā'at nidügin
 Şavlet-i şīrāne vü merdāne himmet nidügin
 Şimdi bildi Şāh Tahmāsb hezīmet nidügin
 Görmemişdi bundan evvel böyle ķahr-ı bī-riyā

XII*) R. (3^b), HE. (4^b), EH. (2^a); V., H, TH.'de ise yok.
 2. resmine: düşmene EH.. / peygār: mekkār EH.
 3. Görmemişdi: Görmemişdir EH.

4. Eylemişdi berri sihr-āsā hurūş-1 leşkeri
 Bir niheng idi aña her top-1 ejder-peykeri
 Eglenürdi resm-i t̄abūruna tarz-1 kāferī
 Şöyle gösterdüñ ki sen de dest-berd-i Hayderi
 Leşker-i t̄abūrunı sen cümleten itdüñ hebā
5. Dest ü t̄ig-1 saşvetüñle kahr olup a'dā-yı d̄in
 Oldılar bi'l-cümle şād ervāh-1 aşhāb-1 güzīn
 Böyle lāzım işte düşmeden de ahz-1 tār u kīn
 Mışra'-1 ber-ceste-'i evşāfuñ olsun b'ad-ez-īn
 Şafder-i şīr-efken ü kisrī-şiken kişver-küşā
6. 'Azm ü taşmīmüñde itdüñ şöyle temkīn ü sebāt
 İtmedüñ kaṭ'ā niyāz ü şulha ragbet iltifāt
 Hīç ruh göstermedüñ meydān-1 rezme sürdüñ at
 Naṭ'-1 rüsvāyīde şāhı eyledüñ ferzāne māt
 Baḳdı kaḳaldı şeş-der-i hayretde nerrād-1 kaḳā
7. Kimde var himmet bu gūne kahr-1 düşmen itmege
 Böyle rezmī kādīr olmazdı Tehemten itmege
 Yine sultānım meger kādīr iseñ sen itmege
 Nāmın elḳāb-1 gāzā ile mu'anven itmege
 Hazret-i Sultān Maḳmūduñ sen itdüñ ibtidā

8. Olmamışdır hîç bir serdāre bu naşr-ı ‘azīm
Pādişāhān görmemişdir böyle bir feth-i cesīm
Himmet-i şāhānesiyle gördi bir Sulţān Selīm
Saña ihsan eyledi luţf ile Hallāk-ı ‘Alīm
Āhir olmaz rûz-ı maşşer söylenür bu mācerā
9. Şāhid-i iķbāle tūġuñ kākül-i pür-pīc ü ham
Şu‘le-’i tīġuñ ‘adūya rehber-i rāh-ı ‘adem
Hāne-bār-ı yekke fikrūñ nāzım-ı mülk-i ümem
Dest-i isti‘dādınūñ bāzīcesi seyf ü kalem
Hak budur elkāb-ı destūrāneye sensin sezā
10. Şanuña şāyestedir envā‘-ı fahr ü iftiḥār
Eylemiş mümtāz-ı aķrānuñ seni perverdigār
Kimde var zu‘m-i tesādiye senüñle iķtidār
Eylesem ebnā-yı cinsim içre el-ḥak vechi var
Ben kuluñ da cā-be-cā ‘ilm ü hūnerle i‘tinā
11. Hak Te‘ālā devlet ü iķbālūñi itsün füzün
Kande ‘azm eyler iseñ tevfiķuñ olsun reh-nümün
Düşmenānuñ rāyet-i āmāli olsun ser-nigün
‘Arşa-’i ‘azminde olsun tevsen-i bahtı ḥarūn
İtdigi ihlāş ile hep Rāġıbuñ budur du‘ā

GAZELİYYÂT

ḤARFÜ' L - ELİF

-1*.

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fa'lün

1. Ne kadar olsa edeb perde-keş-i rāz baña
Şūhī-'i eşkim olur āh ile ğammāz baña
2. Şevk-ı ruhsāruñ ile nāleler itsem pür-süz
Olamaz bülbül-i şūrīde hem-āvāz baña
3. Tāk-ı ebrūlaruñı yād ile nūş itsem mey
Bāde-'i nüh hum-ı eflāk gelür az baña
4. Şāhib-i naqş-der-sitem ki bu lu'bet-gehde
Ġālib olmaz ne kadar olsa daġlabāz baña
5. Ārzū eyler idim şīvesini taḥşīle
İtdi ta'lim-i teġāfül nıgeh-i nāz baña
6. Hoş-hevālık ile şöhretde iken 'ālem-i āb
Bulamadım şafvetini düşmedi hem-sāz baña
7. Ben o meh-rū ile Rāġıb işimi şāġ itdüm
İmtinān iylesün çarḥ-ı çep-endāz baña

*1) V.(7^b), R. (9^a), H.(11^b), HE.(6^b), TH.(1^b), EH.(3^b)

3. ebrūlaruñı: ebrūñı eger R.

-2* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Seyr-i çeşmi hârm-en-i sāmān-ı servetdir baña
Teng-desti vüs'at-ı pehnā-yı devletdir baña
2. Terk-i āsāyişle dā'irdir medār-ı āsiyā
Tütüyā-yı çeşm-i rāhat gerd-i külfetdir baña
3. Kābil-i jeng olmayan olmaz pezīr ey cilā
İğbirār-hātır iksīr-i meserretdir baña
4. Zā'f ile rūşen-zamīran şöhre-'i āfāk olur
Şekl-i bī-tābı meh-i nev gibi rif'atdır baña
5. Reh-nümā lazım degildir olmasun reh-zen hemān
Hızra muhtāc olmamak maḥz-ı hidāyetdir baña
6. Dāğ-ı hicrūñ ben vişāle virmem ammā vaşlı sen
Naqd-i cāne virseñ ey meh-pāre minnetdir baña
7. Çekmişim mest-i mey-i mahbūbdan Rāğīb ayāğ
Dest-şüy-ı rağbetim eşk-i nedāmetdir baña

*2) V.(7^b), R.(9^a), H.(11^b), HE.(6^b), TH.(1^b), EH.(3^b)

3. jeng: reng V./pezīr ey cilā: pezīr-i ecillā V.

-3* -

Fā'ilatün / Fā'ilatün / Fā'ilatün / Fā'ilün

1. Sāgar-ı telh-ābe-'i ğam-nūşıdır meşreb baña
Vādi-i nā-kāmidir muhtār olan mezheb baña
2. Ben fakıri itme tek memnūn-ı ebnā-yı zamān
Hāşıl itmezsen degil ğam maţlabım yā Rab baña
3. Olmasun mı āsümān-ı tāli'im evzā'-ı sa'd
Sehm-i türkān kıavs-ı ebrū hāldir kevkeb baña
4. Kıaçmazam cevriünden ammā sen de bī-inşāfsın
Luţfuñ ağyāre hemīşe luţf u kıahruñ hep baña
5. Rāğıb u tālib de olsam kıırş u hVāhiş eylemem
Çün degil hergiz kıuşul-ı maţlabım maţlab baña

*3) R.(9^a), EH.(3^b). V., H., HE., ve TH.'de yok.

-4* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Cevher-i tīg u tegāfül pīc ü tīb olmuş saña
'Aks-i hün-ı 'āşıkān reng-i hicāb olmuş saña
2. Sevdigim şāyestedir olsañ siyeh-mest-i gurūr
Ma'nī-i rengīnī hüsnuñ şarāb olmuş saña
3. Sürme-'i āvāz-ı bīdārī-'i bahtımdır benim
Ol siyeh-kārī-'i müjgānuñ ki hvāb olmuş saña
4. Şafha-'ı diller olup şīrāze bend-i ittifaq
Fenn-i pür-zor-ı nezāketde kitāb olmuş saña
5. Berk-i āteş-gün-ı ruhsāruñ degildir hoy-çegān
Tāb-ı rüyufıdan gül-i hayret niķāb olmuş saña
6. Āb u tābuñ dem-be-dem içdikce efzūn eyledüñ
Hün-ı Rāğīb güyyiā şahbā-yı nāb olmuş saña

*4) R.(9^a), EH.(4^a). V., H., HE., ve TH.'de yok.

6. İçdikce: açdıķca R.

-5* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. 'Aceb pākīze-tīnet pür-şafādır meşreb-i mīnā
Meger rūḥ-ı mücessemden dökülmüş kālīb-ı mīnā
2. Fürūğ-ı tāb-ı hūrşīdi hum-ı şahbādan aldıkca
Olur hem ṭālī'-ı bedr-i dıraḥşān kevkeb-i mīnā
3. Şikest eyler idi şahbā-yı zühd-i zāhid-i huşki
Döneydi dest-i sākīde turunc-ı ğabğab-ı mīnā
4. Degildir feyż-baḥşī ma'nī-'ı vaz'-ı sebük-rūḥī
Bana būs-ı ayāğ-ı meyde hem-meşreb leb-i mīnā
5. Gehī hem-sā'id-i billūr-ı sākī geh siyeh-mestān
Şafā vü şevk ile geçmekdedir rüz u şeb-i mīnā
6. Ḥabāb-ı mey degil tebḥāledir germī-i ülfetden
Leb-i cāma sirāyet eylemiş güyā teb-i mīnā
7. İfāza eyledikce kendiye pür-feyż olur Rāğīb
Degildir sāğara boş ser-fürūdan maṭlab-ı mīnā

*5) V. (8^a), R.(9^b), H.(12^a), HE.(7^a), TH.(2^a), EH.(4^a)

1. Mücessemden: mücessemdir V.

4. būs-ı: püş-ı HE.

5. geçmekdedir: çekmekdedir TH.

6. Cāma: cām ile HE. / eylemiş: itmemiş H.

7. kendiye: kendi de H., HE., TH.

-6* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Tevāzu'dur dem-i rīzişde çün kim meşreb-i mīnā
Degil hālī sa'ādetden aniñçün kevkeb-i mīnā
2. Fūrūğ-ı bāde-'i gül-rengle pürdür tehī şanma
Turunc-ı mihre ħarf-endāz olursa ğabğab-ı mīnā
3. Sezā mı neş'e-'i cām-ı vişāle her teng-māye
Dehān-ı sāğara şāyestedir būs-ı leb-i mīnā
4. Bulunmaz meş'al-i mihr ile baķsañ zūlmet-i endūh
Kaçan tāb-efken olsa dilde māh-ı Naḥşeb-i mīnā
5. Şafā-yı cevher-i şahbāye mir'āt-ı mücellādır
'Acebdir rūḥ-perverlikde Rāğıb kālīb-ı mīnā

*6) V.(9^a), R.(9^b), H.(12^a), HE.(7^a), EH.(4^a), TH.'de bu gazel yok.

3. neş'e-'i cām-ı: neşve-'i bezm-i EH.

4. māh-ı: māye V.

5. şahbāye: mīnāye R.

-7* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'iün / Fa'lün

1. Hürüş-1 dāğ ile sīnem bahārdır gūyā
Felek bu kevkebeme dāğdārdır gūyā
2. Hāḳīkat ehline çesbān degil libās-1 rü'yā
Yakışdırırsa daḥi müste'ārdır gūyā
3. Ğurūr-1 devlet-i ebnāyı dehr ider iş'ār
Ki gerdişi felegüñ ber-ḳarārdır gūyā
4. Nedir bu tūṭī-'i ṭab'imda āteşīn-i güftār
Ol āfetin ruḥı āyinedārdır gūyā
5. Semend-i nāz ile 'uşşāḳın eylemek pā-māl
O şeh-süvārıma bir iftiḥārdır gūyā
6. Sivā dürr ü 'araḳ-1 şerm ile olur şüste
Lisān-1 ḥāl ile ḥayā i'tizārdır gūyā
- 7- Hezār dekk ile aldım dimiş o gül-ruḥsār
Dil-i şikeste-'i Rāğīb şikārdır gūyā

*7) V.(8^a), R.(9^b), H.(12^b), HE.(7^b), TH.(2^a), EH.(4^b).

-8* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Beçendin ārzūhā dīdeem vaşleş be-h^Vāb ammā
Gül-i ümmīd-i hod sīrāb kerdem ez-serāb ammā
2. Zi behr-i meşķ sevād-ı naķş-ı hāleş-rā hayāl-i ham
Keşīd āhir be-şūret-hāne-'i çeşmem ber-āb ammā
3. Ne der-dīde nem-i eşķī ne der-dil ķatre-'i hünī
Merā kerđīde zor-āteş-i hūyet kebāb ammā
4. Halel der-kār-ı 'aşķ ez-ihtilāl-i hüsn mī-üfted
Keşed dīvār-ı şevķ-i bülbulān-ı ez gül-āb ammā
5. Berā-yı şoĥbet-i āyīne-rūyān gerçi mī mīrem
Nedāred tāb-ı şūh-ı men çü sīm-āb ıztırāb ammā
6. Ser-ā-pā neşve-'i şevķem beher meşreb ki mīsāzem
Niyāz-ārem be-derd-i ser kesīrā çün şarāb ammā
- 7- Kesī ez-Rūmiyān hergiz meh^Vāhed dād mīdānem
Zi-nev-res-cū cevāb-ı in ğazel Rāĝīb cevāb ammā

*8) V.(8^a), R.(10^a), H.(12^b), HE.(7^b), T. (8^a), EH.(4^b)

2. sevādı naķş-ı hāleş-rā: sūd-ı naķş-ı hāleş-rā R.

-9*.

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Mīkoned deryā-yı hūn āhir ser-i kūy-ı to-rā
 Āb şod hūn-ı ecel şemşir-i ebrū-yı to-rā
2. Hem-çü şem'ī k'ez-şeb-i tārık-i rūşen-ter bived
 Sürme gūyā ter-koned çeşm-i sūhan-gū-yı to-rā
3. La'l-i şūhed mīkeşed dūd ez-nihāl-i āb-ı huşk
 Āteş-i terrā çe nisbet tundī-'i hūy-ı to-rā
4. Bū-yı vahşet mīneyāyed ez-nigāheş şöd meger
 Ez-sevād-ı çeşm-i merdüm nāfe āhū-yı to-rā
5. Bī-tekellūf 'aks-i mihr ez-āb būrūn mīkeşed
 Ān ki ez-dil kerd-i fikr-i cilve-'i rūy-ı to-rā
6. Tā-be-maşşer 'aşe hīzed ez-dimāğ-ı münkirīn
 Mībered Rāğīb be-ķabr-i hīş eger būy-ı to-rā

* 9) R. (10^a), V., H., HE., TH., EH.'de yok.

ḤARFÜ' L - BĀ'

-10* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Ğazāl-i mihrden hem-kāsesin pür-şır ider mehtāb
Meh-i nevle yine vaz'-ı kec-i şemşır ider mehtāb
2. Degil şebnem dimāğ-ı gülşeni tertīb için gūyā
Fürüg-ı mihrī sīm inbīkden taqtır ider mehtāb
3. Bahār āşüftekānın çekmege kayd-ı leb-i cūya
Müselsel mevc-i enhārı gümüş zencir ider mehtāb
4. Yed-i beyzā-yı sākī penbe-'i mīnā-yı şahbādan
Sefīd āb-ı 'arūs-ı cām-ı mey tedbīr ider mehtāb
5. Fürüzān eylese şem'i sipihr eyler yirin hāmüş
Virür bezme şafā pervāneyi tekdır ider mehtāb
6. Beyāza çekdi Rāğīb nüsha-'i müsvedde-'i leyli
Mezāyā vü nükātın şubha dek taqrır ider mehtāb

*10) V. (9^a), R. (10^a), H. (13^a), HE. (8^a), TH.(2^b), EH.(4^b)

2. dimāğ-ı dimāği V. /tertīb: pür-tüb HE.

5. sipihr: felek: R. / yirin: birin V.

6. nükātın: zekātın V.

-11* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. 'Aceb muvāfiḳ-ı meşreb şafā-yı 'ālem-i āb
Nümüne hāk-i vaṭandan hevā-yı 'ālem-i āb
2. Cünün-ı 'aḳlı izāle ider şülüşe ile
Degil mi mey-kede dārü'ş-şifā-yı 'ālem-i āb
3. Şuyunda ḳullanagör sākī keştī-'i ṭarabı
Hüdā çün itdi seni nā-Hüdā-yı 'ālem-i āb
4. Esīr-i sīr-i leb-i cū ḫakīm-i meşrebdir
'Aceb mi ben de disem bīd-i pāy-ı 'ālem-i āb**
5. Güzeşte demlerini āb ile ider işrāb
Gelür ḳulağıma neyden şadā-yı 'ālem-i āb***
6. Henüz esās-ı ḳadīmi zamān-ı Cemdendir
Naḳş-ı ber-āb iken āḫir binā-yı 'ālem-i āb
7. Oḳunsa şu gibi Rāḡīb mezāk-ı cāna virür
Bu ābdār-ı ḫayālim ḡinā-yı 'ālem-i āb

*11) V. (9^a), R.(10^b), H.(13^b), HE.(8^b), TH.(2^b), EH.(5^a)

1. hevā-yı: binā-yı TH.

** Bu beyit R.'de 6. beyit, TH.'de 6. beyit, EH.'de 5. beyit olarak geçmektedir.

4. ḫakīm-i: ḫalīm-i HE./ben de: bīde V. , HE., TH., EH. / pāy-ı: māy-ı HE.

*** Bu beyit H. 'de yok.

6.ber-āb: pür-āb TH.

-12* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Getürse tābiş-i ruhsār-ı yāre táb-ı kitāb
Olurdu şafha-'i takvīm āfitāb-ı kitāb
2. Kelāl virdi temāşā-yı hüsni zühhāde
'Aceb mi kec-nazarāne getürse h_ıvāb kitāb
3. Olur mı neşve şūrī vü ma'nevī hergiz
Taḥammül eyleyemez meclisi şarāb-ı kitāb
4. Sezā-yı buse-'i ta'zīm muşḥaf-ı rūyuñ
Mü'ellifiyle şeref eyler iktisāb-ı kitāb
5. Gören dimez mi gülistānuñ 'aksini cūda
Çemende gördüğümüz var bizimdir āb-ı kitāb
6. Şakın ki nüşha-'i ahlākuñ olmasun mağşūş
Olunca ḥabṭı virür ādeme 'azāb kitāb
7. Felekde ravza-'i aḥbāb ider idim Rāğıb
Dimāğım olsa eger itsem intiḥāb-ı kitāb

*12) R.(10^b), H.(13^a), HE.(8^a), EH.(5a) V. ve TH.'de yok.

2. temāşā-yı: temāşāsı EH.

3. hergiz: her-dem H., HE., EH./meclisi: meclīs H., HE, EH.

4. iktisāb-ı: ektābı-R.

5. gülistānuñ: gülistān HE.

6. ḥabṭı: ḥabṭ HE.

7. ravza-'i aḥbāb: ravzatü'l-Aḥbāb H., HE., EH.,

-13* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Elinden çekdiğim sākī-'i dehrin nūş ü semdir hep
Benim şahbā diyü nūş itdiğim zehr-āb-1 ğamdır hep
2. Sevād-1 leşker-i sevdā serinde dūd-1 dil çetri
Gedāyān-1 ser-i kūy-1 muḥabbet muḥteşemdir hep
3. Ne keyfiyyetle ser-şār-1 muḥabbet olduğum bilmem
Bana esbāb-1 şādīden naşīb ü behre kemdir hep
4. Gehī naz ü tegāfūl gāh bār-1 derd-i hicrānuñ
Benim çekdiklerim ey-bī-vefā senden sitemdir hep
5. Sen itdikce teveccüh oldılar aġyār rū-gerdān
Derüñden dūr iden şāhım beni luḫf u keremdir hep
6. Kemālinden degildir dāġ-ber-dil kimseye kimse
Medār-1 hıķd u kīn ğavġā-yı dīnār ü dirhemdir hep
7. Beni hem-şu'le-'i āvāz-1 bülbul eyleyen Rāġıb
Sükūt-1 cān-ġudāz-1 nāz ile ol ğonce-femdir hep

* 13) V. (9^b),). R.(10^b), H.(14^a), HE.(9^a), TH.(3^a), EH. (5^a).

2.Sevād-ı: Sevādı H., TH., EH., /dūd-1 dil çetri: çetri dūd-1 dil TH.

3.kemdir: gümdür TH., EH.

5.beni: beri TH.

7. ğonce-femdir: ğonce-lebdir HE.

-14*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Cüz nigāh-ı huşki ezla'leş ne şöd mā-rā naşīb
Ter dimāğı mīneşöd hergiz ez-in şahbā naşīb
2. Bülbülān ez-harmen-i gül dāğ-ı Һasret mībürend
'Aşķ her cā şöd tehī destī büved o-rā naşīb
3. Behre-'i her kes be-ķadr-ı ķurbetest ez-pīş ü kem
Şöd zi-ferzinde-'i Mecnünem me-rā sevdā naşīb
4. Nist ser-gerdān-ı 'ālem tehī her kūşe'ı
Merdüm-i pāşide-rū zīrā keşed her cā naşīb
5. Key zi-ümmid-i vişāleş tesd-i ber-dārem be merg
Ger nemı bāşed der-in-cā nīşevd ān cā naşīb
6. Ni'met-i rāҺat-geҺ 'ālem mīkeşed humyāze'iş
Der-cihān hergiz ne geşte bā-kesi hālā naşīb
7. Mā zi-tiğ-ı mā koned Һün girye āҺir ber-sereş
Bā-kesi hergiz me bādā intikām-ı mā naşīb
8. Her ki dāred Һaķķ-ı şoҺbet dāşt Һaķķ-ı şirketi
Der-hemān ni'met ki şöd mā -rā der-in dūnyā naşīb
9. Һalkā der-gūş-ı icābet mīkeşed ķün dūd-ı āh
Her ki-rā Rāğıb şevd şeb zindedārīhā naşīb

*14) V.(10^a), R.(10^b), H.(14^a), HE.(9^a), HE. (5^b), EH.(5^b). TH.'de yok.

⁸ der-in dūnyā: dīn-i dūnyā V.

-15*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Halka-i rehā da olsa n'ola şahbā ğarīb
Bezm-i i'māda olur şem'-i ziyā-bahşā ğarīb
2. Luṭf idüb ol şeh bizi düşrām ile yār eylemiş
Haṭır-ı cenāne gelmek 'aşık-ı şeydā ğarīb
3. Zīb ü āgüş eyleyüb fānūs-ı şem'-i enveri
Rūzgār itdi gece pervāneyi hayfā ğarīb
4. Sīne-i aġyārda peykār-ı tīr-i dil-rübā
Hārzār içre mişāl-i ğonce-i ra'nā ğarīb
5. Çeşm-i hūbān 'ālemi aşüb-kār itse n'ola
Olsa olmaz meclis-i mestānede ğavġā ğarīb
6. Gelmedin haṭṭ-ı ruḥı cā-yı bināgüş-ı gönül
Bulamaz aḥşāma ḳalsa menzil ü māā ğarīb
7. Rāġibā dil eglenür fikr-i hayāl-i yār ile
'Aşık-ı ğam-dīde olmaz ḳalsa da tenhā ğarīb

*15) Hüseyn YORULMAZ, Koca Raġıp Paşa Dıvanı, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 79.

Ḥ A R F Ü ' T - T Ā '

-16* -

Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün

1. Hümāye mağz olurken üstüh^Vāndan vāye-'i devlet
'Acebdir kim ser-i bī-māğza düşmek sāye-'i devlet
2. Tesāvī-'i firāz u şībe nisbetle olur zāhir
Degil memdūh pek bālā-ter olmağ pāye-'i devlet
3. Musahhar itdi iklīm-i serāser şu rüsvāyī
Ser-i Kaysa cünün oldı 'aceb ser-māye-'i devlet
4. Niçün tıflānedir mestāne vaż'-ı nev ser-āmedler
Meger hem-şire mey şahbāye şīr-i dāye-'i devlet
5. Eger tedkīk olunsa derd-i ser olmağda dūn olmaz
Humār-ı mey-perestīden hamīr-i māye-'i devlet
6. İder endām-ı nā-sāzın yine zībende-'i teşrīf
İden zerbāf-ı cevri dūşuna pīrāye-'i devlet
7. Şalındırmaz direfş-i Gāvyanī ferr ü cünbişle
Olursa zīb-i dūş-ı baht Rāğīb rāye-'i devlet

*16) V.(10^b), R.(11^a), H.(15^a), HE.(10^a), TH. (4^a), EH.(6^a).

1. Hümāye: Hümā-yı V. / üstüh^Vāndan: üstüh^Vāne-ı V., üstüh^Vāne HE., vāye-i: dāye'i HE.

3. rüsvāyī: sevdāyı V.

5. tedkīk: tevftk EH.

6. cevri: cūdı V.

- 17* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Seni āgūşa çeken hāle-veş ey meh-i tal'at
Felegüñ yakdı dil-i sahtına dāğ-ı hasret
2. Haste-'i 'aşkuña bir nīm nigāh eylemedüñ
Çeşm-i bīmāruñ ebed görmeye rüy-ı şıhhat
3. Ya lütuftur ya 'itāb u ya teğāfül ya sitem
Söyle derd-i dilüñi her ne çıkarsa kışmet
4. Seni tahfif ider ağırlayamaz rıtl-ı girān
Zāhidā gel kerem it meclise virme şıklet
5. Görmedüñse hiç peşimān olup 'avdet ideni
Añlanur kim var imiş mülk-i 'ademde şıhhat
6. Çekerim kūh-ı girān-ı ğamı k̄āf olsa velī
Tāk ider tākātimi zerrece bār-ı minnet
7. Ola 'izzetde edānī vü e'ālī pā-māl
Añlamam nidüğini bundaki sırr-ı hikmet
8. Şāh-ı pür-bār gibi itdi şikeste kaddim
Oldı hırman mı meşmer hüner ü ehliyyet
9. Ğālibā yār ile bāline bürüdet girmemiş
Rāğibā yoğ gibi evvelki olan germiyyet

*17) R.(11^b), HE. (6^b), V., H., HE. ve TH.'de yok.
7. e'ālī: 'ālī R.

-18* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Revnağ-ı rüyın idüp haṭṭ-ı siyeh-fām şikest
Leşker-i hāveri itdi sipeh-i şām-şikest
2. Oldı mir'āt-ı teng-ṭab'ım 'aceb hām şikest
Ne zamān görse olur bir dil-i nā-kām şikest
3. Kendi 'aybından olur rüy-ı nümā 'ayb-kesān
Olsa āyīne şikeste olur endām şikest
4. Şiken-i zülfi ider murğ-ı dili pā-beste
Daḥi girān-ter imiş olsa meger dām şikest
5. Zāt-ı ma'yübda çün revnağı olmaz hünerüñ
Hātem-i 'arzuñı kesr itme olur nām şikest
6. Ehl-i feyzüñ eşeri kalmasa da nāmı kalır
Zıkr-i Cem dā'ir-i bezm olmadadır cām şikest
7. Rengler itdi o meh-rū baña Rāğıb diyemem
Eylesün reng-i ruḥun gerdiş-i eyyām şikest

*18) V.(9^a), R.(11^a), H.(14^b), HE.(9^b), TH. (3^b), EH.(5^b).

1. sipeh-: siyeh- H., HE., EH.

5. revnağ: revnağı TH.

-19*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Rıtl-ı merd-efkenle ol meh-pāreyi mestāne at
Tāc-ı ser-şār-ı neşātı kubbe-'i keyvāne at
2. Hayli demdir atdı tutdı zülf-i dilberden şabā
Sende var 'uşşāk için bir tāze tel ey şāne at
3. Cilve-gāh-ı şīve-'i ferzāne olmaz kūy-ı 'aşk
'Ākil oldur kim sürer bu 'arşada dīvāne at
4. Bil dil-i işkeste qādrin gevher-i pendim budur
Zīver-i gūş-i qābül it kūşe-'i nisyāne at
5. 'Āşıkın da eyle gāhī gāmzeñe amāc-nāz
Ey kemān-ebrū oquñ bir kez de gel yābāne at
6. Sā'idüñ de qālmadı tır ü tufenge iqtidār
Var ise yüzi cünbiş gerden-i hūbāne at
7. At koparsun yekke-tāzān-ı sūhan tanzīr için
Bir zemün tarḥ eyle Rāğıb bir gāzel meydāne at

*19) V.(10^b), R.(11^a), H.(15^a), HE.(10^a), TH. (3^b), EH.(6^a).

3. kim: ki HE., dīvāne: meydāne HE.

4. gūş-ı: hūsn-i TH.

5. gāmzeñe: gāmzede HE.

-20* -

Fe'ilātün / Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fā'ilātün

1. Nedir ey gönül bu hayret neden âh ü vâha ruḥṣat
Meger eylemiş bir âfet seni vaḳf-ı derd ü ḥasret
2. Nice âfet âfet-i cān sitem âferīn-i fettān
Nigehi belā nigeh-bān müjeler ḳazā-niyābet
3. O nigāh-ı çeşm-i pür-gū o remīde tarz-ı āhū
O dü ebrūvān-ı dil-cū dili itmesün mi ğāret
4. Ruḥ-ı āli gül gül olmuş ḥam-ı zūlfı sünbül olmuş
Lebi sorma bir mül olmuş ki virür cemāde ḥālet
5. Ala destine piyāle suna būseden nevāle
Baḳılur mı kıyl ü ḳāle getürür mi tevbe tāḳat
6. Külehin ide şikeste ola çeşm-i mesti ḥaste
Ala tīg-ı nāzı deste vire bezme şūr u dehşet
7. Tarabın olup tamāmı vire ḳaddine ḥırāmı
İde raḳş için kıyāmı o zamān ḳopar kıyāmet
8. Ne ḥayāl-i Sā'ib ister ne kemāl-i Tālib ister
Buña ṭab'-ı Rāġīb ister vire böyle ḥüsn ü zīnet

*20) V.(11^a), R.(11^b), H.(14^b), HE.(9^b), EH.(6^a). TH.'de yok.

1. vaḳf-ı derd ü: derd-i vaḳf-ı HE.

ḤARFÜ' Ş- ŞĀ'

-21* -

Mef'ülü / Mefā'ilün / Fe'ülün

1. İbrām olamaz vişāle bā'is
Taşdı'uñ olur melāle bā'is
2. Tenşit iken iktizā-yı şahbā
Endūhum ider kelāle bā'is
3. Āhım mı cihānı itdi ber-bād
Zülfüñ mü bu ihtilāle bā'is
4. *Fa''ālün Limā Yürīd* iken hüsn
Olmuş haṭuñ infi'āle bā'is
5. Hürşīd-i gurūr-ı hüsn ü āndır
Gün başına bir zevāle bā'is
6. Ma'lūmuñ idi egerçi hālim
Luṭfuñdur olan su'āle bā'is
7. Olmaz hünerüñ māle bādī**
Noḡşāndır olan kelāle bā'is
8. Dillerde o zülf dāsītāndır
Rāğıb mı bu kıyl ü kāle bā'is

*21) V. (11^b), R.(12^a), H.(15^b), HE.(10^b), EH.(6^b), TH.'de yok.

** Bu beyit V. ve HE.'de yok.

1. Taşdı'uñ: Taşdıkuñ V.

3. cihānı itdi: itdi cihānı: H., EH.

5. Hürşīd-i: Hürşīde R.

6. Su'āle: kemāle V.

ḤARFÜ' L - CİM

-22* -

Mefā'ilün/Mefā'ilün/Fe'ülün

1. Mişāl-i lāle dāğ-ı âteşin aç
Derūna tāze zahm-ı dil-nişin aç
2. Açıl ey ğonce-'i bāğ-ı letāfet
Çekilmez 'ukde-'i çin-i cebin aç
3. Gehī bend-i kabāsın geh niķābın
Gehī gül ey şabā geh yāsemīn aç
4. Yeter kıalsun mişāl-i ğonce mestūr
Bize sırr-ı femūn ey nāzenīn aç
5. Eger ister isen feyz ü fütūhı
Dil-i 'āşık gibi genc-i defin aç
6. Edā-yı dil-keş-i hāmeñle Rāğıb
Açarsañ böyle bir rengin zemīn aç

*22) V. (11^b), R. (12^a), H. (16^a), HE. (11^a), TH. (4^a), EH. (7^a).

1. tāze zahm-ı: zahm-ı tāze EH.

3. yāsemīn: nesterin R.

-23* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Metā'-1 hüsnüne virmiş o kāfir öyle revāc
Alınsa dahme-'i Kārūn olurdu bāc u harāc
2. Harīm-i zülfüñe olmağda mū-be-mū maḥrem
Nefesle desti şabādan mı aldı şāne-'i sāc
3. Felek tek eylesün ta'n-ı düşmenāna hedef
Kažā iderse sihām-ı havādişe amāc
4. İderse nāz-ı etibbā-yı dehrden perhīz
Bulur o haste bu dārü'ş-şifāda derde ilāc
5. Piyāle başına bir būse la'l-i sākīden
Be-vefk-ı kâ'ide-'i bezm-i Cem alınmada bāc
6. Şafāya bā'ış olur imtizāc-ı şāf-dilān
Şarāba āb iledir i'tidāl-i sū-yı mizāc
7. Deger mi girye vü sūz u güdāzına Rāğīb
Ser-i şem'de fūrūzān olan şu zerrīn tāc

*23) V.(12^a), R. (12^a), H.(16^a), HE. (11^a), TH.(4^a), EH.(7^a).

6. i'tidāl-i: imtizāc-ı R.

ḤARFÜ' D - DĀL

-24* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'lün

1. Destine sâzını aldıkca o reşk-i nâhid
Dest-ber-dâ'iredir bām-ı felekde hürşid
2. Müjde-'i merg-i raķīb ile peyām-ı vaşluñ
Gelseler tev'em olur 'āşıkā 'īd üstüne 'īd
3. Anı da dest-i kaçā itdi şikest ü nā-būd
Şu harābātta bir cām komuşdur Cemşid
4. Şu'le-'i dūzeḥi efserde iderdi bī-şek
Zāhidüñ ehl-i hevā vaż'ına itse taķlīd
5. Dāğ olup vaż'-ı şer giryesine gerdūnuñ
Cān-gūdāz olmadadır Hızra da 'ömr-i cāvīd
6. Şoñı sevdā-yı vişālünde beyāza çıkacak
Eyleme bī-hūde evrāk-ı hayāli tesvīd
7. Saña itdikleri bu cevır ü ezāyı Rāğīb
Ola bir gün ide bed-hvāhuña da çarḥ-ı 'anīd

*24) V. (12^a), R.(12^a), H.(16^b), HE. (11^b), TH. (4^b), EH. (7^a)

1. bām-ı: bezm-i R., nām-ı TH.

2. Gelseler: gelse V., R., H., HE.

3. nā-būd: ber-bād EH./komsuşdur: komuşdı H., HE., EH.

4. efserde: efser TH.

5. Cān-gūdāz: Cān-güzār V., EH.

-25* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Düşer her dām-ı giysūya dil-i bī-tābdan feryād
Sipend-āsā ider her rūyı āteş-tābdan feryād
2. Olan hem-vār-ı t̄inet ıztırāb itmez havādişden
Ki hāmūn eylemez pā-mālī-'i seyl-ābdan feryād
3. Nüvāziş-kārī-'i rāmişger üstād-ı hüsn ister
İder mi sāz-ı sīne degme bir mızrābdan feryād
4. Güzār-ı bā-şitāb-ı 'ömri işrāba gelür dā'im
Leb-i cūda şimāh-ı cāna cūş-ı ābdan feryād
5. Şarīr-i hāme şanma iştilāhāta boğulmağla
İder bī-çāre dāim şīve-'i kitābdan feryād
6. Dil-i mecrūha zahm-ı tazedir her tesliyet Rāğīb
Tesellī-'i şemātet-güne-'i aḥbābdan feryād

*25) V.(12^b), R. (12^b), H.(16^b), HE.(11^b), TH. (4^b), EH.(7^b)

2. hem-vār-ı: hem-vāre V., H., HE.

5. şanma: gāyet HE.

- 26* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Olsa bāzū-yı taḥammül pençe-tāb-ı merd-i derd
Ben idim 'ālemde ūimdi Rüstem-i nāverd-i derd
2. Eyledi gülzār-ı miḥnetde gül-i ra'nā beni
Eşk-i ḥün-ālūd ile cism-i nizār ü zerd-i derd
3. Berk-i sebzi def'-i ūıķletdir girān-ūoḫbetlerüñ
Kendinüñ taḥffidir bīmāre rāh-āverd-i derd
4. Āteşin ḥūyih-edā nev-devletānı görmeyen
Nidügin fehm eylemez ma'nī-i germ ü serd-i derd
5. Biñde bir düşmez 'acebdir naķş-ı dil-ḥ^vāh-ı każā
Hep düşüūdir līk naķş-ı ka'beteyn-i nerd-i derd
6. Derdden feryād ider 'illet nedir bilmez mariz
Ḳadr-i ni'met nā-şināsāndan degil mi derd-i derd
7. Nāsiḥ-i ḳānūn-ı Rāğıb hānümān-süz-ı ūıķā
Bir ğazel ṫarḥ eyledim her ḫarfidir bir ferd-i derd

*26) V.(12^a), R.(12^a), H.(17^a), HE.(12^a), TH.(5^a), EH. (7^b)

1. nāverd-i: māderd-i TH.

2.nizār ü: nizārım HE./zerd-i: zār-ı EH.

5. nerd-i: derd-i EH.

6. mariz: ṫabīb R.

7 ūıķā: ūifā, TH.

ḤARFŪ' R - RĀ'

- 27* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Nāvek-endāz-ı ƙazāya niġehi tīr virür
Sā'id-i fitneye ebrūları ŧemŧīr virür
2. Ḥüsni bālā-ter ider cāma düşünce çesbān
Nev-'arūs-ı süḥana revnaƙı ta'bīr virür
3. 'Aŧŧ olur ƙuvvet-i bāzūsuna bādī ḥüsniñ
ŧīri bu 'arŧanuñ āḥūlarına ŧīr virür
4. Nazar-ı pīr-i ḥarābat işin altün idine
Dürdine cür'a-'i mey neŧve-'i iksīr virür
5. Olayım ƙaydden āzāde diyen ƙayde düşer
Deliden uŧlı ḥaber nāle-'i zencīr virür
6. Ne ƙadar taŧlasa ŧüret virebilmez tedbīr
Kāruñ endāmına perdaḥtı taƙdīr virür
7. Ne 'aceb bi-mezedir bāġ-ı ümīdim Rāġıb
Meŧmer olsa ŧeceri meyve-'i taŧvīr virür

*27) V.(13^a), R. (17^b), H.(17^a), HE.(12^a), TH.(5^a), EH.(7^b)

2. düşünce: düşünce V.

3. olur: olup HE.

4. pīr-i: ehl-i TH. / dürdine: derdine: HE.

5. Olayım: Olayın HE.

-28* -

Mefā'ilün / Fā'ilātün/ Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Siyāh-pūṣī-'i mātem ki Hüsrevāne düşer
Sevād- 1 sāye-'i haṭdır ruḥ-i bütāne düşer
2. Ferāḥ-1 ḥavṣalakān eylemez za'īfi ūkest
Miṣāl-i ūṣe ki bir baḥr-1 bī-girāne düşer
3. Fūrūḡ-1 rūy-1 'araḡ-nāki düşse cām-1 meye
Şerār-1 āteş-i ḡayret revaḡ-1 cāne düşer
4. Yeter felek bizi itdūñ sitekle ser-gerdān
Añ ol zamānı ki nevbet de 'āşıkāne düşer
5. Budur mezākı ḥasūdun ḡo ṭa'n-1 bī-nemegi
Ḥalāvet olmaz o ni'metde kim lisāne düşer
6. Yürürse devlet-baḡş-1 ḡalenderīye felek
Bizim de ḥissemize şabr-1 'ārifāne düşer
7. Egerçi baḡşa gerekdir ḡayāl-i ṭab'-1 selīm
Ḥased ki Rāḡībā hep fikri Sā'ibāne düşer

*28) V.(13^a), R.(14^a), H.(17^b), HE.(12^b), EH.(8^a). TH.'de yok.

1. Hüsrevāne: ḡüsreāne V., ḡüsn ü āne R.

2. za'īfi: şaḡīḡi R.

3. 'araḡ-nāki: 'araḡ-nāk V.

4. ḡo: şu R. / lisāne: nişāne V.

7. hep: her HE./fikri: fikr-i V.

-29* -

Mef'ülü / Fā'ilātün / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Zahm-ı hadeng-i ğamzesi cān ü cigerdedir
Göz degmesün efendi meded gizli yerdedir
2. Bir ber-güzārın istedim ol dil-rübā didi
Tır-i müjem geçerse göñülden nazardadır
3. Ğavġā-yı ħüsn ü 'aşķ ola tā bulmaz intihā**
Ol mācerā miyān-i dil ü çeşm-i terdedir
4. Altun şuyunda māhī-'i sīm 'aks-i māh-ı nev
Pür-āb-ı hançer olmuş o zerrīn kemerdedir
5. Merdān-ı himmeti zen-i dünyā zebūn ider
Bu 'arşanuñ teħāmil-i nā-merdi mürdedir
6. Bir kerre sende perde-bürünān-ı sāzdan
Gūş it ki gūş-māl-i felek perde perdedir
7. Ĥall itdi bend-i girih-gır-i kākūli
Rāġıb ise henüz o sevdā o serdedir

*29) V.(13^b), R.(18^a), H.(17^b), HE. (12^b), TH.(5^b), EH.(8^a).

** Bu beyit EH.'de yok.

7. bend-i: bendin TH. /serdedir: yerindedir V.

-30*-

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Āb-ı bī-neşve ile şu'le-'i āteş başılır
Tāb-ı meyle ne kadar āfet-i ser-keş başılır
2. Pest-fişratlara zīnet ile rif'at gelmez
Olsa her tarz ile kalīçe münakkaş başılır
3. Nefy ü işbāt-ı femüñde mütehālif aqvāl
Müñr-i endīşe bu mañzarda müşevveş başılır
4. Giryedir māye-'i teskīn-i ğubār-ı hātır
Gerd çıksa felege nāzil olur reşş başılır
5. Bu fūrū'āt-ı teñālūf ki şu'unātuñdır
Aşla 'avdetde bu ğavġā bu keşākeş başılır
6. Şeşper-i şab'ile açdım bu zemīni Rāġıb
Kālīb-ı dil-keşe ancak bu edā şeş başılır

*30) V. (13^b), R.(18^a), H.(18^b), HE.(13^a), TH.(5^b). EH. (8^b).

-31*-

Mefā'ılün / Mefā'ılun / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Uçurdum murğ-ı h^vābı hasretüñle çok zamānlardır
Dü çeşm-i h^hün-feşānım şimdi hālī āşiyānlardır
2. Hābābı zevrağ-ı cām içre seyr et cā-be-cā gūyā
Hücūm-ı leşker-i ğamdan firāre bād-bānlardır
3. Sihām-ı cevri-i gerdündür ki pīc-ā-pīc olup kalmış
Kıyāş itme tenümde görinenler üstüh^vānlardır
4. Cihāna kaṭre-rīz-i zehr-i h^harmān olmada kārı
Bu nīlī kāse-'i ma'kūseler kim āsümānlardır
5. Tenümde 'aşk-ı h^hübān ile yir yir dāğlar Rāğıb
Siyeh-dilliklerin iş'ār için kōnmuş nişānlardır

*31) V. (14^a), R.(15^a), H.(18^a), HE.(13^a), EH.(8^a) TH.'de yok.

2. Hābābı: Hāyāl-i V., HE.; Cibālī EH.

3. görinenler: görilenler V.

4. olmada: olmadır R., H., HE

-32* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Şanma kim dā'ire-'i şeyhi kerāmetle döner
Ehl-i cūd eylediği feyż-i semāhatle döner
2. Oldı rüşen baña hem-şüret-i fānūs-ı hayāl
Çarh-ı ser-geşte daħi tāb-ı muħabbetle döner
3. Āb-u hākindedir āsār-ı feraħ mey-kedenüñ
Kim ki endüh ile 'azm itse meserretle döner
4. Görse aġyār ile cānā seni hem-bezm-i şarāb
'Āşıkuñ kalbi kebābe tef-i ġayretle döner
5. Dürd ü şāfī ne ise Rāġıbā hep yeksāndır
Bendelikden anı çann itme küdürretle döner.

*32) V.(14^a), R.(18^a), H.(18^b), HE.(13^b), TH.(5^b), EH.(8^b).

- 33* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Neşve-'i şahbā-yı hikmet cām-ı endişemdedir
Cilve-'i şūh-ı perī-zād-ı sūhan şişemdedir
2. Dāğ-ı reşkim bī-sütün Şīrīn-helāk şan'atım
Hūnı şad-Ferhād-ı nā-kābil dem-i tışemdedir
3. Melce-'i erbāb-ı himmet ehl-i himmetdir yine**
Şerze şīrānuñ künām-ı rāhatı pışemdedir
4. Ehl-i berkūñ feyzi bendendir ne ğam bī-berk isem
Kuvvet-i neşv ü nemā-yı mekrümet rışemdedir
5. Pür-güherdir genc-i dil Rāğīb eger kīse-tehī
Māye-'i cūd u ğinā ṭab'-ı kerem-pışemdedir

*33) V.(14^b), R. (18^b), H. (19^b), HE. (14^a), TH. (6^a) EH. (9^a).

** Bu beyit V. ve TH.'de geçmemektedir.

2. Ferhād-ı: feryād-ı EH.

4. neşv ü nemā: neşve-nümā V.

5. kīse: kīsem TH.

-34* -

Mef'ûlü / Fā'ilātü / Mefā'îlü / Fe'ilün

1. Evşâf-ı mey de sih̄r-i nigār olmak istiyor
Cādū-yı hāme hāma süvār olmak istiyor
2. Döndükce semt-i şāzişe dönderdi ol büti
Devr-i piyāle zevka medār olmak istiyor
3. an ağlamakdan akere döndi dü çeşm-i ter
Her atre-'i sirişki şerār olmak istiyor
4. Dilde hālīde her nigehe bir hadeng olup
Gül-ğonce-'i tohm-ı pūte-'i hār olmak istiyor
5. Āgūş-ı hāle māhī nümāyiş-i füzūn ider
Ol māh-pāre zīb-i kenār olmak istiyor
6. Lağzīde oldu vaşf-ı sīretinde dilberüñ
Pāy-ı kemmiyyet-i hāme ayar olmak istiyor
7. Şevk-ı tavāf-ı kūyuñ ider serleri adem
Rāğīb harīm-i vaşla ğubār olmak istiyor

*34) V.(14^b), R.(15^a), H.(19^a), HE.(14^a), EH.(9^a). TH.'de yok.

2. büti: mehi EH.

3. ağlamakdan: ağlamakda EH.

5. māh-pāre: meh-pāre V.

6. Vaşf-ı sīretinde: çü seyrimde HE./ ayar: ğubār HE.

-35* -

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. Çün micredenüñ neş'esi cām-ı meye beñzer
Bak sūziş-i taħrīr ile hāmem neye beñzer
2. Ya noқта-'i mevħūme yahūd cevher-i ferde
Elbette vücud-ı dehenüñ bir şeye beñzer
3. Dāğ itdi bizi ğayr ile germiyyet-i ülfet
Yir yir eşer-i būse nümāyān keye beñzer
4. Āmihte-'i lehv ü țarab zıkr ü semā'ı
Hū hū dimesi şeyhlerüñ hey heye beñzer
5. Rāğıb ne disün müjde-'i vaşluñ ider işrāb
Sebz-i hațtuña Hızr-ı huçeste peye beñzer

*35) V. (14^b), R.(13^a), H. (19^b), HE. (14^b), EH. (9^a). TH.'de yok.

3. ülfet: vuşlat R.

5. huçeste: hüccete V.

- 36* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Pīc ü tīb-ı sīneden efkār kendin gösterir
Cevher-i āyīneden jengār kendin gösterir
2. İzīrāb-ı nā-be-hengām istemez taḥşīl-i kām
Mevķi'inde bī-tekellūf kār kendin gösterir
3. Perde-'i nāmūsa girmez berķ-ı 'ālem-sūz-ı 'aşķ
Bī-mehābā neşve-'i ser-şār kendin gösterir
4. Kimseyi maḥrūm-ı feyz itmez tecellī-zār-ı ḥüsn
Cünbiş-i kūhsārdan dildār kendin gösterir
5. İmtiyāz-ı nīk ü bedden māni' olmaz imtizāc
Sāye-'i gülde güm olmaz ḥār kendin gösterir
6. Hüb u zeşt āsārıdır āyīne-'i gerdār-ı ḥalķ
Her ne şūret ṭarḥ ider seḥḥār kendin gösterir
7. Cilve-'i ḥüsne mezāyā-yı müzāhirdir nüfūs
Her kime itse işāret yār kendin gösterir
8. Şöyledir Rāğīb mücāzāt-ı 'amel kim fi'l-meşel
Şorsalar ma'zūrunı ğaddār kendin gösterir

*36) V.(15^a),).(13^b), H.(19^b), HE.(15^a), EH.(9^b), TH.'de yok.

2. kām: kelām H., gāh V.

4. kūhsārdan: kūhsārda R.

8. ğaddār: 'uzzār V., R.

-37* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün Fe'ilün

1. Dile mir'āt-ı emelden nice şūret görünür
Bilmez ammā ki verāsında vehāmet görünür
2. Ğayride ma'nī-'i mevhūm iken ol āfetde
Eylemiş şöyle teccessüm ki leṭāfet görünür
3. Düşer āyīne-'i hūlyāya müdām 'aks- hayāl
'Āşık-ı dil-şödeye h'vābda vuşlat görünür
4. Şanma kim kalmadı dīvāne-'i hāmūn-ı cünūn
Saña bu 'arşada bir ehl-i kerāmet görünür
5. Sehldir dīde-'i haḫ-bīne temāşā-yı şuhūd
Līk müşkil bu ki müşkil saña rü'yet görünür
6. Pür-hüner olsa da mānend-i şikāf-ı billūr
Kişi setr eyleyemez 'ayb-ı denā'et görünür
7. Ne kadar pest ise bünyān-ı ḫanā'at Rāğīb
Revzeninden yine ma'mūre-'i rāḫat görünür

*37) V. (15^a), R. (15^a), H.(20^b), HE.(15^a), TH. (9^a), HE.(10^a).

2. ma'nī-'i: mağzı R. mağzī-'i H.

6. 'ayb-ı: ğayb-ı TH.

-38* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Mesīhā sūz-1 şevk-1 merg olan cellād ğamzeñdir
Hayātu mevt ile taşvīr iden Behzād ğamzeñdir
2. Giriftār olmadı kalmıssa bir dil dām-1 zülfünden
Olup gerd-i ser-i çeşmüñ o da āzād-1 ğamzeñdir
3. 'Aceb āsūdedir āzürdekān-1 kūşe-'i çeşmüñ
Cihān-1 fitnede rāhat meger īcād-1 ğamzeñdir
4. Şaf-1 çīn-1 cebīne böyle tāb-āver midir diller
Cesāretle tekellūf-ber-ṭaraf imdād ğamzeñdir
5. Olur çün hānedān-1 zālīmān zulmet-serā bir gün
Siyeh rūzī-'i ḥüsnüñ bā'īşi bīdād-1 ğamzeñdir
6. Yıkılmaz degme bir tūfān-1 seyl-āb-1 meserretten
Binā-yı kāfirīdir kaşr-1 ğam bünyād ğamzeñdir
7. Hirāsān olmasun mı Rāġīb-1 işkeste bāl āḥir
Dil-i Cibrīl hem-i remḥurde-'i şayyād ğamzeñdir

*38) V.(15^b), R. (15^b), H.(21^a), HE.(16^a), EH.(10^b), TH'de yok.

2. ser-i: seyr-i V, per-i EH./āzād-ı: āzāde V.

3. āzürdekān-ı: āzādekānı EH., fitnede: fitne vü EH.

5. -serā: sezā V., -rūzī-'i: -rūyī-'i EH.

6. bir: ber- H., HE./ meserretten: meserretidir EH.

-39* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Harābātı görenler her biri bir hāletın söyler
Letāfet nakl ider rindān ü zāhid şıkletın söyler
2. Ser-āğāz eyledikce bahşē bülbül revnak-ı gülden
Bezmdē kılkül-ı mīnā mülūñ keyfiyyetin söyler
3. Tecellī neş'esin ehl-i şikem idrāk kâbil mi
Behişt añdıķca zāhid ekl ü şürbüñ lezzetin söyler
4. Ne zabt-ı hâkim-i 'aklī ne hüküm-i zâbıt-ı şer'ī
Cünün iklīmını geşt eyleyenler rāhatın söyler
5. Meyān-ı güft-gūda bed-meniş ihām ider kubbun
Şecā'at 'arz iderken merd-i kıbtī sirkatin söyler
6. Muvāfıķdır yine elbet mizāca şive-'i hikmet
Tabībūñ olsa da kızbi marizūñ şihhatin söyler
7. Perīşān hātırında nükte-'i ser-beste-veş kaldı
Ne kimse hikmetin añlar ne Rāğıb 'illetin söyler

*39) V. (16^a), R.(15^b), H.(20^a), HE. (15^b), EH.(9^b), TH.'de yok

2. mülūñ: dilūñ V.

6. olsa da: var ise EH.

-40* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Esīr-i kāküli dünbāle-'i şahbāde gezer
Düşüp bu kayde dil-i bī-nevā hevāde gezer
2. Qumāş-ı hüsne eger gerd-i haṭṭı virdi kesād
Dahi meṭā'-ı ğurūrı girān-bahāde gezer
3. Niyābet sitem-i dehri iltizām itmiş
Hadeng-i ğamzeleri dil-be-dil każāde gezer
4. Sem-i semendine zemīn-i būriyā gibi pā-māl
Füdāteler o şeh-i hüsne hep piyāde gezer
5. Hulūş-ı sāde zemīn-i būriyā gibi pā-māl
Meṭā'-ı rızq u riyā dūş-ı i'tināde gezer
6. Fiġān u dāġınuñ bī-nevālıġından iken
Benān-ı muṭribe bak perde-nevāde gezer
7. O māhın atdı oġın başdı yayın ebrūsı
'Aceb ki Rāġıb-ı şeydā henüz orada gezer

*40) V.(16^a), R.(15^b), H.(21^a), HE.(16^a), EH.(10^b). TH.'de yok.

7. -ı şeydā: - ħor R. / henüz: dahi R.

-41* -

*Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'illn / Fe'ilün**

1. Emelden oldugumuz böyle dūr bizdendir
Degil felekde rehāvet kuşūr bizdendir
2. Bakılsa renciše dā'ir ne vaż'ı var felegüñ
Nuķūş-ı nīk ü bed ü şerr ü şūr bizdendir
3. Pil-i mecāz-ı fenādan haķıķate ey dil
Olursa senden icāzet 'ubūr bizdendir
4. Ne deñli zerre gibi bī-vücūd isek de yine
Şu kār-hānede naķş-ı zuhūr bizdendir
5. Cihād-ı kāfir-i nefse nice harīf olalım
Ġurūr bizde dil-i nā-şabūr bizdendir
6. Yine müsā'ade tevfiķden olur yoħsa
Ne ān ki sā'id-i himmetde zūr bizdendir
7. Kuşūrı nefsimize 'özrümüz edebdendir
Haķıķat añlama Rāġıb fütür bizdendir

*41) V.(16^b), R.(16^a), H.(19^a), HE.(14^b), EH.(9^a), TH.'de yok. Bu gazel R.'de 64.gazel olarak 18^b'de tekrar edilmiştir.

1. böyle dūr: dūr böyle V

4.deñli: deñlü R.

5. Ġurūr: Żarūr H., EH.

7 Özrümüz: ġurūrumuz V. Özr ü HE.

-42*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Hum-1 ser-cüş-1 şahbā-yı hired zarf-1 cünūnumdur
Hikem-āmuz-1 Eflātūn 'aql-1 zü-fünūnumdur
2. Benim o t̄alib-i maṭlab nedān-1 'ālim-i hvāhiş
Beyābān-1 heves-kārīde hayret reh-nümūnumdur**
3. Benim o şehriyār-1 mülk-i istiğnā-yı meşreb kim
Murassa' t̄ac-1 Cem bezminde cām-1 ser-nigūnumdur
4. Virür Cibrīle hayret rif'at-1 mi'rāc-1 endişem
Burāk-1 berķ-tāz-1 'aql-1 küll esb-i ḥarūnumdur***
5. Ben ol sihr-āferīn-i fitne-engīz-i pür-āşūbum
Fesān-itīg-1 ebrū-yı bütān naķş-1 füsūnumdur
6. Neden sāmān-1 ḥüsne böyle mağrūr olmaķ ol āfet
Sevād-1 çeşmi bahtım surhī-'i ruhsāri hūnumdur
7. Şadır ol cerre-bāz-1 ḥüsni teshīr itmedir Rāgīb
Hümā pervāz-1 nāz ālüftekān şayd-1 zebūnumdur

*42) V.(16^b), R. (16^a), H.(21^b), HE.(16^b), TH.(6^a), EH.(10^b).

1. Zarf-ı: t̄arf-ı H., TH., EH., şarf-ı HE.

**Bu beyit EH.'de 3. beyitle yer değiştirmiş olarak geçmektedir.

***Bu beyit EH.'de yok.

5. Fesān-ı: Meṭā'-ı EH.

7. pervāz-ı nāz ālüftekān: pervāzi-'i ālüftekān HE.

-43*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Kūy-ı fenāya şevk ile pūyān olup gider
Gūyā gelen bu dehre peşimān olup gider
2. Kaldık esīr-i merkez-i hāk ten-i şakīl
Cūlar sū-yı muhīte şitābān olup gider
3. İblīs ile de'āvī-'i telbīsi faşl için
Gördüm raķībi dest ü girībān olup gider
4. Berçīde oldı hayli zamāndır bisāt-ı Cem
Meclisde cām-ı mey daḥi kerdān olup gider
5. Bir dāğ-ı tāze yaqmada her āteşīn-i ğaddār
Rāğīb kazā-yı sīne gülistān olup gider

*43) V.(17^a), R.(16^a), H.(21^b), HE.(16^a), TH.(6^a), EH.(11^a)

1. fenāya: ğināya EH.

3. raķībi: raķīb R.

4. Berçīde: Pūr-çīde HE., Cem: 'am HE./ kerdān: kervān V.

5. dāğ-ı tāze: tāze dāğ R./ ğaddār: 'uzzār R., H., EH.

-44* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Hüb-rüyān şüret-i āyīneden hod-bīn olur
 H̄aḡ budur kim büt-perestī dīn-i bed-āyīn olur
2. Gāh olur lāzım duruštāne żarūrī ser-fürū
 Seng-i hārā merd-i hvāb-ālūdeye bālīn olur
3. Ülfet-i ten-perverān eyler girān-cān ādemi
 Püster-i nerm üzre hvāb-ı huftekān sengīn olur**
4. Derd ü ğamdan ıztırāb itmez hevāyī-meşrebān
 Keştiye bār-ı girānı bā'ış-i temkīn olur
5. Her ne dem faşş-ı nigīni sāġar-ışahbā ola
 Āb ü tāb-ı revnaḡ-ı la'l-i lebūñ rengīn olur
6. Çarḡa ta'līk eylesen vaşf-ı dūr-i dendānuñı
 Müşterī-'i nazm-ı pākım hoşe-'i pervīn olur
7. Tāb'-ı Rāġıb ābyārī-'i lebūñ sīr-ābıdır
 Meyve-'i şī'r-i terim hām olsa da şīrīn olur

*44) V.(17^a), R.(17^a), H.(20^b), HE.(15^b), EH.(10^a), TH.'de yok..

**Bu Beyit V.'de yok

4. bā'ış-i: māye-'i HE.

5 sāġar-ı: billūr-ı HE.

-45*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Vir̄di bezm-i ŧevka peygām-ı kudümün cūŧlar
Oldı güller gibi lebr̄z-i tebessüm gūŧlar
2. Tūḫī vü āyīne ŧāhiddir bu kavlin ŧıdķına
Nuḫkuna ŧūret virür gūyālaruñ hāmūŧlar
3. Geh hayālün geh viŧālünle olur naķŧ-ı nigīn
Devlet- hüsniñde hiċ kalmar tehī āgūŧlar
4. Lāyibālī vaż'-ı rāhat -baḫŧa ma'nīdir hıred
Bunda ḫasret-keŧ olur zevķ-ı cünūna hūŧlar
5. Bār-ı minnet çekmeyen olmaz berārā-yı kemāl
Bī-ta'ab ŧāyeste-'i teŧrīf olur mı dūŧlar
6. Tāc-ı fāgfüra degiŧmezler sıfāl-i köhneyi
Cām-ı meyden geçmeyüp serden geçen ser-ḫoŧlar
7. ŧūh-ı endek-sālenün rüsvāy olur dil-dādesi
Oynadır 'uŧŧakını etfāl-ı bāzī-gūŧlar
8. Hāḫır-ı aḫbābdan Rāgīb ferāmūŧ oldı hep
Bezm-i ünsā üns-i ülfet zevķ-ı nūŧ-ā-nūŧlar

*45) V.(17^a), R. (16^a), H. (22^a), HE.(17^a), TH.(6^a), EH.(11^a)

5. olur mı dūŧlar: olur bī-dūŧlar TH.

6. geçen: geçer R., H., HE., TH.

-46* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Şanma menşūr-ı hıred bā-'iffet ü taqvā yürür
Bezm-i Cemdir bunda hükm-i cām-ı gam-fersā yürür
2. Bİsütünü zor-ı Ferhād eyledi sâ'ir-meşel
Himmet-i 'uşşāk olunca küh pā-ber-cā yürür
3. İmtiyāz-ı şābit ü seyyārı müşkildir hayāl
Zann ider sükkān-ı geştī şāhil-i deryā yürür
4. Geçse de zemm-i raķībi hoş geçer ta'bırde
'Āşıkuñ haķķında zālim āh-ı bī-pervā yürür
5. 'Ālem-i ābuñ hevāsı mu'tedil eyyāmdır
Mevsim-i şayf ü şitāda zevraķ-ı şahbā yürür
6. Her meţā'un bir revācı var bu bender-gāhda
Geh teħammül geh niyāz ü gāh istiğnā yürür
7. Tıtdı şarķ u ğarbı ser-tā-pā şadā -yı tal'ati
Medħine ol meh-veşüñ Rāġıb degil dünyā yürür

*46) V. (17^b), R. (16^b), H. (22^a), HE. (17^a), TH.(6^a), EH.(11^a). Bu gazel R.'de, 18^b'de tekrar edilmiştir.

2. Himmet-i 'uşşāk : Himmet 'uşşākī V.

5. eyyāmdır: eyyāmdır HE./ şitāda: şitādır EH.

-47* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Añılsun kũy-ı nā-şādī ki dil-şād olduğum yirdir
Sipihrüñ imtinānından ser-āzād olduğum yirdir
2. Añılsun deşt-i vahşet-zār-ı bī-pāyān-ı nā-kāmī
Ki şad Mecnūna istiğnāda üstād olduđum yirdir
3. Añılsun devr-i nūş-ā-nūş-ı bezm-i āşināyī kim
Beher sâğarda Cem-veş hayr ile yād olduğum yirdir
4. Añılsun kũşe-'i vīrāne-'i bī-ķaydī-'i devlet
Ser ü sāmān-ı ārām ile ābād olduğum yirdir
5. İder āzāde Rāğıb ķayd-ı külfetden giriftārın
Bu āsāyış esīr-i dām-ı şayyād olduğum yirdir

*47) V. (18^a), R. (17^b), H.(18^a), HE.(13^b), EH.(8^b), TH.'de yok.

3. hayr ile yād: hayr-yād H.

4. vīrāne-'i: vīrānī-'i V.

-48* -

*Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün***

1. Kim ki mānend-i sipihr ol mehi āgūşa çeker
Kīne-'i çarh-ı sitem-gīşi ferāmūşa çeker
2. Dāğ-ı sahtı iken 'ālem o kemān-ebrūdan
Bāzū-yı fitne anı taraf-ı binā-gūşa çeker
- 3.. Çekmez evzā'-ı felek bār-ı girānın ol kim
Pāyini dāmenine hırkasını dūşa çeker
4. Süst-i imān-ı tevekkül olur erbāb-ı şerre
Mūr-ı hārmen gibi dā'im ta'ab-ı tūşa çeker
5. İtdi rūşen baña kūtāhī-'i 'ömri şem'ün***
Āteşinī-'i zebān āfet- i hāmūşa çeker
6. Bezm-i meyden yudı el çekdi ayāğın ammā
Tab'-ı Rāğıb tıramaz ol leb-i mey-nūşa çeker

*48) V.(18^a), R.(16^b), H.(22^b), HE.(17^b), TH.(6^b) EH. (11^b).

**Bu gazel R.'de 18^b'de tekrar edlimiştir.

2. fitne: himmet, HE., taraf-ı: harf-ı HE.

***Bu beyit EH.'de yoktur.

5. zebān: zamān V.

6. mey-nūşa: hāmūşa HE., bī-nūşa TH.

-49* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. O tütüyā ki cilā-baḥş-ı çeşm-i devletdir
Ġubār-ı dergeh-i erbāb-ı feyz ü himmetdir
2. O rüşināyī-'i tāli' ki dāğ olur mihre
Fürüg-ı pertev-i lebriz-i cām-ı 'işretdir
3. Medār-ı leyl ü nehārı 'abeş hayāl itme
Ya şām-ı vuşlat-ı 'āşık ya şubḥ-ı ḥasretdir
4. Bināsı devlet ü cāhuñ tedāvül üzre iken
Tehālük-i 'uqālā bunda cāy-ı ḥayretdir
5. Felek virür mi, meger ādeme tek ü tenhā
Egerçi ḥuld-ı berrīn kūşe-'i kanā'atdir
6. Zamān ider seni de āşinā-yı sūd u ziyān
Bu kār-ḥānede aḥz u 'atā be-nevbetdir
7. İden edā-yı ḥatḥ-ı dil-keşe bizi Rāğıb
Esīr ü şifte hep şīve-'i kitābetdir

*49) V.(18^a), R.(16^b), H.(22^b), HE.(17^b), TH.(6^b), EH.(11^b).

2. cām-ı: bezm-i R.

4. ḥayretdir: ḥasretdir EH.

5. kanā'atdir: ferāğatdir R., H., HE., TH., EH.

-50*-

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Şikest-i tākāt-ı dil rāḥat-ı bāl ü per olmuşdur
Za'īf tünd-restī baḥş-ı şayd-ı lāğar olmuşdur
2. Gehī bir baḥr ü gāhī bir zemīn-i nev ider teshīr
Ḳalem mülk-i sūḥanda ḥasr ü baḥr ü ber olmuşdur
3. Tekellūf bilmez aṣlā ḥūb u zeşt izḥār ider şeklin
O dil k'āyine-veş sırr-ı şafāya mazhar olmuşdur
4. 'İnān-ı eşheb-i gerdūnı muṭlaḳ şanma seyrinde
O da merbūṭ-ı vaż'-ı sa'd u naḥs-ı aḥter olmuşdur
5. Revā-yı çeşm-i bīmārında 'ācizdir baḳ i'cāza
O lebler kim dem-i 'İsā gibi cān-perver olmuşdur
6. Degildir faşl-ı nā-kāmī bahār-ı kāmranīdir
Nihāl-i bāğ-ı ḥasret dāğdan bār-āver olmuşdur
7. Teḳālib üzredir Rāğıb medānı bezm-i gerdūnuñ
Nice Cem tāc-ı vārūnī bu bezme sāğar olmuşdur

*50) V. (18^b), R. (17^a), H.(23^a), HE.(18^a), TH.(76^a), EH. (11^b)

3. k'āyine-veş:- āyine-veş HE.

7. vārūnī: ḳārūnī TH.

-51* -

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ülün

1. Erbābı ile sūz u güdāza alışıkdır
El şem'i kula tekyede bir eski ışıkdır
2. Pür-zīb ise de dāğla her çend derdinüñ
Sineñde de yaq tazesin 'āşık yaqışıkdır
3. Dūşuñda perīşan görelı zülf-i siyāhın
Hep gördüğü düş 'āşık-ı zārın qarışıkdır
4. Zann itdi görüp 'aks-i ruhuñ cāmda sākī
Mā-beyni meger āteş ü ābuñ qarışıkdır
5. Ya medhüñi ya zemmüñi Rāğıb ider inşā
Mānend-i qalem dost lisānı iki şıkdır

*51) V. (18^b), R. (17^a), H.(23^a), HE. (18^a), TH. (7^a), EH. (12^a).

1. El şem'i: Al şem' TH.

2. yok: baq V. / yaqışıkdır: yaqışdır HE.

4. itdi: itme H.

-52* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Egerçi sâde ruḥān 'aḳd-i vaşla peklik ider
Ḥaṭ-ı Āvrānide ammā katı tülkeklik ider
2. Şaḳın o şūḥa ṭutuşdurma gizlice sāḡar
Hevāyī-meşreb olur soñra bir fişeklik ider
3. Gelürdi bezme o meh dönmeyüp bu şeb ammā
Yine zamāne ḳomaz ḳorḳaram feleklik ider
4. Tehī mi laḥt-ı çiger iddiḥārı 'uşşāḳuñ
Şeh-i serīr-i ġama cā-be-cā yemeklik ider
5. Lebüñ melāḥatini bilmeyen nemek be -ḥarām
Ḥalāvet süḥanuñda ne bī-nemeklik ider
6. Kimüñ ki cevheri şāf olsa 'ayb-bīn olmaz
Görür mi kimse hiç elması kim miḥeklik ider
7. Faḳat şikāyet-i 'aşḳı ben eylemem Rāḡıb
Bu müdde'āde dil ü dīde müştereklik ider

*52) V. (19^a), R. (17^a), H. (23^b), HE. (18^b), TH. (7^a), EH. (12^a).

1. sâde: tâze H. 'aḳd-ı: 'uḳde-'i H., naḳd-ı TH.

2. soñra bir: bir deli HE.

3. Gelürdi: Olurdu H. EH.

5. ne bī-: neyi TH.

6. kim: ki H.

-53*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Dü çeşm-i terüñe ruḥuñ âteş ile āb döker
O şışedir ki ğamuñ bezmine gül-āb döker
2. Beyāz-ı gerdeni çün şubḥ ider dili rüşen
Bizim piyālemize şır o mäh-tāb döker
3. Bize hezār virür celb iden bu mezra'da
Hep aldığın kef-i efsus-ı asiyab döker
4. Alursañ al dil-i pür-hūnumı ele yap yap
Şaḫın o sāğar-ı lebrīzi kim şitāb döker
5. Varur mı şāhil-i kāme dükendi virmeyicek
Bu yemde fülk-i emel bār-ı bī-hisāb döker
6. Ne āh u zārını diñler ne infi'āl gelür
Müdām âteşe hūn-ābesin kebāb döker
7. ' Aceb mi sebze-'i ḥaṭṭ girye -hīz ise Rāğıb
Bahār mevsimidir ḫatreler şehāb döker

*53) V. (19^a), R. (17^b), H. (23^b), HE. (18^b), TH. (7^b), EH. (12^a).

5. bār-ı: tār-ı HE.

6. Zārını: zārımı HE.

-54*-

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Fitneler mevķūf iden cünbiş-i ebrūsıdır
Sihr-i Bābil -gehine fen ğamze-'i cādūsıdır
2. Gerden-i mīnāsı üzre zülfi ğyā ol bütüñ
Bāğ-ı ħüsñüñ sünbüli yā deste-'i şebbūsıdır
3. Olsa merd-efken 'aceb mi şire-'i bintü'l-'ineb
Sa'id-i sīmīn-i şākī kuvvet-i bāzūsıdır
4. Feyz-i ħinet başkadır şühī-'i şüret başkadır
Her ğazāli şanma kim deşt-i Hutēn āhūsıdır
5. Virmese ruħşat nola çāk-i ğirībāne o şuh
Şabr-ı 'āşık dilberānuñ perde-'i nāmūsıdır
6. Hoş-nümādır gerçi haḫḫ-ı sebz-i yāķūt-ı lebüñ
Nev-bahār-ı ħüsñüñ ammā sebze-'i ħod-rūsıdır
7. Ol büti Rāğıb dem-ā-dem nāleler iĝzāb ider
Ğonceyi ħāmūş iden hep bülbülüñ pür-ğūsıdır

*54) V. (19^b), R. (14^b), H. (24^a), HE. (19^a), EH. (12^b), TH'de yok.

2. bütüñ: tenüñ V.

-55*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fa'iün

1. Maḥbüb ararsa tünd-edāsın arar bulur
Müşkil-pesend-i 'aşk belāsın arar bulur
2. Geh deyr ü gāh Ka'be gehī sūmnātda
Ḥaḳ-cūy ḳande olsa Hüdāsın arar bulur
3. Eyle firīb çār-sū-yı şöret itmege
Kālāların sipihr-i ḳabāsın arar bulur
4. Olmuş ya olmamış mey berrāḳ u cām şāf
Rindān hemīşe kendi şafāsın arar bulur
5. Ser-geşte-'i ḥavādiş-i eyyām iken yine
Çok keşti-'i ümmīd hevāsın arar bulur
6. Baḥt olmayınca ḥüsn-i ṭabī'at neyi müfīd
Sā'ib de olsa ḥalk ḥaṭāsın arar bulur
7. Rāḡıb olur zamānede kim bir pul eylemez
Şanma hünerle kim ki bahāsın arar bulur

*55) V. (19^b), R. (15^a), H. (24^a), HE. (19^a), EH. (12^b), TH'de yok.

4. cām şāf: şāf cām HE.

-56* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. O dil ki sırr-ı kader meclisinde maḥremdir
Ne ser-girān-ı şafā ne mükedder-i ğamdır
2. Efendi kanlı bıçaklıdır cām-ı sākī ile
Ne oldu zāhide şimdi enīs ü hem-demdir
3. Sürūd-ı nağme ser-ā pā-yı ğam-fezā mı değil
Tamām-ı sūri cihānuñ bakılsa mātendir
4. Hüner-verāne göre fetḥ-i bāb-ı genc-i ümmīd**
Küşād-ı haşre kalan duḥme-'i muṭalsamdır
5. Sevād-ı kākül-i müşkīn ile yine o bütün
Beyāz-ı gerden-i kāfūrı zaḥme merhemdir

*56) V.(20^a), R.(14^b), H. (24^b), HE.(19^b), EH.(12^b), TH.'de yok.

1. Sırr-ı kader meclisinde: ser-i kadr-i meclisde H./meclisinde: meclisine HE.

2. hem-demdir: maḥremdir R.

** Bu beyit R.'de gazelin sonunda geçmektedir.

3. Küşād-ı: Küşādı EH./ muṭalsamdır: ṭılsımdır H.

4 ğazāl-i: ğazālī EH/ şayd: ḥāsīd V.

6. Berā-yı 'āşık eger ol ğazāl-i nāzı rakīb
İderse şayd söz olmaz seg-i mu'allemdir
7. Bil dü āteşeyi la'lüñe iden tercîh
Mezākı var ise yek ħarfimizle mülzendir
8. 'İlāc-ı ħasteñe kâfir dem-i Mesîh gerek
Be-ħaqq-ı Rûh-ı Kuds gel şu leblerüñ emdir
9. Ger itdi ğuş-ı sipihri şadā-yı nā-sāzān
Anuñ çün ehl-i sühan şimdi Rāġıb epsemdir

7. Bil: Mül H., HE, EH./ iden tercîh: andan tereccüh V.

8. kâfir: zâlim R. / gel: kim HE.

9. Ger: kesr HE. / ğuş-ı: kūs-ı EH. / şimdi Rāġıb: Rāġıbā hep HE. / epsemdir: ebkemdir R., ephemdir V.

-57* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fa'ilün

1. Zülf ü hāl-i yāre bağ ruhsārın itmiş táb-dār
 urş-ı mehde görmedünse ahter-i dūnbāle-dār
2. Gird-i lebde haı-ı sebz esrārını idrāk idüp
 Düşdi sevdā-yı ğubāre şimdi rind-i bāde-hVār
3. İztrāb-ı eşk ider zabı-ı hayālün dīdede
 Sāye-'i serve olur zencīr mevc-i cūy-bār
4. Eylemez īrās-ı hüsn ārayışı bed-inetün
 Zīnet olmaz māre endāmındaki naş ü nigār
5. Dekk ile dāme düşermiş tekyede bir ser-keşī
 Kelb olaldan zāhid almış işte şimdi bir şikār
6. Şāf inet sāf dillerden mükedderdir yine
 Hāır-ı āyīnede āb u hevādandır ğubār
7. Sū -be-sū sev eyleyen hep sā'ik-i tadīrdir
 Kimsenün destinde yok Rāğīb zimām-ı ihtiyār

*57) V.(20^b), R.(12^b), H.(25^a), HE.(19^b), TH.(7^b), EH.(13^a).

1. urş-ı mehde: urş-ı mihr-i mehde TH./ itmiş: imiş V.

2. İdrāk: ihsās HE. /sevdā-yı: sevādı V.

5. İşte şimdi: şimdi işte HE.

6. mükedderdir: mükedder H.

-58*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Ne dem işrâb-ı nüş-â-nüş ider ol âteşin lebler
Olur mânend-i mînâ pür-şafâ ervâh u kâlıblar
2. Münâfî-'i edebdir her talebde şîve-'i ibrâm
Anuñ çün cilve-gerdir şûret-i nehy üzre maţlablar
3. Beyâz-ı şun'-ı haqdan nüh varaqdır hey'et-i eflâk
Zer-efşândır hüveydâ şafha-'i NİLİde kevkebler
4. Kemânın çille kaddin hām ider nāvek alur şaydı
Olur güstâh-ı fāiz lezzete hā'ib mü'eddebler
5. Mişâl-i şem' zîr-i pāyüñ itmez pertevin rüşen
'Aceb mi dūr olursa feyz-i luţfuñdan muqarrebler
6. Tezâhumdan şıyânetdir te'addüd rāh-cüyānı
Haqıkatde degildir muhtelif ārā vü mezhebler**
7. Şabâh-ı haşre dek gitmez sevād-ı naqşı dīdemden
Anılmaz mı siyeh-kārī-'i çeşmüñle geçen şebler
8. İderdi şûret-i dībāyı ādem büşiş-i dībā
Eger pālān-ı zer-düz ile esb olsaydı merkebler
9. Tehālûf-ber-ţarafdır mezheb-i rindī vü taqıvāde
Tevâfuq itse Rāğib bezm-i yek-rengīde meşrebler

*58) V.(20^b), R.(13^a), H.(25^a), HE.(20^a), TH.(7^b), EH.(13^a)

2. maţlablar: kâlıblar HE.

4. alur: olur H., EH., hām: hum EH.

5. pertevin: pertevüñ HE., TH.

** Bu beyit TH.'de yok.

7. gitmez: çıkmaz HE

8. İderdi: olurdu HE./dībāyı: zībāyı R., HE./ büşiş-i: şûret-i HE./ olsaydı: olaydı V.

9. Tevâfuq: Tevâfıq V./yek-rengīde: yek-digerde: EH./ meşrebler: mezhebler V.

-59*.

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Leb-i cān-baḥşı gibi ḥasteye bir em mi olur**
Ten-i kāfūrı gibi dāğına merhem mi olur
2. Bir nefes giryeden ārām degil dīdelerim
Ġam-ı ebrūñla ḳan dökmedigi dem mi olur***
3. Ehl-i taḳlīd ile rūşen-dil ider mi ülfet
Berk-i ğül-ğonce-'i taşvīrde şebnem mi olur
4. Bir ayağı ile ğam-ı 'ālemi pā-māl idecek
Kūşe-'i mey-kededen özge bir 'ālem mi olur
5. Cām-ı ser-şār gibi ben daḥi keyfiyyet ile
Lebini būs idedüşsem o bütüñ kem mi olur
6. Bir dil-i ğonce ki luḫfuñla ola işğüfte
Ġül-i şad-berk gibi bir daḥi dirhem mi olur
7. Hāmedir Rāğīb olan fātīḫ-i iḳlīm-i sūḫan
Līk her dest-i heves-kāre müsellem mi olur

*59) V.(21^a), R.(13^a), H.(25^b), HE.(20^b), TH.(8^a), EH.(13^b).

** Bu gazelin bütün beyitlerindeki "olur" redifı TH.'de "var" şeklinde geçmektedir.

*** Bu beyit EH.'de yok.

4. özge: ğayrı R.

6. bir daḥi: bāğda HE.

-60*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Egerçi fîtnede ol sîm-i sa'idüñ eli var
Belinde hañçer-i ser-tîzinüñ de medhali var
2. O āhū-beçeyi şayd eylemekde güçlük yok
Raķīb-ı seg gibi ammā arada engeli var
3. Şafā-yı bezm-i tarabdan geçer mi tıfl-ı hevā
Ki hoş maķāmdır aña terelli-yel-leli var
4. Efendi ta'n idenüñ 'aklı var mı Mecnūna
Gürūh-ı ehl-i hevā içre bir mi biñ deli var
5. Nevā-yı ney gibi dil-sūz var mı 'uşşāka
Derūnı dāğla pürdür başında hem yeli var
6. Hevā-yı zülfüñ ile bir şabā mıdır pūyān
Benim başımda o sevdāyı gör ki tel teli var
7. Nazīre dānişe olmaz bu fikr ile Rāğıb
Miyān-ı yār gibi nükte-'i muḥayyeli var

*60) V.(21^a), R.(13^b), H.(25^b), HE.(20^b), TH.(8^a), EH.(13^b)

5. hem: hep TH.

6. sevdāyı gör ki: sevdā-yı keder ki V.

-61*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Bedr-i münîr rûyuña rûşen -mişâl olur
Evşâf-ı ebruvānuña maṭla' hilâl olur
2. Düşse zemîne ḥasret-i çeşmüñle giryeden
Her kaṭre-'i tohm-ı nergis çeşm-i gāzâl olur
3. Biz dürd-i nüş-ı meykede-'i derd-i miḥnetiz
Hürşîd cām-ı bâdemiz olsa sifâl olur
4. Sîr-âb olursa feyz-i sirişk-i hulûş ile
Her medd-i âh meyve-'i kâme nihâl olur
5. Bu bender içre bâ'is-i naķş olmada hüner
Var ise mālûñ medâr-ı kemâl olur
6. Kim dirse çekmedim felegün bār-ı minnetin
Ḳadd-i hilâl kızbine diķkatle dâl olur
7. Şüret virürken âyine güftâr-ı tütîye
Râgîb niçün görünce o ruhsârı lâl olur

*61) V.(21^b), R. (13^b), H.(26^a), HE.(21^a), EH.(13^b), TH'de yok.

1. maṭla': muḳaṭṭa' R.

2. çeşmüñle: rûyuñla HE./ Her: bir V., R., H.

4. ile: ola V.

-62* -

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. Dil-hasteleriñ bilmedi şıhhat neye derler
Dārū-yı ifākatle 'ināyet neye derler
2. Ser tā be-qadem gül gibi ol gūş-ı haķıķat
Bübülden işit nāliş-i hasret neye derler
3. Hem sīnesi pür-dāğ hem āvāzesi muhriķ
Neyden bilinür sūz-ı muhābbet neye derler
4. Bir sāğar ile yaptı hemān pīr-i harābāt
Gösterdi bu gün şeyhe kerāmet neye derler
5. Ma'lūm oluyor noķta-'i mevhūm-ı femünden
Gül-ğonce-'i gülzār-ı leṭāfet neye derler
6. Tā olmaya zehr-ābe çeş firķatüñ āşık
Derk eyleyemez lezzet-i vuşlat neye derler
7. Şüretde eger Rāğıbız ammā ki cihāna
Fehm eylemedik ma'nī-'i rağbet neye derler

*62) V.(21^b), R.(13^b), H.(26^a), HE.(21^a), TH.(8^b), HE.(14^a)

1. ifākatle 'ināyet: 'ināyetle ifākat TH.

2.nāliş-i: nāle-'i TH.

-63*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Āzādekān-ı kayd-ı emel ser-firāz olur
Nāz eylesün sipihre o kim bī-niyāz olur
2. Şemşir-i ebruvāne siyeh zāg-ı fitnedir
Çeşmüñ ne dem ki sürme -keş-i h̄vāb-ı nāz olur
3. Genc-i derūnı h̄āne-'i bī-minnet eylemiş
Var mı enīs-i ğam gibi bir nil-nüvāz olur
4. Bākī henüz neşve-'i feyz-i dem-i şubḥ
Āb u hevā-yı mey-kede nā-sāze sāz olur
5. Yeksān bilen bahār u hazānın bu gülşenüñ
Mānend-i serv-kāmet 'ömri dırāz olur
6. Sālik-i pil hevādan ider ibtidā güzer
Āh̄ir reh-i ḥākīkate mebde-'i mecāz olur
7. Rāgıb semend-i nefsi ḥarūnın zebūn iden
Bu 'arşada şehāmet ile yekke-tāz olur

*63) V. (22^a), R. (14^a), H.(26^b), HE.(21^b), TH.(8^b), EH.(14^a)

1. o: ol EH.

4. şubḥ: Mesīḥ TH./ nā-sāze: nā-sāz-ı H.

-64* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. Şu dāğlarla ki dil lāle-zār-ı Һaşretdir
Hāzāne teşne hemişe bahār-ı Һaşretdir
2. Bire hezār virür tohm-ı ye's añarsam eger
Bu şerhalar ki sīnem şiyār-ı Һaşretdir
3. Şafā-yı sīneme āyīne dīde-'i Һayret
Fürüg-ı tab'ıma meh dāğ-dār-ı Һaşretdir
4. Baña bu nāle-'i dil-süz u dūd-ı āh-ı resā
'Aṭā-yı baht-ı siyeh ber-güzār-ı Һaşretdir
5. Diyārımızda açılmaz meṭā'-ı kām-ı ümmīd
Küşād-ı rāyic olan bunda nār-ı Һaşretdir
6. Ümīd-i bāriş-i feyz itme ebr-i vuşlatdan
Bu deşti seḳā idecek cūy-bār-ı Һaşretdir
7. Şaḳın ki dāmen-i ārāmı çāk ider Rāğıb
Sevād-ı geşt-i emel ḫār-zār-ı Һaşretdir

*64) V. (22^a), R.(14^b), H.(26^b), HE.(21^b), EH.(14^a), TH.'de yok.

1. dāğlarla ki: dağ ile ki HE.
2. Bire hezār virür: Bize virür hezār V./ şiyār-ı: nişār-ı R.
3. sīneme: sīneye HE./Fürüg-ı Fürü'-ı V.
5. Küşād-ı: Küşāde H. EH./ nār-ı: bār-ı R. H., HE., EH.
6. bāriş-i nāziş-i H.
7. ārāmı: erbābı HE.

-65*-

Fā'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Revnağı sāğaruñ şarāb iledir
Felegüñ hüsni āfitāb iledir
2. Şīve-'i şūhī-i 'imāret-i dil
Nigeh-i mest-i pür-āb iledir
3. Va'de-'i pūc ider dilim şad-āb
Reyi bu mezra'uñ serāb iledir
4. Bir nigāh ile 'ahd-i hüsñüfde
Dil ü dīde ne āb u tāb iledir
5. Emeli ıztırāb ider efzūn
Kuvvet-i rişte pīc ü tāb iledir
6. Kābiliyyetdir eyleyen güher
Kaṭre-'i feyz-i Hāk kuvā iledir**
7. Ne bilür lezzet-i kemāli nedir
Her kimüñ fikri hürd u h'vāb iledir
8. Olma gāfil hevāya şarf itme
Naqd-i enfāşı bil hisāb iledir
9. Çün ki yoğdur enīs-i hücre-'i ğam
Rāğībā şoḫbetim kitāb iledir

*65) V. (22^b), R.(14^a), H.(27^a), HE.(22^a), TH.(9^a), EH.(14^b)
3.Mezra'uñ: mezra'anuñ V.

**H.'de 6. beyit ile 7. beytin yerleri değişik.

-66* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Tıfıldır gitdikçe ol meh-rû gelür âfetlenür
Gün -be-gün artar fūrüg-ı hüsni mâhiyetlenür
2. Her ne rütbe deşt-i bīmārı taleb bî-tâb olur
Genc-i istiğnâ -güzînân ol kadar râhatlanur
3. Nâkış olmaz feyzi zâtı telhî-i' eyyâmdan
Bâde telhî oldukça artar neş'esi kuvvetlenür
4. Lâl olur elbet zebân-ı hârne-'i pîçîde Mūsâ
Kılca ğamdan şab'-ı erbâb-ı sühân 'illetlenür
5. Kâse-'i lebrîz-i fâğfūr olsa da virmez şadâ
Şervet efzâyiş bulunca aĝniyâ hissetlenür
6. Râĝıb olsun ilîfât itsün de bir 'âlî himem
Şi'r-i pâkim gör nice taleblenür şevketlenür

*66) R. (17^b), EH.(8^b), Bu gazel V., H., HE. ve TH.'de yok

3. eyyâmdan: eyyâmından R./ neş'esi: nişâni R.

5. Şervet: Devlet R.

-67* -

Mef'ülül Fā'ilātül Mefā'ilül Fā'ilün

1. Şevk-1 ruhınla şahın-1 dilim gülsitān olur
Fikr-i bahār-1 haṭṭın idince hazān olur
2. İfhām ider zemān-1 hamūşı merāmız
Gūyā nigāh-1 hasretimiz tercemān olur
3. Bil kadr-i naqd-i vaḳti ki evzā'-i rūzgār
Yā vāydadır bu demleri de bir zemān olur
4. Tāb-1 şekībim olmadadır nice tāb-1 ğam
Bu 'arşada benimle kim imtihān olur
5. Hem-senc olur muvāzenede neş'e vü humār
Rıtl-1 girānı kim ki çekerse girān olur
6. Üftādegānı sāye-'i hüsünde hoş geçer
Bir gün fūrūğ-1 rüyuna haṭ sāyebān olur
7. Kim eylemezdi senden ümīd-i vefā meger
Kim derdi Rāğībā seni nā-mihribān olur

67*) Hüseyin YORULMAZ, Koca Rāğīb Paşa Dīvānı, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 108.

-68* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Cümleye vaz'-ı sitem böyle dilirāne midir
Yohsa ey çarḥ hemān şāhib-i 'irfāne midir
2. Mehbiṭ-i nūr-ı ezel genc-i firāvān-ı hayāl
Beyt-i ma'mūr mı dil kūşe-i vīrāne midir
3. Menşe-i neş'e-i serşār mı temyīz idemem
Gerdiş-i dīde midir gerdiş-i peymāne midir
4. Dil-nişīn-ter olur i'cāz-ı Mesīhādan da
Sūḥan-ı feyz-i eşer ğamze-i mestāne midir
5. Bu taḥarrī bu taşarruf faḳat imsākde mi
Kesb-i vaşlın daḥi ey ḥvāce ḥakīmāne midir
6. Daldan dala ḳonar ğāh fiġān ğāh sūz
Dilimiz bülbül-i şūrīde mi pervāne midir
7. Böyle mestāne edālarla bu ṭab'ın Rāġīb
Kūşe-'i ceşm-i füsünşāz mı meyhāne midir

68*) Hüseyin YORULMAZ, *Koca Rāġīb Paşa Dīvānı*, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 109.

-69* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Cihānı ğamze vü müjgān-ı hūnhvāri çalar çarpar
Dem-i tığı perī-veş her dil-i zāri çalar çarpar
2. Hünerver zahm-ı seylī-i sitemden olmaz āsūde
Anuñ çün muṭrib mızrāb u tāri çalar çarpar
3. Şadā-yı nāle şanma inleden gerdūnı her sā'at
Münebbihdir ki ṭās-ı çarḥ-ı gerdāri çalar çarpar
4. Girer düzdān-ı ma'nī beyt-i yārān-ı sühandāne
Hemīşe kāle-'i maẓmūn-ı eş'ārı çalar çarpar
5. Olur rūdır kafası dest-rev çün olmasın Rāğıb
Ki yohsa o perī ey Raḥmī ağyārı çalar çarpar

*72) R.(19^a). Bu gazel V.. H.. HE.. TH. ve EH.'de gecmemektedir.

-70*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Haḳīkat ehline terfīḳ reh-nümā yetişür
Bu yolda sālike Hızır istemez Hudā yetişür
2. Hezār gıncenüñ imdādına bu gülşende
Gelür nevbet keşāyişle bir ziyā yetişür
3. Teng-bidā'aye sevdā-yı vaşluñ el virmez
Bu gösterişli ḳumaşa nice bahā yetişür
4. Cünūna şöyle Ḳayşız ki devletinde eger
Hevā teveccühe bulsa maḫal şadā yetişür
5. 'Aceb vaḫīmdir āb ü hevāsı bāğ-ı nifāḳ
Virürse bār daḫi hām u nārsā yetişür
6. Ne āfet olsa gerekdir efendi seyr eyle
Bu neş'e ile o tıfl-ı dil -rübā yetişür
7. Olur dü ḫarfle işrāb-ı müdde'ā kabil
Kelāmı dūr u dirāz itme Rāğıbā yetişür

*70) EH.(10^a). Bu gazel V., R., H., HE. ve TH.'de geçmemektedir.

ḤARFÜ' Z - ZĀ

-71* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Mey-keşān-ı bezm-i 'aşkuñ cām-ı billür istemez
Serverān-ı kişver-i ğam tāk-ı faġfūr istemez
2. Pür-hevādır kāse-'i ser pür-nevā nāy-ı gülü
Bezm-i erbāb-ı muḥabbet nāy ü tanbūr istemez
3. Gül gibi işğüfte-rū sünbül gibi āşüfte -mū
Şūḥ arar dil duḥter-i rez gibi mestūr istemez
4. İsterüz çeşmüñ ḥarāb-ı bāde-'i nāz olduğun
Ḥānedān-ı fitneyi hīç kimse ma'mūr istemez
5. Eylemiş āmāde sāmān-ı nizāmın çeşm ü leb
Bir kıyāmetdir ḥaṭuñ kim fitne vü şūr istemez
6. Yek temennīden müyesser olsa da kām-ı dü kevn
Külfet-i ḥavf ü recāyı ṭab'-ı maġrūr istemez
7. Sā'id-i baḥtunda Rāġıb var ise nīrū-yı fer
Nice tāb-ı düşmen olmaḵ kuvvet ü zūr istemez

*71) V.(23^a), R. (19^a), H. (27^b), HE. ((22^b), TH. (9^b), EH. (14^a).

6. ḥavf: ḥarf V.

-72*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Sebük-sāmān-ı taqlīde hakīkat çille-püş olmaz
Hevādan mevce-'i taşvīr deryāda hūrūş olmaz
2. Girān gelmez vekāri ehl-i feyzüñ müstemendāne
Sebū-yı bāde mey-h^vārān-ı şevka bār-düş olmaz
3. Fūrüzāndır cerāg-ı şöhret-i pervāne tā-maḥşer
Zebān-ı şu'le-'i āvāz-ı hāmūşan hamūş olmaz
4. Kader kārın ider sen h^vāh gāfil h^vāh hüşyār ol
Harīf-i zūr-ı bāzū-yı kazā tedbīr-ı hūş olmaz
5. Hayāl it nisbet-i rengīn-ı hüsnü 'aşkı vaqt ile
Şadā-yı āteşīn-i bülbüle gül gibi gūş olmaz
6. Büzürgāne hemīşe terk-i ārāyişdedir zīnet
Kābā-yı çarḥ-ı atlas sādedir anda nuḳūş olmaz
7. Zamān olmaz müsā'id ya mekān ya sākī-'i devrān
Bu 'işret-gehde dil-h^vāh üzre Rāgīb 'ıyş u nūş olmaz

*69) V. (23^a), R. (19^a), H. (27^b), HE. (22^b), EH. (14^a), TH. 'de yok.

1. Taklīde hakīkat: hakīkat taqlīde HE.

2. mey-h^vārān-ı: mahmūrān-ı V.

-73*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Bīmār-ı hayret-i nigeḥi şıḥḥat istemez
Tārāc-ı tār-ı kāküli cem'ıyyet istemez
2. Bedr mişāl-i ḥāne-'i āyine bir nigāḥ
Ābādī-i ḥarābe-'i dil külfet istemez
3. Pür-bīm-i bī-vefāyī-'i aḥbābım ol kadar
Yār-ı kādīm-i ğamla göñül ülfet istemez
4. Dilbeste-'i şafāsıyım o ḥüsn-i sādenuñ
Şahbādan özge cām gibi zīnet istemez**
5. Naqd-ı niyāz şābit-i bāb-ı kabūlıdır
Bir derdin iste hāceti kim rüşvet istemez
6. O neşve kim talebde dir olmaz ḥuşülde
Lezzet -çeş-i taḥassür olan vuşlat istemez
7. Bī'l-ıktizā iderse de ebnā-yı dehrden
Rāğıb ümmīd-i himmet eger himmet istemez

*73). V. (23^b), R. (19^a), H. (28^a), HE. (23^a), TH. (9^b), EH. (14^b).

1. tār-ı: kār-ı TH.

** Bu beyit TH. 'de yok.

-74*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. Muḥarrık dil olur dil-rübāye muḥtācız
Zamān-ı za'f-ı kuvādır 'aşāye muḥtācız
2. Dem-i Mesīḥden itseñ recā-yı himmet dir
Bu deyr-i köhnede biz de du'āye muḥtācız
3. Ne nā-Hudādan i'ānet ne ḥod şabādan eser
Bu yemde şurta-'i luḥf-ı Hudāye muḥtācız
4. Ola niyāzımızı dergeh-i kabūle delil
Dil-i şikeste gibi bir gedāya muḥtācız
5. Sitemde eyledi bīgāneler telāfisin
Didirmedi hele dehr-āşināye muḥtācız
6. Virürse ruḥşat eger dūr-bāş-ı istiğnā
Şu māsivādan 'ibāret gınāye muḥtācız**
7. Yoluñda ol büt-ı şūrīdenüñ yine Rāğıb
Meḥā'-ı zühd ü riyāyı fedāye muḥtācız

*74). V. (23^b), R. (19^b), H. (28^b), HE. (23^b), TH. (9^b), EH. (15^a).

1. -dil olur: olur dil V.

4. delil: kañ EH.

** Bu beyit TH. 'de yok.

7. yine: hele EH.

-75* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Hezār-aḥbāb olan ehl-i televvünden vefā gelmez
Bu gülşenden meşām-ı şevka bûy-ı âşinâ gelmez
2. Zihām-ı ârzû ḥün-âbe-'i ḥasret keder virmez
Anuñ çün ḥayli demlerdir peyām-ı dil-rübâ gelmez
3. Ya destāvīz-i nāzişdir ya dāğ-ı tāze-'i renciş
Tehī berk ü nevā-gûy-ı dil-ārādan şabâ gelmez
4. Döner ḫül-i emelle vaż'ı gittikce resen-tābe
Ḥayātından ta'able pīr-i şad-sāle ğinâ gelmez
5. Ser-i hem-meşrebi dürd-keşān-ı bezm-i ḥasretle
Mezāk-ı ârzûya hoş gelür lâkin şafâ gelmez
6. Gelür mişli dem-i cān-baḥş-ı 'Īsâ siḥr-i Hārūtuñ
Lebüñ çeşmüñ gibi siḥr-āferin şīrīn-edâ gelmez
7. Tekellüf itme Rāğīb imtiḥān-ı ehl-i da'vāde
Mihekk-i i'tināye ḳalb-i erbāb-ı riyâ gelmez

*75) V. (24^a), R. (20^a), H. (29^a), HE. (23^a), TH. (10^a), EH. (15^a).

1. şevka: şūka V. cāne R. / âşinâ: iştiḥâ V.

3. dil-ārādan: dil-ārān-ı V.

4. gitdikçe: kendüñce V. / Ḥayātından: Ḥayālinden TH.

5. dürd-: dürdī- TH/lâkin: ammâ HE.

-76*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Biz ki tab'-ı pāk ü kalb-i pür-şafāye mālīkiz
Gūyiyā āyīne-'i 'ālem-nümāye mālīkiz
2. Hānümānı neyleriz bu künbed-i mīnāde biz
'Ālemüñ sulṭānıyuz sırça sarāye mālīkiz
3. Cismimiz külli muraşşa'dır ser-ā-ser dāğla
Şimdilik 'ālemde bir köhne ḳabāye malīkiz
4. Yaşımız deryālara döndi devr-i rūzigār
Hāliyā mähileriz baḫr-ı belāye mālīkiz
5. Ser-firāz olsaḳ bu devr içre 'aceb bi Rāğıb
Bir sürāhī-veş bu gün rengīn-edāye mālīkiz

*76) V. (24^b), Bu gazel R. H., HE., TH. ve EH. 'de yok.

- 77* -

Fe'ilātün/ Fe'ilātün/ Fe'ilātün/ Fe'ilātün

1. Biz cihānuñ hiyel ü naqşına meftün degiliz
Bilürüz meger zeni hāşılı bahtün degiliz
2. Çignemezüz 'aksine dūrūyla sipihrün yoldan
Rāstdır meslegimiz peyrev-i gerdün degiliz
3. Görünüyor būd u nebūd bize dehrüñ tev'em
Sūdına hurrem ü huşrānına maḥzün degiliz
4. Neş'emizden ne 'aceb bī-haber olsa enām
Rāğibā biz elüñ añladığı ma'cün degiliz

77*) Hüseyin YORULMAZ, Koca Râğib Paşa Dîvânı, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 113.

-78*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Maḥlabuñ züll ile maḥlūka müdārā virmez
Viren Allāhdır ey dil beg ü pāşā virmez
2. Bir tecellī idi Mūsāya da kim el virdi
Şecer-i Tūr hemīşe yed-i beyzā virmez
3. Bilürem 'aşqdan āzādelige 'āşıksın
Saña bu ruḥşatı ammā dil-i şeydā virmez
4. Feyzi yokdur ne kadar olsa da zībā taḳlīd
Gül-bin-i bāġ-ı muşavver gül-i büyā virmez
5. Zaḥm-ı tīg u tīre germese gögsün miġfer
Başı üzre yiri şücā'ān aña bī-cā virmez
6. Yine hüşyārlıġa em leb-i sākīden olur
Saña bu neşveyi Rāġıb mül ü şahbā virmez

*78), V. (24^b), R. (20^a), H. (29^a), HE. (24^a), TH. (10^a), EH. (15^b)

2. idi: itdi V.

3. 'aşqdan: 'aşq ile V. / ruḥşatu: ruḥşat HE.

5. tīg: tīr TH.

-79* -

Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün

1. Muzaffer vaqt-i fırsatda 'adūdan intikām almaz
Mürüvvet-mend olan nā-kāmī-'i düşmenle kām almaz
2. Şaķın ey herze-tāz-ı nev-süvār-ı eşheb-i devlet
Çıkar elden 'inānuñ tevsen-i naḥvet licām almaz
3. Çep-endāzī-'i çarḥ-ı dūnı itdim ben de imzā kim
Nigīnüñ naķşı ma'kūs olmasa cevherle kām almaz
4. Gören ḥam-geşte ḳadd-i māhı mihrüñ imtinānından
Degil deryūze erbāb-ı keremden zerre vām almaz
5. Niçe memnūn-ı destāvīz-i luṭf olsun ṭabī'at kim
Ḥayāl-i imtinān eyler aḥibbādan selām almaz**
6. Libās-ı nev-be-nevle ey olan ālāyişe mā'il
Kemālūnden ḥaber vir kimse senden iḥtişām almaz
7. Dil-i pür-ḥūnını hem sāğar u hem mey bilür Rāğıb
Ḥüdāyī mest olan mānend-i lāle deste cām almaz

*79) V. (24^b), R. (19^b), H. (28^a), HE. (23^b), EH. (14^b), TH'de yok.

2. Tāz-ı: nāz-ı V. / eşheb-i şehb-i V.

3. ḳadd-i māhı: māhı çünki HE. / vām: dām HE., EH.

** Bu beyit V. ve HE. 'de yok

6. ālāyişe: ārāyişe R., HE.

-80*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Peygām-ı pūç-ı vaşl ile dil-şād olur muyuz
Kūh-ı ğamz-ı neşīm ile ber-bād olur muyuz
2. Tā bilmedikce kayd-ı rehādan halāşımız
Mağrūr-ı dām-ı şīve-'i şayyād olur muyuz
3. Olsağ hezār zaḥm ile me'yūs-ı 'āfiyet
Memnūn-ı luṭf-ı merhem-i ḥussād olur muyuz
4. Sāmān-ı sūz-ı ḥarmen-i şabr olsa da sitem
Hengām-ı germ-i şu'le-'i feryād olur muyuz
5. Olduğ ḥarāb-ı dehr o kadar Hızrī eylese
Ta'mīre nāmzed meger ābād olur muyuz
6. Biz ḥaṭṭ-ı dil-keş-i kalem-i şun'-ı görmüşüz**
Ḥayrān-ı naqş-ḥāne-'i Behzād olur muyuz
7. Çıkmağda cerr ü celbe kerāmetlerüñ soñı
Rāğıb firīb-i ḥurde-'i zühhād olur muyuz

*80) V. (25^a), R. (20^a), H. (29^b), HE. (24^b), TH. (10^b), EH. (15^b).

1. pūç-ı: levḥ-i HE., TH.

3. 'āfiyet: 'ākıbet H.

4. feryād: Ferhād V.

5. olduğ: olduñ TH. /Ta'mīre: Ta'mūr-i HE.

**Bu beyit R. 'de yok.

6. kalem-i: 'ilm-i TH.

-81* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Nigāhım gül-be -çeşm-i ḥasret-i dīdārdır sensiz
Şaf-ı müjgānlarım ḥār-ı ser-i dīvārdır sensiz
2. Şeb-i firqat tecellī -zār-ı ḥasretdir ḥayālūñle
Nihāl-i medd-i āhım naḥl-i āteş-bārdır sensiz
3. Serer şebnem gül āteş serv-i ser-keş şu'le sünbül dūd
Ser-ā-pāy-ı gülistān 'ayn-ı āteş-zārdır sensiz
4. İder ḥūn girye dāğ u cāme-'i nīlīde mātem āh
'Aceb tāb-ı teb-i firqatle dil bīmārdır sensiz
5. Ser-ā-ser şöyle seyr-āheng-i feryād ü nevā-sāzım
Gülü ney üstüh^vān-ı sīne mūsīkārdır sensiz
6. Degil ārām -ı rāḥat zindegī dūşvār olur cānā
Ten-i bī-tābıma rūḥ-ı revānım bārdır sensiz
7. Nigh çşmimde neşter her nefes sīnemde bir ḥançer
Muḥaşşal Rāğībā 'ömrüm ḥayāt āzārdır sensiz

*81) V. (25^a), R. (20^b), H. (29^b), HE. (24^b), TH. (10^b), EH. (15^b).

4. Cāme'-ı nīlīde mātem: ḥāme'-ı nīlī dem-ā-dem V.

6. Degil: Gel H., EH., Dil HE. / bī-tābıma: bīmārıma TH.

-82*-

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Kimse cem'iyet- esbābı ser-ā-ser- bulamaz
Cām-1 billūr bulursa mey-i aḥmer bulamaz
2. Meş'al-i mihr i ile geşt itse felek dünyāyı
Bir daḥi sencileyin māh-1 münevver bulamaz
3. Müzd-i hūm-gāh-1 ğumūm oldı derūnum o kadar
Gelse şādī vü tarab hātırıma yer bulamaz
4. Olmayan māye-'i feyz-i ezelīden sīr-āb
Āb-1 Hızrı yine Hızr olsa da rehber bulamaz
5. İster ammā leb ü dendānuñı vaşf eyleye yar
Baḥr-1 endīşede herkes dür ü gevher bulamaz
6. Tāli'-i mihre müsādif görünür tal'at-1 yār
Şöhret-i ḥüsni bu revnaḳda güzeller bulamaz
7. Sen bulursun yine Rāġıb gibi şeydā amma
O senüñ gibi cefā-pīşe sitem-ger bulamaz

*82) V. (25^b), R. (19^b), H. (28^b), HE. (24^a), EH. (14^b), TH. 'de yok.

1. esbābı: eşyāyı HE.

5. İster ammā leb ü dendānuñı vaşf eyleye: Leb ü dendānuñı vaşf eylemek ister ammā HE.

-83*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Ne kaçır-ı dil-keş-i gülşen ne şahın-ı bāğ rarız
Şu tengnāde hemān kūşe-'i ferāğ ararız
2. Olup meşām-ı hezār ārız u zükkām-ı vişāl
Henüz şemīm-i gül-i kāme biz dimāğ ararız
3. Rızāya hüküm-i kazāda muvāfıķız ammā
Bir āzürde -mezheb-i inşāfda mesāğ ararız
4. Delīl-i 'aqlī idüp reh-nümā-yı hazret-i dost
Fürüg-ı mihr-i yāķūt-ı māhdan çerāğ ararız
5. Zemīn-i sīne-'i gāvişde nük-ı tīşe-'i āh
Sezā-yı kīse-'i taħsīn-i naķd-i dāğ ararız
6. Vüfūr-ı himmet ile Hızır-ı gümrehān olalım
Niçün bu vādī-'i hayretde biz sürāğ ararız

*83) V. (25^b), R. (20^b), H. (30^a), HE. (25^a), EH. (16^a), TH. 'de yok.

1. dil-keş-i gülşen ne şahın-ı bāğ: dil-keş ne şahın-ı dāğ-ı bāğ HE.

3. Rızāya hüküm-i kazāda: Rızāda gerçi kazāya HE.

4. Delīl-i: Delīli R. / mihr-i: mihiri V.

6. gümrehān: güm-āhān H., güm-rehā HE., EH. /olalım: ol kim HE. / biz: bir V.

-84*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. Lisān-ı hāl gibi nuṭḡ-ı hoş-edā olmaz
Ḥuṣūl-ı kām-ı dile böyle bir recā olmaz
2. O tünd-hū güzele 'arz-ı müdde'ā olmaz
Eger olursa da ta'bīr-āşinā olmaz
3. Bize mu'īn ü meded-res şu baḥr-ı ḥayretde
Ḥüdā olursa olur yoḥsa na-Ḥüdā olmaz
4. Ṭarīḡ-ı 'aşḡda herkes imām-ı sünnetdir
Bu yolda şöhret ile kimse muḡtedā olmaz
5. Giden yolunda yorulmaz meḡeldir evvelden
Hiç istiḡāmete mānend bir 'aşā olmaz
6. O nev-nihālden itme ümmīd-i meyve-'i kām
Bu ḥām dā'iyeye düşme Rāḡibā olmaz

*84) V. (26^a), R. (20^a), H. (30^a), HE. (25^a), TH. (10^b), EH. (16^a).

2. -ı hāl: -ı cān EH.

5. yolunda: bu yolda HE.

-85*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Gül-i ra'nāsı bezmüñ sāğar-ı şahbā yirin tutmaz
Her āteş táb-ı mihr-i tārüm-ı vālā yirin tutmaz
2. Fürüg-ı hüsne bak şıyt-ı bülend-i 'aşkı seyr eyle
Hezārān olsa gül bir bülbul-i şeydā yirin tutmaz
3. Olur bu şubha dek ol bām-dād-ı haşre dek sūzān
Fitil-i dāğ-ı 'aşkuñ şem'-i bezm-ārā yirin tutmaz
4. Behişt oldur mezākın anda icrā eyleye ādem
Virilse Kayşa pehnā-yı cinān şahrā yirin tutmaz
5. Hüdā göstemesün tūfān-ı eşkim kılsa cūşışden
Gubār-ı ğam tutar dil 'ālemin deryā yirin tutmaz
6. Şehīd-i nāzı hākinde o şūh-ı nāzik-endāmuñ
Olursa nūrdan serv ol kad-i bālā yirin tutmaz
7. Mişāl-i haşv mışra' feyzi yokdur her teng zarfın
Tutar yir geçse şadra Rāğıbuñ ammā yirin tutmaz

*85) V. (26^a), R. (20^b), H. (30^b), HE. (25^b), TH. (11^a), EH. (16^a).

6. Olursa: Olur TH. / nūrdan serv: nūr-ı serv EH.

-86* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Olmuş sirişte māye-'i ğamla hamīrimiz
Perverde-'i tennūr-ı elemdir feṭīrimiz
2. Olduĝsa bī-nevā hele me'mūn-ı āfetiz
Yoĝdur yanarsa 'ālem içinde ḥaṣīrimiz
3. Eyler gül-āb sūziş-i ḥasretle gülleri
Bir naĝme itse bülbül-i āteş-şafīrimiz
4. Biz himmet-i bülemd ile kim 'arş-pāyeyüz
İtmez ḳabāsın aṭlas-ı çarḥ eñ ḥaḳīrimiz
5. Sāmān-ı 'aḳl u fikr-i dili aldı cevri ile
Virdi ḥarābe mülketi ḥayfā emīrimiz
6. Evvel girift-i zülf idi dil şimdi bend-i ḥaṭ
Kāfirden özge kāfire düşdi esīrimiz
7. Rāĝib şuver-i nüvīs-i ḳıyāmet-ḳadān olup
Āvāz-ı şūvere ḥande-zenāndır şarīrimiz

*86) V. (26^b), R. (21^a), H. (30^b), HE. (25^b), TH. (11^a), EH. (16^a).

1. elemdir: elemde TH.

4. ḥaḳīrimiz: faḳīrimiz HE.

7. şarīrimiz: şafīrimiz V.

-87*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Harf-i niyāz ehl-i muhabbet ses istemez
Rāz-ı derūn-ı 'āşıkā maḥrem kes istemez
2. Mānend-i āfitābe yeter çeşm-i pür-siyāh
Muğ-peçe-kāne tarz-ı Cezāyir fes istemez
3. Tār-ı nigāhı bend-i ḥaṭṭ-ı tāze -res gerek
Rūy-ı nigāri āyīne-veş emles istemez
4. Menḫūrıdır muğāyir ṭab'ı her ādemüñ
Kim keslik itse kendüye de nā-kes istemez
5. Koymaz raḳīb deyü sirişti derinde yār
Çārüb iderse rīşini de özkes istemez
6. Bülbül-i semender-i āteşi güldür bu gülşenüñ
Tarḥ-ı esās-ı ḥānesi ḥar u ḥaş istemez
7. Tāb-āver olmuyor o peñ-çehre Rāgıbā
Bundan ziyāde sūzişi besdir bes istemez

*87) V. (26^b), R. (21^a), H. (31^a), HE. (26^a), TH. (12^a), EH. (16^b).

1. 'āşıkā: 'āşık-ı şeydā HE.

2. çeşm-i pür-siyāh: pür-çeşm-i siyāh V., R. H., TH., HE. / Cezāyir: Cezür V.

3. tāze: tāre HE. / bend-i: bende TH. HE.

-88* -

Mef'ülü / Fā'ilātün / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Kānūn-ı 'aşka uymaz edebdir yasāğımız
Bīrūn-ı perde-nāleye yokdur mesāğımız
2. Tā olmadıkça mestī-i ser-şār-ı Hızra rāh
Vādī-i bī-hūdīde bulunmaz sürāğımız
3. Şol rütbe dil-girifte-'i evzā'-ı 'ālemiz
Tursun ki hānde giryeye yokdur dimāğımız
4. Pervānekānī-'i bülbül āteş-şafīr olur
Şevk-ı ruhuñla rüş olursa çerāğımız
5. Dūd-ı kebūd-ı āhımız āfāka pehn olup
Gün başına kurulmadadır bir otāğımız
6. Hāntal virür añılsa eger tōhm-ı nīşger
Telh-āb-ı gamla şöyle ki sīr-āb bāğımız
7. Degmez humār-ı neşve-'i pādır rikāb-ı āh
Rāğıb çekildi bezm-i hevādan ayāğımız

*88) V. (27^a), R. (21^a), H. (31^b), HE. (26^a), EH. (16^b). TH'de yok.

1. perde-: perde'-i H.

2. Hızra rāh: hezār āh HE.

6. bāğımız: dimāğımızı, V., yāğımız, R.

-89* -

Mef'ülü / Mefā'tlü / Mefā'tlü / Fe'ülün

1. Bezm-i taraba cām-ı mey neşve-fezāyız
Dest-i edebe sübha-'ı ezkār-ı Hüdāyız
2. Olsağ ne kadar kīse-tehī nağd-i gınādan
'İrfān ile maḥsūd-ı kirām-ı vüzerāyız
3. Meşhūdumuz aḥbābdan endūh u kederdir
Bağ ḥikmete kim nüṣḥa-'ı ihvān-ı şafāyız
4. Āvāzımızuñ revnağdır şöhret-i gülşen
Bülbül gibi her çend bī-berk ü nevāyız
5. Teklīf ü tekellüfle degil meşreb-i taşdı'
Bir buseye kani' olur ülfete gedāyız
6. Bir güne bizi eyledüñ ey şüh ferāmüş
Güyā ki ḥayālünde senüñ ḥarf-ı vefāyız
7. İhlāşımızuñ görmedik āşārını ḥālā
Āgüş-ı tereddüde meger ḥayr-du'āyız
8. Dem-sāz-ı şabā oldı Rühāvī bize Rāğıb
Dil-beste-'i zencīr-i ser-i zülf-i Rühāyız

*89) V. (27^b), R. (21^b), H. (31^b), HE. (26^b), TH. (11^b), EH. (17^a).

1. taraba: tarabda V.

2. aḥbābdan: aḥibbādan HE.

4. Bülbül gibi her çend ki: Her çend ki bülbül gibi TH., Āvāzımızuñ: Āvāzemizüñ TH.

6. Vefāyız: fā'ız V.

-90* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Merāme olmadı rehberde cüst-cūlarımız
Dökildi yirlere bī-hūde āb-rūlarımız
2. Diyār-ı şevkde sen huşk-sāli seyr eyle
Remīde olmaz ise tohm-ı ārzūlarımız
3. 'Aceb mi hayret ile dest-ber-kemer olsa
Şu bezm-i bī-mezenūñ vaż'ına sebūlarımız
4. Mişāl-i āb bırağdıķca itdi ser-keşlik
İmāle itmedi ol servi ser-fürūlarımız
5. Fiğānımız dil-i pür-hūndan tehī mi meger
Hilāf-ı kulkul-ı mīnā mı güft-gūlarımız
6. Şikāyet itmez idik cevri-ı çarh u ahterden
Şemātet eylemese şād olup 'adūlarımız
7. Bezm-i rufūya sezā hırķamız mı var Rāğıb
Şikāf-ı 'ayb-ı ahibbādedir rufūlarımız

*90) V. (27^b), R. (21^b), H. (32^a), HE. (27^a), TH. (11^b), EH. (17^a)

1. Merāme: Ser-ā-ser R. /yirlere: yok yire R.

5. mīnā mı: mīnā-yı R., EH.

-91* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Fıkr-i zülfüñ ile bir dil ki perīşān olmaz
Ser-ber-āverde-'i ser-rişte-'i sāmān olmaz
2. Feyz-i Haḫdır eṣerüñ bā'ışı esbāb degil
Dest-i cinnīde nigīn mühr-i Süleymān olmaz
3. Dem-be-dem dāğ-ı derūnum açılup ḫan ağlar
Bāğ-ı ḡam-perver-i dilde gül-i ḫandān olmaz
4. Çāke elyaḫ nesi var perde-'i nāmūsdan
'Āşık-ı dil-şödede dest ü girībān olmaz
5. Ḥayret-i ḫaddüñ ile şüret-i dīvār oldı
Ba'd-ezin serv bu ḫāmetle ḫırāmān olmaz
6. İtdi devr-i ḫamerüñ fitnessi ḫaṭṭuñda zuhūr
Var mı ol ḫavf ile ser-geşte dil rezān olmaz
7. Rāğıbā debdebe vü ḫaşmet olandır nādım
Sālik-i rāh-ı ḫanā'atde peşīmān olmaz

*91) V. (28^a), R. (21^b), H. (32^a), HE. (27^a), TH. (12^a), EH. (17^a)

3. açılup: açılır EH.

4. -şödede: -şödeye V.

7. nādım: mādım V.

ḤARFÜ' S- SĪN

-92* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Olmadıkça tā güsiste rişte-'i medd-i nefes
Gevher-i maqşūduna ğavvāş olur mı dest-res
2. Şevk-i rāh-ı Ka'be-'i kūyuñla germ-efġān olup
Nāle-'i dil oldı pīş-āheng-i feryād-ı ceres
3. Ver ferāġ-ı bāli her çend olsa da bī-bāl ü per
Qayd-ı āb u dāneden āzādedir murġ-ı kafes
4. Rişte-'i tūl-ı emel ser-bend-i zūlf-i yārdır
Düşme sevdā-yı rehāye ey gönül ümmīdi kes
5. İmtiyāz-ı nīk ü bed olmaz ser-i āzādedede
Sāile bāl-i hümā farkında yā perr-i meges
6. Bār-ı dūş-ı hürmet eyler kim görürse hum gibi
Mest-i bā-temkīne rehzen mi olur havf-ı 'ases
7. Cām-ı ser-şār-ı hevānuñ hoşdur ammā neşvesi
Derd-i serdir çün humarı eyleme Rāġīb heves

*92) V. (28^a), R. (22^a), H. (32^b), HE. (27^b), TH. (12^a), EH. (17^b)

1. tā-: nā-H., TH.

3. āzādedir. āzāddır TH.

4. yārdır: yār olur HE/ ümmīdi: ümmīd HE.

5. āzādede: āzādedir V.

6. hum: Cem HE. /havf-ı: bīm-i HE.

ḤARFÜ' Ş- ŞĪN

-93* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Esīr-ı renc ü 'anā ehl-i cāh u devlet imiş
O kadar devleti kim bilmedik kanā'at imiş
2. Belā-yı şöhet-i ebnā-yı cinsi bildirdi
Behiştī Ādeme kim kūşe-'i ferāğat imiş
3. Sühan-şinās oluyor kim ki bī-vefā olsa
Meger zemānede ğaddārılık zerāfet imiş
4. Muḳābil āyīnedir yek-digere sāde-ruḥān
O şūhı hem iden āşüfte-dil bir āfet imiş
5. Zuhūr-ı fitne-'i ḥaṭ idi mev'id-i vuşlat
Ġarāz bilindi ki nezdīkī'-i kıyāmet imiş
- 6- O kendi ḥüsnüne meftūn imiş ḥatā itdüñ
Muḥabbet ol büte müstelzim-i reḳābet imiş
7. Şafā-yı ṭab'-ı başīrīden añladım Rāğīb
Cihāne güm-nazarı mūcib-i başīret imiş

*93) V. (28^b), R. (22^a), H. (32^b), HE. (27^b), TH. (12^b), EH. (17^b)

2. Ādeme: Ādem TH.

4. hem iden: bilmedik HE.

7. başīrīden: başīretten HE., başīrinden EH.

-94* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Yatur medhüş ol âfet tâb-ı mujgānuñ şarāb almış
Gözünde qalmamış sāmān-ı fitne düzd-i h^vāb almış
2. Çırāgān oldı gülşen şu'le-'i āvāz-ı bülbülden
Dehān-ı gıncedendir h^vāb iken bû-yı gül-āb almış
3. Hüveydā çeşm-i giryānımda baqsañ qankı cānibden
Hayālūñdür o ser-keş serv kim eṭrafın āb almış
4. Bakan maḥbūblar şermendedirler kendi 'aksinden
Ruḥundan ol qadar āyīneler reng-i ḥicāb almış
5. Dimiş bī-çārelıktır çāre-'i 'aşq ol ṭabīb-i nāz
Marīz-ı bister-i ḥasret bu gün şāfī-cevāb almış
6. Ḥarāb erkān-ı ḥüsni līk ber-pā ṭāk-ı ebrūsı
'Aceb miḥrāb imiş feyz-i du'ā-yı müstecāb almış
7. Yed-i beyzā-yı i'cāza 'aceb mi nice tâb olsa
Fürüg-ı sâ'idüñden peñçe-'i ḥürşid nāb almış
8. Kumāş-ı rüy-ı dest-i vaşluña h^vāhān iden Rāgıb
Varup çīn-i cebinüñden meṭā'-ı pīc ü tâb almış

*94) V. (28^b), R. (22^a), H. (33^a), HE. (28^a), EH. (17^b), TH. 'de yok

3. Ḥayālūñdür: Ḥayālūñde EH.

4. maḥbūblar şermendedirler: maḥbūblara şermendelerdir V.

5. çāre-'i 'aşq: çāre 'aşqa V. /bister-i: ḥaste-'i HE.

6. ber-pā ṭāk-ı: ber-pā-yı HE.

7. sâ'idüñden: sâ'idünde HE. /nāb: āb H., tâb HE.

8. pīc ü tâb: Pencāb R.

-95* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Hadeng-i ta'n-ı ağıyār ile şanma derd-i ser çekmiş
Göñül suhte-'i eyyām-āşinādır çilleler çekmiş
2. Küdüretden nola kalsa tehī humhāne-'i gerdün
Ki yokdur bezm-i ğam rıtl-ı girānın ben kadar çekmiş
3. Hüveydā şüret-i haṭṭuñ mıdır mir'āt-ı rüyuñla
'Aceb dūd-ı dil-i 'āşık mıdır rāh-ı seher çekmiş
4. Taḥammül idemez bār-ı girān-ı minneti insān
Çekenler harmeniştir hāric-i tavk beşer çekmiş
5. Söz olmaz cezbe'i dil-keş-edā-yı şeyh-i mekkāre
Kerāmet 'āleminde tekyeye dūn bir püser çekmiş
6. Cihānda görmedim bir vefk-ı dil bir kām-yāb olmuş
Kimi gördümse hemyān-ı taşavvurdan zarar çekmiş
7. Felekde hāle gördüm ķurş-ı mehden dāğ-ber-dildir
Bu şeb var ise Rāğıb sīneye bir sīm-ber çekmiş

*95) V. (29^a), R. (22^a), H. (33^b), HE. (28^a), EH. (18^a) TH.'de yok
5. püser: beşer V.

-96* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. İdüp pīçīde zülfün hāl-i 'anber-fāme uydurmuş
Şivīd-i mülk-i hüsnün mäh-dīm-i şāme uydurmuş
2. Tekellüf-ber-ıaraf bir başka vādī eylemiş peydā
Kābā-yı sebzın ol serv-i revān endāme uydurmuş
3. Ne minnetler idüp bād-ı şabādan nāzlar çekmiş
Perīşānlıkda zülfün tā dil-i nā-kāme uydurmuş
4. Degil tedbīr ile bir ferd kâbil maḥv ü işbāta
Sütūr-ı nüsha-'i takdīre kimdir hāme uydurmuş
5. 'Aceb mi peyrev-i ebnā-yı dehr olmuş ise Rāgīb
O da vādī vü reftārın bakup eyyāme uydurmuş

*96) EH. (18^a), Bu gazel V., R., H., HE. ve TH. 'de yok.

ḤARF Ü' Ş - ŞĀD

-97* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Dāğ-1 'aşkuñ sīne-'i āzāde bī-bā-kāne baş
Sikke-'i sultān-1 ḥüsnüñdür meded şāhāne baş
2. El virürse bir daḥi pādāşi-'i şevk u tarab
Ayağūñ meclisde denk al sākıyā rindāne baş
3. Yeter ta'n-1 daḥle itme vāz'-1 ağıyāri hedef
Var benān-1 i'tirāzı şīve-'i cānāne baş
4. Herze sevdā-yı meṭā'-1 şöhret itmez bunda sūd
Nağş-1 tamğāyı kabūlı kāle-'i 'irfāne baş
5. Ey ḥayāl-i yār başmazsuñ kadem rūy-1 dile
Seyrdir ya şüretinde dīde-'i giryāne baş
6. Dūd-mān-1 zühdi kıl ḥasretle ḥākister-nişīn
Bağruña ol tıfl-1 āteş-ḥūyı yāne yāne baş
7. Çıkmasun nāmuñ felekde Rāğib ol meh-rū ile
Mühr-i mihr-i dil-güdāzı nāme-'i ketmāne baş

*97) V. (29^b), R. (22^a), H. (33^b), HE. (28^b), TH. (12^b), EH. (18^a)

3. ta'n-1 daḥle: daḥl-1 ta'ne R.

-98* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Dest-şüy-ı 'ayş olup meyhāneden çekdim ayāğ
Eyledim būs-ı leb-i sākī vü dilberden ferāğ
2. 'Aks-i zülf-i ham-be-hamdır sīne-'i üftādede
Var ise 'ālemde ancak 'āşıkā dāğ üsti bāğ
3. Ba'd-ez-in itmeme çep -endāzī-'i gerdūndan hirās
Ben hisāb-ı hicr ü vaşlı itdim ol āfetle şāğ
4. Dāğ-ı nevdır rakş-ı mah üzre külef zann eyleme
Eyledi hüsniñ sipihri dāğ-ber-bālā-yı dāğ
5. Tābiş-i fikr-i ruhiyle ol bütüñ şeb-tā-seher
Külbe-'i şevkımdede rüşen revğan-ı gülden çerāğ
6. Seyr ideydik nükte-senc olmağ ğazel tarh itmegi
Bir nefes bulsam sürūra şahne-'i ğamdan mesāğ
7. Bende yok benden haber kim cüst-cū eyler beni
Vādī-'i hayretde Rāğıb şöyle oldum güm-sürāğ

*98) V. (29^b), R. (22^a), H. (34^a), HE. (29^a), TH. (13^a), HE. (18^b)

3. hicr ü vaşlı: vaşlı u hicri R.

ḤARFÜ' L - FĀ'

-99* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Mest olup itmiş giribānın küşāde tā-be-nāf
Vaktidir ol māh ile isterseñ olmak sīne-şāf
2. Revnağ-1 şūr-1 kıyāmet kāmēt-i bālāsıdır
Kāfdan neşr eyledi āşār-1 hüsnüñ tā-be-kāf
3. Şāh-bāzān-1 hayāle şūhī-'i çeşmüñ muṭār
Āhūvāne hāk-i medhūş-1 nigāhuñdur muṭāf
4. Bağ tenāsüb 'āleminde bīd-i Mecnūn 'aksine
İtmede dībā-yı āb-1 cūları zencīr-bāf
5. Dürd ü şāf-1 sākī-'i dehrüñ harīfi olmayan
Urmasun bezmi taḥammülde sebū-keşlikle lāf
6. 'Āleminde her kes eyler ḥod-be-ḥod da 'vī-'i zūr
Merd-i meydān-1 hüner ma'lūm olur rüz-1 muşāf
7. Hulf-1 va'd eylerse eyler bī-vefāsından zuhūr
Yoḥsa olmaz nezr-i nakd-i cāne Rāgıbdan hilāf

*99) V. (30^a), R. (22^a), H. (34^a), HE. (29^a), TH. (13^a), EH. (18^b)

1. isterseñ olmak: olmak dilerseñ V.

4. itmede: itmedi TH.

ḤARFÜ' L - KĀF

- 100* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'lün

1. Bir eşer eyle ki olsun bele dā'ir nāmuñ
Var mı şübheñ eşer-i Cem idiginde cāmuñ
2. Rūşenī peyrevidir turegi-'i eyyamuñ
'Akabinden irişür feyzi'-i sabāḥ aşāmuñ
3. Seni taḥtīr iden evsāḥdan eyler tekdīr
Nükte ta'bīrine şikletle budur ḥammāmuñ
4. Dil esīr-i ḥaṭṭ olup geçdi ser-i kākülden
Şimdi rāciḥ görünür çīne sevādı şāmuñ
5. Bizi rāḥatdan iden ḥvāhiş-i rāḥat oldu
Bilmedik kimseye nā-rām idügin ārāmuñ
6. Başalı mey-kedeyi muḥteseb ışlāḥ itmiş
Ayāğı yir mi başar rind-i şarāb-āşāmuñ
7. Sīrete eyle nazar şūrete baḳma Rāğıb
Düşme dām-ı ḡalaṭ-endāzına her endāmuñ

*100) V. (30^a), R. (22^b), H. (34^b), HE. (29^b), TH. (13^b), EH. (19^a)

2. peyrevidir: peyrevimdir R.

3. evsāḥdan: evşāḥdan TH.

4. sevādı: sevdā-yı TH.

7. her: hezār V.

-101* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Devr-i felekde rāhat u ārāmı görmedik
Bir vefk-ı kām-kerdiş-i eyyāmı görmedik
2. Cāmında hūn-ı dil idi Cem gördiği daḥi
Bir neşve-baḥş olur mey-i gül-fāmı görmedik
3. Olmaḳda fitne-zār-ı şeb-i zūlf siyāh-baht
Şubḥ-ı ümīdi müntic olur şāmı görmedik
4. Neşv ü nemā-yı toḥm-ı ümmīd ıztırābıdır
Hep kayd-ı dānedir çekilen dāmı görmedik
5. İbrām olur gerçi ber-ārende-'i merām
O tünd-hūyı rām ider ibrāmı görmedik
6. Şāyeste-'i ḳabā-yı zer-ender-zer-i nigāh
Āyine-'i felekde bir endāmı görmedik
7. Rāḡıb 'aceb mi ḥasret ile bī-ḳarār iseñ
Ḥayli zamān o şūh-ı dil-ārāmı görmedik

*101) V. (30^b), R. (22^b), H. (34^b), HE. (29^b), TH. (13^b), EH. (19^a)

1. u ārāmı: acep var mı HE.

6. nigāh: nigār V.

-102*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Nüh -perde-'i felekde kem āvāz işitmedik
Ammā ki maḥremüz diyecek rāz işitmedik
2. Gūş eyledik terāne-'i çenginde zührenüñ
Dem-sāz-ı nālemiz olacak rāz işitmedik
3. Zehr-i 'itāb eyler ise şimdi telḥ-kām
Güftār-ı dil-nüvāzuñı da az işitmedik
4. Ey şāh-ı ḥüsn ḥande-'i nāz-ı lebüñ gibi
Hiç büselikde nağme-'i şehnāz işitmedik
5. Ney-pāre-'i yerā'e-'i Rāğıb ola meger
Bir şūḥ nağme-'i zemzeme-perdāz işitmedik

*102) V. (30^b), R. (22^b), H. (35^a), HE. (30^a), TH. (14^a), EH. (19^a)

3. 'itāb: 'itābuñ TH., EH.

4. nāz-ı: nāzuñ V.

-103*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Cihān ālāyişinden dest-şüy ol rāhat isterseñ
Çanā'at dāmenin elden bırakma ni'met isterseñ
2. Tehī -dest olma bārī berk-i sebzūñ tāze dāğ olsun
Harīm-i bezm-i hāşu'l-hāş-ı 'aşka ruḥşat isterseñ
3. Tenezzül rif'atin kesb eyle her ednāye feyzüñle
Felekde mihr-i 'ālem-tābe beñzer şöhret isterseñ
4. Çalursuñ çeşm-i fettānuñ gibi bī-tāb-ı bīmārī
Nigāh-ı şefkat ile ḥaste-kāne şıḥhat isterseñ
5. Bulursuñ sā'id-i sīmīn-i sāķī cām-ı şahbāde
Şafā-yı ḥātra dā'ir eger keyfiyyet isterseñ**
6. Seni pā-māl ider vaż'-ı girānı her sebük- magzuñ
Veķarı terke çek Rāğıb çekilmez şıķlet istersen

*103) V. (31^a), R. (23^a), H. (35^a), HE. (30^a), TH. (14^a), EH. (19^b)

** Bu beyit R. 'de yok.

-104* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Virür şahbā ğınāsın şūriş-i mestāne-'i 'aşkuñ
Felātün-i'tinādır cünbişi dīvāne-'i 'aşkuñ
2. Yıķılmaz şadmesinden zūr-ı küh-endāz-ı hicrānuñ
Esās-ı ber-hevā zanneyleme kāşāne-'i 'aşkuñ
3. Sifāl-i köhne saymazlar ser-i fāğfür-ı hākānı
Göreydik bezm-i Cem tertībini meyhāne-'i 'aşkuñ
4. Fütür itme olursañ cüst-cūda 'ākıbet vāşıl
Zevāyāsında şad gencine var vīrāne-'i 'aşkuñ
5. O keyfiyyetden oldı böyle bī-ārām u ser-gerdān
Felek nūş eylemişdi cür'asın peymāne-'i 'aşkuñ
6. Alur minķār-ı himmet zūr-ı çengāl-i şehāmetle
Nice 'ankāyı Rāğıb cerre-bāzī lāne-'i 'aşkuñ

*104) V. (31^a), R. (23^a), H. (35^b), HE. (30^b), TH. (14^a), EH. (19^b)

1. şūriş-i: sūziş-i HE., şūriş-i TH., sūziş-i EH. /-i 'ünādır: aşınādır TH.

-105* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Hilâf-1 ñinetimdir tab'-1 a**h**bābe keder virmek
Degildir meşrebim mānend-i şahbā derd-i ser virmek
2. Ten-i merdāne çesbān cāme-'i zīnet mürüvvetdir
Mişāl-i zenn berdūşa degildir zīb ü fer virmek
3. Dem-i cān ba**h**ş-1 'İsā hurrem ü sebz itmez āb-1 Hızr
Dıra**h**t-1 ba**h**tımuñ yok neş'esinde berk ü per virmek
4. Olur mı ebr-i nīsān-veş müyesser her teng zarfa
Bahrden çatre-'i nā-çiz olup ğaltan güher virmek
5. Uçurduñ hvāb-1 ārām-1 dili ey sürme-'i āş**ü**b
Neden şeb**b**āz-1 çeşm-i yāre böyle bāl ü per virmek
6. Helāk eyle dimekdir cev-r-i bī-dāduñla 'u**şşākı
Nühufte-zār-1 'a**ş**kuñdan o bī-rahme haber virmek**
7. Hulūş olmaz mü'eddī şimdi Rā**ğ**ıb vuşlat-1 yāre
Müyesserdir merāmuñ mümkün olsa sīm ü zer virmek**

*105) V. (31^b), R. (23^a), H. (35^b), HE. (30^b), TH. (14^b), EH. (19^b)

2. degildir: yakışmaz TH.

3. neş'esinde: teşnesinde HE.

6. Nühufte-zār-1 'aşkuñdan o bī-rahme haber virmek: Müyesserdir merāmuñ mümkün olsa sīm ü zer virmek HE.

**Bu beyit EH'de yok

-106* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Ey çeşm- girye-hîz eşerüñ yoğ mudur senüñ
Āteş içindeyim haberüñ yoğ mudur senüñ
2. Bir āh-ı huşk ise işüñ Allāha kaldı bil
Hiç kûy-ı yāre nāme-berüñ yoğ mudur senüñ
3. Gerd-i kesād revnaķuñı eylemiş şikest
Sûk-ı hünerde bir degerüñ yoğ mudur senüñ
4. Kānün-ı 'aşķı senden okurlarken 'āşıkān
Dīvān-ı i'tināde yerüñ yoğ mudur senüñ
5. Pek de virilme ğaflete ey ğurre mest-i nāz
Meger zemāneden ħazerüñ yoğ mudur senüñ
6. Pervāne serserī neden ey tã'ir-i niyāz
Evc-i ķabüle bāl ü perüñ yoğ mudur senüñ**
7. Dāmān-ı vaşla bu'l-hevesān oldu dest-res
Rāğıb elünde bir hünerüñ yoğ mudur senüñ

*106) V. (31^b), R. (23^a), H. (36^a), HE. (31^a), TH. (14^b), EH. (19^b)

2. ise: eylese R.

6. nedir: neden H., EH.

** Bu beyit R. 'de yok.

7. vaşla: yāre HE.

ḤARFÜ' L - L Ā M

-107*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Ḳābiliyyet istemezler ḳadr ü cāhe muḳbil ol
 Şeh-süvār-ı tevsen-i baht ol hünerde rācil ol
2. Ebr-i nīsān gibi feyzüñ olmasun maḥşūşa ḥaş
 Pertev-i iḥsān ile mihr ol cihāne şāmil ol
3. Çīn-i ebrūlar seni pāmāl-ı emvāc-ı fütūr
 İtmesün ey çeşm-i giryānım meded deryā dil ol
4. Kimseden ḥavf itme senden pūr-hirās olsun kesān
 Olma miğfer-veş sebük-ser şeşper-āsā pūr-dil ol
5. Başdılar ser-menzil-i kāme sebük-pāyān ḳadem
 Ey girān-rū sen daḥi dermānde-'i āb u kil ol
6. Rāğib olma gūr-dil-veş peyrev-i bī-dest ü pā
 Olma muḥtāc-ı 'aşā sen reh-neverd-i kāmil ol

*107) V. (32^a), R. (23^b), H. (36^a), HE. (31^a), TH. (15^a), EH. (20^a)

2. iḥsān ile: iḥsān-ı HE.

-108* -

Mef'ūlü / Fā'ilātü / Mefā'īlü / Fā'ilün

1. İtdi ten-i nizārımı feryād u nāle nāl
Kaldım o rütbe za'f ile yoğ irtihāle ħāl
2. Evzā'-ı bāz-gūneye mā'il mizāc-ı 'aşđ
Bunda ħad ħamīde olur i'tidāle dāl
3. Ārāyīş-i ħabūl hüner-i şervet olmasa
Olmazdı böyle cüz'-i mülāzım kemāle māl
4. Sipāre-'i ħavādiş-i eyyām olup şuhūr
A'cūbe-'i veħāyi'-i dehre risāle sāl
5. Var mı, 'ilācuñ itmege bir ħāle ħamūş
Olmaz müfīd herzedir ey meħāle kāl
6. Dinmezdi āl-i teşne-firīb olmasa serāb
İmā ider bu nükte-'i rengīn-mişāle āl
7. Rāġıb hezār ma'nī'-i nāzuñ ħayāl idüp
Her ġamzesinden oldu hedef perr ü bāle bāl

*108) V. (32^a), R. (23^b), H. (36^b), HE. (31^b), TH. (15^a), EH. (20^a)

1. ħāl: maħal R.

3. cüz'-i: cerre HE.

4. -mişāle: -me'āle H., HE.

5. idüp ile V./ġamzesinden: ġamzesinde

-109* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Bezm-i meyde olma pür-çîn-i ğazab dem-beste gül
Hande-rülükdir olan bu şîşeye şâyeste gül
2. Ğālib-i gerden olur bāzīçesinde bī-ta'ab
Hâtem-i hālūñ iden genc-i dehenden deste gül
3. Peyrev-i feyz-i nesīm oldu nevā-yı 'andelib
Açılursa küşe-'i bāğa nola āheste gül
4. Zevk-yāb-ı zahm-ı peykānuñ olan derd-āşinā
İtdi her bir deşne-'i hâre fedā biñ deste gül
5. Ğonce-'i mīnāsı olmaz bir daḥi lebrīz-i şerm
Şîşe-'i nāmūsı zinhār itmesün işkeste gül
- 6.. Sāye-'i zülf-i hâm-ender-hâmdır ol ruḥsārda
Yohsa bir gülşende olmaz sünbüle peyveste gül
7. Şā'ir-i rengīn-edāya berk-i sebzimdir biter
Gül-sitān-ı ṭab'-ı Rāġıbdan bu bir ber-cestे gül

*109) V. (32^b), R. (23^b), H. (36^b), HE. (31^b), TH. (15^a), EH. (20^a)

1. -rülükdir: -rülükdan V.

2. iden: ider R.

4. deşne-'i: deşte R., HE.

6. sünbüle: sünbül-i V.

7. biter: yine EH.

-110* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'lün

1. Yārini gerden-i aḥbābe idenler taḥmīl
Ne ḳadar olsa sebük-rūḥ olur elbette ṣakīl
2. Eglenür ḳaşd-ı ticāret ile cünbişlerden
Şanduñ ey ḥVāce meger Kā'beyi sen ḥān-ı Ḥalīl
3. Var ise bir hünerüñ 'arz ile işbāt eyle
Olamaz mahz-ı mübāhāt bu da'vāye delīl
4. Māye-'i feyz virür revnaḳı zīnet virmez
Zīver-i cevher ile rüşen olur mı ḳandīl
5. Şaçdı āteşlerini gürledi ol şūḥ yine
Ġālibā naḳb-ı nikābe ruḳabā itdi fitīl
6. Ḳaralardan aḳaraḳ baḥr-ı sefīd-i Rūma
Cū-yı eşkim görünür Nīl gibi baḥr-ı tavīl
7. Münkeşif olmadadır zıddı ile çün eşyā
Ta'n-ı a'dā gibi Rāḡīb olamaz zıkr-i cemīl

*110) V. (32^b), H. (37^a), HE (32^a), TH. (15^b), EH. (20^b), R. 'de yok.

5. ol: o HE. / naḳb-: neft -V

ḤARFÜ' L - MĪM

-111* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Şāhid-i şūh-ı hayālün zīb-i āgūş eyledim
Serv-i kaddün şu'le-'i dāğımla gül-pūş eyledim
2. Sūzişim bir gūne takrīr eyledim pür-āb u tāb
Şu'le-'i minķār-ı şem'-i bezmi hāmūş eyledim
3. Gerçi buldum şöhret-i dāğımla reng-i imtiyāz
Lāle-veş demlerdir ammā hūn-ı dil nūş eyledim
4. HVāhiş-i dilden şadā-yı ğonce-'i peykānuña
Gül gibi ser-tā-be-pā her zahmimi gūş eyledim
5. Çāşnī'-i vuşlatuñdan şöyle oldum zevķ-yāb**
Telhī'-i eyyām-ı hicrānuñ ferāmūş eyledim
6. Lenger-i 'aql ile pā-ber-cā iken mānend-i kūh
Şimdi şūr-ı 'aşķa baķ deryā gibi cūş eyledim
7. Sedd-i rāh-ı cilve-'i nezzāredir Rāġib hayā
Kendi şermimden ruħ-ı dildāre rū-pūş eyledim

*111) V. (33^a), R. (24^a), H. (37^b), HE. (32^a), TH. (15^b), EH. (20^b)

4. dil: cān HE.

**R. 'de 5. ve 6. beyitlerin yerleri deġişik.

5. yāb: -yābın V., TH.

-112* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'iün / Fe'liün

1. Kudüm-1 şevk ile tevbîh-i baht-1 şüm idelüm
Ayâğ-1 mül ile kesr-i ser-i gumüm idelüm
2. Niẓām-1 hey'et-i rezmi tamām bezme virüp
Şaf-1 sipāh-1 ğama şıdķ ile hücüm idelüm
3. Kelāl geldi taşarrufdan Ümm-i Dünyāyı
Yeter şu Kāhirenüñ qahrı 'azm-i Rüm idelüm
4. Fūrüg-1 âteş-i terdir 'ilāc-1 saht-dilān
O mäh-pāreyi bezm-i tarabda müm idelüm
5. Sezā-yı levm ü cezā nefsimiz iken Rāğıb
Nedir günāhı sipihrüñ ki biz şütüm idelüm

*112) V. (33^b), H. (37^b), HE. (32^b), TH. (16^a), EH. (21^a), R.'de yok

1. ser-i: şerr-i EH.

5. ki biz: aña HE.

-113*-

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Yāyuñ ey ebrū-yı yār olsa da āhen çekerim
Çande bir çille-'i saht olsa anı ben çekerim
2. Rıtl-ı mürd-efken-i zehr-ābe-'i ğam çekdikce
Cām-ı şahbāyı muraddıĝ gibi birden çekerim
3. Külbemi şu'le-'i āvāz ile rūşen iderim
Gül-i dāĝım eridüp revĝan-ı şīven çekerim
4. Nāz-ı ebrū-yı hilāli çekemem lık o mehüñ
Tıĝ-ı ebrūsuna ğasret ile gerden çekerim
5. Pāki'-i dāmenimüñ bā'ışı kütelligidir
'Iyşdan şanma ki perhīz ile dāmen çekerim
6. Kimsenüñ bāri degil derd-i elem cevır ü sitem
Bāri kāfir ne çekersem hele senden çekerim
7. Şıķlet-i vaz'ı rakıbüñ çekilür mi Rāĝıb
Haţır-ı dost için zaĝmet-i düşmen çekerim

*113) V. (33^b), R. (24^a), H. (38^a), HE. (32^b), TH. (16^a), EH. (21^a)

-114*-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Hrām-ı çaddüñe ta'bir-āşinā bulamam
Bu nazma servi dahi mışra'-ı resā bulamam
2. Ḥuşülün isteyecek dilde müdde'ā bulamam
Nigār-ı hāne iken naçş-ı hoş-nümā bulamam
3. Bulur benim gibi biñ mübtelā o şūh ammā
Cerāğ-ı mihr ile ben öyle meh-likā bulamam
4. O güm-sürāğ-ı beyābān-ı hayretim hergiz
Talebde ben beni Hızr olsa reh-nümā bulamam
5. Hezār cāmını nūş eylesem de devrānuñ
Neşāṭ ü neşveye dā'ir yine şafā bulamam
6. Neye irāde idersem 'alāḳa rabṭ idemem
Ne ṭurfa ḳayd imiş āzādelik rehā bulamam
7. Ḳanı ol āfet ile üns ü ülfet-i dīrin
Nice oldı şimdi 'aceb noldı Rāğ**ı**bā bulamam

*114) V. (33^b), R. (24^a), H. (38^a), HE. (33^a), TH. (16^a), EH. (21^b)

3. öyle: böyle TH.

5. neşveye: şiveye V.

7. noldı: oldı HE.

-115* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Sırr-ı ezdāde müzāhir idigin bu 'ālem
Gösterir nağmedeki mudğam olan hey'et-i ğam
2. Maşdar-ı şöhret ü şıyt olmaz idi tabl ü 'alem
Zahme táb-āver olup itnese teşbīt-i kadem
3. Ehl-i huşuñ nazār-ı çeşm-i hikem-bīninde
Neşve-'i 'ibrete dā'ir görünür sāğar-ı Cem
4. Dil ki mecrūh ola memnūn-ı nüvāziş olmaz
Zahmi āyīnenüñ eyler mi kabūl-ı merhem
5. Hakkā kā'il idi bī-şübhe bileydi her kes
Şūret-i Hakkda niçün halk olundı Ādem
6. Bir giden bir daħi gelmez ne 'aceb hikmetdir
'Ālem-i rāhata beñzer gibi iklīm-i 'adem
7. Lezzeti eṭ'imede zīneti pūşīşde arar
Ne bilür neş'e-'i idrāki nedir ehl-i şikem

*115) V. (34^a), R. (24^b), H. (38^b), HE. (33^a), TH. (16^b), EH. (21^b)

3. hikem-: ciger-H.

5. kā'il: mā'il V.

8. Zūr-ı yek-ḥamle-'i endūha ṭayanmaz sāḳī
Olsa bünyān-ı ṭarab her ne ḳadar müstaḥkem**
9. Kendi ḥālin unudup 'āşıḳa aḡlardı o meh
Bilse bir kerre felekde nicedir cevır ü sitem
10. Semm-i hicrānuña emdir didi erbāb-ı mezāk
Nola ey ḡonce-dehen leblerüñi bir emsem
11. Hep olur ḥ^vāhiş-i dil eyleme ḥām ibrāmı
Vaḳti var 'arż-ı merāmuñ daḡi Rāḡıb -epsem

**HE.'de 8. beyitten sonrası yok.

10. semm-i: Resm-i TH. /Nola: Nolar R

11. -epsem: isem EH.

-116*-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Hayāl-i zülf-i ham-ber-ham ki eyler hâtırım der-hem
Olur her medd-i âhım tûğ-ı şâhî dūd-ı dil perçem
2. Zülāl-i tesliyet eyler 'ulüv-gır âteş-i 'aşkı
Gül-i dâğ-ı fūrüzâne şererdir çatre-'i şebnem
3. Hevâsı âteş-engiz âbı sevdâ-hız-i hâkinden
Temâşâ eyledim iklîm-i 'aşkı başka bir 'âlem
4. Hevâ-yı zülf-i halüñle budur hânünü 'uşşâkuñ
Urur mânend-i ney gâhi şabâ ki bûselikden dem**
5. 'Aceb mi dilleri tekdîr iderse hatt-ı mevhumuñ
Çopar ebr-i muhayyelden dil-i hürşid olursa nem
6. Keserse bezm-i şahbâdan ayâğın zâhid-i huşküñ
Felekde çin-i ebrü gibi tûğ-ı hoş-hadem bilmem
7. Hasüdâ her münkir eylesün mi ser-fürü Râğıb
Muhammerdir ser-â-pâ tînetimde neş'e-'i Âdem

*116) V. (34^b), R. (24^b), H. (38^b), HE. (33^b), TH. (16^b), EH. (21^b)

1. -ber-: -der-TH.

**Bu beyit TH.'de yok.

5. ebr-i: Emr-i HE., TH.

6. ayâğın: ayâğım V., R.

- 117* -

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

1. Dil-i meyyālimi şehbāz-ı çeşm-i yāre gösterdim
Kebūter-veş o tıfla tāze bir āvāre gösterdim
2. Taleb-i kārāvī şıḥhat oldum çeşm ü ebrūdan
'Acebdir nabz-ı cānı öyle bir bīmāre gösterdim
3. N'ola feryād iderse sille-i rāmişger-i ğamden
Mişāl-i def dili bir ateşin ruhsāra gösterdim
4. Pür itdim reh-güzār-ı dilberi hūn-ı sirişkimle
Yoluna kan dökmenin ol ğanze-i hūn-hvāre gösterdim
5. Tabībim görmedi bir kerre şāyān merhem-i luḫfa
Dil-i bī-çāre-i şad-pāremi şad pāre gösterdim
6. Kadd-i ham-geştem ile Rāġibā yandım o ruhsāre
Kemān-ı köhne-i pervāne-kārim tāra gösterdim

117*) Hüseyin YORULMAZ, *Koca Rāġib Paşa Dîvânı*, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 135.

-118*-

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'ilün

1. Neden āyā bu tehevür çuluña pādişehim
Var ise bendeligimdir saña ancak günehim
2. Düşdi lağzīde olup ç'rına çāh-ı zeķanuñ
Zāhirā mest-i mey-i la'lüñ olaldan nıgehim
3. Hāl-i Hindū-yı bütān terbiye eylerdi yine
Olsa te'sīri daħi kevkeb-i baht-ı siyehim
4. Müje tārāc-ı dile şāf çeküp ol şūh disün
Sürme-reng eyledi gerdūnı ğubār-ı sipehim
5. Māye-'i tīnetim olmuş benim insāniyyet
Hāk-i kabrimde de bī-rūħ şanemdir giyehim
6. Yūsuf-ı Mışr-ı ğarābet dinilürsem yiridir
Halkā'-i zülf ü zeķan oldu çü zindān ü çehim
7. Hüsrev-i mülket-i dil-suhtekānım Rāğıb
Şem'-veş şu'le-'i dāğ-ı cigerimdir külehim

*118) R. (24^a), EH. (21^a), V., H., HE. ve TH. 'de yok

5. bī-rūħ: pūr-dih-i EH.

ḤARFÜ' N - NŪ N

-119* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Ḥalāvet-yāb olur mı ni'met-i elvān-ı dünyādan
Dehen-şūy olmayanlar būs-ı dāmān-ı müdürādan
2. Hevā-yı nefsdan ser-māye-'i 'izzetdir istignā
'Aziz olmazdı Yūsuf çekmese dāmen Züleyhādan
3. Biri bīm ü biri ümmīd ile itdi kebāb āḥir
Fiğān dest-i leb-i ḥāmūşdan evvel çeşm-i güyādan
4. Sevād-ı perde-'i ḥaṭṭa tevārī itme 'illetle
Kıyāmet kopsa geçmez yek ser-i mū dil o sevdādan
5. Degil ḥālī perīşānī-'i kākül fitne-'i ḥaṭṭan
Ḥaber sormak ḥaṭṭadır peyk-i āh-ı bād-ı peymādan
6. Ser-ā-ser ḥüsn ü ān-ı şīvedir yek-ķālība mesbūk
Budur fehmi itdiğim ma'nā-yı nāzik ol ser-ā-pādan
7. Leb-i cān-baḥşinuñ i'cāzına söz yok leṭāfetde
Tekellüm eyledikce fark olunmaz lafzı ma'nādan

*119) V. (34^b), R. (25^a), H. (39^a), HE. (34^a), TH (18^a), EH. (22^a).

1. dünyādan: zībādan V.

4. ḥaṭṭa: ḥaṣṣa R. /geçmez: çekmez H.

5. peyk-i: biñ TH.

- 8 Degildir boş tehî-desfî-'i nakd-i vakti olmağdan
Kühen rindâne sâkı dest-keşlik cām-ı şahbādan
- 9 Kapāğı Şāma atmağdır dil-i şūrīdenüñ fikri
Rehā bulsa eger zencīr-i zülf-i şūh-ı şeydādan
10. Vefādır mümkün-i ma'dūm ancak ittifağ üzre
Muhālifdir bahşlar kīmyādan zāt-ı anğādan
11. Raḥīk-ı şafvetüñ tekdīr imiş ḥüsn-i mükāfātı
Anuñ çün derd-i serdir çekdigim Rāgīb aḥibbādan

- 120* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün Fa'lün

1. Mey-i 'aşkıyla görüp ehl-i fenā medhūşun
Zāhid-i huşk pesend eylemez oldu hūşun
2. Ten-i bürehne ider ol kimseyi çarh-ı ğaddār
Görse şāyeste eger hil'at-i cāha dūşun
3. Baħr-ı ğamdan yine tahlış-i vücūd eyleyemez
Görmüşüz bezm-i meyūñ biz nice deryā-nūşun
4. Çaşn-gır du'ā eylese destin bālā
Ne'am-ı hVān-ı İlāhīnūñ açar ser-pūşun
5. Neş'esi raķşa götürse ne 'aceb mestānı
Görme misin hum içinde mey-ı ālūñ cūşun
6. Kaşdi ikrār-ı vişāl itmedir eylemse sūkūt
Nola būs eylese 'uşşāk leb-i hāmūşun
7. Girye-nāk itse nola eh-i dili te'sīri
Muṭrib-i nāz burur sāz-ı niyāzuñ gūşun
8. Yine rez duħterinūñ halka begūşı olamaz
Mihr ü mehden eger eylemse felek mengūşun
9. Sanma pervāz ide tahrīk-i şafādan Rāğıb
Gülü hıfz itmek için bülbül açar āgūşun

*120) V. (35^a), R. (25^b), H. (39^b), HE. (34^a), EH. (24^a). TH.'de yok.

3. biz: bir V., H.

4. eylese destin bālā: olsa da cevr eyleyemez H., HE.

7. nāz: bezm HE. / gūşun: pūşun V.

-121* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Ebrūsı t̄āḳına nice itsün yemān yemīn
Mihrāb-ı t̄iḡa vaz' idemez her cebān cebīn
2. Virmez sifāl-ı köhneye şahbā şafā-yı cām
Olmaz hemīşe bā'ış-i feyz-i mekān mekīn
3. Pür-çin-i nāz-ı sāye-'i kākülde eylemiş
Ebrūların hadeng-i sitem-i der-kemān kemīn
4. Ben bildigimse tab'-ı mükāfāt-ı rüzigār
Hiç olmasun muḡataradan bī-emān emīn
5. Rāḡıb bu feyz vaḳt ile bir tarḡ-i tāzedir
Ḳābil mi böyle tarḡ oluna her zamān zemīn

*121) V. (35^b), R. (25^b), H. (40^a), HE. (34^b), TH. (17^a), EH. (22^a).

1. t̄iḡa: t̄iḡına HE..

2. şahbā şafā-yı: şafā-yı şahbā V.

3. kākülde: kākülde TH. / Ebrūların: ebrūları HE.

5. bu: şu R.

.122*.

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Her demde tarḥ idüp sitem ü nāze bir zemīn
Mānend-i dāğ açar o peḥ tāze bir zemīn
2. Añlar gören şu 'arşada bāzīce keşretin
Teng olduğun sipihr-i çep-endāze bir zemīn
3. Ser-i sebzī-'i nihāl-i muḥabbetdir sūḥan
Eksik mi ğars-ı fitnede ğammāze bir zemīn
4. Ser-māye mūşikāfe yeter vaşf-ı kākülün
Rengin ararsa işte rūḥ u ğāze bir zemīn
5. Rāğıb bulursa edhem-i ḥāmeñ bulur yine
Bu teng-nāde tāze tek ü tāze bir zemīn

*122) V. (35^b), R. (25^a), H. (40^b), HE. (34^b), TH. (17^a), EH. (22^b).

5. Rāğıb bulursa edhem -i ḥāmeñ bulur yine: Bulursa edhem-i ḥāmen bulur yine Rāğıb HE.

- 123* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Ser-geştedir mülāzımı bāb-ı tevekkülün
Rabṭ itmedikçe bir yire ḥabl-i tevessülün
2. Nakḍin neş'eyle beh virür ammā ki sūd ider
Ser-māye-'i ta'azzüz idenler tezellülün
3. Vābestedir mekārihī-'i hażma ḳadr ü cāh
Seyr eyle üstüh^Vān-ı hümānuñ tenezzülün
4. Bir gün olur bu naḳşı da dest-i ḳazā bozar
Çoḳ görmüşüz şu kevn ü fesādın tebeddülün
5. Her şey'üñ i'tidāldedir zevḳ u neşvesi
'İyş ü deminde bīmize bulduk tevaḡḡulun
6. Mānend-i kūh iken beni kāh itdi mihnetüñ
Ṭāḳ itdi ṭāḳatin bu sitekler taḥammülün
7. Çekdim ḥumār-ı neşve-'i mevḥūmeden daḥi
Rāḡib neşāṭuñ eylemem aṣlā taḥayyülün

*123) V. (36^a), R. (27^a), H. (40^b), HE. (35^b), TH.(17^a), EH. (22^b).

1. İtmedikçe: eyledikçe HE

2. neş'eye: nesine R., H., TH., EH.,

5. bulduk: buldum HE.

7. ḥumār-ı: ḥumārī R., H

. 124* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Şöyle germ oldı bu şeb bezm âteş-i seyyâleden
Farğ olunmaz devr-i sâgar şu'le-i cevvăleden
2. Gülşen-i dâğım yine açdı nesīm-i āh ile
Ġonce-'i minķār-ı bülbul şāh-sār-ı nāleden
3. Pertev-i ħüsne olup her zerre mir'āt-ı zuhūr
Çeşme-'i mihr içmede işrāb-ı behcet jāleden
4. Feyz-i Ħağdır kār-gāhı ķābiliyyet tār u pūd
Gelmez ey hVāce ķumāş-ı ma'rifet Bingāleden
5. Olsa da Rāğıb küşāde dāğ-ber-dildir yine
Necm-i bahtım sebz gūyā āb-ı rū-yı lāleden

*124) V. (36^a), R. (26^b), H. (39^b), HE. (35^a), EH. (24^b), TH.'de yok.

2. nāleden: lāleden V., R., H., EH.,

-125*-

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. Düşse nola mihr ü mehi çarhun nazarımdan
Ayırdı beni göz göre nūr-ı başarımdan
2. Rīzān oluyor dūr yirine rīze-'i yākūt
Bağ āteşime ḥasret ile çeşm-i terimden
3. Bir kaçre degil eşkime nisbet yedi deryā
Bir lem'a degil āteş-i dūzeh şererimden
4. Hicr-i gül-i ruḥsārı ile bāliş-i rāḥat
Bir pūte-'i ḥār olmadadır derd-i serimden
5. Çok berç-ı hayāl oldu temāşā vü ḥafāsı
Sīrāb-ı şafā olmadım o sīm-berimden
6. Rāğib göremem cāmını Cem sunsa şafāsın
Çeşmimde benim tīredir 'ālem kederimden

*125) V. (36^b), R. (25^a), H. (41^a), HE. (35^b), TH. ve EH.'de yok.

3. Bir lem'a degil āteş-i dūzeh şererimden: olsun o da āşifte nidā(-yı) şeherimden V.

4. rāḥat: ḥasret.R.

-126* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Pes-i nüh tūy-ı çarh olmaz dil-āzāran için me'men
Tayanmaz fı̄r-ı āh-ı inkisāre āhenīn cevşen
2. Şerār-ı şūr u şer hep saht dillerden zuhūr eyler
Bu da'vāye iki şāhid degil mi seng ile āhen
3. 'Uyūb-ı nāsı ifşādan libāsın soymağ ehvendir
Baña hoş-ter gelür reh- zenlik olmağdansa Pervīzden
4. Müfīd-i i'tibār olmaz teşābih reng diyü virmez
Olur mı zīver-i destār-ı rağbet sünbül-i hırmen
5. Şikāf-ı hār-ı hasret ya olur gül-düz-ı istignā
Degil hālī iki naqşuñ birinden küşe-'i dāmen

*126) V. (36^b), R. (25^b), H. (41^a), HE. (36^a), TH. (17^b), EH. (23^a)
2. şūr u şer: şūrişi HE. diller: dilden HE.

6. Tecerrüddür iden çün sāliki ser-menzile vāşıl
Olur ğālib bu yolda reh-nümāye şīve-'i rehzen
7. Mükāfāt iktizāsınca cezā cins-i 'ameldendir
Hüdā cānından itsün dūr iderse kim seni benden
8. Yürür keştī-'i şahbā kuvvet-i meh-tāb ile Rāġıb
Olur bu zevraқа pırāhen-i fānūsdan yelken

-127* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Olur çeşm-i sefıdim girye-'i hūn-ābdan rūşen
Mişāl-i dīde-'i sāgar şarāb-ı nābdan rūşen
2. Ne hācet pertev-i dil-sūzī-'i yārān-ı bī-mihre
Olur dāğım fiṭil-i penbe-'i meh-tābdan rūşen
3. Olur mı feyz-cū-yı mürde-dil rūşen güher hergiz
Degil āyine-'i kītī -nümā sīm-ābdan rūşen
4. Keşāyiş bulmadı dil girye-'i deryā-hurūşumdan
Olurken hāne-'i gevher-nümīd-i ābdan rūşen
5. Keder virmez ne deñlü tūre-baht olsam baña Rāğīb
Fūrūğ-ı himmetim var mihr-i 'ālem-tābdan rūşen

*127) V. (37^a), R. (25^b), H. (41^b), HE. (36^a), TH. (17^b), EH. (23^a)

2. dāğım: dā'im V.

3. Degil: Dil-i V.

4. girye-: dīde- HE.

-128* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Ümmīd-1 neşvedir bize hep derd-i ser viren
Fikr-i şafāda olduğumuzdur keder viren
2. Cūş-1 bahār-1 āteş şevk-1 Kelīmdir
Şāh-1 nihāl-i Tūr degil berk ü ber viren
3. Tā sāķ-1 'arşa dek niçün ey āh-1 bī-eşer
Virürdi saña bu rif'at ile pâyeler viren
4. Ğammāzī-'i nigāh-1 taḥassür mü āh mı
Bilsem o şūha rāz-1 derūnum haber viren
5. Şehbāz-1 evc-i ḥüsne düşen nāz ise meger
Üftādeler degil mi saña bal ü per viren
6. Tāb-1 şikest-i leşker-i zulmet muḥāl idi
Ḥüsn olmasaydı pençe-'i ḥürşide fer viren
7. Şimdi dirġ naķd-1 sirişkin mi eylesün
Rāġib o şūha merdüm-i çeşminde yer viren

*128) V. (37^a), R. (26^a), H. (41^b), HE. (36^b), TH. (18^a), EH. (23^b)

-129* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Şöyle hem-meşreb ü yek-reng olayım cām ile ben
Döneyim lāle-'i sūrḥa mey-i gül-fām ile ben
2. Vaşl odur reşk ide āmīzişine şīr ü şeker
Bulamam çāşnī-'i vuşlatı ibrām ile ben
3. Dest-ḥoş-ı mey-i āl olmayacak sīb-ı zeķan
Mütesellī olamam dā'ıye-'i ḥām ile ben
4. Olalı şubḥ-ı binā-gūşı sevād-ālūde
Rūz-ı vaşlın seḥerin fark idemem şām ile ben
5. Bün-i nerm-ḥūsın o bī-rahmin arar ḥūblaruñ
Rāğıb āşüfte-hevāyım dil-i ḥod-gām ile ben

* 129) V. (37^a), R. (26^a), H. (42^b), HE. (36^b), TH. (18^a), EH. (23^b)
2. çāşnī-: çeşni- TH. / vuşlatı: vaşlını V.

-130* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Mest-i cām-ı vuşlatuñ hicr ile maḥmūr olmasun
Gördiginden kimseler 'ālemde mehcūr olmasun
2. Kendi de maḡmūm olur dil-şādī-'i a'dāsına
Düşmenim maḡzūnī-'i düşmenle mesrūr olmasun
3. İnkisārından olur nüh künbed-i mīnā şikest
Ḳalb-i 'āşık el-emān destüñde meksūr olmasun
4. Sāz-kār-ı kār-ı 'ālem ḳuvvet-i iḳbālde
Baḥt-ı fīrūz isteriz bāzū-yı pūr-zūr olmasın
5. İ'tirāf-ı cürm ile nādāne hoş-terdir cezā
Kimse Rāḡīb ḡadr-i nādān ile maḡdūr olmasun

*130) V. (37^b), R. (26^b), H. (40^a), HE. (35^a), , EH. (24^b) TH'de yok

1. maḥmūr: meşūr V., H., HE.

2. maḡdūr: ma'zūr V.

-131* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Seyr eyle gerd-i lebde haṭṭ-ı nev-remīdesin
Naḳṣ-itdi faṣṣ-ı la'line hātem-i kasīdesin
2. Ruḥsār-ı lāle-gūnuña nezāre germ olup
Tāb-ı nigāhı 'āşıkā dāğ itdi dīdesin
3. Yek rengī-'i muḥabbet ile buldı 'ākıbet
'Āşık 'izār-ı yārda reng-i peīdesin
4. Buldurdı hāme vaşf-ı haṭṭ u hāl ile şuyın
Zabṭ eyledi ḳalem ü ḥüsnüñ güzīdesin
5. Gīrāyī-'i kemend-i cünün süst ola meger
Bilmem ben āhūvānda Rāğib remīdesin

*131) V. (37^b), R. (26^b), H. (42^a), HE. (37^a), TH. (18^b), EH. (23^b)

2. -gūnuña: -gūn ile EH. / olup: idüp TH. / itdi: idi HE.

5. Gīrāyī: Gīrānī -TH.

5. riḳḳat-: diḳḳat- TH.

-132* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. İtmeyen hergiz teḥāṣī āb-ı rüyın pāsdan
Dāmen-i 'arzın nice taḥīr ider ednāsdan
2. Nakş-ı 'irfānı ḳabül itmez dil-i ālūdekān
Muḫtaribdir semm-i ḥaṭṭ-ı çirkīnī-'i ḳırtāsdan
3. Tīnetinde her kimūn olmaz ḥamīr-i ma'rifet
Olsa da şūretde ādem farkı yok nesnāsdan
4. Zīver-i dūş eyleyen cāh-ı sehā teşrīfini
Olamaz āsūde-dāmen pençe-'i iflāsdan
5. Ādemi işlāḥa mebnīdir leked-kūbī-'i dehr
Añla sırr-ı mācerāyı k'ez-rev-i kirbāsdan
6. Sāde- diller neşve-dār erbāb-ı dāniş pür-ḥumār **
'Āḳilān ser-şār-ı ḥayretdir bu vārūn ṭāsdan
7. Şöyle Rāḡıb bī-dimāḡ itdi beni devr-i sipihr
Neşvesi ṭursun ḥumārın ḳaldı dil iḥsāsdan

* 132) V. (38^a), R. (26^a), H. (42^a), HE. (37^a), TH. (18^b), EH. (24^a).

1. ālūdekān: āzādekān TH. / semm-i: resm- TH., EH.

3. Tīnetinde: tīnetinden TH. / farkı: fark V.

4. -dāmen: dāmeni R., -dāmān TH.

** Bu beyit R. ve TH.'de yok.

6.neşve-i: neş'e- HE.

-133* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Ārzū-yı vuşlatuñ gitmez dil-i mehcürdan
Dür olur mı fikr-i şahbā hātır-ı maḥmürdan
2. Olmadı cū-yı sirişkim gülşen-ārā-yı heves
Bir güler yüz görmedim ben ṭālī'-i pür-şürdan
3. Berk-i sebz-i āteş olmuşdur reh-āverd-i Kelīm
Meyve-çīn olmak müyesser mi nihāl-i Ṭürdan
4. Perde-pūş-ı 'ayb olur seyr-i maḳāmat-ı hevā
Kimse bed āvāz işitmiş mi hār-ı tanbürdan
5. Görmedik bir maḫhar-ı ḳurb-ı temāşāyı henüz
İstima' itmekdeyüz evşāf-ı ḫüsnüñ dürdan
6. İntisāb-ı ehl-i devlet ḫāki hem eyler 'azīz
Zā'il olmaz şıyṭ-ı 'izzet kāse-'i fāğfürdan
7. Ol ḳadar buldum zen-i dünyāyı Rāğīb bī-vefā
Çeşm-pūş-ı ārzū oldum behişt ü hürdan

*133) V. (38^a), R. (26^b), H. (42^b), HE. (37^b), TH. (19^a), EH. (24^a).

3. sebz-i: sebzi EH.

5. Görmedik: Görmedim EH. / dürdan: Ṭürdan HE.

-134* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Ey hüsn-i şu'le-tābını zīr-i niķāb iden
Açmazdan 'āşıkānı ruḥuñdur kebāb iden
2. Haṭṭuñ ḥayālidir baña būy-ı dimāg olan
Zülfüñ hevāsıdır beni āşufte-hvāb iden
3. Evza'-ı nā-mülayim-i aḥbāb ola meger
Ehl-i kemāle çarḥ degildir 'azāb iden
4. Olmaz girān biḍā'a-'i kālā-yı i'tibār
Bu bender içre sūd-ı ziyānın hisāb iden
5. İz'āc-ı hulķ olsa da zī-ķıymet 'ākibet
Pā-māl olur mişāl-i rikāb irtikāb iden
6. Bī-tābī-'i tehālükle yolda ḳaldı hep
Ser-menzil-i merāme vaķitsiz şitāb iden
7. Beñzer o şaḥşa yüzi gül-endūd ola şanur
Mūy-ı sefidi şüste-'i reng-i hızāb iden
8. Rāgīb müdāheneyle riyādır zemānede
Dünyāyı şanma cevır ü sitemdir harāb iden

* 134) R. (24^b), EH. (23^a), V., H., HE, TH.'de yok
1. ruḥuñdur: ruḥuñdan EH.

-135* -

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. 'Ar'ar gibi ol ķāmet-i dil-cūya ne dirsın
'Anber gibi ol ķākül-i hoş-būya ne dirsın
2. Bu mülk-i dili ğāret iden hāl-i siyeh kim
Ĝabğabda zuhūr eyleye ol rūya ne dirsın
3. Reftār u hırām eylese ol serv-i revānım
Ol demde ķopan na'rā-'i yā hūya ne dirsın
4. Kāfūra müşābih didiler gerdenini halk
Rūyunda nümāyān olan ebrūya ne dirsın
5. Rāğıb saña hūban mūmeyyiz didiler hep
Ol iki turunç ile o pehlūya ne dirsın

*135) R. (26^b), EH. (23^b).V., H., HE. ve TH.'de yok.

ḤARFÜ' L - HĀ

-136* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fa'lün

1. Şemīm-1 bŷy-1 güle tĀb yok dimāğımda
Şarābı vaşl-1 bütĀn āb olur ayāğımda
2. Açıldı her bün-i hārında biñ gül-i ḥasret
O gŷne neşv ü nemā var hevā-yı bāğımda
3. Mişāl-i hāne-i āyīne kendi 'aksimdir
Faķat şafādan eşer kŷşe-'i ferāğımda
4. Zidŷde itmede āhım zalām-1 endŷhı
Beyāz-1 şubḥ oluyor dŷd-1 dil çerāğımda
5. Olursa cŷş-1 sirişkim bu gŷne tŷfĀn-hĭz
İder semenderi gül öksŷzi ocāğımda
6. Ḥadeng-i ġamzeye açmış dehĀn-1 hŷvāhişini
Fiṭl ü merheme yok iltiyām dāğımda
7. Hevā-yı sŷnbŷl-i āhım kesel virŷp Rāğıb
Şemīm-i bŷy-1 güle tĀb yok dimāğımda

* 136) V. (38^b), R. (27^a), H. (43^a), HE. (37^b), TH. (21^a), EH. (24^b)

1. āb olur: olur āb TH.

4. Zidŷde: Ne dŷde EH. /dŷd-: derd- TH.

5. Cŷş-: Cŷy- V.

6. iltiyām: iltisām EH.

-137* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Mübālāt eylemez rindāne-meşreb her huşūşunda
Meger kim bāde-'i gülfām ile sāğar huşūşunda
2. Esās-ı ma'rifetle hāne-i dil bulsun ārāyiş
Tekellüf-ber-tarafdır bāliş ü bister huşūşunda
3. Aceb mi da'vī-'i 'aşkuñla pür-dāğ eylesem sīnem
Gerekdir naqş-ı hātem keşreti maḥzar huşūşunda
4. Eger maqşūd eşerdir mışra'-ı berceste kāfīdir
'Aceb hayretdeyim ben sedd-i İskender huşūşunda
5. Ne çāre kullanılsa hıdmet-i dīgerde çār ebrū
Hele cā'iz degil dellāk ile berber huşūşunda
6. Olur mı çeşm-i ḥasret ḥüsn-i 'ālem-sūzdan beste
Bakılmaz hātır-ı aḥbābe hiç dilber huşūşunda
7. Vaḥīd-i nükte-sence Rāğībā el arḳası yirde
Huşūşā bu zemīn-i tāze tarḥ u ter huşūşunda

*137) V. (38^b), R. (27^a), H. (43^b), HE. (38^a), TH. (21^b), EH. (25^a)

-138* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. 'İlācı 'uḳde-i hāṭırda bul küşādelige
Tekellüf istemez aṣlā keder ziyādelige
2. Mülāyemet ider 'ālemde ādemi bī-ḳadr
Kemān-ı nermi felek vaḳf ider kepādelige
3. Görüp şu ruḳ'ada ednālaruñ taşaddurını
Süvārī itse 'aceb mi ḥased piyādelige
4. Kenāre cāy-ı nukūş-ı havādişüñ olsun
Mişāl-i atlas-ı gerdün medārı sādeline
5. Bu nāz u ḥüsn ile bir şūha olmuş efkende
Düşürmedim o bütüñ naḥvetin fütādelige
6. Tururdı ḥayret ile cūy-bār āyine-veş
Çemende gelse ḳad-i servi cilve-dādelige
7. Bu āb u tāb ile ebkār-ı ṭab'ımuñ Rāğıb
Sezādır olsa eger i'tināsı zādelige

*138) V. (39^a), R. (27^b), H. (44^a), HE. (38^b), TH. (21^b), EH. (25^a)

3. ruḳ'ada: vaḳ'ada HE / edālaruñ: ednā gerek EH.

4. cāy-: cūy-V.

6. ḥayret ile cūy-bār āyine-veş: āyine-ve cūy-bār ḥayret ile, TH.

-139* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Kābil-i 'aşk olsa ammā heves-kār olmasa
Zūr-ı 'aşk-ı zūr-ı maḥv-āyīne-kerdār olmasa
2. Belki tāb-āver olurdı dil nigāh-ı nāzına
Ġamze-'i şimşīr-i ebrūlar ṭarafdār olmasa
3. Kimde var yārā-yı 'arz-ı müdde'ā ey tünd-ḥū
Āh-ı ḥasretten temennālar be-dīdār olmasa
4. Olsa hem-senc-i tesāvī bār-ı da'vī-'i hüner
Bu'l-fuzūlān gāh ḳadr u kūh-ı pendār olmasa
5. Neşve-dār oldukca nā-hem-vār olur meşrebler
Mest-i iḳbāl-i zemāne böyle ser-şār olmasa
6. Hod nedānī ṭinet-i merdümde merküz ol ḳadar
Añlamaz pīş ü pesin iḳbāl-i idbār olmasa
7. Eylemez Rāğıb te'eddüb kimseyi ḥavf ü recā
Da'vī-'i Manşūr iderdi her ḳişi dār olmasa

*139) V. (39^a), R. (27^b), H. (43^a), HE. (38^a), EH. (26^b). TH.'de yok.

1. Kābil-i: Kābil mi V.

6. merküz: mezkūr V. / ol ḳadar: olmasa HE.

-140* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Şaķın dest-i ferāġa rişte-'i tūl-ı emel virme
Nizām-ı mülk-i istiġnāya ġafletle h̄alel virme
2. Olur berkende bünyān-ı 'adāvet zūr-ı nermīden
Hemān sen bāzū-yı saht-ı müdürāye kesel virme
3. İdersin h̄āk- ber-ser h̄anümān-ı zühd ü taķvāyı
Gel ey burcı şehāmet zūr-ı meyden böyle bel virme
4. Bu meydān-ı muħabbetdir 'aṭāye aḥz olur ġālib
Ayāġ almak zeber-destānedir pīrāne el virme
5. Meded hem-ḥāl-i sühr-āb eyleme bīmār-ı hicrānuñ
Virürseñ nūş-dārū-yı ifāķat bī-maḥal virme
6. Kibār-ı devleti hem-meşreb-i pīr-i muġān buldum
Kaşīde diñlemezler Rāġīb almazlar ġazel virme

*140) V. (39^b), R. (28^a), H. (44^a), HE., (38^b), TH. (19^a), EH. (25^a).

2. zūr: rüz- EH.

5. ifāķat bī maḥal: ifāķatle maḥal HE.

-141*-

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. Reftār idene vādī-'i 'aşk içre yolunca
Destinde reh-i rāst 'aşadır yorulunca
2. Telh eyledi kāmın heves-i hāma düşenler
Koy mevsimine meyve-'i maşşūdı olunca
3. Āzrahş ile kâbil-i tekdīr olur ammā
Çok şu götürür çeşme-'i şafvet turalunca
4. Dil kaldı tehī māye olup dīdelerim pür
Mīnā boşanur havşala-'i cām tölunca
5. Bir kerre tōkunsañ teline sāz-ı derūnuñ
Biñ dürlü nüvāzişle düzelmez bozulunca
6. Vaşf-ı 'Ālī Paşa ile teng olsa da Rāğīb
Tezyil iderim kâfiyem encām bulunca
7. Kerrār-ı safı rezm ki 'azminde olurlar**
Tevfik u zafer hem-rehi şāğınca şolunca

* 141) V. (39^b), R. (28^a), H. (44^a), HE. (39^a), TH. (19^b), EH. (25^a).

** Bu beyit TH'de makta' beytinden bir önce gelmektedir.

7. hem-rehi: reh-beri R.

-142*-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. aldı naş-1 hātem-i la'lüñ dil-i ğam-pīşede
Ğonce-'i terdir o açılson derün-1 şīşede
2. Eylesün tārāc-1 dil ki īn-i ebrūña nigāh
İki şīr olmaz meşeldir sevdigim bir bīşede
3. İtdi Şīrīn-kāri-'i Ferhād naş-1 bī-sütün
Ser-nüviştin kim azā resm eylemişdi tīşede
4. Olmadım reh-yāb-1 sırr-1 kākül-i ham-der-hamuñ
Çok kilīd-i müşkili itdim küşād endīşede
5. Cem' olan ha-1 lebünle zehr ü şekker handeyi
Pīş ile cedvāre teşbīh eyledim bir rīşede
6. Hıra-pūş-1 hānikāh-1 bī-niyāzīdir dilim
Eylemem Rāğīb mūdārā şeyhe de dervīşe de

*142) V. (40^a), R. (28^a), H. (44^a), HE., (39^b), TH. (19^b), EH. (25^a).

5. Pīş ile Pīşime HE.

6. dilim: göñül R.

-143* -

Mefā'īlün / Fe'ilātün / Mefā'īlün / Fe'ilün

1. Ne şūh-ı cilvedir 'ālem kebāb olur bunda
Hezār gevher-i endīşe āb olur bunda
2. Muḥabbet 'ālemi itmez ḳabūl-i zulmet ü nūr
Fürūġ-ı zerre-'i mihr āfitāb olur bunda
3. Gören bu kuvvet-i tāli'le dir ḥarābātı
Yapılsa sedd-i Sikender ḥarāb olur bunda
4. Ḥayāl-i tāb-ı ruḥuñda 'aceb leṭāfet var
Sirişk-i dīde-'i ḥasret gül-āb olur bunda
5. Ne mümkin eylemek aḥvāl-i 'aşkı istıḳşā
Hikāyet-i ğam-ı dil bir kitāb olur bunda
6. Şikenc-i zülfi degil tāb-ı mūşikāf-ı ḥayāl
Esīr-i keşmekeş-i pīc ü tāb olur bunda
7. İderse cürmüne gürd ile yār ḳaşd-ı 'itāb
Sükūt-ı Rāġıbā faşlü'l-ḥiṭāb olur bunda

*143) V. (40^a), R. (28^b), H. (43^b), EH., (26^b), HE. (38^b), TH.'de yok

5. Hikāyet-: Mekātib- R., HE.

6. zülfi: zülf HE. / keşmekeş-i: keşmekeşin V., R.

-144*-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Oldı resīde tıġ-1 sitem üstüḥ^Vānıma
Ölsem bu derd ile acımam tatlı cānıma
2. Pür-çīn-i nāz idüp dimiş ebrūların o māh
Ḳavş-1 Ḳazā nazīre olur mı kemānıma
3. La'lüñ şebih-i ġonca diyenler açıldılar
Şıġmaz benim bu ġüne büyük söz dehānıma
4. Mümkün 'ilācı zaḥm-1 nümāyānuñ ey ṭabīb
Var ise gören eyle dil-i nā-tüvānıma
5. Bir em olursa ḥaste-'i 'aşḳa lebündedir
Efsūn-1 ġamzeyi oḳuma degdi cānıma
6. Virmem fütur şabra olursam da teşne leb
Rāġıb recā-yı vuşlatı almam lisānıma

*144) V. (40^b), R. (27^b), H. (44^b), HE. (39^b), TH. (19^b), EH. (25^a)

1. sitem: sūḥan HE.

2. benim bu ġüne: bu ġüne benim H.

4. çāreñ: çāre TH.

5. oḳuma: üfürme V

-145* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Olmadıkça tā nüvişte fehres-i taqđırde
Maṭlab-ı maqşad bulunmaz nüṣḥa-'i tedbırde
2. Cilve-gāh-ı yār olan dil naqş-ı ğayr itmez kabül
Şüret-i dīġer muḥal āyīne-'i taşvırde
3. Olmada ehl-i sevāduñ vaż'-ı bahtı vāj-gün
Ser fürüdur kār-ı hāme ḥālet-i taḥrırde
4. Hün-ı germ-i 'āşıkāndan müy-ı āteş-dīdedir
Pīc ü tābı şanma cevher şafḥa-'i şemşırde
5. Ol bütüñ çeşm-i sühan-gū vü leb-i hāmūşuna
Nükte-senc olmak kolay söz āşinā ta'bırde
6. Reh-revi ser-menzile vāşıl hevā-yı 'aşq ider
Bir adım gitmez per ü bāl olmadıkça tırde
7. Aldı meydanı bu vādīde Nedīm-i yekke-tāz
Olma çok reftāre Rāġıb şāḥa-'i tanzırde

* 145) V. (40^b), R. (28^b), H. (44^b), HE. (40^a), TH. (20^a), EH. (25^b)
3. vāj-: bāz- V., R., H., HE., H./kār-ı gāh V.

-146* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Müsā'iddir siyeh-kārī-'i çeşm-i fitne perdāze
Hazer nā-sāz-kārī tōhmetinden baht-ı nā-sāze
2. Qomaz elden nesīme gerçi cünbişlerle taqlīdi
Peyām-ı yārdan kūtehdir ammā dest-i yelpāze
3. Dırāz itme niyāzın kāmetin olma girān-sāye
Gelür feyz-i Hudā geldikde bī-mīzān u endāze **
4. Perīşān nüsha-'i eyyām gelmez rabt-ı tedbīre
Qabūl eyler mi evrāk-ı kühen hikmetle şīrāze
5. Olur her dem bahār-ı hār-zār-ı renciş-i merdüm
İden gülşen -serā-yı gūşunı mevķūf gammāze
6. Şikār eyler yek-endāzında nesr-i tā'ir-i çarhı
Geline bāzı 'ankā bāl-i himmet şevķ-ı pervāze
7. Nezāketle dehān-ı yārdan gūş eyledim evvel
Bu şi'r-i ter 'aceb mi olsa Rāğīb tāzeden tāze

* 146) V. (41^a), R. (28^b), H. (45^a), HE. (40^a), TH. (20^a), EH. (25^b)

1. tōhmetinden: tōhmetinde EH.

** bu beyit H.'de 5. beyit olarak geçmektedir.

4. eyyām: tedbūr HE./ hikmetle: hükümüñle HE.

6. bāz- bāl- V.

-147* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Va'de-'i vaşl-ı dürūğı o mehüñ gūşumda
 aldı hamyāze-'i asret gibi āgūşumda
2. Ne adar olsa hüveydā eşer-i üsn-i abūl
 Cünbiş-i arf-i recā yok leb-i hāmūşumda
3. 'Aql-ı kül asret-i teh cür'a-'i idrākimde
 Neşve-'i feyz-i ezel var mey-i ser-cūşumda
4. Yine dīvāneye dīvāne ider dil-sūzı
 Rūh-ı Mecnūn dolanur gerdi ser-i hūşumda
5. Tırfe pā-māl-i avādiş mi olur bencileyin
 Şūr u sevdā büsr ü bār-ı emel dūşumda
6. Eyledim mezheb-i ebnā-yı zamānı taqlīd
 Yād yādıma olur dost ferāmūşumda
7. Didi ol şuh dil-i sāğare ber-dāğ olsun
 Eşer-i buse-'i Rāğıb leb-i mey-nūşumda

* 147) V. (41^a), R. (29^a), H. (45^a), HE. (40^b), TH. (20^b), EH. (25^b)

3. idrākimde: idrākimdir. V.

7. sāğare: gamze-'i H.

-148* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Felek āyīne'î hūrşīdi aşmış tāk-ı gerdūne
Düşürmüş pertev-i 'aks-i cemālūñ küh-ı hāmūne
2. Mey-i gül-gūne revnağ-bağş olur şeffāfī-'î mīnā
Virür rengin edāyı ṭab'-ı nāzık tāze mazmūne
3. Kimūñ kim çeşm-i idrāki haḳāyıḳdan ola beste
Felekde 'ālemi devr itse beñzer esb-i tāhūne
4. Pelās-ı rindī vü köhne-sifāli ehl-i istignā
Değişmezler direfş-i Gāveyi tēc-ı Ferīdūne
5. Felek işkeste itmez pek de rūşen dillerin ḳadrin
Ḳomazlar cevherūñ zī-ḳıymetin terkīb-i ma'cūne
6. Anūñ āvāzesinden küh u şahrā pür boyuñ ber-ḥam
Felātūñ itse ber-cādır ḥased iḳbāl-i Mecnūne
7. O şūḥuñ ḥüsn-i veş ezā'-ı nā-ma'hūd-ı derdinden
'Aceb mi dāğ-ı sīnem dāğ olursa na'l-ı vārūne
8. Siyeh-rūzān-ı hicri kām-rān it feyz-i ḥüsnüñden
Varağ-gerdānī-'î ḥaṭṭuñdur āmāde şebḥūne
9. Çerādan dem urur mı mācerāyı fehm iden Rāğīb
Edeb māni' degil mi i'tirāz-ı şun'-ı bī-çūne

* 148) V. (41^b), R. (28^a), H. (45^b), HE. (40^b), TH. (20^b), EH. (26^a)

2. edāyı: edā-yı HE.

7. sīnem: sīne V.

8. ḥüsnüñden: ḥüsnüñdür HE.

-149* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Ğurāb esbāb-ı zīverden degilken tarḥ-ı gülşende
'Aceb ḥāl-i siyeh düşmüş 'izār-ı yāre zīb-ende
2. Virüp medd-i nigāhımda meger her tārına bir tāb
Giriftār oldum āḥir ol kemend-i turrede ben de
3. Bu gülşende nice gül-çīn-i şevḳ olsun dil-efkārān
Gül-i ḥūrşīdi eylerken sipihrüñ vaż'ına ḥande
4. Girān-temkīn-i naḥvet olma pek de ey sebük-māye
Degildir süst sāk-ı kürsī-'i iḳbāl-i pāyende
5. Lebüñden itmiş olsa cüst-cūy-ı āb-ı ḥayvānı
Bulurđı Ḥızr olur çün 'ākıbet cūyında pā-bende
6. Ben itmem müdde'ā ammā sen inşāf eyle ey āfet
Vefā meydānına baḳ var mı Rāğıb gibi pūyende

* 149) V. (42^a), R. (29^a), H. (45^b), HE. (41^a), TH. (20^b), EH. (25^a)

1. i'zār-: cemāl- TH.

2. turrede: turreye R.

5. olur çün: olursa HE

-150* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. İden i'cāz-ı hüsnüñ naqş-ı âteş saḥ-ı āb üzre
Düşünce 'aks-ı yâküt-ı lebüñ cām-ı şarāb üzre
2. Olur ḥal-i siyahuñdan rūḥ-ı āyine-tāb üzre
Hüveydā ihtirāk-ı zehre cürm-i āfitāb üzre
3. Gören keyfiyyetin püşt-i lebüñde sebzī-'i ḥaṭṭuñ
Ġubārı neşvede tercīḥ ider la'l-i müzāb üzre
4. Hicābından görünce āb olur tāb-ı ruḥuñ gülşen
Döner bülbülleri mürğ-ābe deryā-yı gül-āb üzre
5. Meger naqş-ı ḥayālüñdür ki şābitdir derūnumda
Nukūş-ı kār-gāh-ı 'ālem-i kevn inqılāb üzre
6. Büleñd iqbāl-i āhım sāye-'i 'aşkuñda bir rütbe
'Alemdir ḥalka-'i dūd-ı derūnum nüh kubāb üzre
7. Olurdı cāme bīdārı şabāḥ-ı ḥaşre dek ey meh
Olursa hey'et-i vaşluñ muşavver cāme ḥvāb üzre
8. Sükün-ı mergi bilmem şöyle bī-ārām-ı sevdāyım
Kalur sīm-āb-ı zinde ḥāk-i kabrim ıztırāb üzre
9. Olur gāhī muḥayyel gāh olur Rāġıb ḥoş-āyende
Degildir vāridāt-ı feyż her dem bir ḥisāb üzre

* 150) V. (42^a), R. (29^a), H. (46^a), HE. (41^a), TH. (21^a), EH. (25^a)

1. naqş-ı âteş: âteşe-'i ḥün HE.

6. dūd-: derd- HE.

-151* -

Fe'ilātün / Fe'ilātün/ Fe'ilātün/ Fe'ilātün

1. Rūze-dār-ı şeh-i hāver idüp ihzāriyye
Viridi her şehre nüvīd haber izhāriyye
2. Rūz-ı evvelde kebūterle uçurduk kāğıd
Hācı Bayrām-ı Velīden gelüp ihbāriyye
3. Kanı ārāyiş-i takvādan eşer zāhidde
Yevm-i şekdür deyü tutmaz ider inkāriyye
4. Hacle-i şab'ıma gelmezdi 'arūş-ı rūze
Direm-i eşk-i terim eylesem işāriyye
5. Hāç budur şimdi bu rūziyeye taqlīd olmaz
Şu'arā cemm-i gafīr itseler ikbāriyye
6. Āferīn şab'ına hem-rūzelik ile Rāğıb
Söyledin bir ğazel-i şi'r-i ter iftāriyye

151*) Hüseyin YORULMAZ, Koca Râğıb Paşa Dîvânı, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 158.

Ḥ A R F Ü ' L - Y Ā '

-152*-

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'lün

1. Şanma ebnā-yı zemāne beni dil-rīş itdi
Her ne itdiyse baña baht-ı sitem-gīş itdi
2. Lezzet ü neş'esi yok nuql u mey hāl ü lebüñ
'Ayş ü nüşı bize devrinde felek nīş etdi
3. Kalmadı rābıta-'i hāne vü sāmān-ı vaṭan
Çille-'i saht-ı vezāret bizi dervīş itdi
4. Rehzen-i zühd ü hıred ğamze-'i zer-dīde imiş**
Buldı hüsnünde o şeh mülküni teftīş itdi
5. Komadı hayret-i dīdār didim nuṭqa mecāl
Şadr-ı tūṭı'i vü āyīneyi der-pīş itdi
6. Haṭ gelüp cünbiş-i ebrūsı kemānın buldı
Ğamzesi tır-i ciger-düzını der-kīş itdi
7. Bir yire gelse cihān eylese müzdī hergiz
Rāğıbā 'ilm ü hüner kim baña bir iş itdi

* 151) V. (42^b), R. (29^b), H. (46^b), HE. (41^b), TH. (25^a), EH. (27^a)

1. ebña-: evzā'- HE., TH.

3. bizi: beni HE., EH.

** Bu beyit TH.'de yok.

4. zer-: rez- R. HE., der-H. / zer-dīde: düzdīde EH.

6. kemānın: kemālin V. / buldı: yazdı H., HE., TH., EH. / Ğamzesi: Ğamze vü TH.

-153* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fa'lün

1. Āhım oldukça perīşānī-'i zülfe bādī
Leşker-i haṭṭı ider fitnelere imdādı
2. Telh-kām eyledi 'ıyşım yine bir şīrīn leb
Bīsütün-ı sitemüñ şimdi benim Ferhādı
3. Nıgeh-i sāhırinüñ mekr ü füsün şākirdi
Nāvek-i ğamzesinüñ tır-i ķazā üstādı
4. Se kadeh rindi ider pādīşeh-i heft iklīm
Mey gibi var mı 'aceb māye-'i hāṭır-ı şādī
5. Eyler 'uşşāķı remīde reviş-i mihr ü vefā
Mülk-i hüsnüñde meded eyleme nev-īcādī
6. Halka-'i çeşm-i ğazālānı olur halka-'i dām
Şayd olur kendi bu nahcır-gehüñ şayyādı
7. Bir nesīm ile harāb olmada mānend-i habāb
Süst imiş Rāğıb 'aceb ķaşır-ı hevā bünyādı

*153) V. (42^b), R. (29^b), H. (46^b), HE. (42^a), TH. (24^b), EH. (27^a)
5. reviş:- varak- TH.

-154* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Zemīn-i beyti sebz itse 'aceb mi tāze maẓmūnı
 alem seyr-ebter-i der-vařf ile ol la'l-i mey-gūnı
2. Olup ar ebruvānı reşk-i naş-ı hātem-i devlet
 İder zīr-i nigīn āhır sevād-ı rub'-ı meskūnı
3. Nizām isterseñ olsun dem-be-dem tīg-ı sitem-der-kār
 Budur iqlīm-i hūsnūñ ey řeh-i bī-dād kāmūnı
4. Meta'-ı kesme-ħardır ar-su-yı ħod-nedanıde
 Cūnun erbabı almaz bir pula 'akl-ı Felatunı
5. ıyāř itmeñ siriřk-i dīde-'i hūn-bārımı Nīle
 ızıl ırmāġa teřbīh eylemekdir āb-ı Ceyhūnı
6. Sūrāġ-ı dāġ-ı ħasret cūst-cū-yı deřt-i ħayretle
 Bu vādīde ben iħyā eyledim āřār-ı Mecnūnı
7. Kerīmūñ nūř-ı cānımdır ekersem ahrını Rāġıb
 Zūlāl-ı luřf ile olmam le'īmūñ seyr ü memnūnı

* 154) V. (43^a), R. (29^b), H. (47^a), HE. (42^b), TH. (22^a), EH. (27^a)

1. sebz: seyr R , HE.

2. Olup: Olur HE.

-155* -

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

1. Eger murāduñ ise hāṭuruñ küşādeligi
Mişāl-i āyine naqş it derüne sādelligi
2. Düşünce berk-i güle mihr olur bağı-giri
Çemende kaçre-'i şebnemden al fütādeligi
3. Biḍā'a kalmar idi iftiḥār-ı maḥdūma
Fürū-nihāde olunsa efendī-zādeligi
4. Dimiş rakīb çeker çin-i nāz-ı ebrūmı
O ebruvāne düşürmem ben o kepādeligi
5. Açıl kenār-ı çemen-zāre gül gibi Rāğıb
Eger murāduñ ise hāṭuruñ küşādeligi

* 155) V. (43^a), R. (29^b), H. (47^a), HE. (42^a), TH. (22^a), EH. (27^b)
3. olunsa: olsa V.

-156* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Olmasun dil ol mehün tek zīb-ı dāğından tehī
Çarhuñ ister olsun ister olmasun mihr ü mehi
2. Tābiş-i mihr-i cemālün āb iderse bir dili
Çeşme-'i hūrşīd olur şebnem gibi cevlān-gehi
3. Ol kadar dīdemde penc-efken hayāl-i kıadd-i yār
Tohm-ı eşkim kıande düşse sebz olur serv-i sehī
4. Çok bülend-endāzı indirdi meger bir kundesin
Gör kemend-i āhı neyler eylemezse kūtehi
5. Elde sāğar belde hançer serde şahbā sīne-çāk
Fitne-cū dil-berlerün bī-şübhe sensin eşbehi
6. İştihā-yı zebzebe ü kabkab degildir zāhidā**
Cān ü dilden gūş idüp yād itdigün mā-teştehi
7. Güş idelden nağme-'i āteş-nevā-yı hāmeñi
Bülbülān Rāğıb ferāmūş eylemişler çeh çehi

*156) V. (43^b), R. (30^a), H. (47^b), HE. (43^a), TH. (22^a), EH. (27^b)

4. indirdi: iñdirdi V./ bir: bu V.

** bu beyit TH.'de yok.

6. İştihā- : iştihār- HE.

-157* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. İden itmiş neş'e-'i hākīde hūrşīdi
Şafā-yı 'ālem-i āba musahhar cām-ı Cemşīdi
2. Olaydı māteme ğālib sūrūrı dehrüñ eylerdi
Muḥarremden bedel taqvīme ser-nāme meh-i 'ıdi
3. Ḥayātından olan sīr-āb olur dil-teşnesi mevtüñ
Degil Hızruñ dahi şāyān-ı ğıbtā 'ömr-i cāvīdi
4. Olur mālīk rīkāb-ı 'ālem-i taḥkīk ebette
Atanlar gerdeninden rīka-'i tezvīr ü taqlīdi
5. Sevād-ı hatt-ı püşt-i leb beyāz-ı gerden-i mīnā
Yeter işğāl-i rüz ü şeb bırak tebyīz ü tesvīdi
6. Se rūze cāha naḥvetler nedir ey bu'l-heves bilsek
'Aceb virmiş mi gerdün destüñe menşūr-ı te'bīdi
7. Tehī mağz-ı neşāṭım kāse-'i ṭanbūr-veş Rāğīb
Felek gūş eylemem rāmiş-ger-i bezm itse nāhīdi

*157) V. (43^b), R. (30^a), H. (47^b), HE. (43^a), TH. (22^b), EH. (27^b)

2. sūrūrı: sūrūrūñ HE. / taqvīme ser-nāme: ser-nāme taqvīme R., HE.

4. taḥkīk: taḥkīka HE. / rīka-: rütbe- EH.

6. te'bīdi: nābīdi R., te'yīdi EH.

-158* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Reh-nümā olmada güm-rehlere fānūs gibi
'Ālem ol şu'le-'i āvāz ile nākūs gibi
2. Ey girībān-ı teħammül ne gülü-gır olduñ
Seni de çāk iderim perde-'i nāmūs gibi
3. Kimdir ey şūh 'aceb mazħar-ı luḫfuñ bilsem
Bağdım aħvāl-i raķībe o da me'yūs gibi
4. Şıyt-ı ħüsnüñ tutar āfākı giderse böyle
Dögülüp sīnesi üftādelerüñ kūs gibi
5. Yüz süren pāyüñe pāyinde bulur devletini
Var mı ser-māye-'i rif'at ķademüñ būs gibi
6. Ayağüñ denk alagör başmaya görsün sākī
Zāhidüñ bezme çöker şıķleti kābūs gibi
7. Rāğıb eyler seni de zīver-i dūş-ı devlet
Bir ķumāşuñ var ise ħırķa-'i sālūs gibi

* 158) V. (44^a), R. (30^a), H. (48^a), HE. (43^b), TH. (22^b), EH. (28^a)

4. dögülüp: Dögülür R. HE.

5. rif'at: devlet HE.

-159* -

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ülü / Fe'ülün

1. Fermānın o şeh memleket-i dilde yürütdi
Bīgāne heves her ne ki bulduysa gürütdi
2. Qaynatdı o qalyoncu büti baħr-ı hevāyı
Çok keştī-'i dil lenger-i temkīn sürütdi
3. Dil-teşnelere qalmadı yek-qatre-'i feyzüñ
Ser-çeşme-'i ihsānuñı ağıār qurıtdı
4. 'Āşık da varup kūyuña işler mi qayırdı
İt gibi raqībi bir āzār-ı dendān urıtdı
5. Teng oldı zemīn sıqleti def' itse münāsib
Rāğib qalemüñ mindere-i endīşe çürütdi

* 159) V. (44^a), R. (30^b), H. (48^a), HE. (43^b), TH. (23^a), EH. (28^b)
2. keştī-: geşte- TH.
4. kūyuña: kūy ile TH.

-160* -

Mef'ülü / Mefā'ülü / Mefā'ilü / Fe'ülün

1. Ol âteş-i ruhsāre ki her sīnede yandı
Āyīne gibi bir nefes āhīr oda yandı
2. Rū'yāde görüp devlet-i bīdār-ı vişālün
Der-h^vāb idi baht-ı dil-i şūrīde uyandı
3. Qanzīl görüp hānde-künān pīr-i muḡān dir
Reng-i mey-i gül-fām ile zāhid de boyandı
4. Çek dizgini hem-vāre degil 'arşa-'i nahvet
Bu hābede çok fāris-i hod-rāy tayandı
5. Terk-i mül için virdi qasem la'line ol şūh
Rāḡīb ne mekīndir içilür böyle mey andı

* 160) V. (44^b), R. (30^b), H. (48^b), HE. (44^a), TH. (23^a), EH. (28^a)

1. sīnede yandı: sīne dayandı V., EH.
2. devlet-i: devleti TH. / bīdār-ı: bīdārı HE.
3. hābede: 'arşada R.
4. ne mekīndir: temkīndir V.

-161* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Şu'le-'i dāğımla lāl itdim zebān-1 bülbüli
Āteşe virdim çemende dūd-mān-1 bülbüli
2. Vākıfān-1 sır-be-müht-i sırr-1 'aşk añlar ħamūş
Ġonce-'i leb-besteden rāz-1 nihān-1 bübüli
3. ĤārĤār-1 hicrine eyler telāfī vaşl-1 gül
Pūte-'i Ĥār itse ġam mı āşiyān-1 bübüli
4. Tāb-1 ġayret itdi Ĥākister-nişīn pervaneyi
Ġūş idince nāle-'i āteş-feşān-1 bübüli
5. Her süĤan revnaĤ virür mi sūz-1 dil taĤrīrine
Ġonceden ġūş eyle rengīn dāsītān-1 bübüli **
6. Bülbül ü gül ĤulĤul-1 mīnā vü cām-1 mül yeter
Çekme Rāġıb nāz-1 ġülle imtinān-1 bübüli

* 161) V. (44^b), R. (30^b), H. (48^b), HE. (44^a), TH. (23^a), EH. (28^b)

2. sır-be-müht-i: sırr-1 baĤr-1 TH. / rāz-1: zār-1 H.

3. hicrine: hicrete

4. feşān: fiġān- R. H.

** Bu beyit V., R., H. ve HE.'de yok.

6. nāz-1: tāze TH.

-162* -

Mefā'ılün/ Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. İdelden ol perī-rū ħüsne dil ikbālden bālī
Gezer āvāre mürġ-i bī-nevā-veş dāldan dālī
2. Nice āzāde olsun ehl-i şervet bār-ı şıķletden
Degil tefrīķ ķābil şūret-i ħammālden mālī
3. Libās-ı nev-ķumāş-ı ķālī zīb-i dūş fahr itmez
Tecerrüd pīşġār-ı zühd olurlar ħālden ħālī
4. Viren revnak 'arūş-ı naķşıla gül-gün tabī'attır
Muţarrādır kemiyet ħāmenin ħayālden yālī
5. Degil ķaht-ı sūhan teng vaķt eyler meġer Rāġīb
Ķumāş-ı tāze nazmı kesret-i işġālden ħālī

162*) Hüseyin YORULMAZ, *Koca Rāġīb Paşa Dîvânı*, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 152.

-163* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Āhenden olsa da felegüñ çek kemānını
Çekme felekde süflelerün imtinānını
2. Hürşid-veş gerekdir ola feyzi kāmilüñ
Bālā-ter eyledikçe felek qadr ü şānını
3. Qanım kurutdu nağme-'i nā-sāzı bülbülüñ
Bīm-i hazān gıncenüñ açmaz dehānını
4. Āhir olur fütāde-'i hāk āteş olsa da
Her kim ki virdi dest-i hevāye 'inānını
5. Sākī harāb eyledi mestānı şöyle kim
Ma'mūr itdi şevk u tarab hānedānını
6. Bū-yı vefā çoğunmadı hergiz meşāmıma
Geşt eyledim hezār cihān gülsitānını
7. İndirdi qahr u miñnet-i ebnā-yı Qāhire
Rāğib vezāretüñde kitābet-i zamānını

* 163) V. (45^a), R. (31^a), H. (49^a), HE. (44^b), TH. (23^b), EH. (28^b)
6. eyledim: eylerim TH.

-164* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ülü / Fā'ilün

1. Künc-i ferāğa gerçi ki himmet kıomaz seni
Sevdā-yı cāha düşme ki rāhat kıomaz seni
2. Şāyān-yı kıurb-ı hāzret olur bir hulūşa bak
Yoħsa behište zāhid 'ibādet kıomaz seni
3. Zīr-ı niķāb-ı şermden ey māh-pāre çık
Vādī-'i inzivāde bu şöhet kıomaz seni
4. Ebette bir mehüñ olur āvāresi dilüñ
Hiç kendi hāline bu tabī'at kıomaz seni
5. Düşmenimden intikām gibi var mı bir şafā
Rāğīb bu zevke āh mürüvvet kıomaz seni

* 164) V. (45^a), R. (31^a), H. (49^b), HE. (44^b), TH. (23^b), EH. (28^b)

-165*

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Bu gülşenuñ ki reşk-i şerār oldı jālesi
Dāğ-ı pür-semender oldı berk-i lālesi
2. Zīver olur hemīşe bir ağuş-ı ḥasrete
Tev'em mi toğmuş o meh-i ḥüsn ile hālesi
3. Āb u hevā-yı ḥün-ı dil ü dūd-ı āh ile
Gül-berk-i rüyı sünbül-i terdir kelālesi
4. Yazsa bahār şevķ-ı hezārı varak varak
Şad-berk olurdı bāğda her bir risālesi
5. Kim gördi bezm-i mey gibi bir rüşen encümen
Ḳandīli cām u penbe-'i mīnā zübālesi
6. Te'sīr ider mi herzedir üvl-i ceres gibi
Āhen-dilānuñ olsa da feryād u nālesi
7. Çekmem o bādeden ki gele büy-ı imtinān
Rāğīb olursa tēc-ı ser-i Cem piyālesi

* 165) V. (45b), R. (31a), H. (49b), HE. (44b), TH. (23b), EH. (29a)

4. ulurdi: olur bu R.

6. olsa da feryād: olsa eger āh TH.

-166* -

Fā'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün

1. Revnağ olmaz sühana hüsn-edā dan ğayrı
Var mı seng-i güherin farkı şafādan ğayrı
2. Turfe dükkān-ı hikemdir şu kühen tāk-ı felek
Ne ararsan bulunur derde devādan ğayrı
3. Ğaraz-ı Hakkā işābet nicedir seyr eyle
Var mı bir toğrı gider tır-i hatādan ğayrı
4. Tūşe-'i rāhı taleb eyler iseñ ihlāşı
Hızr u reh-ber arama 'avn-i Hüdādan ğayrı
5. Bilsek ađyāre nedir minneti bāri o bütün**
Görmedik biz hele bir neş'e cefādan ğayrı
6. Nice biñ yıldır adı atlas-ı gerdün çarhuñ
Nesi var bir giyecek köhne kabādan ğayrı
7. Yine hem-cinsi ider ādeme Rāğıb hasedi
Reşk ider mi saña kimse vüzerādan ğayrı

* 166) V. (45^b), R. (31^a), H. (49^b), HE. (45^a), TH. (24^a), EH. (29^a)

** Bu beyit V.'de 5. ve 6. beyit olarak peşpeşe tekrar yazılmış.

5. neş'e: nesne HE.

6. -ı gerdün çarhuñ: çarhuñ gerdüne EH. / kabādan: 'abādan R.

-167* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Medārı āsiyā-yı devletüñ nādānedir şimdi
Cehālet şayd-ı murğ-ı kāme dām u dānedir şimdi
2. Kumāş-ı ma'rifet kāsıd meṭā'-ı bender-i rağbet
Heves taḥşıl-i kālā-yı ser ü sāmānedir şimdi
3. Şafāya sāğar-ı mīnā neşāta bāde ḥasret-keş
'Aceb esbāb-ı bezm-i 'işretim rindānedir şimdi
4. Hamūş oldı hezāruñ şu'le-'i āvāzı gülşende
Baña hem-bāl-i sūziş şevk ile pervānedir şimdi
5. Görüp hālī şafādan gerdiş-i nā-sāz-ı eyyāmı
Elimde künbed-i mīnā tehī peymānedir şimdi
6. Gözi aydın raḳībüñ tūrelendi kevkeb-i bahtım
Sevād-ı Şām-ı ğam mı sevdiğim Şaydā nedir şimdi
7. Şorarsañ Rāğıb-ı şūrīdenüñ ey bī-vefā hālin
Ğamuñla geşt-i deşt-i kūh ider dīvānedir şimdi

* 167) V. (46^a), R. (31^b), H. (50^a), HE. (45^b), TH. (24^a), EH. (29^a)

-168* -

Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün

1. Lebün kim būs ider bir sāgar-ı billürdan ğayrı
Kimün var zühresi tel kırmağa tanbürdan ğayrı
2. Hayāl-i zülfüne ser-rişte-'i 'ömr-i dırāz ister
Ser-i her mūda biñ efkār-ı dūrādürdan ğayrı
3. Siyeh-kārī-'i çeşmünden sirāyet itdi bīmārī
Ümīd-i şihhat itmem ben dil-i rencürdan ğayrı
5. Mişāl-i t̄ālī-'i 'āşık-kühen taqvīm-i gerdūnuñ
Bulunmaz şafhasında naḥs ile mahzürdan ğayrı
5. 'Aceb ihlāş ile ḥasret-keş-i pā-būs-ı iclālün
Şu yād illerde var mı Rāğıb-ı mehcürdan ğayrı

* 168)V. (46^a), R. (31^b), H. (50^a), HE. (45^b), TH. (24^b), EH. (29^a)

-169* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Baña yās oldı kŭy-1 dil-rübādan nāme-res ŧimdi
Teķā'üd ihtiyār itdi nesīm-i bu'l-heves ŧimdi
2. Perīşān eylemiş sāmānını cem'ıyyet-i diller
O kākŭlden göñŭl sen rişte-'i ümmīdi kes ŧimdi
3. Mizāc-1 hulķı ahz itmiş 'aţādan ŧöyle rŭ-gerdān
'Aceb mi virmese 'aks-i ŧadādan dāĝ ses ŧimdi
4. Vefādan geçdik āhır dāmen-i luţfundan el çekdik
Mücerred yārdan terk-i sitemdir mŭltemes ŧimdi
5. Tarīķ-1 rāstdan sevķ eyler 'uŧşāķı maķāmāta
'Aceb ney gibi var mı mürşid-i ŧāhib- nefes ŧimdi
6. Ezeldendir tırāz-1 cāme-i dīvārı gülzāruñ
Degildir zīver-i gülşen-serālar hār u haş ŧimdi
7. Őatı nā-sāz-kār oldı müdārā eylemez Rāĝıb
Felekden hulyā-yı sāz-kārı hıç kes ŧimdi

* 169) V. (46^b), R. (31^b), H. (50^b), HE. (45^b), TH. (24^b), EH. (29^b)

3. dāĝ: kŭh R.

4. geçdik: çekdik HE.

5. eyler: itdi TH.

-170* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Nāle'i bül**ül** ru**h**-1 gül şenlik itdi gülşeni
Eylesün pervāneyi şem'ün ocāğı kül**han**
2. Ol meh**ün** ser-tā-be-pā nūr-1 mücessemdir teni
Tār-1 kit**mān**-1 nigehten olmuyor pīrāheni
3. Berk itdi **han**desi engüşt-i hayret ber-dehān
Yandı dāğ-1 reşk-i ru**hsār** ile māhu**ñ** **h**ırmeni
4. Eyledi da'vī-'i yek-rengī siyeh-rū tel**h**-kām
Fülfül-i **hāl**-i lebi kā**fūr**ı şub**h**-1 gerdeni
5. Çeşm-i 'ibretdir ser-ā-pā nīk ü bed temyīzine
Halk tutmazlar el üstünde 'abeş pervīzini
6. Aylemez nā-merdi vaz'-1 miğferi sā**hib**-hüner
Tīg-veş merdü**ñ** gerekdir cevherinden cevşeni
7. Nāledir sāmān-1 şabru**ñ** itdiren tārāc-1 nāz
Eyleyen āgā**h** feryād-1 ceresdir rehzeni
8. Keştī-'i şahbāyı tadrīc ile kullan sākıyā
Da'vī-'i deryā-keşı ile kapatma yelkeni
9. Şöyle ser-şār-1 ra**h**īk-1 va**h**det oldum Rāgıbā
Yāre eylerdim işāret şorsalar benden beni

* 170) V. (46b), R. (31b), H. (50b), HE. (46a), TH. (25a), EH. (29b)

3. Berki: Berç V.

4. Fülüle-: Kulkul- EH. / kāfūr: kāfūr-1 TH.

-171* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Bezm-i 'aşkuñ telh ü mürd-efken olur şahbāları
Tünd-hū olsa 'aceb mi sākī-'i ra'nāları
2. Cūları pā-der-kil itdi bülbül-i gūyāyı lāl
Bāğ-ı hüsnüñ cünbiş-i serv ü semen sīmāları
3. Turre ham-dāde-kemend ü tīğ-ı ebrū tāze dāğ
Ol bütün teller taqınsun 'āşık-ı şeydāları
4. Hānde-rū mānend-i gül pür-neşve hem çün cām-ı mül
Dilberānuñ hoş-edādır şūh u bī-pervāları
5. Ye's iken zāhir olan çīn-i cebīn-i yārdan
Sū-yı ümmīde baqar ebrūlaruñ imāları
6. HVāh Mışr u hVāh Bāğdād işte Şebā işte Şām
Var mıdır İstānbuluñ mümtāz ü müsteşnāları
7. Olmaz idi rüz-ı maşşer cāy-ı da'vī-'i dige
Faşl olunsa Rāğıbuñ ol şūh ile da'vāları

* 171) V. (47^a), R. (32^a), H. (51^a), HE. (46^b), EH. (30^a) TH.'de yok.

-172* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Görmedim hūnı-nıgeh çeşm-i siyeh-kāruñ gibi
Var mı fettān-zāde-'i hind-i ciger-h^vānuñ gibi
2. Dil şaf-ı müjgānuña tāb-āver olmazken henüz
Leşker-i nāz ü teğāfülde tarafdāruñ gibi
3. Nāleler bī-cā degildir dāğlar bī-hūde-süz
Düşdi dām-ı şevkına dil bir cefā-kāruñ gibi
4. Būsede kītī-nümālıqla fūrūğ-ı iştiḥār
Hūb şūret görmedi āyīne ruḥsāruñ gibi
5. Gerçi çok üftāde-'i tāk-ı nigāh-ı iltifāt
Var mı bir üftāde ammā Rāğīb-ı zāruñ gibi

* 172) R. (30^a), EH. (30^a); V. H., HE. ve TH.'de yok.

-173* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Olmadı memnūn-ı luḫfūñ bī-nevālardan biri
Olmuyor erbābına vāşıl 'aṭālardan biri
2. Yād ider mi bī-ser ü sāmān iken rāḫatların
Mālik-i tāc oldıgın görsek gedālardan biri
3. Cidd ü sa'y itmekte yok bizden kuşūr ammā çe sūd
Düşmüyor bir vefk-ı h^vāhiş müdde'ālardan biri
4. Görmedim bir müşterī gezdim meṭā'-ı dil be-kef**
Ḥayf Bagdād içre yoḫdur dil-rübālardan biri
5. 'Ālemi ber-bād ider bād-ı bürüt-ı naḫveti
Bulmasun yā Rab ta'ayyün nā-sezālardan biri
6. Na-Hudādan şurṭa-'i tevfiḫ- hem-rāḫ olmaya
Şāḫil-i ümmīdi görmez nā-Hüdālardan biri
7. Rāstım mānend-i ney her sāze dem-sāz olmada
Ṭab'ıma gelmez muḫālif hiç nevālardan biri
8. Hāle-'i māha dönerdi ḫalḫa-'i 'işret bu şeb
Revnaḫ-ı meclis olaydı meh-liḫālardan biri
9. Bāde-'i şāf-ı ḫayālim neş'e-'i Nābī virür
Rāḫib inşāf eylese şı'r-āşinālardan biri

* 172) R.(32^a), EH. (30^a); V. H., HE. ve TH.'de yok.

** Bu beyit EH.'de yok.

6. Nā-: Tā EH.

-174* -

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Murād üzre 'aceb bu carh-ı nılī-fām dönmez mi
Bizim de bezmimiz içre bir iki cām dönmez mi
2. Gelürken bezme döndermiş raķīb-i bed-meniş yāri
Varup ardınca itsek bir daħī ibrām dönmez mi
3. Sen inşāf eyle cāna dönmedüñse i'tikāduñdan
İdeydim sen kadar bir kāfiri ilzām dönmez mi
4. Bu bir meşhūr meşeldir ki efendi gün döner dirler
Benim ālūde-i hicr oldugum eyyām dönmez mi
5. Sirişkim cedvel iken cūy olup deryā-nümün oldu
Daħī bilmem ki Rāğıb āsiyāb-ı kām dönmez mi

* 174) R.(32^b), EH. (30^b); V. H., HE. ve TH.'de yok.

-175* -

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. İtdüñ esîr-i turre dil-i bî-nevâmızı
Bilmezlik ile dāme düşürdüñ hümâmızı
2. Feryādımı resîde-'i gūş-i kabûl it şabā
Miftâh-ı bāb-ı genc-i recā kıl şadâmızı
3. Zencîr-i zülfden bizi kendüñ halâş kıl
Dest-i şabāye itme havāle rehâmızı
4. Gūş itmez oldı nālesini bülbül dilin
Duymuş gibi o ğonce-dehen ibtilâmızı
5. Rāh-ı vişāle irmedi dil Rāġıbā henüz
Güm-kerde itdi baht-ı siyeh reh-nümâmızı

* 175) R.(32^b), HE. (42^a), EH.(28a); V. H. ve TH.'de yok.
4. oldı: idi HE.
5. dil Rāġıbā: dil-i Rāġıb R.

T A H M İ S L E R

-I* -

TAHMİS-İ BERĀ-YI ĞAZEL-İ NĀBĪ (1)

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Ne kūtāhī-'i himmetden ne noqşān-ı hünerdendir
Ne bī-mihri--'i t̄āli'den ne baht-ı bed-güherdendir
Ne 'ulvīden ne süflīden ne efrād-ı beşerdendir

*Ne sendendir ne bendendir ne çarh-ı kīne-verdendir
Bu derd-i ser humār-ı neşve-'i cām-ı kaderdendir*

2. Olan āzürde-hātır devlet-i dūnān-ı 'ālemle
Olur mı kad-hamīde minnet-i ihsān-ı 'ālemle
Nemek-līs olsa da dil şoḥbet-i ihvān-ı 'ālemle

*Dehān-ālūde olmaz ni'met-i elvān-ı 'ālemle
Dimāğ-ı dilde lezzet h^vān-ı yağmā-yı seherdendir*

3. Olurken her nigāhuñ 'āşıkā bir nāvek-i dil-dūz
Dil-i ağıyāre döndi şimdi şāstuñ oldu bed-āmūz
Budur ammā yine āyīn-i mihr ey māh-ı bezm-efrūz

*Düşen saña teğāfüldür baña āh-ı teğāfül-sūz
Degil senden şikāyet şekve āh-ı bī-eşerdendir.*

I*) V.(48^b), R. (8^a), H. (8^a), HE. (3^b), TH. (6^a), EH'de yok.

² āzürde: āzürde-İ TH. / Dimāğ-ı: Dehān- TH.

4. Bir āh-ı şubḥ-gāhuñla olurken maḫşada vāşıl
 Bu cünbişle saña 'özr ü kuşūr itmek nice kābil
 Degildir bī-sebeb dermāndelikler böyle pā-der-gil
Saña işbāt-i taḫsīr eylemek bī-vechdir ey dil
Bu taḫsīr-i eşer senden degildir çeşm-i terdendir
5. Bülend olmaḫdadır Rāğıb hemīşe himmet-i ṭab'uñ
 Daḫī bālāsı mümkindir olursa rağbet-i ṭab'uñ
 Müsellemdir egerçi ehl-i ṭab'a riḫkat-i ṭab'uñ
Bu ta'bīrāt vüs'unda degildir kuvvet-i ṭab'un
Bu feyz-i ma'nevī Nābī'ye mecrā-yı digerdendir.

⁵ riḫkat-: diḫkat- TH.

-II*-

TAHMİS-İ DİĞER BERĀ-YI ĞAZEL-İ NĀBĪ (II)

Mef'ūlü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

1. Ser-māye-'i sa'ādet çarh-ı ahterimdedir
Perr-i hümā-yı devletī tāc-ı serimdedir
Āşār-ı feyż-i ni'met-i Hāķ peykerimdedir
Mevc-i murād bāde-'i cān-perverimdedir
Hārf-i neşāţ zīr-i leb-i sāğarım dadır
2. Ankā-yı nāz-perver-i evc-i kanā'atim
Tāvūs-ı hoş-hırām-ı hıyābān-ı nahvetim
Şunķār-ı pūr-fürū-şiken-i nesr-i hissetim
Bāz-ı şikār-gīr-i çerā-gāh-ı himmetim
Kām-ı dü kevn cünbiş-i bāl ü perimdedir
3. Geşt eyledim eķāşī-'i aķtār-ı 'ālemi
Taħķīķ için mebdāī-'i edvār-ı 'ālemi
Derk eyledim netāyīc-i āşār-ı 'ālemi
Benden sorun haķāyık-ı esrār-ı 'ālemi
Te'līf-i rüz-nāme-'i dehr ezberimdedir

4. Rūşen degil mi dāğ-ı derūnumda t̄ab-ı yūh
Her bir nefesde itmede bir feyż-i nev sūtūh
Mevkūf-ı cūnbiş-i lelim āşār-ı şad-fütūh
*Āhımdadır kilīd-i t̄ılsimāt-ı genc-i rūh
Āb-ı hayāt lūcce-'i çeşm-i terimdedir*
5. Dil-cū yeter hevāsı şafā-hīz-i hāki pāk
Her nah̄l-bār-ı neşvede m̄anend-i şāh-ı tāk
Rāğib ider hayāli girībān-ı şabri çāk
*Nābī ider şükūfeleri dehri 'ıtır-nāk
Bāğ-ı behişt h̄atır-ı nāzik -terimdedir*

4. sūtūh: sūnūh R.

-III* -

TAHMĪS-İ BERĀ-YI ĞAZEL-İ SĀ'İB

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

1. Fitne-'i her cā ki kervāz-ı bahār-ı çeşm-i tüst
Ger haled hārī be dil ez-hārḥār-ı çeşm-i tüst
Her kücā şūrī büved ezṭurfe kār-ı çeşm-i tüst
Girye-'i mestāne-'i men ez-humār-ı çeşm-i tüst
Āh-imen ez-sürme-'i dünbāle-vār-ı çeşm-i tüst
2. Bāz-mān ez-ḥayret-i nezzāre çeşm-i mihr ü māh
Geşte her tār-ı nigāh-ı dīde-'i yek medd-i āh
Çeşm-i şūhet ān kader der-fitne-vār-ı dost-gāh
Şūh-ı çeşmān ez-tu mīgirend ta'līm-i nigāh
Gerden-i āhū bülend ez-intizār-ı çeşm-i tüst
3. Bā-ğazālān key resed da'vī-'i hem-çeşm-i to-rā
Halkā-'i çeşm-i to bāşed dām-ı 'anḳā vü hü mā
Kes nedīde hemçü çeşmān-ı to kāfir mācerā
Gerçi şehbāz-ı nazar pestest ez-şerm ü hayā
Her kücā bāşed nazar bāzī şikār-ı çeşm-i tüst

III*) R. (7^a), H. (10^b), V., TH. ve EH.'de yok.

4. Der mesâf-ı fitne-bâşed ân çünân çeşmed dilîr
 Mîşevêd der-dest-i o ebrû vü müjgân tîg-ı tîr
 Şevket ü şân ez-sevâd-ı merdümest ‘ünvân-pezîr
Ez-siyâh-ı kün gerest hân-ı nemîdâred gizîr
V’er ne çeşm-i âhûvân key der şümâr-ı çeşm-i tüst
5. Key-be-ser-’i hod konem bîgâne-gân-râ âşinâ
 Mîşevêd her çend rûşen ez-zebân-ı hâl-i mâ
 Hârf-ı râz-ı ‘aşk-ı güften nîst ‘âşîk revâ
Men reyem ğammâz ammâ rûz-ı târîk-i me-râ
Her ki mî bend bî-sûhan vâned ki kâr-ı çem-i tüst
6. İn çe bâlâ destiyest der pençe-’i müjgân to-râ
 Kadd-i ‘âlem geşte hûn-rîz geşte müjgânet dü tâ
 Kerdeest ins ü peñ ser-be-ser bî-dest ü pâ
Ne hemîn ser-geşte-dâred gerdiş-i çeşmet me-râ
Çün şaf-ı müjgân der-‘âlem bî-ķarâr-ı çeşm-i tüst
7. Her kücâ bâşed hemîdârü be-derdet iştihâr
 Dür eger nezdîk ez-hüsni to bâşed mâyedâr
 Nîst Râġîb hergiz ez-şahbâ-yı şevket hüşyâr
Gerçi hest ez-dür gerdân Sâib bî-‘ayâr
Mestî-’i dünbâle-vâreş ez-humâr-ı çeşm-i tüst

-IV*-

TAHMĪS-İ BERĀ-YI ĠAZEL-İ ŞEVKET (I)

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

1. Fūrūġ-ı āteş-i şahbā-yı cān ez-feyz-i ten bāşed
Letāfet-bahş-ı āb-ı zindeġi hāk-i vaţan bāşed
Merā in nükte-rüşen ez-ġubār-ı şab'-ı men bāşed
Şafā-yı cevher-i cānhā-yı āġāh ez-beden bāşed
Ġül-i āyīne-rā hākister-i ġülhan çemen bāşed
2. Be-medhüş- ı cünün-ı mestiyü maġmūrı ne mīmāned
Zi-hod vārefterā ġaybī vü maġzūrı ne mīmāned
Beh ez-rüsvāyī ez-'uşşāk manzūrı ne mīmāned
Maġabbet çün şeved pür-zor mestūrı ne mīmāned
Şarāb-ı reng-i 'āşık bāde-'i mīnā-şiken bāşed
3. Zi-dūrī-'i 'azīzi z'intizār ez-bes nıgeh-süzī
Be-çeşm-i mā sefidī ser zi-dil ferzin siyeh-rüzī
Be-ümmīdı ki ez-süyeş dehed peyġām-ı ġam-süzī
Be-dünbāl-i nesīm ez-hvīş-i refteñ nīst imrüzī
Dimāġ-ı mā beyābāñ merg bñ-yı pīreñen bāşed

4. Gül-i neşkift ez-bāğ-ı kemālem cüst-periřānı
 Zi-baht-ı kâfirî h^viřem ne dīdem rūy-ı handānı
 Zebān-ı hāmeem lâlest pendārî zi-ğayrānı
Ne şöd ez-güft-gü hāşıl me-rā ğayr ez-peřimānı
Dü leb-rā çün behem ārem kef-i efsūs-ı men bāşed
5. Zi-şehbāl-i hü mā-yı evc-i istiğnā perî-tired
 Zi-çeşm-i āhüvān-ı deşt-i Mecnūnest zehğired
 ‘Aceb nebvet ki reşk āred melek ber-cā-yı naħcired
Zi-eşk-i dīde-’i Ya ‘küb-dāred āb-ı şimşired
Şehīdān-ı to-rā pīrāhen-i Yūsuf kefe bāşed
6. Zi-dīvān-ı ezel vaqtı ki şöd in baħşıř-ı ni‘met
 Be-mīzān ħor-ı ħod řöd be-her-kes rūziyeř kıřmet
 Çe san ğāfil şeved R ā ğ ı b kesī ez-sırr-ı in ħikmet
Dehān-ı āsiyā in ħarf-i güyed bī-zebān Ş e v k e t
Çerā bāyed be-fıkr-i rızķ-ı būden tā dehen bāşed

-v*-

TAHMĪS-I BERĀ-YI ĞAZEL-İ ŞEVKET (II)

Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün / Mefā'ülün

1. Neh^vāhem sūzişı bī-nāle çün pervāne cānem-rā
 Be-fermā rūşenī ez-şıyt-ı şöhret dūd-mānem-rā
 Çü gül zāhir şeved bürhān-ı kāt'ī tā beyānem-rā
Hüdāyā reng-i te' şır-i kerāmet çün fiğānem -rā
Zi-mevc-i eşk-i bülbül āb-ı dih tīg-ı zebānem-rā
2. Zi-bī-berk-i bahār-ı men hazān-ı bī-nişān dāred
 Vücüdem bī-vücūdī-rā delīlī rāyegān dāred
 Be-dīn rūşen beyānī key kesī taşdik-ı ān dāred
Tenem ez-besk-i za'f-ı tīre-bahtı nā-tüvān dāred
Koned çeşm-i hü mā müjgān taşavvur üstüh^vānem-rā
3. Be-ser-sevdā vü sūreş ez-şemīm-i kākül-i dārem
 Ki cā ez-dūzehem bāşed hevā-yı sünbül-i dārem
 Ne der-dil neş ve-'i şevkī ne der-sāğar mül-i dārem
Ümīd-i nükhet-i rahmī zi-bī-pervā gül-i dārem
Ki āvāz-ı şikest-i reng-i pendāred fiğānem-rā.

4. Kesī dersī zi-evrāk-ı gül-i dāgem eger h^vāhed
 Zi-ğayret nüṣḥa-'i sāmān-ı şad gülşen-i bû-rāned
 Gül-i hūrşideş ez-bīnend zi-işgüften fūrūmaned
Zi-eşk-i men rek-i gül mūy-ı āteş dīde-rā māned
Haş u hārest ez-müjgān-ı bülbül-āşiyānem-rā
5. Zi-peyvend-i 'alāyık tā güsistem rişte-'i zülfet
 Dıraht-ı himmetem çün serv-geşt āzāde-'i külfet
 Zi- şād-āb-ı fūrū-bestem çü R ā ğ ı b dīde-'i rānet
Nihālem hūrde-āb ez cūy -ı tab'-ı h^vişten Ş e v k e t
Bahāri mī ceked ger-efşeri berk-i hazānem-rā

MUḲAṬṬA'ĀT

I

Mef'ūlü / Mefā'īlü / Mefā'īlü / Fe'ülün

Ādemde ne pīrāye ne zīver ister
 Maḥlūḳ itdigi şūrete maḫhar ister
 Bī-fā'idedir zīnet ü arāyiş-i zāhir
 Baḳ āyineye şafvet ü cevher ister

II

Mef'ūlü/Mefā'īlü/Mefā'īlü/Fe'ul

Çün kim yed-i ḳudretle döner ḥayr ile şer
 Besdir bilene tesliyet īmān-ı ḳader
 Deryāde ne miḳdārı olur ḥār u ḥaşuñ
 Dünyā için olmaz dil-i dānāde keder

I) V.(49^b), R.(33^a), H. (51^b), EH. (31^b), HE. ve TH'de yok.
 itdigi: idigi R., H., EH./şūrete: şūrete H., EH.

II) V.(49^b), R.(33^a), H.(51^b), EH. (31^b), HE. ve TH.'de yok.
 ḳudretle: ḳudretde R.

III*

Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

Şekl-i tebdilde virdikce ta'ab geşt ü güzār
Bu maḥal olmuş idi rāḥat için cāy-ı karār
Daḥi çok kimse bizim gibi gelüp gitse gerek
Böyledir kā'ide-'i vaz'ı sipihr-i devvār

IV

Mef'ülü / Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fe'ul

Nādir bulunur tīnet-i kāmilde kuşūr
Kem-māyeden eyler ne kim eylerse zuhūr
İkbāl-i se rūzeyle teḡayyür gelmez
Mest olsa da ḥabṭ eylemez erbāb-ı şu'ūr

-V-

Mef'ülü/Mefā'ilü / Mefā'ilü / Fā'ilün

Feyzi meco zi-şāf-dilān hem der-in zamān
Kes-rā güluv ez-āb-ı güher ter nemīşved
Tā nemişkenı küleh neküşāyed dilem be-nāz
İn feth bī-şikest müyesser nemīşved.

III) V.(49^b), R.(33^a), H.(51^b), EH. (31^b), HE. ve TH.'de yok.

virdikce ta'ab: ta'ab virdikce V., H.

* R. ve EH.'de bu kıt'a için şu satırlar yer almaktadır:

"Tebdül-āyān u bī-gāh-ı geşt ü güzār Naḳkāş Paşa sarāyını

Cāy-ı istirāḥat u karār itmekle dīvārına yazdıkları ku'alarıdır."

IV) V.(50^a), R.(33^a), H.(51^b), EH.(31^b), HE. ve TH.'de yok.

tīnet-: fitrat.

V) V.(50^a), R.(32^b), H.(51^b), EH.(31^b), HE. ve TH.'de yok.

-VI-

Mefā'ılün/Mefā'ılün / Mefā'ılün/ Mefā'ılün

Şadāyī āmed ü reften neḥīzū çün şeb-i tīre
 Siyeh-baḥtī-i ḥ^Vīşem sürme-i āvāz bā-kerded
 Me-rā ez-besk-i kereded gerdiş-i çeşm-i to ser-gerdān
 Ğubārem seng eger ḥ^Vāhed şevved seng-āsiyā kereded

-VII-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

Zi-şūḥīhā çünānem soḥt ez-bes gerdiş-i çeşmī
 Pes ez-mürden zi-ḥākem şu'le-'i cevvalē mīr-dīd
 Tehī zan māh-rū bürdem be-ḥāk āğūş-ı ḥasret-rā
 'Aceb nebved pes ez-merg er zi-ḥākem hāle mīr-dīd

* *
 *

VI) V.(50^a), R.(32^b), H.(52^a), EH.(31^b), HE. ve TH.'de yok.
 refitem: refte H.

VII) V.(50^a), R.(32^b), H.(52^a), EH.(31^b), HE. ve TH.'de yok.

MATLA ' BEYİTLER

-I-

Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün / Mefā'ılün

Berāhe kām çüyihā şevēd her kāfir-i sengem
 Der in vādī çü şöd baht-ı siyāh h^vış şütür ebkem

-II-

Mef'ülü / Fā'ilātü / Mefā'ilü / Fā'ilün

Endūh-ı rūzgār u firīb zamāne-rā
 Hürden tarīk-ı mā dāne-hürden tarīk-ı mā

-III-

Mefā'ilü / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fā'ilün

Neger der-bezm-i men rüşen zi-қandīl-i bāğ-ı men
 Be-reng-i şu'le-'i taşvīr mīsūzed çerāğ-ı men

I) V.(50^a), R.(33^a), H.(52^a), EH.(32^a), HE. ve TH.'de yok.

II) R.(50^b), R.(33^a), H.(52^a), EH.(32^a), HE. ve TH.'de yok.

firīb: қарīb EH./ tarīk-ı ma: tarīk-ı māest R., tarīk-ı rāst H.

III) R.(33^a), EH.(32^a), V., H., TH. ve HE.'de yok.

-IV-

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

Seyr-i çeşmi harmen-i sāmān-ı servetdir baña
Teng-desti vüs'at-ı pehnā-yı devletdir baña

-V* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

Şu'le-'i idrāk harmen-~~söz~~-servetdir baña
Āb-rū seyl-āb-ı sāmān-ı denā'etdir baña

-VI* -

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün

Biz ki taḅ'-ı pāk ü ḳalb-i pür-şafāye mālīkiz
Gūyiyā āyīne-'i 'ālem-nümāye mālīkiz

-VII-

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

Lisān-ı ḥāl gibi nuṭḳ-ı ḥoş-edā olamaz
Ḥuşul-ı kām-ı dile böyle bir recā olamaz

**

*

IV) V.(50^b), H.(52^a), R., HE., TH. ve HE.'de yok

VI*) Hüseyin YORULMAZ, *Koca Râğîb Paşa Divânı*, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 166.

VII*) Hüseyin YORULMAZ, *Koca Râğîb Paşa Divânı*, İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 166.

E B Y Ā T - I M Ü T E F E R R İ Ğ A *

*

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fa'lün

Ez-ser-i vaḥdet zi-hod āyīne-dār-ı hürşidem
Şüret-i cüz hod nedidem bī-qarār-ı hürşidem

*

Hvistem vaşl-ı to-rā hod-rā be-hicr endaḥtem
Dermiyān-ı maṭlab-ı hod perde-dār-ı hürşidem

*

Feyz-i hestī-rā nedidem tā negüştem hāk-sār
Tūtiyā der-çeşm-i icār ez-ğubār-ı hürşidem

*

Der-hisār-ı ten zi-āb-ı gevherem dūr ez-hurūş
Seng-i rāh-ı hvīştēn der-reh-güzār-ı hürşidem

* *

*

* R.(33^a), V., H., HE., TH., EH.'de yok.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Ahmet Cavit; *Zeyl-i Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Küt., Yahya Tevfik,
No: 1568/3.

Ahmet Cevdet Paşa; *Târih-i Cevdet*, İstanbul, 1993.

Ahmet Nüzhet Efendi; *Münşeât-ı Râgıb*, İstanbul, 1253.

Ahmet Refik; *Âlimler ve Sanatkârlar*, Ankara, 1980.

Ahmet Resmî Efendi; *Sefinetü'r-Rü'esâ*, İstanbul Üniversitesi Küt., TY.
No: 2453.

AKKUŞ, Metin; *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

Bağdatlı İsmail Paşa; *Keşfü'z-Zünûn Zeyli*, Millî Eğitim Basımevi,
İstanbul 1945.

BANARLI, Nihad Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim
Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; *Mühimme Defteri*, No: 133, 1339.

BEYATLI, Yahya Kemal; *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul, 1997.

Bursalı Mehmet Tahir; *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail
Özen, İstanbul, 1972.

ÇALIK, Etem; *Şâir ve Yazarlarımızdan Nükteler*, İstanbul, 1993.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet; "Kasîde Şâiri Nef'î", *Ölümünün Üçyüzzellinci
Yılında Nef'î*,

Çağ Yayınları; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989.

Dergâh Yayınları; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982.

DİLÇİN, Cem; "Dîvân Şiirinde Gazel", *Türk Dili*, Ankara, 1986.

ERDEM, Sadık; *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih
Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 79, Ankara,
1994.

- EYÜBOĞU, E.Kemal; *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul, 1973.
- Faik Reşad; *Eslâf*, İstanbul, 1312.
- Fatin; *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul, 1271.
- Şemsettin Sâmî; *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul, 1308. (Tıpkıbasım/ Facsimile, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996.)
- Hakîm; *Târih-i Hakîm*, İstanbul, 1973.
- İPEKTEN, Haluk; *Nâilî*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.
- İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'âr*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Abdulkerim ABDULKADROĞLU, Gazi Üniversitesi Yayın No: 62, Ankara, 1985.
- İsmail Hikmet (ERTAYLAN); *Koca Râgıb Paşa ve Fitnat*, Kanaat Küt., İstanbul, 1933.
- İzzî Süleyman; *Târih-i İzzî*, İstanbul, 1199.
- KABAKLI, Ahmet; *Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1973.
- KARAHAN, Abdulkadir; *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 820, Ankara, 1987.
- KARAHAN, Abdulkadir; "Vefatının Yıldönümünde Şâir-Sadrâzam Koca Râgıb Paşa", *Türkiye Gazetesi*, İstanbul, 28 Nisan, 1993.
- Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Süleymaniye Küt., Halet Efendi, No:676, İstanbul.
- Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı Sarayı Müzesi, E.H., 1468, İstanbul.
- Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Van Müzesi, No: 48, Van.
- Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Süleymaniye Küt., Hafid Efendi, No: 344, İstanbul.
- Koca Râgıb Paşa; *Dîvân-ı Râgıb*, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine, 914 (2543), İstanbul.
- Koca Râgıb Paşa; *Münşeât ve Dîvân-ı Râgıb*, Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi, No:1191, İstanbul.

- Koca Râgıb Paşa; *Münşeât*, Süleymaniye Küt., Lala İsmail, No: 598/1.
- KOTAN, Necati; *Tarih Fıkraları*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.
- LAMARTİNE A.de; *Sona Doğru (Türkiye Tarihi)*, Tercüman 1001 Temel Eser: 43., Haz. M.R. Uzmen, Kervan Kitapçılık.
- MACİT, Muhsin; *Nedim Dîvânı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1994.
- MAZIOĞLU; Hasibe, *Nedim'in Dîvân Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları: 83, Ankara, 1992.
- Mehmet Fuat (Köprülüzâde); *Eski Şairlerimiz Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN Kitapları: 477, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.
- Mehmet Süreyya; *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30, İstanbul, 1996.
- Mehmet Tevfik; *Hazîne-i Letâif*, İstanbul, 1302.
- MENGİ, Mine; *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 18, Ankara, 1987.
- Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
- Millî Eğitim Basımevi, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1982.
- Millî Eğitim Yayınevi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1964.
- Muallim Naci; *Osmanlı Şâirleri*, Haz. Yrd. Doç. Dr. Cemal Kurnaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 684, Ankara, 1986.
- MUTLU, İbrahim; *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, İstanbul 1963.
- Müstakîm-zâde Süleyman Saadeddin; *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul, 1328.
- Müstakîm-zâde Süleyman Saadeddin; *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Küt., Halet Efendi, No: 28.
- Naîmâ; *Tarih*, İstanbul, 1280.
- Ötüken-Söğüt Neşriyat; *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul, 1986.

- ÖZGÜL, Metin Kayahan; *Leskofçalı Gâlib, Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 830, Ankara, 1987.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1983.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1993.
- Râmiz; *Âdâb-ı Zurefâ*, Süleymaniye Küt., Esat Efendi, No: 3873.
- Sâlim; *Tezkire-i Sâlim*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.
- SEVGİ, Ahmet-Mustafa ÖZCAN; *Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, "Fıtnat", İstanbul, 1996.
- TARLAN, Ali Nihat; *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944.
- TARLAN, Ali Nihat; *Necâtî Beg Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- TUMAN, Nail; *Tuhfe-i Nâ' ilî*, Millî Küt., TY., Ankara, ?.
- Türkiye Diyanet Vakfı; *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1995.
- ÜNVER, İsmail; "Mesnevî", *Türk Dili*, Ankara, 1986.
- YORULMAZ, Hüseyin; *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü*, İstanbul, 1996.
- YORULMAZ, Hüseyin; *Koca Râgıb Paşa ve Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.
- YORULMAZ, Hüseyin; "Şâir Devlet Adamı Koca Râgıb Paşa", *Tarih ve Toplum*, Nisan, 1990, Sayı:70.
- YÖNTEM, Ali Canip; "Nedîm'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesirleri", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1948.

İNDEKS

- A. de Lamartine 1, 10,
66, 68
Abdu'r-Rezzâk-ı Semer-
kandî 147
Abdulkadir Karahan 14,
65, 68
Abdurrahman Paş 43
Acem 20, 24, 178
Âdâb-ı Zurefâ 59
Adem 286, 308, 310
Afgan 43
Ahmed 164
Ahmed Nazif 158
Ahmed Nüzhet (Koca
Râgıb Paşa'nın
mühürdarı) 62, 69,
144, 153, 156
Ahmet Nedîm 34
Ahmet Paşa (Bağdâd
Valisi) 4, 5, 33, 162,
171
Ahmet Paşa 4
Akdü'l-ferîd 177, 180
Aksa-yı Hicaz 166
Ali Canip Yöntem 54, 58,
64, 68
Ali İzzet Paşa 21
Ali Paşa; 21, 182, 184,
185, 337
Alîm 192
Allah 33, 87, 190, 271,
299
Anadolu 8
Anka 374
Ankara 141
Ankara Millî Kütüphane
149, 151
Antakya 16, 148
Arab 20, 178
Arabistan 27
Arap(edebiyatı) 18
Arapça takriz 153
Arifî Ahmet Paşa (Revan
Valisi) 2
Aristo 172
Arûz Risâlesi 146
Âsaf- 33, 57, 59, 164,
165, 171
Asya 2
Âsım 21
Asım Efendi Çelebizâde
180
Atlû mukabelesi 3
Avran 244
Avrupa 2, 13
Avusturya 6
Ayasofya 60
Aydın 8
Azerî 42
Aziz Efendi 22
Ba Yezîd 181
Babil 246
Bâhir Mustafa Paşa 9
Bâkî 18, 19, 21, 24, 77
Bârî 188
Bayezîd 175
Bağdad 3, 4, 5 (-Seferi) 6,
27, 33, 170, 367
Behîşt 278, 286, 329, 360
Behram 33, 166, 171, 190
Behzad 230, 273
Belgrad 184 –kalesi 145,
–'in fethi. 77
Belîg, 22
Beliğ (Bursa'lı) 22
Bingale 319
Bolavadin 16, 148
Bu Hanife 175

- Buhârâ 24, 44
 Bulak 142, 145
 Büyük Ayasofya
 Medresesi 60
 Çakır Ağa 16
 Çakır Ağa Mescidi 148
 Cebriyye 86
 Çelebi-zâde 21
 Cem 164, 186, 203, 210,
 215, 235, 238, 239,
 242, 293, 294, 297,
 308, 320
 Cemşîd 33, 216
 Cengiz 164
 Ceyhun 350
 Cezayir 280
 Cibrîl 230, 234
 Cihangir Şâh 45, 50
 Çîn 163
 Cizye 5
 Dâmâd İbrahim Paşa 21
 Dârâ 33, 163, 164, 186
 Defterdar Emîni 3
 Defterhane 2
 Defterhâne-i Âmire 1, 2
 Devlet-i Aliyye 2, 7, 10,
 12
Devlet-i Aliyye ile Nemçe
Çasarı Arasındaki
Musâlahanameye Dâir
Risâle, 148
 Devlet-i Osmaniyye 11
 Dîvân, 150
 Dîvân-ı Hümâyûn
 Kâtipliği 2, 26
Dîvân-ı Râgıb 157, 149,
 150, 151, 153, 154,
 155, 156, 158
 Dürer 180
 Dürrî 21, 22, 66
 Ebu Kof Ahmet 10, 11
 Ebu Said Bahadır Han 147
 Ebu Su'ud 176
 Ebu'l-hayr Mehmed 25
 Edirnekapısı 12
 Eflâk 53
 Eflatun 15, 66, 234
 Ekber Şâh 45
 Encümen-i Şuarâ 51
 Erzenu'r-Rûmî Ömer 31
 Erzurum 5
 Erzurumlu İbrahim Hakkı
 23
 Es'ad 175, 178
 Es'ad Sa'id 178
 Eski Tarz Mektub
 Suretleri, 147
 Eslâf 61, 68
 Fahreddin-zade Şâir
 Behçet Efendi (Musul
 Müftüsü)142
 Fâik Reşad 61
 Fars 21, 49
 Fars(edebiyatı) 18
 Farsça 32
 Fatûn 59
 Fâzıl-ı Enderûn 22
 Fâzıl-ı Enderûnî 21, 49
 Fehîm-i Kadîm 157
 Felatun 172, 297, 344,
 350
 Ferhad 225, 238, 338,
 349
 Ferîdü'd-Din-i Attâr 25
 Ferîdûn 171, 344
Fethiye-i Belgrad 145,
 148
 Fethiye-i Râgıb Paşa, 148
 Fethiyye-i Belgrad, 148
Fetih-nâme-i Kamanîçe 25
 Fuat Köprülü 68
 Fuzûlî 18, 19, 24, 72, 77
 Fitnat Hanım 22, 51, 52,
 54, 64, 66
 Gâlib 55, 66,
 Gave 344

- Gavyan 208
 Gazalî 176
 Genç Osma 33
 Gevher Şâh 44
 Güldeste-i Riyâz-ı İrfân 22
 Gülek boğazı 16
 Hacı Mahmud Efendi 150
 Hafid Efendi 153
 Haşmet 22
 Haşmet 51, 52, 53, 54, 70
 Hafız Osman el-Eyyûbî.
 158
 Hâfız 15, 66
 Hak 165, 187, 192, 247,
 258, 284, 308, 319,
 374
 Hakan 163
 Hakk 362
 Halep 9, 16, 148
 Halet Efend 150
 Halet Efendi 154
 Hallak 192
 Hamidiye Kütüphanesi'
 144
 Hammer 13, 66
 Harut(uñ sihri) 268
 Hassân' 34
 Hatem-cud 182
 Hâtimetü'l-Eş'âr 59
 Hayâl 24
 Hayâlî 18
 Haydarî 191
 Hayr-âbâd 25
 Hayriyye 25
 Hayy 186
 Hâzık 22, 66
 Hekimoğlu Ali Paşa 2
 Hemedan 3, 43
 Hibetullah 186
 Hind üslûbu 44
 Hindistan 42, 44, 45
 Hindu 312
 Hoca Neş'et 21, 23
 Huda 203, 247,, 263,
 267, 272, 277, 278,
 282, 322, 342, 362,
 369
 Huneyniye ve Taifiye 31,
 145
 Hüsrev 33, 39, 163, 176,
 182, 220, 312
 Hüsrev Paşa 150
 Hutun 246
 Hz.Isa 242
 Hz.Isa 298
 Hz.Isa268
 Hz. Muhammed (s.a.v.)
 71
 Hz.Musa 259, 271
 Hibetu'llah 187
 Hibetu'llah Sultan 187
 Hızır 194, 216, 227, 263,
 273, 275, 276, 298,
 307, 345, 353, 362
 İbn-i Aya 15
 İbn-i Ayas 66
 İbn-i Şîd 19, 177
 İbn-i Himam 175
 İbn-i Sîna 176
 İbnü'l-'Amîd 177, 181
 İbnü't-Tâc 175
 İhya-yı 'ulum 176
 İlâh 315
 İlhan 164
 Irak 34, 166
İrân Sefâret-nâmesi 22
 İran 4, 5, 18, 20, 21, 42,
 43, 44, 45, 62, 166,
 167, 190
 İran edebiyatı 44
 İsakçı 16, 148
 Isfahan 44
 İskender 164, 167, 186,
 333
 İslâm Ansiklopedisi 66,
 68

- İsmâ'il Efendi 181
 İsmail Celvetî (Bursalı) 23
 İsmail Hakkı Uzunçarşılı
 65, 68
 İstanbul 3, 5, 8, 10, 20,
 25, 27, 31, 35, 52,
 54, 141, 149, 367
 İstanbul Süleymaniye
 Kütüphanesi 150
 İstanbul Topkapı Sarayı
 Kütüphanesi 151
 İstanbul Türkçesi 27
 İzmit Körfezi 14
 Ka'be 247, 285, 303
 Kaderiyye 86
 Kahire 7, 8, 305, 359
 Kâmî 21
 Kâmûsü'l-A'lâm 61, 68
Kânûnî Mersiyesi, 77
 Kaptan-ı Deryâ Ali Paşa
 11
 Karûn 215
 Kasâ'id-i Tebrîkiyye 148
 Kasîdeci-zâde 150
 Kâtip-zâde Refî Efendi 11
 Kaysa 208, 278
 Kaysız 263
 Keçecizâde İzzet Molla 51,
 56
 Keşşâf 176
 Keşmîr 36, 45
 Kelîm 324, 329
 Ken'an 168
 Kısır 164
 Koca Râgıb Paşa bk.
 Râgıb Paşa
Koca Râgıb Paşa Dîvânı
 26, 141, 151, 153
 Koca Râgıb Paşa
 Kütüphanesi 43, 153,
 155
 Kölemen 7
 Köprülü Mehmet Paşa 15,
 66
 Köprülü-zâde Abdullah
 Paşa 2, 43
 Koska 148
Kutadgu Bilig 25
 Kutamışlı 7
 Kıbrıs' 12
 Kıbtî 41
 Kızıl ırmag 350
 Lala İsmail 150
 Lâlel 16, 17, 148
 Lamartine bk.A. de
 Lamartine
 Lem-yezel 11
 Leskofçalı Gâlib 55
 Leylâ 36, 38
 M. Hafid Efendi 150
 Mahmud 191
 Manî 162, 183
 Mânî 34
 Mansûr 76, 78, 335
Matla'u's-Sa'deyn 147
Mecmu'a-i Ragıb 144,
 146, 147
 Mecnun 36, 38, 168, 206,
 253, 239, 292, 343,
 350, 379
 Mehmed Paşa 184
 Mehmed 25
 Mehmed Tâhir (Bursalı)
 61, 68, 144
 Mehmet Şevki Efend 1, 2
 Mehmet Fuad Köprülü 2,
 47, 64
 Mehmet Râgıb 1, 2, 3, 4,
 6, 7
 Mehmet Süreyyâ 61
 Mehmet (bk.Haşmet) 52
Mekke ve Taif'in Fethi
Hakkında Risâle 148
 Memlûk 7
 Mennan 186

- Mesîh 74, 163, 230, 249,
267
Mevla 185, 186
Mihrî Hanım 54
Mirhvand 147
Mirzâ Abdurrahim 42
Moralî Belîğ 157
Moğol 147
Muallim Nâci 40, 45, 48,
54, 58, 62, 68, 89
*Muharrerat ve Mekatib
Hülâsaları*, 148
Muhayyelât-ı Aziz Efendi
22
Muhteşem-i Kâşânî 34
Münşe'ât ve Dîvân-ı Râgib
25, 31, 69, 141, 145
151, 153
Münif Antakî 43
Murat Molla Kütüphanesi
144
Mustafa Han 186
Mustafa III. 10, 11, 12,
13, 14, 16
Mustafa III. (Cihangir) 11
Müstakîm-zâde Süleyman
Saâdeddin Efendi 1,
60, 68, 141, 149
Mısır 7, 27, 163, 179,
312, 367
Mısır (Bulak) 141
Nâ'ilî 18
Nâbî 18, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 35, 38,
40, 42, 47, 48, 49,
50, 51, 57, 62, 65,
66, 67, 145, 369, 372
Nâbî ekolü 35, 49
Nâbî mektebi 64, 66, 67,
68
Nâbî tarzı 66, 67
Nâdir Şah 4, 5, 146
Nahşeb 198
Nahîfî 21
Nâilî 19
Nâmî Hân 36
Namık Kemal 51
Nazîm 21
Necâtî 19, 24, 39, 40,
47, 54, 66
Necâtî Beg 39
Nedîm 21, 22, 23, 24, 35,
36, 37, 38, 47, 48,
49, 57, 65, 66, 67,
71, 341
Nef' 21
Nef'î 18, 19, 23, 24, 31,
32, 33, 34, 67
Neş'et (Hoca) 18, 22, 66
bk. Mehmet Neş'et
Hoca
Nemçe Sefâret-nâmesi 22
Nemir 6
Nergîsî 22
Neriman 166
Nesib Dede 22
Nesîmî 24
Nevşehirli İbrahim Paşa
64
Ney 21, 22
Nişancı Hamza Paşa 16
Nihad Sami Banarlı 68
Nîl 251, 303
Nümeyrav 6
Nüzhet 157
Ordu-yı Hümâyün
Riyâseti 2
Osman III. 9, 10, 33
Osman Paşa 4
Osmanlı İmparatorluğu 64
Osmanlı devleti 6, 66
Osmanlı Medeniyeti 2, 18
Osmanlı Müellifleri 61
Osmanlı ordusu 4
Osmanlı toplumu 77

- Osmanlı(lar)4, 7, 10,12,
13,15, 16, 18, 20, 22,
32, 42,43, 44, 47, 49,
50, 149, 66
Osmanlı-İran 2, 4, 146
Osmânî Şâirleri 62
Patrona 35
Pervîz 321
Rab 169, 195, 369
Rabbanî 165
Râşid (Efendi) 21, 22,
66
Râşid Mehmed Paşa 43
Ragîb (Paşa) 1, 3, 6, 7, 8,
9, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 17, 21, 22, 23,
24, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59,
60, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 70, 71,
72, 73, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147,
148, 149, 153, 154,
169, 174, 179, 181,
185, 187, 189, 192,
193, 194, 195, 196,
198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205,
206, 208, 209,, 210,
211, 212, 213, 214,
215, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 223,
224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231,
232, 233, 234, 235,
236, 237, 238, 239,
240, 241, 242, 243,
244, 245, 246, 247,
249, 250, 251, 252,
253, 254, 255, 256,
257, 258, 259, 262,
263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 271,
272, 273, 274, 275,
277, 278, 279, 280,
281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 288,
289, 290, 291, 292,
293, 294, 295, 296,
297, 298, 299, 300,
301, 302, 303, 304,
305, 306, 307, 310,
312, 314, 315, 316,
318, 319, 320, 322,
323, 324, 325, 327,
328, 329, 330, 331,
334, 335, 336, 337,
338, 339, 340, 341,
342, 343, 344, 345,
346, 348, 349, 350,
351, 352, 353, 354,
355, 356, 357, 359,
360, 361, 362, 363,
364, 365, 366, 367,
368, 369, 370, 371,
373, 377, 379, 381
Râgîb Paşa Divânı 149
Rahman 186
Rahmî 262
Rakka 9
Râmiz 59
Ravzatu's-Safâ' 147
Reşadiye 150
Reisü'l-Küttâb 5, 6
Reisü'l-Küttâb Mustafa
Efendi 6
Resmî Ahmet Efendi 22
Revan 2, 3

- Rişte-i Cevâhir 22
 Rodos 11, 52
 Ruh-ı Kuds 249
 Rûh-ı a'zâm 34
 Rûha 282
 Rûhâvî 31
 Rum 39, 80, 166, 175,
 179, 200, 303, 305
 Rusçuk 12
 Rüstem 165, 172, 182,
 218
 Rusya 6, a 12
 S â i b 43, 44, 46, 212
 Sa'dü'd-din Hân 44
 Sa'id 220
 Saib 39, 42, 62, 66, 79,
 377
Sâib dîvânı 43
 Sâib-i Isfahânî 42
 Sâib-i Tebrîzî 24, 42, 43,
 45, 46
 Sakarya 14
 Sâliha Sultan 14
 Sâlim 22, 66
 Samî 21, 62, 166, 172
 Sayda , 36,39
 Sebk-i Hindî 18, 19, 20,
 21, 23, 44, 45
 Sefâî 22
Sefîne-i Defîne-i
Mevleviyân 22
Sefinetü'l-Ulûm 59, 60
Sefîne 60, 142
Sefînetü'r-Râgîb ve
Defînetü'l-Metâlib,
 142, 143
 Selim 21, 192
Sessiz Gemi 57
 Seyyid Vehbî 21, 22
Sicill-i Osmanî 16, 61,
 68, 148
Sihâm-ı Kazâ 32
 Sikender 339
 Sinan 25, 165
 Sokullu 12
 Sü'leb 177
 Süleyman 284
 Süleymaniye 149, 153
 Süleymaniye Kütüphanesi
 142, 146, 147, 156,
 157
 Sultan I. Mahmud 32,
 144, 146
 Sultan III. Ahmed 21
 Sultan III.Mustafa 50, 56
 Sultan Mahmud 182, 184
 Sultan Mustafa 180, 185
 Sünbül-zade Vehbî 21,
 22, 49, 51
Sûr-nâme 25
 Süreyya 183
 Şaban Şevli 155
 Şah Sultan 188, 189
 Şah Sultan Mustafa 188
 Şah-ı Rüsül 189
 Şahbâ 27
 Şâh Abbas II. 42
 Şâir Haşmet 52
 Şam 9, 27, 314, 363
 Şemsettin Sâmi 61
 Şevket 24, 52, 62, 379,
 380, 381
 Şevket-i Buhârî 44, 45, 71
 Şeyh Gâlib 20, 21, 22,
 23, 48, 57, 65, 67
 Şeyh Salâhî-i Uşşakî 23
 Şeyh Sezaî 23
 Şeyhülislam Âsım Efend
 77
 Şeyhülislam Mehmet
 Es'ad 54, 77
 Şeytan 165
Şikâyetnâme (Fuzûlî'nin
 eseri) 77
 Şîraz 176, 177
 Şîrîn 225